

philosophy.naiu.kiev.ua

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА

Науковий журнал

1(27)'2024

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International;
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar;
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2024**

Філософські та методологічні проблеми права

1
(27)
2024

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-02449, рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 січня 2024 року № 26 • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 2 липня 2020 року № 886) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 28 травня 2024 року (протокол № 10)

Filosofs'ki ta metodologični problemi prava

Редакційна колегія:

Костицький М. (головний редактор)	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Бабаніна В.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Бараш Є.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Вознюк А.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Гвоздік О.	доктор філософських наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Джу́жа О.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Дротя́нко Л.	доктор філософських наук, професор, Національний авіаційний університет, Україна
Кушакова-Костицька Н.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Мазур Т.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Меленко С.	доктор юридичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
Мотлях О.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Сербин Р.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Софінська І.	доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна
Співак М.	доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Антіпова О.	кандидат філософських наук, старший дослідник, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Кравець В.	кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Полудьонна Н.	кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Юсупов В.	доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна
Варга Ч.	доктор юридичних наук, професор, Католицький університет імені Петра Пажмані, Угорщина
Паства-Войцеховська Б.	доктор філософії, доцент, Гданський університет, Республіка Польща
Хомчинські П.	доктор філософії, доцент, Лодзинський університет, Республіка Польща

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, та дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Філософські та методологічні проблеми права : наук. журн. / [редкол.: М. В. Костицький Х0 (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – № 1 (27). – 148 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

philosophy.naiu.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAW

Scientific magazine

1(27)'2024

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International;
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar;
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2024**

Philosophical and Methodological Problems of Law

1
(27)
2024

Filosofs'ki ta metodologični problemi prava

Scientific magazine • Published semiannually • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • Media identifier in the Register of Media Entities R30-02449, Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting of 11 January 2024 No. 26 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 886, dated July 2nd, 2020) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 10, dated May 28th, 2024)

Editorial board:

Kostytskiy M. (<i>Editor in Chief</i>)	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Babanina V.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Barash Ye.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Vozniuk A.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Gvozdk O.	Doctor of Philosophy, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Dzhuzha O.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Drotianko L.	Doctor of Philosophy, Professor, National Aviation University, Ukraine
Kushakova-Kostytska N.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Mazur T.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Melenko S.	Doctor of Law, Professor, Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich, Ukraine
Motliakh O.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Serbyn R.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Sofinska I.	Doctor of Law, Professor, Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Spivak M.	Doctor of Political Science, PhD in Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Yusupov V.	Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Antipova O.	PhD in Philosophy, Senior Researcher, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Kravets V.	PhD in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Poludonna N.	PhD in Psychology, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine
Varha Ch.	Doctor of Law, Professor, Peter Pažmani Catholic University, Hungary
Pastva-Voitsekhovska B.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Gdańsk, Republic of Poland
Khomchynski P.	Doctor of Philosophy, Associate Professor, University of Lodz, Republic of Poland

---

The materials are presented in author's edition. The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Philosophical and Methodological Problems of Law : scientific magazine / [editorial board: M. Kostytskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2024. – No. 1 (27). – 148 p.

Editors office address:
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
Phone: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

КОСТИЦЬКИЙ М., КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н. Філософські проблеми правотворчості.....	7
ВОВК В. Правоохоронна діяльність, глобалізація та суспільна мораль у контексті масової культури (на прикладі сучасних європейських серіалів про правоохоронців. Частина 1).....	16
ГВОЗДІК О. Парадокси імплікації та проблема доказовості.....	23
МОТЛЯХ О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення.....	31
СОВА М., ДЕНІЖНА С. Міжнародний досвід правового регулювання небезпеки штучного інтелекту в реаліях воєнного часу: етико-філософський аспект.....	45
ХАЛЮК С. Правове регулювання системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі: порівняльний аспект.....	58
ДЕМИДЕНКО В. Вплив євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни.....	71
ВАНДЖУРАК Р. Вплив громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування в процесі реалізації дискреційних повноважень.....	82
ГДИЧИНСЬКИЙ В. Методологічна основа дослідження міжнародного правопорядку: аналіз сучасних підходів.....	92
ДУЛЬСЬКИЙ О. Теоретико-методологічні засади дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні.....	100
МАМЕДОВ Ю. Механізм захисту прав людини в межах діяльності Ліги арабських держав (історичний аспект).....	109
НЕВІДОМСЬКИЙ М. Філософсько-правова основа міжнародного права та перспективи її розвитку.....	117
УЛЯНЧЕНКО Ю. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США.....	125
ШЕРШЕЛЬ О. Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння.....	133
РЕЦЕНЗІЯ	
ГУСАРЄВ С. Конституційно-правовий вимір справедливого судочинства в Україні <i>Рец. на кн.: Завальнюк І. В. Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики :</i> <i>монографія. Одеса : Юридика, 2024. 532 с. ....</i>	142
ДО УВАГИ АВТОРІВ!	145

CONTENT

KOSTYTSKYI M., KUSHAKOVA-KOSTYTSKA N. Philosophical Problems of Law-Making.....	7
VOVK V. Law Enforcement Activity, Globalization and Social Morality in Frameworks of Mass Culture (On the Example of Modern European TV-Shows on Law-Enforcements. Part 1).....	16
HVOZDIK O. Paradoxes of Implication and the Issue of Provability.....	23
MOTLIAKH O. Legal Basis for the Use of Polygraph in Ukraine – the Realities of Today.....	31
SOVA M., DIENIZHNA S. International Experience of Legal Regulation of the Danger of Artificial Intelligence in the Realities of Wartime: the Ethical And Philosophical Aspect.....	45
KHALIUK S. Legal Regulation of the System of Financial Control Bodies in the European Union: a Comparative Aspect.....	58
DEMYDENKO V. The Impact of Ukraine's European Integration Course on European and National Municipal Law in the Conditions of Modern Hybrid Warfare.....	71
VANDZHURAK R. The Influence of Public Opinion on the Internal Beliefs of Law Enforcement Subjects when they Exercise Discretionary Authorities.....	82
HDYCHYNSKYI V. The Methodological Basis of the Study of the International Legal Order: Analysis of Modern Approaches.....	92
DULSKYI O. Theoretical and Methodological Principles of Research of Carrying out Covert Investigative (Detective) Actions by Authorized Persons in Criminal Proceedings.....	100
MAMEDOV Yu. Mechanism for the Protection of Human Rights within the Framework of the League of Arab States (Historical Aspect).....	109
NEVIDOMSKYI M. Philosophical and Legal Foundation of International Law and Prospects for its Development.....	117
ULIANCHENKO Yu. The role of the Media in the Formation of Statehood in Ukraine and the USA.....	125
SHERSHEL O. Limitation of Human Rights in the Interests of the State in Totalitarian States as a Manifestation of Legal Positivism.....	133

REVIEW

HUSARIEV S. Constitutional and Legal Dimension of a Fair Trial in Ukraine <i>Review of the book: Zavalniuk I. Fair justice in Ukraine: constitutional and legal aspects of theory and practice : a monograph. Odesa : Yurydyka, 2024. 532 p.</i>	142
ATTENTION AUTHORS!.....	145

DOI: 10.33270/01242702.7
УДК 340.12

Філософські проблеми правотворчості

КОСТИЦЬКИЙ Михайло*

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України, член-кореспондент НАПН України,
головний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень Інституту
правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Анотація. Потреба у філософському аналізі правотворчості зумовлена тим, що вона (правотворчість) зведена в юриспруденції (зокрема в теорії держави та права) виключно до діяльності держави, однак ігнорується участь у цьому процесі суб'єктів громадянського суспільства й окремих громадян. Твердження про правотворчість як діяльність держави за участю громадянського суспільства в передбачених законом випадках відображає певні міркування у вітчизняній юриспруденції, які все одно прив'язані до етатизму (возвеличення ролі держави). В Україні, яка обрала курс на розвиток держави і права за європейською ліберально-демократичною моделлю, у перспективі (передусім після закінчення війни) роль держави неминуче слабшатиме, натомість роль громадянського суспільства посиляться, насамперед у сфері правотворення. Тому відмова від монопольної ролі держави в цьому процесі є вимогою часу, яка має спершу реалізуватися на теоретичному рівні та згодом упроваджуватися в практику. Послаблення ролі держави в суспільному управлінні з розширенням самоуправління свідчатиме про завершення певного етапу розвитку соціуму, який тривав орієнтовно з VII тисячоліття д. н. е. й до новітнього часу. Право передувало розвитку держави, а держава, виконавши свою функцію, має зійти з історичної арени, хоча й не одразу. І правотворчість, передусім такий її аспект, як посилена участь громадянського суспільства в цьому процесі, є виявом цієї тенденції.

Ключові слова: правотворчість; громадянське суспільство; держава; право; закон; законотворчість.

Історія статті:

Отримано: 27.02.2024
Переглянуто: 26.03.2024
Прийнято: 30.04.2024

Рекомендоване посилання:

Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Філософські проблеми правотворчості. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 7–15. doi: 10.33270/01242702.7.

*Відповідальний автор

Вступ

Проблема правотворчості є однією з головних у юриспруденції. Юридична наука, монополізуючи дослідження правотворчості, не вбачає зв'язку з іншими соціальними сферами, зокрема культурою, релігією, етикою, наукою загалом і процесами й тенденціями в ній – насамперед процес всезагального синтезу знання. Юриспруденція є доволі консервативною сферою, і хоча деякі теоретики-юристи прагнуть прищепити їй прогностичну функцію, це скидається на видавання бажаного за реальне. Для того щоб юриспруденція була ще й прогностичною у своїй теоретичній частині, необхідним є також використання здобутків інших сфер знання – філософії, психології, соціології, політології, інформаціології тощо. У юриспруденції задекларовано таке використання суміжних знань, однак фактичних заходів у цьому напрямі не вживають. Потреба у філософському аналізі правотворчості зумовлена тим, що вона (правотворчість) зведена в юриспруденції (зокрема теорії держави і права) виключно до діяльності держави, водночас участь у цьому процесі суб'єктів громадянського суспільства та окремих громадян ігнорується. Твердження про правотворчість як діяльність держави «...з участю громадянського суспільства», але «в передбачених законом випадках» – це «найпрогресивніше» міркування в юриспруденції, яке все одно прив'язане до етатизму (возвеличення ролі держави) (Serdiuk, 2017). Завдання цієї статті полягає в приверненні уваги до комплексності проблеми правотворчості, необхідності ревізії догматичного та схоластичного підходів до її дослідження, потреби залучення суміжних галузей знань.

Матеріали і методи

У межах дослідження використано спеціальну літературу з теорії держави та права, енциклопедичну літературу з юриспруденції та філософії, здійснено аналіз Конституції України та низки законодавчих актів.

Методологічною основою для написання праці слугували юснатуралістичний метод і пов'язана з ним природничо-правова методологія. Автори критично переосмислили позитивістський підхід до правотворчості, дали оцінку догматичному (юридичному) методу та схоластичному підходу до права і правотворчості.

За таких методологічних передумов розмежовано право й закон, правотворчість і законотворчість, роль у цих процесах держави і громадянського суспільства.

Використано також історичний, лінгвістичний, системний методи.

Філософські методи представлено в тексті через акцентування на цілісному й комплексному підході до правотворчості.

Результати й обговорення

Правотворчість за всієї очевидності й, здавалося б, зрозумілості діяльності держави, громадянського суспільства та його суб'єктів під час філософського (а не вузького догматично-схоластичного, юридичного) аналізу постає серйозною проблемою, яку не досліджували філософи, а юристи вивчали недостатньо. Можна виокремити три аспекти проблеми:

- 1) чим є правотворчість у контексті творчості;
- 2) що створюють як результат правотворчості, або що є право;
- 3) хто є творцем права, або суб'єктом правотворчості.

У проблемі правотворчості, як у жодній іншій юридичній проблемі, виявляється етатизм (від фр. *état* – держава) – ідеологія, яка перебільшує чи навіть абсолютизує роль держави в суспільстві та передбачає всебічне й безумовне втручання держави в політичне, економічне, культурне і духовне життя суспільства. Етатизм виявляється в державному патерналізмі, максимальній державній опіці над індивідом, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання, самоврядними суб'єктами (Окуаг, 1965). Максимально етатизм виявляється в тоталітарних країнах (фашистських, нацистських, комуністичних).

Українська юриспруденція успадкувала етатизм (чи юридичний етатизм) від радянської епохи. Право в радянській юриспруденції визначали як систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), додержання яких забезпечено її цілеспрямованою діяльністю (Babii, Burchak, & Koretskyi, 1983).

Правотворчість трактували як діяльність компетентних державних органів і громадських організацій, спрямована на створення, зміну або скасування норм права. Можна зазначити, що в період 60-х – на початку 70-х років ще відчувалася інтелектуальна відлига, у виданні 1974 року згадується про три способи правотворчості: 1) санкціонування державою норм права, сформованих суспільством (правових звичаїв), «...видані за уповноваженням держави або санкціоновані нею акти цих організацій»; 2) безпосереднє встановлення норм права держави; 3) установлення норм права шляхом адміністративного або судового прецеденту (Babii, Koretskyi, & Tsvietkov, 1974). У зв'язку із застоєм і певною реанімацією тоталітаризму в СРСР в аналогічному виданні (другому) 1983 року про ці види правотворчості й не згадують, акцентуючи на

класовій природі правотворчості та керівній ролі в ній КПРС (Babii, Burchak, & Koretskyi, 1983). Про певну наступність, інерцію юридичного мислення та консерватизм юриспруденції може свідчити те, що у фундаментальному шеститомному виданні «Юридична енциклопедія», що вийшло друком через більше ніж десятиліття після здобуття Україною незалежності, правотворчість визначено як напрям діяльності держави (Shemshuchenko, 2003).

Важливим у правотворчості є визначення, що вона є результатом цієї діяльності. Проте і в філософії, і в юриспруденції радянського періоду право трактували як сукупність встановлених або санкціонованих державою обов'язкових правил (норм) поведінки (Shynkaruk, 1986).

Уже в новітній час право тлумачили як систему соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечує держава (Shemshuchenko, 2003).

В одному з останніх енциклопедичних видань – двадцятитомній Великій українській юридичній енциклопедії – право визначено як сукупність норм, які уможливають існування суспільства шляхом визначення меж свободи, відображених у правах і юридичних обов'язках суб'єктів суспільних відносин, реалізацію яких підтримує держава (Petryshyn, 2017).

Тобто ми є свідками й учасниками зміни ставлення до соціальних норм поведінки – до права та повільної трансформації його розуміння. Радянський нормативізм виник не з нізвідки, а був запозичений з російського допереворотного (у жовтні 1917 року) досвіду.

У XIX ст. в Російській імперії проведено реформу юридичної освіти: факультети університетів, де здійснювали підготовку фахівців з опанування законодавства («законознавства»). У середині цього століття змінено зміст навчання: до вивчення законодавства додали вивчення теоретичних засад правознавства. Однак головним змістом навчання було вивчення законодавства. Така тенденція перейшла і в радянський період. У теоретичній дисципліні – теорії держави і права – залишалися теми догматично-схоластичного змісту, а галузеві дисципліни передбачали вивчення законодавства та коментарів до нього.

Ця негативна тенденція частково залишилася і в незалежній Україні. Передусім у перші роки та в нововідкритих навчальних закладах і факультетах, коли на юридичні факультети до викладання юридичних дисциплін залучали істориків, соціологів, педагогів, економістів, фахівців з «історії КПРС» та «наукового комунізму». З плином часу ситуація змінювалася, чому сприяли соціальні, політичні, правові зміни, прийняття Конституції, контакти з європейськими

структурами й університетами, залучення до європейських структур (ОБСЄ, ЄСПЛ, Римського статуту), закріплення в Основному Законі орієнтації на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Виразнішою стає тенденція до розвитку філософської і теоретичної складових галузевих європейських дисциплін (Gonzalez, 2010). Зазначене стосується й окремих інститутів у теоретичних і галузевих юридичних дисциплінах, зокрема, й інституту правотворчості.

Правотворчість, на нашу думку, є обов'язковим інститутом, який вивчають (чи мають вивчати) філософія права, теорія держави і права, а також галузеві та прикладні юридичні дисципліни. Видається, що проблема правотворчості має філософський, теоретичний, методологічний, історичний, компаративістський та економічний аспекти.

Філософський аспект правотворчості відображає ревізію поглядів на правотворчість як діяльність держави (Drinóczy, & Cormacain, 2021). Право твориться не лише, а, швидше, не державою, а громадянським суспільством. Саме в суспільстві визрівають тенденції та обставини до врегулювання правом «старих» чи «новітніх» відносин. Потреба в майбутньому правовому регулюванні спочатку усвідомлюється на рівні суспільної свідомості та її різновиду – правосвідомості.

У теорії держави і права ігнорують те, що і громадянське суспільство творить право – через діяльність його суб'єктів та через усвідомлення потреби на рівні суспільної свідомості. Без сумніву, є зацікавлені суспільні групи й навіть окремі суб'єкти (наприклад олігархи), які безпосередньо чи через своїх репрезентантів або підконтрольні їм партії чи групи депутатів парламенту лобіюють прийняття вигідних законів чи підзаконних актів. Але це теж є діяльність суб'єктів громадянського суспільства.

Постає запитання: хто і як має збалансувати ініціативу й таке лобіювання? Очевидно, ті ж такі суб'єкти громадянського суспільства, які, можливо, мають протилежні інтереси в конкретному питанні. А якщо таких опонентів немає, то збалансування в інтересах усього суспільства мав би робити парламент. Це може виглядати як ідеалістична вимога чи надія. Але оскільки економічне життя в Україні (та й не тільки економічне) ще не стабілізувалося, то завжди будуть з'являтися групи чи особи, що будуть претендувати на більше, ніж вони мають чи їм має належати. Тому, крім парламенту та його органів, важливу роль щодо контролю за такою (лобістською) правотворчістю має відігравати четверта влада – масмедіа, соціальні мережі, інтернет тощо.

Показовим є те, що правотворчість, її зміст, форми, структура, етапи, принципи та функції були відмежовані від філософії, психології, соціології, історії, компаративістики й стали прерогативою юриспруденції. І остання, спираючись на формально-догматичну методологію, доклала всіх зусиль, щоб відділити цю проблему «китайським муром» догматики від названих галузей знань, закріпити монополію дослідження її саме за юриспруденцією.

З одного боку, це пов'язано з півтора-столітньою тенденцією диференціації наукового знання і практики, а з другого – з тим, що юриспруденція «привласнює» знання, яке розроблене в споріднених галузях науки і практики (як це було щодо психіатрії, медицини загалом, психології, соціології, природознавства), але нічого нікому не віддає. Постає слушне запитання: а що, розроблене юридичною наукою, застосовують в інших науках чи пов'язаних із ними галузях практики? Майже нічого. Можливо, графічний захист цінних паперів і грошей та поліграфологічне обстеження працівників? Аналіз сучасних правничих досліджень підтверджує тезу про відсутність зворотного зв'язку між напрацюваннями в галузі правознавства й іншими галузями знань (Schjølin, 2023); Cotterrell, 2023; Del Mar, 2012).

Слід також зауважити, що на цьому тлі постає фундаментальний консерватизм юридичної науки, майже ретроградство. Наприклад, у кримінальному, адміністративному та інших галузях деліктного права застосовують категорії, запозичені з патопсихології та психології ще в другій половині XIX ст., такі як «фізіологічний» та «патологічний» афекти, «звужена» свідомість, «сильне душевне хвилювання» тощо. Зазначені науки, а також психофізіологія, психосоматика, фізіологія вищої нервової діяльності більше ніж за півтора століття, значно розвинулися і теоретично, й експериментально. Проте це ніяк не впливає на розвиток деліктології та закріплених у нормативних актах дефініцій і категорій.

Ці проблеми актуалізуються також в аспекті правотворчості. Та й саме дослідження правотворчості не є надто поширеним. У шеститомній «Юридичній енциклопедії», підготовленій Інститутом держави і права НАН України, наявна стаття, присвячена правотворчості, а в двадцятитомній «Великій українській юридичній енциклопедії» в другому томі «Філософія права» і в третьому томі «Загальна теорія права» такої статті немає. В останньому джерелі є стаття «Правоутворення» (Petryshyn, 2017). Здавалося б, немає відмінності між термінами «правотворчість» і «правоутворення», тож постає питання, чи можна їх вважати синонімами. Постає серйозний сумнів щодо цього. Якщо поняття «правотворчість»

орієнтоване на суб'єктивний фактор, оскільки творчість завжди пов'язана з індивідуальним чи колективним суб'єктом, є виявом його інтелектуальної, інтуїтивної, евристичної діяльності, навіть інсайту, то правоутворення може виглядати як домінування об'єкта в цьому процесі, ніби право твориться само собою і зростає із суспільних відносин, які має врегулювати держава. Та й не тільки згадані джерела тяжіють до етатизму, і навряд чи у вітчизняній юриспруденції знайдуться джерела, які не приписували б творення права державі. Забувається, що держава є порівняно «молодою» формою суспільної організації, а право (чи передправо) існувало задовго до держави. Очевидно, що концепт «право» передре концепту «держава». Певні зародки права знаходимо в Стародавньому Шумері (7 тис. років тому). Але держава у «звичайному» чи сучасному розумінні з'являється в Месопотамії не раніше, ніж 4 тис. років тому. Торквальд Якобсен назвав тодішню форму суспільної організації «примітивною демократією» (Jacobsen, 1994). Таке трактування пов'язане зі змістом шумерського епосу про Більгамеша (у пізніших глиняних табличках – Гільгамеш). Там ідеться про те, що Ага, правитель міста Кіш, послав ультиматум місту Урук (де правив Більгамеш) з вимогою здатися. Більгамеш скликав міську раду старійшин, яка висловила за здачу. Оскільки така порада правителя не влаштувала, то він звернувся до народних зборів, які вирішили боротися з агресорами, тож правитель організував відсіч нападнику.

За месопотамським світорозумінням порядок із хаосу творило божество. Воно ж установлювало через свого представника серед людей – царя – норми поведінки, закони. До нас дійшли цілком або частково писані на глиняних табличках три стародавні кодекси законів правителів Шумеру: Уракагіні (2350 р. до н.е.), Ур-Наму (близько 2100 р. до н.е.) і Ліпіт-Іштар (близько 1950 р. до н.е.). Відомий з історії держави і права кодекс вавилонського царя Хамураппі датовано початком XVIII ст. до н.е. (Glassman, 2017).

На думку істориків, держава в Стародавньому Єгипті зароджується 3100 р. до н.е., коли Менос об'єднує північ і південь країни. Ця держава проіснувала аж до 322 р. до н.е., коли Єгипет був завойований Олександром Македонським. Право на землях Стародавнього Єгипту вже існувало і у Верхньому, і в Нижньому Єгипті (Sabbahy, 2020).

Закони в Стародавньому Єгипті ґрунтувалися на релігійних принципах – їх ніби вручали людям боги під час першого акту творення світу. Далі творцем законів був бог-фараон. Він був і верховним суддею. Єдиних кодексів законів (як у Месопотамії) в Єгипті не було, основною формою

правотворення було творення судових прецедентів (Bestock, 2017).

Цікавим є той факт, що і в наших предків, русичів, суспільні норми, право теж виникли значно раніше, ніж держава. Щоправда, у нашій історії, на наш погляд, є чимало проблемних питань, передусім щодо стародавньої історії.

Тому, коли йдеться про правотворення, від возвеличення ролі держави в цьому процесі слід відмовитися. Право творить не держава, а соціум. В останньому народжуються і визрівають суспільні відносини, які потребують урегулювання правом. А право – це не тільки закони, видані державою. До джерел права належать традиції, звичаї, судові прецеденти, міжнародно-правові норми, рішення Європейського суду з справ людини (а в перспективі – і рішення інших судів), правові доктрини, угоди. На наш погляд, європейська практика йде тим шляхом, за якого названі джерела права дедалі активніше стають джерелами юридичної практики. Оскільки Україна – це країна з перехідною історією від тоталітаризму, імовірно, до демократії, то й з правотворчістю є певна специфіка: від попередньої епохи залишилися правовий нігілізм, бажання не дотримуватися принципу верховенства права, а оминати його, ігнорування правових приписів. Тому на цей перехідний період у правотворчості слід ставити акцент саме на законодавчому врегулюванні суспільних відносин і ролі держави в цьому процесі. Тобто головну роль у правовому регулюванні будуть ще протягом тривалого проміжку час відігравати закони, прийняті державою. Однак це не вічний процес. У перспективі роль інших джерел права (крім законів) буде посилюватися, насамперед це стосується етичних кодексів, дієвості яких підтверджує, зокрема, регулювання інтернету.

Проблема правотворчості пов'язана з питаннями юридичної техніки. Її визначають як систему засобів, методів, прийомів, використовуваних у юридичній діяльності, що охоплює правотворчий та правозастосовний аспекти (Yushchuk, 2004; Ryndiuk, 2019). Подеколи юридичною технікою позначають юридичну діяльність, викладення, оформлення та тлумачення правових актів. Тобто юридичною технікою хочуть підмінити правотворчу, правозастосовну і правоохоронну діяльність. Такими новаторами є ті, хто пише про юридичну техніку як універсальну та всезагальну. Можна стверджувати, що це є продовженням ідей німецького філософа та юриста XIX ст. Рудольфа фон Ієринга, який першим увів у юриспруденцію поняття «юридична техніка». Цей науковець стверджував, що хоча суспільство й люди творять право, держава є єдиним джерелом права, і все життя права виглядає як безперестанна боротьба й робота

нації та кожної окремої людини, оскільки вона постає перед необхідністю відстоювати своє право, бере участь у цій роботі та вносить свій скромний внесок у справу здійснення правової ідеї на землі (Von Jhering, 1913).

За всієї філософської глибини міркувань Р. фон Ієринга їх юридична сторона викликає сумніви. Можна констатувати, що він відійшов від позитивізму й зацентрував свою увагу на соціології. І якщо перша частина твердження, що люди й суспільство творять право, заслуговує лише на схвалення, то друга – що держава є єдиним джерелом права – суперечить першій частині твердження і не може бути прийнята, бо вона наповнена етатизмом. Напевно, за державою залишається технічна функція (про що писав Рудольф фон Ієринг у «Юридичній техніці») – надати відповідної юридичної форми тому, що виявилось на рівні індивідуальної та суспільної правосвідомості, раціонально та інтуїтивно відчувається як потреба правового врегулювання. В історії є чимало випадків, коли держава прагне творити право (у формі законів) і коли такі творіння не сприймають і відкидають індивіди й суспільство. Звісно, держави є силою, примусом (передусім тоталітарні), можуть змусити членів суспільства виконувати приписи закону. Однак за першої ж нагоди народ й індивіди відмовляються дотримуватися такого «права». Безліч прикладів цього є в радянський період. Та й за часів незалежної України таких прикладів достатньо. Тому доречно знову згадати міркування Рудольфа фон Ієринга про те, що визначальним в оцінюванні права (та й правотворчості) є не абстрактний зміст законів, не справедливості на папері, не моральність на словах, а те, як право об'єктивується в житті, енергія, з якою все виконується і реалізується (Von Jhering, Kosourek, & Lalor, 2019).

Порушивши питання про те, що створюється в правотворчості (право) і хто є тим творцем, ми дійшли до відповіді на питання про те, чим є правотворчість у контексті творчості.

Творчість у філософії є певною категорією, яка виражає суть людської діяльності в бутті під час опанування дійсності. Іноді творчість розуміють як діяльність, яка породжує нове, якого ніколи раніше не було. Творчість у філософії, як і в психології, культурі, пов'язується з індивідом, особою, її розуміють як притаманну йому структуровану єдність здібностей, що визначають рівень і якість процесів мислення, спрямованих на пристосування до незмінних і змінних умов. Творчість також трактують як перехід на вищий ступінь інтелектуального розвитку. Тобто цей процес здійснюється через творчість. Філософський аналіз творчості передбачає виявлення того,

як вона загалом можлива, творчість як вияв нового, яким є онтологія акту творчості.

Проблема творчості цікавила мислителів з давніх-давен. В античні часи творчість пов'язувалася зі сферою буття та передбачала дві форми: як божественна (в актах творення) та як людська (у мистецтві, ремеслі, літературі, театрі). В європейському Середньовіччі творчість пов'язували з Богом і божественним натхненням. В епоху Відродження творчість розглядали як діяльність людини; вона звільняється від Бога та започатковує інтерес до творця – людини, художника, митця. Протестантизм, який виник в епоху Реформації, переносить акцент у розумінні творчості з естетичного споглядання на практичну дію, зокрема в господарській діяльності.

Певного завершення концепція творчості набуває в німецькій класичній філософії. Зокрема, І. Кант процес творчості пов'язує зі структурою свідомості. Здатність уяви, зазначає він, є певним містком між чуттєвим відображенням світу і мисленням, його поняттями і категоріями. Творчість є основою пізнання, оскільки вона як «трансцендентальна уява» є одночасно і наглядною, і синтезувальною силою (Kant, 2007).

Кантівське вчення про творчість розвинув Ф. В. Й. Шеллінг, який стверджував, що вона (творчість) є єдністю свідомої та безсвідомої діяльності (Watkins, 2014).

У XIX–XX ст. творчість у різних філософських школах розглядали як протиставлення механістичній і технічній діяльності, ґрунтованої на методології позитивізму.

Такі філософські школи, як філософія життя, екзистенціалізм, прагматизм, інструменталізм, операціоналізм, феноменалізм, фрейдизм, не залишали поза увагою проблему творчості й на різних методологічних платформах прагнули її розв'язати (Radbruch, 2006). Що більше підходів до проблеми, то меншою є ймовірність віднайдення простих трактувань і визначеності. Однак можна стверджувати, що сформувалося кілька підходів до творчості, які умовно можна класифікувати як узагальнені чи синтетичні:

а) творчість – унікальна якість людини-творця, передумова розвитку пізнання, духовного росту;

б) творчість як розв'язання конкретних проблем і виконання завдань, що постали;

в) творчість як створення унікальних культурних об'єктів (у живописі, скульптурі, архітектурі, музиці, літературі, сучасному мистецтві тощо);

г) творчість у філософії та науці з формуванням нового бачення Всесвіту, Буття, Життя, Людини тощо (Jaksland, 2021; Sánchez-Dorado, 2023).

Очевидно, що коли йдеться про правотворчість як різновид творчості, та особиста чи індивідуальна правотворчість, яку ми пов'язуємо з іменами Лікурґа, Солона, Юстиніана, Ярослава Мудрого, Наполеона Бонапарта, сьогодні відійшла в історію. Правотворчість є продуктом колективної діяльності. Часом нею займаються колективи з десятків і сотень людей. Наприклад, над текстом чинної Конституції України працювали 42 члени Конституційної комісії (зокрема один із авторів цієї статті), десятки експертів і розробників, понад два десятки членів парламенту, які доробляли текст проекту. Та й проекти законів чи підзаконних актів розробляють десятки людей. І хоча ці особи працюють уже не на друкарській машинці (як під час розроблення проекту Конституції), усе одно процес правотворчості залишається специфічним творчим процесом. Тож розглянуті сучасні підходи до творчості стосуються і правотворчості: для того щоб реалізувати правотворчість, потрібно мати високий рівень освіченості, що є її передумовою; вона виявляється як розв'язання конкретних соціальних проблем (економічних, політичних, соціальних, військових тощо). Правотворчість може мати результатом створення особливих, оригінальних, іноді унікальних правових документів, які докорінно впливають на розвиток людини, соціальних груп, суспільства загалом і формують нове бачення «старих» проблем чи розв'язання тих, що виникли нещодавно.

Висновки

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що правотворчість є складним процесом, який досліджує не лише юриспруденція, а й філософія, психологія, соціологія, політологія. Увагу привертає філософський підхід до правотворчості, оскільки він створює методологічну базу пізнання проблеми. Хоча юриспруденція «привласнила» проблему правотворчості та з притаманними їй тенденціями звела її до догматики, схоластики, механіцизму й інструменталізму, нагальним є теоретичне та практичне завдання відійти від них. Це можна здійснити, коли правотворчість будуть досліджувати як цілісність з виявленням філософської, психологічної, соціологічної, політологічної складових процесу (Zippelius, 2011). Тоді й практична сторона правотворчості – реалізація її в підготовленому проекті закону та прийнятті його парламентом – буде якісною, повною, своєчасною, з дотриманням прав і свобод, зафіксованих у Конституції.

References

- [1] Babii, B.M., Burchak, F.G., & Koretskyi, V.M. (Eds.). (1983). *Legal dictionary* (2nd, ed.). Kyiv: Holov. red. URE.
- [2] Babii, B.M., Koretskyi, V.M., & Tsvietkov, V.V. (Eds.). (1974). *Legal dictionary*. Kyiv: Holov. red. URE.
- [3] Bestock, L. (2017). *Violence and Power in Ancient Egypt. Image and Ideology before the New Kingdom*. London: Routledge. doi: 10.4324/9781315543505.
- [4] Cotterrell, R. (2023). A socio-legal quest: from jurisprudence to sociology of law and back again. *Journal of Law and Society*, 50(1), 3-16. doi: 10.1111/jols.12403.
- [5] Del Mar, M. (2012). Relational Jurisprudence. Vulnerability between Fact and Value. *Law and Method*, 2(2), 63-81. doi: 10.5553/ReM/221225082012002002005.
- [6] Drinóczi, T., & Cormacain, R. (2021). Introduction: illiberal tendencies in law-making. *Theory and Practice of Legislation*, 9(3), 269-275. doi: 10.1080/20508840.2021.1955483.
- [7] Glassman, R.M. (2017). Democracy in the Sumerian City States: The Assembly, the Elders, and the King. *The Origins of Democracy in Tribes, City-States and Nation-States*. Cham: Springer. doi: 10.1007/978-3-319-51695-0_36.
- [8] Gonzalez, W.J. (2010). Trends and Problems in Philosophy of Social and Cultural Sciences: A European Perspective. *The Present Situation in the Philosophy of Science*. Dordrecht: Springer. doi: 10.1007/978-90-481-9115-4_18.
- [9] Jacobsen, Th. (1994). The Historian and the Sumerian Gods. *Journal of the American Oriental Society*, 114(2), 145-153.
- [10] Jakslund, R. (2021). Teaching scientific creativity through philosophy of science. *European Journal for Philosophy of Science*, 11(40), 1-15. doi: 10.1007/s13194-021-00427-9.
- [11] Kant, I. (2007). *Critique of Pure Reason*. London: Palgrave Macmillan,
- [12] Kostytskiy, M.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2021). On hierarchy and interaction in the system "people - civil society - state". *Interaction of civil society, individuals and the state: a vector of improvement: materials of the International. science and practice conf., dedicate. of the 25th anniversary of the Constitution of Ukraine* (pp. 17-20). Kyiv: Kyiv. rehion tsentr NAPrH Ukrainy.
- [13] Okyar, O. (1965). The Concept of Etatism. *The Economic Journal*, 75(297), 98-111. doi: 10.2307/2229238.
- [14] Petryshyn, O.V. (Eds.). (2017). *Great Ukrainian legal encyclopedia* (vol. 3). Kharkiv: Pravo.
- [15] Radbruch, G. (2011). *Rechtsphilosophie*. 2 überarbeitete Auflage. Heidelberg: C.F. Müller.
- [16] Ryndiuk, V.I. (2019). Law-making as a type of legal activity: praxeological aspect. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 4(44), 137-142. doi: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199747.
- [17] Sabbahy, L.K. (2020). *Kingship, Power, and Legitimacy in Ancient Egypt. From the Old Kingdom to the Middle Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781108914529.
- [18] Sánchez-Dorado, J. (2023). Creativity, pursuit and epistemic tradition. *Studies in History and Philosophy of Science*, 100, 81-89. doi: 10.1016/j.shpsa.2023.05.003.
- [19] Schiølin, K.H. (2023). STS jurisprudence: exploring the intersection between science and technology studies and law. *Research Handbook on Law and Technology*. Cheltenham: Ejar Publ. doi: 10.4337/9781803921327.00031.
- [20] Serdiuk, I.A. (2017). Methodological analysis of interpretations of the concept of "law-making". *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 69-78.
- [21] Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.). (2003). *Legal encyclopedia* (vol. 5). Kyiv: Ukr. Entsykl. im. M.P. Bazhanova.
- [22] Shynkaruk, V.I. (Eds.). (1986). *Philosophical dictionary*. Kyiv: Holov. red. URE.
- [23] Von Jhering, R. (1913). *Law as a Means to an End*. Boston: The Boston Book Company.
- [24] Von Jhering, R., Kocourek, A., & Lalor, J.J. (2019). *The Struggle for Law*. Creative Media Partners LLC.
- [25] Watkins, E. (2014). *The early Schelling on the unconditioned. Interpreting Schelling. Critical Essays*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781139093569.003.
- [26] Zippelius, R. (2011). *Rechtsphilosophie*. 6 neubearbeitete Auflage. München: C.H. Beck.
- [27] Yushchyk, O. (2004). *Theoretical foundations of the legislative process*. Kyiv: Parlament. vyd-vo.

Список використаних джерел

- [1] Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1983. 871 с.
  - [2] Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1974. 848 с.
  - [3] Bestock L. Violence and Power in Ancient Egypt. Image and Ideology before the New Kingdom. London : Routledge, 2017. 314 p. doi: 10.4324/9781315543505.
  - [4] Cotterrell R. A socio-legal quest: from jurisprudence to sociology of law and back again. *Journal of Law and Society*. 2023. Vol. 50. Issue 1. P. 3–16. doi: 10.1111/jols.12403.
  - [5] Del Mar M. Relational Jurisprudence. Vulnerability between Fact and Value. *Law and Method*. 2012. Vol. 2. Issue 2. P. 63–81. doi: 10.5553/ReM/221225082012002002005.
  - [6] Drinóczi T., Cormacain R. Introduction: illiberal tendencies in law-making. *Theory and Practice of Legislation*. 2021. Vol. 9. Issue 3. P. 269–275. doi: 10.1080/20508840.2021.1955483.
  - [7] Glassman R. M. Democracy in the Sumerian City States: The Assembly, the Elders, and the King. *The Origins of Democracy in Tribes, City-States and Nation-States*. Cham : Springer, 2017. P. 303–314. doi: 10.1007/978-3-319-51695-0_36.
  - [8] Gonzalez W. J. Trends and Problems in Philosophy of Social and Cultural Sciences: A European Perspective. *The Present Situation in the Philosophy of Science*. Dordrecht : Springer, 2010. P. 221–242. doi: 10.1007/978-90-481-9115-4_18.
  - [9] Jacobsen Th. The Historian and the Sumerian Gods. *Journal of the American Oriental Society*. 1994. Vol. 114. Issue 2. P. 145–153.
  - [10] Jaksland R. Teaching scientific creativity through philosophy of science. *European Journal for Philosophy of Science*. 2021. Vol. 11. Issue. 4. P. 1–15. doi: 10.1007/s13194-021-00427-9.
  - [11] Kant I. Critique of Pure Reason. London : Palgrave Macmillan, 2007. 735 p.
  - [12] Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Про ієрархію та взаємодію в системі «людина – громадянське суспільство – держава». *Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-й річниці Конституції України (Київ, 22 черв. 2021 р.). Київ : Київ. регіон. центр НАПрН України, 2021. С. 17–20.
  - [13] Okyar O. The Concept of Etatism. *The Economic Journal*. 1965. Vol. 75. Issue 297. P. 98–111. doi: 10.2307/2229238.
  - [14] Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / голова редкол.: О. В. Петришин. Харків : Право, 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 441 с.
  - [15] Radbruch G. Rechtsphilosophie. 2 überarbeitete Auflage. Heidelberg : C. F. Müller, 2011. 280 s.
  - [16] Риндюк В. І. Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2019. № 4 (44). С. 137–142. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2019.4(44).199747.
  - [17] Sabbahy L. K. Kingship, Power, and Legitimacy in Ancient Egypt. From the Old Kingdom to the Middle Kingdom. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 208 p. doi: 10.1017/9781108914529.
  - [18] Sánchez-Dorado J. Creativity, pursuit and epistemic tradition. *Studies in History and Philosophy of Science*. 2023. Vol. 100. P. 81–89. doi: 10.1016/j.shpsa.2023.05.003.
  - [19] Schiølin K. H. STS jurisprudence: exploring the intersection between science and technology studies and law. *Research Handbook on Law and Technology*. Cheltenham : Ejgar Publ., 2023. P. 365–378. doi: 10.4337/9781803921327.00031.
  - [20] Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 69–78.
  - [21] Юридична енциклопедія / голова редкол.: Ю. С. Шемшученко : в 6 т. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажанова, 2003. Т. 5. 736 с.
  - [22] Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 514 с.
  - [23] Von Jhering R. Law as a Means to an End. Boston : The Boston Book Company, 1913. 483 p.
  - [24] Von Jhering R., Kocourek A., Lalor J. J. The Struggle for Law. Creative Media Partners LLC, 2019. 194 p.
  - [25] Watkins E. The early Schelling on the unconditioned. Interpreting Schelling. Critical Essays. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 10–31. doi: 10.1017/9781139093569.003.
  - [26] Zippelius R. Rechtsphilosophie. 6 neubearbeitete Auflage. München : C. H. Beck, 2011. 227 s.
  - [27] Ющик О. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламент. вид-во, 2004. 519 с.
-

Philosophical Problems of Law-Making

KOSTYTYSKYI Mykhailo

Doctor of Law, Professor, Academic of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Chief Researcher of the Department of Public and Legal Research of the Institute
of Law-Making and Scientific-Legal Expertise of the National Academy
of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>;

KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA Nataliia

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National
Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-4751>

Abstract. The need for a philosophical analysis of law-making is conditioned by the fact that it (law-making) is reduced in jurisprudence (in particular, in the theory of the state and law) exclusively to the activity of the state, while ignoring the participation in this process of subjects of civil society and individual citizens. The statement about law-making as an activity of the state "...with the participation of civil society" but still "in cases provided for by law" is the "most progressive" reasoning in jurisprudence, which is still tied to statism (exaltation of the role of the state). In Ukraine, which has taken a course for the development of the state and law according to the European liberal-democratic model, in the future (especially after the end of the war), the role of the state will inevitably decrease and the role of civil society will increase, especially in the field of law-making. Therefore, the rejection of the monopoly role of the state in this process is a requirement of the time, which should first be implemented at the theoretical level and later put into practice. The reduction of the role of the state in social management with the expansion of self-management will indicate the completion of a certain cycle of the development of society, which lasted approximately from the 7th millennium AD. until recent times. At the same time, law preceded the development of the state, and the state, having fulfilled its function, should leave the historical arena. And law-making, especially such an aspect of it as the growing participation of civil society in this process, is an illustration of the indicated trend.

Keywords: law-making; civil society; state; law; statute.

Правоохоронна діяльність, глобалізація та суспільна мораль у контексті масової культури (на прикладі сучасних європейських серіалів про правоохоронців. Частина 1)

ВОВК Вікторія*

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

Анотація. Стаття присвячена висвітленню органічного взаємозв'язку процесів глобалізації, явищ масової культури, суспільної моралі й особливостей правоохоронної діяльності засобами масової культури, зокрема в серіалах. Автор окреслює широке коло питань, присвячених взаємодії різних сфер духовного життя людини (суспільна мораль, право, мистецтво), яке має велику варіативність, представлене широкою палітрою предметних форм, відображає поточну соціальну реальність і водночас конструює її. Завдяки культурологічному та семіотичному методологічним підходам здійснено аналіз сучасних серіалів про правоохоронців з метою віднаходження в них трансляції основних моральних цінностей західноєвропейського суспільства, до яких належать гуманізм, рівність, толерантність, інклюзія. Увагу зосереджено на аналізі соціокультурного контексту, у межах якого існує сучасна масова культура (глобалізація, поширення демократії, уніфікація та стандартизація життя, стискання часу, значний інформаційний потік, кліповий тип мислення тощо). У статті зазначено, що поширення масової культури зумовлене розвитком технологій та зміною типу комунікації: від оро-акустичної через вербально-письмову до аудіовізуальної (що лише підтверджує в межах європейської культури фундаментальне значення зору та візуальної метафори). Також акцентовано на тому, що сучасні серіали про роботу правоохоронців відображають реалії сучасного західноєвропейського суспільства, яке шляхом утвердження моральних цінностей і їх правового забезпечення долає страх іншого; визнає рівність як у сфері можливостей, так і у сфері відповідальності; формує та утверджує нові гендерні й соціальні моделі поведінки, зберігаючи дієвими цінності індивідуалізму й персоноцентричності; визначає особливу роль інститутів громадянського суспільства в контролі за діяльністю державних органів, зокрема й правоохоронних. Завдяки швидкому розвитку технологій і доступності серіал як екранна форма виконує інформативну функцію, ознайомлюючи глядача з основними суспільними, моральними та правовими цінностями.

Ключові слова: правоохоронна діяльність; моральні цінності; глобалізація; толерантність; масова культура; серіал; громадянське суспільство.

Історія статті:

Отримано: 27.02.2024

Переглянуто: 13.03.2024

Прийнято: 10.04.2024

Рекомендоване посилання:

Вовк В. Правоохоронна діяльність, глобалізація та суспільна мораль у контексті масової культури (на прикладі сучасних європейських серіалів про правоохоронців. Частина 1). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 16–22. doi: 10.33270/01242702.16.

* Відповідальний автор

Вступ

Глобалізаційні процеси сучасності давно втратили ознаку нового, оскільки стали буденним явищем (Vovk, 2024). У світі практично не залишилося «берлінських» стін (за винятком невеликої кількості країн), що спростило не лише безперешкодне поширення товарів і послуг, а й активізувало знайомство та обмін ідеями, культурними наративами, створюючи феномен єдиного світу в різноманітті та відчутті співприсутності до подій, які відбуваються в різних куточках світу: «розширюється поширення культурних продуктів, які перетинають кордони. Зображення, звуки та наративи в безпрецедентних масштабах беруться з одних місць і впроваджуються в інших, породжуючи нові гібриди, а також в деяких випадках заново утверджують цінність культурної справжності» (Hesmondhalgh, 2019). Усі ці процеси відбуваються в специфічному ритмі сучасного соціокультурного контексту через демократизацію, уніфікацію та стандартизацію життя, стискання часу, значний інформаційний потік, виникнення кліпового типу мислення й трансгуманізм (Ranisch, & Sorgner, 2015), неогедонізм, у результаті індустріалізації через появу вільного часу, сформованість нового модусу людини – Homo Sedens (людина, яка сидить перед екраном), шоуїзацію та шоутизацію повсякденності (Kruguchenko, 2021). Цей ритм доволі специфічний і суттєво відрізняється від ритмів попередніх епох.

Матеріали та методи

Нині в українській гуманітаристиці ще немає комплексних досліджень взаємозв'язку глобалізації, суспільної моралі та правоохоронної діяльності в контексті феноменів масової культури, хоча деякі аспекти зазначеної проблеми вивчали У. Еко (1972), Н. Луман (2010), Г. Почепцов (2014). Вивчення особливостей зображення діяльності правоохоронців сучасними гнучкими екранними формами (серіалами про правоохоронців) здійснювалося шляхом застосування соціокультурного методологічного підходу, що сприяло виявленню особливостей транслювання панівних моральних і правових цінностей західноєвропейського суспільства художніми засобами; також широко використовувалися доробки з культурології, естетики та правознавства. За висхідну тезу дослідження взято положення, сформульоване О. Кононенко: «масова культура не тільки не поступається своїм місцем культурі елітарній, а й продовжує здійснювати на неї інтенсивний вплив, виступаючи в епоху сучасності основною формою існування культури. Попри те, що в межах конкретної соціально-політичної та економічної системи масова культура набуває яскраво виражених національних особливостей, цей тип культури

постає як принципово космополітичний. Маючи особливі етнонаціональні форми, змістовно масова культура є універсальним культурним проєктом, засобом і механізмом експансії західної цивілізації» (Kononenko, 2013).

Результати й обговорення

Одним з інструментів глобалізації є масова культура¹, яка в умовах сьогодення є невіддільною складовою сучасного періоду розвитку людства та має відчутний і зримий ефект присутності майже в усіх сферах життя – від моди та їжі – до політики й права: «...сьогодні масова культура стає не тільки панівною культурою сучасного соціуму, а й простором, у якому з'являються, функціонують і активно розвиваються всі види мистецтва» (Kruguchenko, 2021). Масова культура є різновидом сучасної трансгуманітарної культури, а це означає, що вона має за світоглядно-аксіологічний взірць принцип конструктивного кумулятивізму (накопичення, культивування позитивних надбань) і послугує адекватному розумінню іншої культури. Як відомо, масова культура є продуктом духовної культури людини, так само як й елітарне мистецтво, але, на відміну від останнього, вона спрямована на задоволення потреби видовища та відпочинку. Хоча цю тезу спростовують постмодерністи², керуючись принципом заперечення ієрархічності цінностей, вважаючи, що некоректно виокремлювати хороше та погане мистецтво, протиставляючи масову культуру й елітарне мистецтво. Тому коректно стверджувати, що «сьогодні масова культура виконує функцію, яку колись виконувала класична культура, а саме орієнтує, хоч і не в тому обсязі, як раніше, людей на моральні цінності, що панують в суспільстві. І в кращих своїх зразках театралізовані вистави, естрадні видовища не тільки розважають і відволікають глядача, а й опосередкованим чином виховують його» (Kruguchuk, 2011, p. 164).

З огляду на логіку міркувань постмодерністів можна дійти висновку, що сучасне мистецтво

¹ Масова культура – різновид культури суспільства; поняття, яке характеризує особливості змісту виробництва та способів поширення культури індустріального суспільства. Інші назви – маскультура, масове мистецтво, популярна (попкультура), споживча, комерційна культура, індустрія розваг, розрахована на пересічного глядача (споживача), загальнодоступна, проста за формою, не потребує спеціальних знань для сприйняття, тому й набула широкої популярності, визнання, має попит (Mass culture...; Bezuhla, 2010). Термін «масова культура» був введений 1944 року Д. Макдональдом.

² Термін «постмодернізм» набув систематичного вжитку у філософській та художньо-естетичній сферах після опублікування 1977 року книги Ч. Дженкса «Мова постмодерністської архітектури».

(зокрема й масова культура) має власні засоби відображення дійсності. Кожний витвір мистецтва, залежно від жанрової належності, прямо чи опосередковано відображає дійсність, соціокультурну реальність у контексті якої був створений (Venher, & Kotskyi, 2023). Тут не йдеться про буквально, «фотографічне» відтворення реалій соціального життя, у яких створюється художній витвір, але водночас мистецтво двояко пов'язане з соціальною дійсністю, з одного боку воно її відображає, а з іншого – формує її шляхом пропонування зразків поведінки, трансляції конкретних ідей, формування ідеалів тощо та навіть здійснює функції пропаганди (оскільки воно є різновидом «м'якої сили»¹, а тому дедалі частіше звучить думка про державне регулювання у сфері масової культури (Melnyuk, 2020). Як стверджує Г. Почепцов, «телесеріал також виявився видом мистецтва, який здатен виконувати не лише художні, а й ідеологічні завдання» (Pochepstov, 2014), а Д. Хезмондалш переконаний у тому, що «фільми, телевізійні серіали, музика, відеоігри та багато іншого забезпечують нас зв'язними уявленнями про світ і тим самим також щось про нього повідомляють. Не менш важливим є те, що вони запозичують щось з нашого внутрішнього, приватного життя та сприяють його створенню і нашому суспільному «я»: фантазії, емоцій та ідентичності. Це суттєво відображається на усвідомленні того, хто ми, що означає бути чоловіком чи жінкою, африканцем чи арабом, канадцем чи ньюйоркцем, гетеросексуалом чи гомосексуалістом. Саме тому продукти культурних індустрій – щось значно більше, аніж просто спосіб провести час або відволіктися від інших, більш важливих речей» (Hesmondhalgh, 2019).

Масова культура транслюється в сучасному світі значною мірою завдяки швидкому розвитку й доступності ІТ-технологій, простоті тиражування та сприйняттю окремих взірців цієї культури, формуванню нового типу мислення й зміні типу комунікації. Особливо це помітно у сфері візуальної масової культури. Початок ХХІ століття засвідчив, що аудіовізуальні комунікаційні форми дедалі більше витісняють друковане слово, що спричинило значне зростання ролі екранних форм творчості в житті суспільства, тобто відбувся перехід від вербально-письмової комунікації до аудіовізуальної². Підґрунтям нової аудіовізуальної

комунікації є не усне, писане або друковане слово, а кадр (Melnyuk, & Fisher, 2021). І, на відміну від мовленнєвих форм, кадр є універсальним, оскільки виконує функції символічного, іконічного та мовного знаку, але водночас не є тотожним жодному з них (саме тому популярними є тікток, рилси, стрими тощо). Хоча У. Еко (1972) зазначав у кадрі саме його іконічний аспект, вважаючи, що «проблеми кіно повинні обговорюватися з акцентом на семіотику іконічного знаку й аналіз його компонентів», але водночас візуальний текст, окрім іконічних кодів, містить в собі такі види кодів, як: іконографічні, смаку та сенсорні, стилістичні, несвідомого. «Система знаків – це не просто система знакових засобів, але система смислів». Усі феномени масової культури сьогодні є медіатекстами (Horina, 2019).

Екранні форми є гнучкими формами оперативного відображення соціальних змін і їх осмислення, які одночасно відображають реальну соціокультурну реальність і продукують принципово новий культурний ландшафт. «Аналогічно тому, як економіка виокремилася на підставі грошових платежів, породжує безперервну потребу відшкодувати витрачені гроші, так і масмедіа продукують потребу заміщувати надмірну інформацію на інформацію нову: fresh money and new information – ось центральні мотиви сучасної суспільної динаміки» (Luman, 2010). У ретроспективі впродовж тривалого часу існувало прагнення захистити культуру від впливу економіки та індустріалізації, але, зрештою, ці сфери людської діяльності переплелися одна з одною і дозволили одержувати прибуток з предметів культури. Завдяки цьому з'явився термін «комодифікація культури» (commodification of culture), що означає поступовий перехід об'єктів і предметів культури до категорії товарів, які можна купити та продати (Hesmondhalgh, 2019, p. 417, 423).

Однією з гнучких форм сучасної екранної культури є серіал, який як явище масової культури виник у ХХ столітті в телевізійній версії в жанрі мелодрами, що логічно пояснити широким використанням телебачення, яке посіло одне з провідних місць в житті суспільства та окремої людини (йдеться про його змістовне, часове та функціональне значення). З огляду на ретроспективу серіал в історії телеіндустрії став відповіддю на суспільні виклики, які були наслідками виникнення нових технологій, – кабельного та супутникового телебачення, відеокасет і відеопрогравачів, DVD, а нині – це інтернет, ютуб, відео за запитом тощо. У статті, присвяченій дослідженню феномену серіалу, Г. Почепцов (2014) зазначає, що «для споживача серіали – це гігантське розширення досвіду та потужний інструмент трансляції знань. Гарні серіали зроблені дуже детально не лише технологічно, але й історично. ... Серіали – це не вульгарно. Серіали – це дуже складно. Це той

¹ Термін «м'яка сила» ввів Джозеф Най для позначення впливу держави на суспільні відносини шляхом привабливості власної культури та суспільних цінностей.

² В історії європейської культури прослідковується перехід від оро-акустичної культури через вербально-письмову до сучасної аудіовізуальної. Водночас два перших типи комунікації зберігаються, але мають досить обмежену сферу застосування та поширення.

продукт масової культури, у якому точно схоплений «дух нашого часу» – «zeitgeist», як висловлювалися старі німецькі філософи. Якщо кіно сьогодні працює на розвиток, скажімо так, побутової техніки, телевізорів і кінотеатрів, то серіали – це те, що стимулює розвиток нових медіа, передусім інтернету в найрізноманітніших видах».

Як явище масової культури серіал є штучно створеним об'єктом, який завдяки притаманним йому засобам вираження здатен до конструювання соціокультурної реальності й основних соціокультурних інститутів, а також є таким, що програмує соціокультурні процеси, впливає на формування суспільних та індивідуальних ідеалів, норм поведінки індивідів тощо. На думку Г. Почепцова (2014), «телесеріал в цьому плані має такі сильні сторони, які ще не було залучено в історії. Але він уже став способом перенесення в суспільство правильних правил поведінки. Можна виокремити три такі сфери залученості телесеріалів щодо просування поведінки, які мали об'єктивно підтверджені результати: соціальне, здорове (в плані медицини) і політичне, під яким часто розуміють просування ЛГБТ-спільноти».

«Живучість» серіалу обумовлена його відкритістю (видова характеристика усіх явищ масової культури), здатністю до постійного інформаційного обміну з глядачами (у цьому прослідковують схожість серіалу та засобів масової інформації)¹, а також можливістю безпосередньої причетності глядача до перебігу сюжету (емоційне переживання), масовістю й доступністю («зону покриття» визначають доступністю до технічних можливостей, тобто широка ретрансляція). Серіал, як і всі екранні форми, є специфічним кінотекстом, який є системою вербальних і невербальних компонентів.

Значну частину сучасних серіалів присвячено життю та діяльності окремих професійних груп. Зокрема, досить популярними є серіали про правоохоронців, які у своїй сюжетній лінії локалізуються в межах такого соціального простору, як «людина – суспільство», «суспільство як соціальна система», «добро – зло», «справедливість – закон», презентуючи сукупність конкретних символів, у яких задовано конкретну ідейно-художню та культурну інформацію. Зазначена група серіалів свідчить про розширення жанрової палітри та приглушення мелодраматичного моменту, притаманного першому поколінню серіалів.

На відміну від мильних опер, у сучасних серіалах про правоохоронців характери та

¹ «Чужий серіал може нести картину світу, яка може конфліктувати з тією, яка є у населення. Унаслідок чого відбувається ерозія наявної картини світу, оскільки вона не може містити сенси, які конфліктують між собою» (Pochepcov, 2014).

відносини виникають із сюжету, присутній зв'язок між окремими епізодами та наскрізним сюжетом. У таких серіалах спостерігаємо розкриття ідеї забезпечення правопорядку в суспільстві як процесу «гарантування середовища безпеки для громадян у їх повсякденному житті відповідно до правової бази країни, головним чином – шляхом попередження та запобігання правопорушень, а також шляхом прийняття відповідних заходів для припинення порушень закону» (Ensuring law...). Відповідно до сучасного розуміння інституту поліції², до основних цілей якої «в демократичному суспільстві, яке засноване на принципі верховенства права, належать: а) забезпечення громадського спокою, дотримання закону та порядку в суспільстві; б) захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, у якому вони закріплені, зокрема в Європейській конвенції про права людини; в) запобігання злочинності та боротьба з нею; г) виявлення злочинності; д) надання допомоги та послуг населенню» (Korcha, 2020, p. 246). Значущість своєї роботи визначає комісар Лобоско із серіалу «Лоліта Лобоско розслідує»: «У моєму світі нелегко пробитися. Але я почуваюся частиною чогось важливого. Я відчуваю, що я на стороні справедливості: хороші – тут, погані – там» («Лоліта Лобоско розслідує». Італія, 2021).

Сучасні серіали про правоохоронців (переважно це серіали про поліцейських) уже не демонструють стереотипних кіношних «копів», які «з апетитом їдять пончики, мстяться за напарників, страждають від злісного начальства, а іноді ще й борються зі злочинністю. Сучасні серіали про них демонструють будні правоохоронців набагато цікавіше й різноманітніше» (On guard...). Поліцейські – герої серіалів – це люди з плоті й крові, зі своїми внутрішніми конфліктами, демонами та почуттями. Їх особисте життя зображено в контексті професійної діяльності, а робота впливає на їхню зону приватності.

Основна ідея серіалів про роботу поліцейських (або серіалів, де робота поліції є однією із сюжетних ліній) полягає в можливості ефективного забезпечення правопорядку, яка означає, «що поліцейські організації та особовий склад у змозі забезпечити державну й особисту безпеку в межах демократичного цивільного контролю та поважати верховенство права і права людини» (Ensuring law...).

² Поліцією в межах цієї статті є традиційні підрозділи та служби державної поліції або інші дозволені і/або контрольовані публічною владою органи, на які покладено функції забезпечення підтримки закону та порядку в громадянському суспільстві, і яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу і/або спеціальні повноваження.

Суспільний запит щодо роботи поліцейських завжди налаштований на те, щоб правоохоронці були професіоналами своєї справи, відповідали суспільним очікуванням, маючи високі моральні якості, були непідкупними та справедливими. Водночас зазвичай у кожному серіалі є сюжетна лінія, пов'язана з нечесними і продажними поліцейськими, проблемами перевищення службових повноважень, незбалансованості між засобами та метою, виявами асоціальної поведінки правоохоронців (алкоголізм, наркотична та медикаментозна залежність), неуставними відносинами тощо (реагують на такі випадки органи внутрішнього контролю та нагляду, «домагаючись застосування кодексів поведінки і караючи за неналежну поведінку») (Ensuring law...). Усе це має переконати глядача в тому, що:

1) поліцейські є живими людьми. Вони мають власні трагедії та неврози, піддаються моральними протиріччям і конфліктам, втягнуті в любовні пристрасті тощо: детектив Люсі двадцять років мучить питання нез'ясованих обставин смерті її батьків і брата («Чорний берег». Ірландія, 2024); старший інспектор Вера не змогла знайти спільної мови з власним батьком («Вера». Великобританія, 2011–2024) тощо;

2) кінотекст конкретного серіалу максимально наближений до соціальних реалій, що робить його героїв зрозумілими;

3) фільм демонструє прагнення системи до самоочищення тощо. Таким чином, серіал, як і вся «масова культура залишається цариною формування ідей, у якій соціальні гравці втілюють свої уявлення та цінності» (Liutyi, 2019).

Висновки

Зберігаючи свій розважальний потенціал, серіали відображають хоч і опосередковано реальну соціальну ситуацію, особливості правової та моральної системи суспільства, ставлення населення до поліції тощо, вони є потужним інформаційним джерелом щодо основних підвалин соціального життя, місця та ролі правоохоронних органів у суспільстві. Це загалом забезпечує реалізацію інформаційно-культурної функції, яка притаманна будь-якій екранній формі, зокрема й серіалу. Реалізація цієї функції сьогодні спрощена наявністю необхідних технічних засобів і доступністю.

References

- [1] Bezuhla, R.I. (2010). Mass culture: to the problem of defining the concept. *Culture and art in the modern world*, 11, 25-34.
- [2] Eco, U. (1972). Towards a Semiotic Inquiry into the Television Message. *Working Papers in Cultural Studies*, 2, 103-121.
- [3] Ensuring law and order and fostering integrity. (n.d.). Retrieved from <https://securitysectorintegrity.com/uk/%d1%96%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%82%d1%83%d1%82%d0%b8-%d1%82%d0%b0-%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97/%d0%b7%d0%b0%d0%b1%d0%b5%d0%b7%d0%bf%d0%b5%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%be%d0%bf%d0%be%d1%80%d1%8f%d0%b4%d0%ba%d1%83-%d1%82%d0%b0-%d0%b2%d0%b8%d1%85%d0%be%d0%b2%d0%b0>.
- [4] Hesmondhalgh, D. (2019). *The Cultural Industries*. London and Los Angeles: Sage.
- [5] Horina, Zh. (2019). Transformation of mass culture in modern media texts. *Bulletin of Odessa National University*, 24(1(19)), 14-20.
- [6] Kononenko, O.V. (2013). Mass culture in the postmodern discourse. *Bulletin of the National Aviation University*, 1, 144-148.
- [7] Копча, V.V. (2020). *The human rights function of the states of Central Europe: theoretical and comparative legal aspects*. Kherson: Helvetyka.
- [8] Krypchuk, M.V. (2011). Problems of creating a mass theatrical spectacle (principles of artistic design). *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk*, 2, 163-168.
- [9] Kyrychenko, A.O. (2021). The show as a mass culture phenomenon: essential features and functions. *Issues of cultural studies*, 38, 109-119. doi: 10.31866/2410-1311.38.2021.245783.
- [10] Liutyi, T. (2019). Mass and popular culture: the problem of demarcation. *Scientific notes of NaUKMA*, 3, 85-99. doi: 10.18523/2617-1678.2019.3.85-99.
- [11] Luman, N. (2010). *The reality of mass media*. V. Ivanov, M. Minakov (Ed.). Kyiv: TsVP. Retrieved from https://www.aup.com.ua/uploads/luman_web.pdf.
- [12] Mass culture. *Site "Encyclopedia of modern Ukraine"*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-51462>.
- [13] Melnyk, I.V. (2020). Mechanisms of state regulation of informational and mass cultural influences on value orientations of society in the context of hybrid warfare. *Scholarly notes of V.I. Vernadsky Tavri National University*, 31(70), 4, 76-80. doi: 10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/12.

- [14] Melnyk, M., & Fisher, V. (2021). Artistic and aesthetic aspects of innovative technologies in show direction. *Current issues of humanitarian sciences*, 39(2), 48-52. doi: 10.24919/2308-4863/39-2-8.
- [15] On guard of the law: 25 serials about policemen. (n.d.). Retrieved from <https://kinohata.com.ua/seriali-pro-politsiyu>.
- [16] Pocheptsov, H. (2014). *Reprogramming behavior using a television series as a media communication option*. Retrieved from <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11656/2014-10-27-pereprogrammyrovanye-povedenyua-s-pomoshchyu-teleseryala-kak-varyanta-medykommunikatsyy>.
- [17] Pocheptsov, H. (2014). *Serials as media communications*. Retrieved from <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11959/2014-11-30-teleseryaly-kak-medyakommunikatsyy>.
- [18] Ranisch, R., & Sorgner, S.L. (2015). *Introducing Post - and Transhumanism*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- [19] Venher, O., & Kotskyi, M. (2023). Artistic and technical means of realizing the director's idea in the modern film industry. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts*, 6(1), 83-91. doi: 10.31866/2617-2674.6.1.2023.279247.
- [20] Vovk, V. M. (2024). Morality, democracy, globalization and law. *Analytical and comparative jurisprudence. Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 23-26. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.2.

Список використаних джерел

- [1] Безугла Р. І. Масова культура: до проблеми визначення поняття. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2010. Вип. 11. С. 25–34.
- [2] Eco U. Towards a Semiotic Inquiry into the Television Message. *Working Papers in Cultural Studies*. 1972. No. 2. P. 103–121.
- [3] Забезпечення правопорядку та виховання доброчесності. URL: <https://securitysectorintegrity.com/uk/%d1%96%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%82%d1%83%d1%82%d0%b8-%d1%82%d0%b0-%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b7-%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97/d0%b7/d0%b0/d0%b1/d0%b5/d0%b7/d0%bf/d0%b5/d1%87/d0%b5/d0%bd/d0%bd/d1%8f-%d0%bf/d1%80/d0%b0/d0%b2/d0%be/d0%bf/d0%be/d1%80/d1%8f/d0%b4/d0%ba/d1%83-%d1%82/d0%b0-%d0%b2/d0%b8/d1%85/d0%be/d0%b2/d0%b0>
- [4] Hesmondhalgh D. *The Cultural Industries*. London and Los Angeles : Sage, 2019. 450 p.
- [5] Горіна Ж. Трансформація масової культури в сучасних медіатекстах. *Вісник Одеського національного університету*. 2019. № 24 (1). Т. 19. С. 14–20. (Серія «Філологія»).
- [6] Кононенко О. В. Масова культура в дискурсі постмодерну. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2013. № 1. С. 144–148.
- [7] Копча В. В. Правозахисна функція держав Центральної Європи: теоретичні і порівняльно-правові аспекти : монографія. Херсон : Гельветика, 2020. 396 с.
- [8] Крипчук М. В. Проблеми створення масового театралізованого видовища (принципи художнього оформлення). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2011. № 2. С. 163–168. (Серія «Мистецтвознавство»).
- [9] Кириченко А. О. Шоу як феномен масової культури: сутнісні ознаки й функції. *Питання культурології*. 2021. № 38. С. 109–119. doi: 10.31866/2410-1311.38.2021.245783.
- [10] Лютий Т. Масова і популярна культура: проблема демаркації. *Наукові записки НаУКМА*. 2019. Т. 3. С. 85–99. (Серія «Філософія та релігієзнавство»). doi: 10.18523/2617-1678.2019.3.85-99.
- [11] Луман Н. Реальність мас-медіа / за ред. Іванова В., Мінакова М. Київ : ЦВП, 2010. 158 с. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/luman_web.pdf.
- [12] Культура масова. *Енциклопедія сучасної України* : [сайт]. URL: <https://esu.com.ua/article-51462>.
- [13] Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 76–80. doi: 10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/12.
- [14] Мельник М., В. Фішер. Художньо-естетичні аспекти інноваційних технологій у режисурі шоу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 39. Т. 2. С. 48–52. doi: 10.24919/2308-4863/39-2-8.
- [15] На варті закону: 25 серіалів про поліцейських. URL: <https://kinohata.com.ua/seriali-pro-politsiyu>.
- [16] Почепцов Г. Серіали як медіакомунікації. 2014. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11959/2014-11-30-teleseryaly-kak-medyakommunikatsyy>.
- [17] Почепцов Г. Перепрограмування поведінки за допомогою телесеріалу як варіант медіакомунікації. 2014. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11656/2014-10-27-pereprogrammyrovanye-povedenyua-s-pomoshchyu-teleseryala-kak-varyanta-medykommunikatsyy>.

- [18] Ranisch R., Sorgner S. L. *Introducing Post – and Transhumanism*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2015. P. 7–28.
- [19] Венгер О., Коцький М. Художні та технічні засоби реалізації режисерського задуму в сучасній кіноіндустрії. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2023. № 6 (1). С. 83–91. (Серія «Аудіовізуальне мистецтво і виробництво»). doi: 10.31866/2617-2674.6.1.2023.279247.
- [20] Вовк В. М. Мораль, демократія, глобалізація і право. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 23–26. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.2.
-

Law Enforcement Activity, Globalization and Social Morality in Frameworks of Mass Culture (On the Example of Modern European TV-Shows on Law-Enforcements. Part 1)

VOVK Viktoriia

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Khmelnytsky University of Management and Law Named after Leonid Yuzkov

Khmelnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0588-2095>

Abstract. The article discloses the organic interrelationship of globalization processes, mass culture phenomena, social morality, and the peculiarities of law enforcement activities through mass culture, in TV series. The author outlines a wide range of questions devoted to the interaction of various spheres of a person's spiritual life (social morality, law, law enforcement, art), which has great variability, is represented by a wide palette of subject forms, reflects the current social reality and at the same time constructs it. Cultural and semiotic methodological approaches assisted in carrying out an analysis of modern series on law enforcement officers to find in them the transmission of the main moral values of Western European society, which include humanism, equality, tolerance, and inclusion. Special attention is paid to analyzing the sociocultural context within which modern mass culture exists (globalization, the spread of democracy, unification and standardization of life, compression of time, significant information flow, clip type of thinking, etc.). The article shows that the spread of mass culture is due to the development of technologies and a change in the type of communication: from verbal-written to audiovisual (which only confirms the fundamental importance of sight and visual metaphor within European culture). The article focuses on the fact that modern series about the work of law enforcement officers reflect the realities of modern Western European society, which overcomes the fear of the other with the help of the affirmation of moral values and their legal support; recognizes equality both in the field of opportunities and in the field of responsibility; forms and approves new gender and social models of behavior, keeping the values of individualism and person-centeredness effective; recognizes the special role of civil society institutions in monitoring the activities of state bodies, including law enforcement. Due to the rapid development of technologies and accessibility, the series as a screen form performs an informative function, introducing the viewer to basic social, moral, and legal values.

Keywords: law enforcement; morality; moral values; democracy; globalization; police; law enforcement officer; human rights; tolerance; gender; law; mass culture; series; civil society.

DOI: 10.33270/01242702.23
УДК 340.12

Парадокси імплікації та проблема доказовості

ГВОЗДІК Олег*

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3146-2120>

Анотація. Однією з істотних перешкод у застосуванні логічних критеріїв доказовості аргументації є низка парадоксів, пов'язаних із поданням відношення логічного впливання у вигляді імплікативних виразів. Однак численні спроби розв'язання цієї проблеми не привели до вагомих позитивних зрушень. Тож пошук шляхів нівелювання згаданих парадоксів і донині не втрачає своєї актуальності. У процесі дослідження використано методи: порівняльного аналізу (для виявлення спільних моментів і розбіжностей у підходах до тлумачення й розв'язання аналізованих проблем), індуктивного узагальнення (з метою визначення панівних тенденцій у сучасних дослідженнях логічних основ ефективної побудови юридичної аргументації), критичного аналізу (під час оцінювання поширених методологічних концепцій у цій сфері з позицій їхньої обґрунтованості та логічної прийнятності), логічної формалізації (для однозначно чіткого подання принципів основ раціоналізації доказових процедур у вигляді узагальнених формул), логіко-семантичного аналізу (під час визначення умов релевантності застосування методологічного інструментарію сучасної логіки в процесі побудови аргументації). У статті здійснено логіко-семантичне обґрунтування розбіжностей між функціональним змістом імплікації та відношенням логічного впливання. З огляду на їх змістові відмінності, запропоновано потенційні шляхи та засоби уникнення складнощів застосування логіки в доказовому процесі, зумовлених парадоксами імплікації. Встановлено, що такі парадокси не виникатимуть, якщо за логічну умову доказовості аргументацій визнаватиметься не функціональний зміст імплікації, а критерій входження області визначення системи зазначених підстав в область визначення обґрунтованого висновку. У такому разі не спостерігатимуться колізії між природними та штучними мовними засобами побудови аналітичних міркувань. Окрім того, у процесуальній юриспруденції оцінювати відношення логічного впливання між доказами, з одного боку, і предметом доказування – з іншого доцільно не лише в контексті наявності чи відсутності цього відношення (як це передбачено класичною двозначною логікою), а й з погляду ступеня підтвердження доказуваного положення наведеними доказами (за допомогою методів імовірнісної оцінки висловлювань та відношень між ними). Запропонований підхід зорієнтований на розширення прикладного потенціалу логіки як чинника раціоналізації доказових процедур.

Ключові слова: юридична аргументація; логіка аргументації; проблема доказовості; критерії доказовості; логічне впливання; парадокси імплікації.

Історія статті:

Отримано: 30.01.2024
Переглянуто: 15.02.2024
Прийнято: 28.03.2023

Рекомендоване посилання:

Гвоздік О. Парадокси імплікації та проблема доказовості. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 23–30. doi: 10.33270/01242702.23.

* Відповідальний автор

Вступ

У царині сучасних філософсько-правових досліджень вже достатньо обґрунтованою є думка, згідно з якою юридичні міркування регламентуються не лише правилами формальної логіки, що спонукають до узгодження побудови аналітичного мислення з принциповою організацією об'єктивної реальності. Адже зміст ключового для права поняття «справедливості» має не тільки онтологічний, але й деонтологічний аспект, що визначається культурно детермінованими уявленнями про *належне*, яким, у свою чергу, не притаманне взаємно однозначне співвідношення з існуючим буттям. Разом з тим, цілком очевидно, що будь-які людські міркування, якщо вони, звичайно, зорієнтовані на отримання *раціональних* рішень (тобто таких, що сприяють усуненню невідповідності між ідеями розуму та упорядкуванням буття), мають корелювати з логічними принципами такого упорядкування. Тож, як слушно вважає О.В.Тягло, «не можна стверджувати, що формальна логіка у полі права не працює зовсім. Однак сама по собі вона не детермінує релевантну форму юридичних міркувань чи аргументації, оскільки, насамперед, між формально-логічною валідністю і юридичною валідністю наявна суттєва різниця. Ця різниця ґрунтується на визнанні базової цінності права, тих чи інших особливих юридично-значущих цінностей поряд з цінністю матеріальної чи формальної істини» (Тіагло, 2022, р. 353).

З іншого боку, вельми значуща для практичної юриспруденції проблема доказовості, а, особливо, – критеріїв достатності зібраної доказової бази для обґрунтування процесуальних рішень потребує першочергового дослідження її логічного аспекту (вже хоча б через те, що саме поняття «достатньої підстави» є одним з фундаментальних у сфері логіки).

Варто зауважити, що навіть тоді, коли йдеться про логічно строге доведення у точних науках, де прагнення істини є пріоритетним та відносно автономним по відношенню до ідеї справедливості як такої та цінностей права зокрема, обґрунтованість аргументацій визначається відношенням логічного впливання у їхній побудові. Проте останнє пов'язане з низкою проблем, зумовлених так званими «парадоксами імплікації», природа та шляхи усунення яких залишаються предметом вельми гострих дискусій у сучасній науці. Тож головною метою пропонованої статті є спроба пошуку потенційних шляхів вирішення цих питань, що уможливило б розширення діапазону ефективного використання логічних методів оптимізації доказових процедур.

Матеріали та методи

При підготовці матеріалів статті опрацьовано низку наукових праць, присвячених

дослідженню актуальних проблем теорії та методології організації доказового процесу. Зокрема, основна увага була зосереджена на новітніх публікаціях, у яких міститься аналіз логічних основ цієї методології, а також існуючих перешкод на шляху її оптимізації. У ході такого опрацювання використовувалися методи: *порівняльного аналізу* (для виявлення спільних моментів та розбіжностей у підходах до тлумачення й вирішення згаданих проблем), *індуктивного узагальнення* (з метою визначення домінуючих тенденцій у сучасних дослідженнях логічних основ ефективної побудови юридичної аргументації), *критичного аналізу* (при оцінюванні поширених методологічних концепцій у цій сфері з точки зору їхньої обґрунтованості та логічної прийнятності), *логічної формалізації* (для однозначно чіткого подання принципів основ раціоналізації доказових процедур у вигляді узагальнених формул), *логіко-семантичного аналізу* (при визначенні умов релевантності застосування методологічного інструментарію сучасної логіки в процесі побудови аргументації).

Результати й обговорення

Логічне впливання як критерій доказовості. Відповідно до логічного принципу обґрунтованості, для доведення істинності будь-якого твердження достатньо продемонструвати, що останнє з необхідністю впливає з деяких підстав, істинність яких є очевидною або ж попередньо встановленою. Зокрема, цей принцип реалізується в логіці через закон достатньої підстави: $(A \wedge (A \rightarrow B)) \rightarrow B$ (тобто за одночасного виконання умов щодо істинності A та логічного впливання наслідку B з підстави A твердження B обґрунтовано вважатиметься істинним).

У свою чергу, для встановлення відношення логічного впливання між наявними аргументами, з одного боку, та тезою T (тобто положенням, що підлягає доведенню) – з іншого, в системі формально-аналітичних процедур передбачається демонстрація того, що формула $(A_1 \wedge A_2 \wedge \dots \wedge A_n) \rightarrow T$ (яка символізує впливання наслідку T з синхронного визнання істинності аргументів A_i) є істинною за будь-яких значень змінних, що входять до неї. В іншому разі цей наслідок не може вважатися закономірним, необхідним, оскільки не в усіх можливих випадках істинність підстав супроводжуватиметься його підтвердженням. Так, наприклад, з огляду на те, що у будь-якому випадку штучна зупинка кровообігу в організмі супроводжується детальним наслідком, але не навпаки (адже смерть може настати не лише з цієї причини), можна стверджувати, що саме з першого явища впливає друге.

У той же час, таке ототожнення відношення логічного впливання з логіко-функціональним

змістом імплікації ($\rightarrow$) нерідко призводить до дещо дивних та неочікуваних результатів. Скажімо, з точки зору класичної логіки висловлювань, формула $(A \rightarrow B) \vee (B \rightarrow A)$ є логічним законом, оскільки за одним з правил перетворення (а саме згідно з рівносильністю $A \rightarrow B \equiv \neg A \vee B$) ця формула набуває вигляду виразу, що є очевидно істинним за будь-яких значень змінних A і B : $\neg A \vee B \vee \neg B \vee A$ (тобто має визнаватися хоча б одне: або хибність A , або істинність B , або хибність B , або істинність A). Адже які б змістовні значення не підставлялися тут замість змінних A і B , будь-яка з таких думок є істинною або хибною згідно з аксіоматичним законом виключеного третього. Проте, якщо тлумачити зміст імплікації у наведеній формулі як відношення логічного впливання, то довелось б визнати істинною і наступну змістовну інтерпретацію цієї формули: «Принаймні одне з тверджень істинне: або те, що знаходячись у Англії, ми перебуваємо у Франції, або ж, знаходячись у Франції, ми перебуваємо у Англії», що, вочевидь, не може відповідати дійсності.

Подібним чином, і формула $((A \wedge B) \rightarrow C) \rightarrow ((A \rightarrow C) \vee (B \rightarrow C))$, яка також належить до законів логіки висловлювань, будучи інтерпретованою так, що за умови впливання C з одночасної істинності A і B ми маємо визнати або впливання C з A , або впливання C з B , або і те, і інше, далеко не завжди є виконуваною. До прикладу, застосовуючи її до ситуації, коли за умови замикання обох контактів A і B світло горить (C), з цього навряд чи закономірно (тобто у будь-якому випадку) впливатиме висновок про те, що світло горітиме або при замиканні контакту A , або при замиканні контакту B . Зрозуміло, що у разі послідовного (а не паралельного) з'єднання цих контактів наведене висловлювання не підтверджуватиметься.

Нарешті, згадаємо, що формула $\neg(A \rightarrow B)$, у разі її розуміння як заперечення (констатації відсутності) відношення впливання B з A , має бути прирівняною до фактичного визнання істинності A та хибності B (в силу логічної тотожності: $\neg(A \rightarrow B) \equiv A \wedge \neg B$). Однак це також далеко не завжди є виправданим. Адже, скажімо, заперечуючи відношення логічного впливання між святкуванням Різдва та наявністю азоту у повітрі, ми не матимемо жодних підстав для ствердження, що саме зараз ми святкуємо Різдво, а повітря не містить азоту.

Не продовжуючи переліку таких суперечностей, можна цілком обґрунтовано дійти висновку щодо неприпустимості ототожнення функціонального змісту імплікації з відношенням логічного впливання, оскільки така редуція першого до другого призводить до відверто парадоксальних наслідків. Відповідно, вбачається за доцільне проаналізувати причини виникнення подібних парадоксів та потенційні шляхи їхнього уникнення при побудові аргументаційних

процедур. Адже в іншому разі доволі сумнівною буде значущість логічних критеріїв доказовості будь-яких аналітичних міркувань, у тому числі й у сфері процесуальної юриспруденції.

Парадокси імплікації та логіко-семантичні основи їх виникнення. Як засвідчує аналіз класичної та сучасної наукової літератури з проблем логіки та методології пізнавальної і практичної діяльності, головну причину виникнення парадоксів, пов'язаних з логічним змістом імплікації, зазвичай асоціюють з тією обставиною, що згаданий зміст передбачає впливання з хибної підстави будь-якого наслідку, а також впливання істинного наслідку з будь-якої підстави. В результаті логічно істинними доводиться визнавати такі досить дивні з точки зору здорового глузду умовні судження, як, скажімо, «Якщо $2+2=5$, то сніг – чорний», «Якщо Місяць зроблений із зеленого сиру, то Земля обертається навколо Сонця» тощо.

Для уникнення подібних ситуацій, зокрема, висуваються пропозиції щодо введення відповідних обмежень на використання імплікативних суджень в процесі аргументації. Йдеться про логічну неприйнятність висновків, отриманих на основі «парадоксально побудованих імплікативних висловлювань» (Reza, 2022, р. 27), тобто таких, де або підстава є завідомо хибною, або наслідок завідомо істинним. Згадана неприйнятність обґрунтовується тим, що «у разі використання таких висловлювань, у ході подальших міркувань виникатимуть логічні помилки, пов'язані або з колом в обґрунтуванні, або з його суперечливістю» (Ibid.). Адже, якщо висловлювання $p \rightarrow q$ утворене з категоричного ствердження наслідку q (як вже відомого факту), то, по-перше, для обґрунтування істинності q вже зайвою буде як-небудь її аргументація (з огляду на заздалегідь відому його істинність); по-друге ж, якщо для обґрунтування *гіпотези* q (істинність чи хибність якої нам поки що не відома) ми відштовхуватимемося від припущення істинності q , а далі, утворивши умовне висловлювання $p \rightarrow q$, де у ролі p фігуруватиме будь-яке завідомо істинне твердження, отримаємо висновок q (із засновків p та $p \rightarrow q$), то у такому випадку ми матимемо логічно неправильне міркування з помилкою «коло в доведенні» (оскільки теза q обґрунтовуватиметься тут на основі аргументу $p \rightarrow q$, котрий сам є логічно похідним від цієї тези). Нарешті, у разі утворення умовного висловлювання $p \rightarrow q$ із завідомо хибного твердження p (тобто, знаючи, що насправді – $\neg p$), для отримання висновку q нам потрібно буде прийняти істинність p , що суперечитиме його фактичній хибності.

Разом з тим, варто зазначити, що описані обмеження навряд чи будуть доцільними, оскільки розглядувані тут «парадоксально утворені імплікативні висловлювання» автоматично втрачатимуть сенс (а, отже, ними можна буде знехтувати) на підставі закону поглинання. Згадаємо, що останній полягає в ототожненні

висловлювань $(A \vee B) \wedge A$ та A (тобто у логічній редукції альтернативного висловлювання $A \vee B$ до більш конкретного категоричного висловлювання A , якщо його істинність вже є підтвердженою; в обґрунтованості такого зведення легко переконатися, побудувавши таблицю істинності для формул $(A \vee B) \wedge A$ та A , яка засвідчуватиме їхню логічну еквівалентність, а, отже, взаємозамінюваність). Застосовно до випадків «парадоксально утворених імплікацій», що є похідними від визнання істинності її консеквента (B) або ж хибності антецедента ($\neg A$), цілком очевидно, що такі імплікації, будучи рівносильними (в системі класичної логіки висловлювань) виразові $\neg A \vee B$, поглинатимуться (і, відповідно, вилучатимуться з аналітичного ланцюга) або ствердженням B , або запереченням A . Тож у введенні додаткових правил, які б блокували використання таких імплікацій у ході міркувань, немає жодної потреби.

У той же час, попри описану нейтралізацію розглядуваних імплікативних висловлювань, пов'язаних з ними парадокси, на жаль, не зникають. Ця обставина свідчить про те, що основну причину їх виникнення слід шукати не стільки у «парадоксальності» функціонального змісту імплікації, скільки у тому, наскільки цей зміст є адекватним змістові самого поняття «логічного впливання».

Почнімо з того, що традиційно висловлювання $A \rightarrow B$ визнається логічно еквівалентним висловлюванню $\neg(A \wedge \neg B)$, тобто запереченню визнання хибності B у разі визнання істинності A . В логіко-семантичному плані це означає, що функціональні вимоги імплікації $A \rightarrow B$ задовольнятиме будь-який випадок із множини можливих інтерпретацій змінних A і B , окрім тих, де перше є істинним, а друге хибним. Така множина являє собою об'єднання множини ситуацій, у яких A не є істинним, з множиною відповідних підтверджень істинності B . Саме тому, як вже було згадано вище, формула $A \rightarrow B$ ототожнюється також з формулою $\neg A \vee B$.

Що ж стосується логічного впливання B з A , то його зміст не може бути асоційованим з певною множиною, а радше із відношенням множин, що є областями визначення A і B (подібно до того, як у математиці, якщо a і b – числа, то, на відміну від виразів $a+b$, $a \cdot b$ тощо, значення яких також являють собою числа, вираз, наприклад, $a > b$ не є числом, а є відношенням чисел). Строго кажучи, логіко-семантичний зміст відношення логічного впливання B з A передбачає, що множина ситуацій, у яких висловлювання A виявляється істинним, не виходить за межі відповідної області визначення висловлювання B : $\varphi_T(A) \subseteq \varphi_T(B)$; тобто або є підмножиною останньої, або ж співпадає з нею (Hvozdiak, 2019). В іншому разі «потрапляння» у область $\varphi_T(A)$ не гарантуватиме того, що у цьому випадку ми неодмінно залишатимемося в межах $\varphi_T(B)$, а, отже, за

істинності A , висловлювання B зможе виявитися хибним, що є несумісним із змістом поняття логічного впливання B з A (Konverskyi, 2017, p. 53-54).

Таким чином, стає очевидним, що відношення логічного впливання не коректно прирівнювати до функціонального змісту сполучника імплікації. Адже саме поняття «функціональне відношення» передбачає чітко визначену залежність значення функції (у розглядуваному плані істинності чи хибності формули) від значень її аргументів (істиннісних значень змінних, що входять до цієї формули), тоді як така залежність далеко не завжди має формально-алгоритмічний характер (безвідносний до змісту аналізованих явищ) у випадку відношення логічного впливання, інтерпретованого у вищезгаданому сенсі (Walton, 2008; Dagan, 2018; Hvozdiak, 2021). Скажімо, впливання висновку про розширення певного фізичного тіла із свідчення про його нагрівання не є суто формальним, а ґрунтується на узагальнені відповідного практичного досвіду, який переконує у тому, що множина всіх спостережуваних ситуацій, пов'язаних з нагріванням тіл, є підмножиною випадків розширення їх фізичного об'єму.

Так само «парадоксальним» є ототожнення відсутності відношення логічного впливання із логічним запереченням імплікації. Адже останнє інтерпретується як доповнення до множини усіх можливих ситуацій, у яких імплікативне висловлювання визнається істинним (тобто усіх, окрім тих випадків, де антецедент є істинним, а консеквент – хибним). Відповідно, заперечення висловлювання $A \rightarrow B$ передбачає у класичній логіці визнання протилежного вищезгаданому семантичному змістові імплікації $A \rightarrow B$, а саме – категоричного ствердження A та заперечення B . У той час, як відсутність відношення логічного впливання B з A означає, що за умови істинності підстави A наслідок B не обов'язково має бути істинним. Тим більше, у цьому разі не йдеться про те, що A вже є істинним, а B вже є хибним, як це передбачається у випадку заперечення імплікації.

Отже, розглядувані парадокси спричинені не стільки функціональним змістом сполучника « $\rightarrow$ », скільки його тлумаченням як умовного зв'язку між висловлюваннями, що полягає у впливанні певного наслідку із заданої підстави. Насправді ж, у класичному розумінні, область визначення висловлювання $A \rightarrow B$ (тобто множина його істинних інтерпретацій - $\varphi_T(A \rightarrow B)$) охоплює всі можливі випадки, у яких область визначення A (де A набуває значення «істинно») не перетинається з областю хибності B . При цьому ситуації, що виявляють відповідність відношенню логічного впливання B з A , є лише окремими випадками у сфері $\varphi_T(A \rightarrow B)$, а тому таке відношення не є еквівалентом вищезгаданого змісту висловлювання $A \rightarrow B$.

Шляхи подолання перешкод застосуванню логіки при здійсненні доказових процедур.

З огляду на обґрунтовану вище семантичну нетотожність відношення логічного впливання та функціонального змісту імплікації, з якою традиційно пов'язують це відношення, постає низка цілком закономірних питань щодо адекватності застосування логічних критеріїв обґрунтованості аргументацій загалом та у царині юридичного доказування зокрема. До того ж у новітніх дослідженнях цієї проблематики простежується доволі виразна спрямованість на прикладні аспекти логіки при розробці технічних засобів оптимізації доказових процедур у ході слідчих дій та процесуальних заходів. Так, наприклад, звертається увага на значущість застосування аналітичних програм, заснованих на логічних алгоритмах огляду висновків із наявної системи базових даних (Andreasen, 2021, р. 54). Водночас відзначається, що істотною перешкодою на шляху такого застосування є чимало проблем, пов'язаних з труднощами узгодження логіко-функціональних відношень між висловлюваннями природної та штучної мови (Andreasen, Bulskov, & Nilsson, 2021, р. 65). Чи не головною серед них є проблема інтерпретації умовних висловлювань, оскільки, як вже було показано вище, їхні тлумачення у формалізованій системі логічного аналізу та у міркуваннях, які ґрунтуються на засобах природної мови, далеко не завжди співпадають, що призводить до певних парадоксів.

Як впливає з наведених міркувань, з огляду на те, що основною причиною таких парадоксів є ототожнення відношення логічного впливання з логіко-функціональним змістом імплікації, першочерговою умовою подолання цієї перешкоди має бути чітке розмежування згаданих відношень. Йдеться про те, що у разі тлумачення висловлювання «якщо А, то В» у сенсі несумісності визнання істинності А та хибності В (тобто прийнятності будь-якої іншої ситуації, окрім одночасного ствердження А та заперечення В), то варто використовувати не вираз $A \rightarrow B$, що має символізувати впливання В з А, а вираз $\neg(A \wedge \neg B)$ або ж еквівалентну йому формулу $\neg A \vee B$. Якщо ж мова йде саме про впливання В з А як *достатньої підстави* для визнання істинності В, то у цьому випадку доречною буде формула $A \rightarrow B$, яка передбачає, що $\varphi_+(A) \subseteq \varphi_+(B)$, тобто область визначення (істинних інтерпретацій) висловлювання А має повністю входити в область визначення висловлювання В. Адже, наприклад, стверджуючи, що наявна доказова база є достатньою для обґрунтування істинності певного висновку, ми навряд чи матимемо на увазі хибність доказів чи істинність цього висновку: у першому випадку аргументація, заснована на недостовірних доказах, не визнаватиметься прийнятною ні у логічному, ані в юридичному плані; у другому ж випадку вона була б зайвою через завіdomу

істинність тези. Тож логічний критерій достатності доказів радше передбачає згадане вище відношення входження перерізу областей їх визначення в область визначення обґрунтованого висновку (що є базовою логіко-семантичною умовою неможливої хибності останнього у разі істинності цих доказових матеріалів).

Окрім того, логічна оцінка доказів, як відомо, передбачає не лише встановлення їхньої істинності, але й ступінь того, наскільки долучення кожного з них до системи інших перевірених свідчень сприятиме підтвердженню цільової тези (версії, рішення, висновку тощо). Йдеться про те, що окремо взятий цілком достовірний доказ, або ж навіть певна їх сукупність, далеко не завжди можуть виявитися достатніми підставами для обґрунтування висновку, що є предметом доказування. Однак це не означатиме, напевно, що такі докази підлягають ігноруванню, оскільки в сукупності з іншими фактичними матеріалами (отриманими у ході подальших слідчих дій) вони можуть справляти істотний вплив на зміст і характер (прийнятність чи неприйнятність) цього висновку. Тож оцінювати відношення логічного впливання між доказами, з одного боку, та предметом доказування – з іншого доцільно не лише в плані класичного принципу бівалентності (тобто виключно з позиції наявності чи відсутності цього відношення), але й з точки зору *міри підтвердження* доказуваного положення наведеними доказами (або ж, принаймні, того, чи сприяє долучення розглядуваного доказу до наявної доказової бази збільшенню або ж зменшенню ступеня обґрунтованості цільового висновку).

Відзначені обставини спонукають до того, щоб логіко-аналітичні підвалини оцінки відношення між доказами та предметом доказування не обмежувалися тільки площиною класичної дилеми «хибно (0)-істинно (1)», але й доповнювалися ймовірнісними критеріями, визначуваними в діапазоні $[0;1]$ (Smith, 2018; Pardo, 2019; Tiahlo, 2018). Згідно з відомою теоремою Байєса, ступінь підтвердження гіпотези Н свідченням Е встановлюється відношенням перерізу областей визначення Н і Е до області визначення самого цього свідчення: $\varphi_+(H \cap E) / \varphi_+(E)$. Відповідним чином, ймовірнісний індекс істинності Н за умови істинності Е становитиме: $P(H, E) = P(H \cap E) / P(E)$. Так, наприклад, якщо серед співробітників певної установи 20% мають економічну освіту, 10% – юридичну і 5% – обидві, то апріорна ймовірність того, що перший-ліпший працівник цієї установи виявиться фаховим юристом становить 0,1. Однак свідчення про наявність у цієї особи економічної освіти збільшить згаданий показник до 0,5, оскільки таку освіту має половина (5 із 10%) дипломованих юристів, що працюють у цій установі.

Загалом, якщо $1 > P(H, E) > P(H)$, то свідчення Е *посилює* гіпотезу Н. Коли ж $P(H, E) = 1$, то Е *доводить* Н (це спостерігається за умови

повного входження $\varphi_T(E)$ у множину $\varphi_T(H)$, оскільки при цьому $\varphi_T(H \cap E) = \varphi_T(E)$. Відповідно, коли $1 > P(H, E) < P(H)$, то свідчення E послаблює гіпотезу H , а якщо $P(H, E) = 0$, – спростовує її (через несумісність множин $\varphi_T(E)$ та $\varphi_T(H)$, а, отже, $P(H \cap E) = 0$). Нарешті, у тому разі, коли $P(H, E) = P(H)$, свідчення E вважатиметься *нейтральним* по відношенню до гіпотези H , жодним чином не впливаючи на її ймовірнісний індекс.

Варто відзначити, що у новітніх дослідженнях проблематики, пов'язаної з розробкою програмного забезпечення технічних засобів оптимізації слідчо-розшукової та процесуальної діяльності дедалі частіше спостерігається тенденція органічного поєднання логіко-дедуктивного інструментарію з індуктивно-ймовірнісним (Roberts, & Aitken, 2014; Osterburg, Ward, & Miller, 2019; Arrigo, Sellers, Copes, & Paz, 2022). Зокрема, підкреслюється значущість використання та вдосконалення технік, що базуються на так званих «байсових мережах» статистичних відношень між типологізованими обставинами розслідуваних справ та їх імовірними причинами чи поясненнями (Evet, 2015; Ramos, Gonzalez-Rodriguez, Zadora, & Aitken, 2019; Overill, & Collie, 2021).

Нарешті, дедалі більш акцентована увага приділяється питанням систематизації та ефективного комплексного застосування логічно обґрунтованих (logic-based) стратегій аналізу й аргументації із спеціальними методами розслідування (Hryhorenko et al., 2021; Townsley, & Birks, 2008; Borysenko, Bululukov, Baranchuk, & Prykhodko, 2021).

Висновки

Таким чином, головною причиною парадоксів імплікації, що стоять на заваді ефективному використанню логічних критеріїв доказовості, є невиправдане ототожнення функціонального змісту імплікативних висловлювань з умовними судженнями, у яких виражено відношення логічного впливання між підставою та наслідком.

Для уникнення таких парадоксів пропонується відповідне розмежування згаданих інтерпретацій висловлювань типу «якщо..., то...», пов'язуючи логічну умову доказовості аргументації з критерієм входження області визначення системи наведених підстав в область визначення обґрунтованого висновку. У такому разі не спостерігатимуться колізії між природними та штучними мовними засобами побудови аналітичних міркувань.

Окрім того, у процесуальній юриспруденції оцінювати відношення логічного впливання між доказами, з одного боку, та предметом доказування – з іншого доцільно не лише в плані наявності чи відсутності цього відношення (як це передбачається класичною двозначною логікою), аде й з точки зору *міри підтвердження* доказуваного положення наведеними доказами (або ж, принаймні, того, чи сприяє долучення розглядуваного доказу до наявної доказової бази збільшенню чи зменшенню ступеня обґрунтованості цільового висновку). З цієї метою до логічних засобів аргументації мають ефективно долучатися методи ймовірнісної оцінки висловлювань та відношень між ними.

References

- [1] Andreasen, T., Bulskov, H., & Nilsson, J.F. (2021). Realization of a natural logic in a database system. *Flexible Query Answering Systems: 14th International Conference, on Flexible Query Answering Systems* (pp. 54-66). Bratislava, Slovakia Duration. doi: 10.1007/978-3-030-86967-0_5.
- [2] Arrigo, B., Sellers, B., Copes, H., & Paz, J. (2022). New qualitative methods and critical research directions in crime, law, and justice. *Journal of criminal justice education*, 33(2), 145-150. doi: 10.1080/10511253.2022.2027484.
- [3] Borysenko, I., Bululukov, O., Baranchuk, V., & Prykhodko, V. (2021). The modern development of new promising fields in forensic examination. *Journal of Forensic Science and Medicine*, 7, 137-144. doi: 10.4103/jfsm.jfsm_66_21.
- [4] Dagan, H. (2018). The New Legal Realism and The Realist View of Law. *Law & Social Inquiry*, 43(2), 528-553. doi: 10.1111/lsi.12319.
- [5] Evett, I. (2015) The logical foundations of forensic science: towards reliable knowledge. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 370, 1-10. doi: 10.1098/rstb.2014.0263
- [6] Hryhorenko, A., Musiienko, O., Boyko-Dzhumelia, V., Sakovskyi, A., & Myrovska, A. (2021). Reconstruction as a method of crime investigation. *Amazonia Investig*, 10(45), 113-119. Retrieved from <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8336867>.
- [7] Hvozdk, O. (2019). Evidence sufficiency criteria. *Philosophical and methodological issues of law*, 2(18), 63-70. doi: 10.33270/02191802.63.
- [8] Hvozdk, O. (2021). Formal and informal aspects of investigational logic. *Philosophical and methodological issues of law*, 2(22), 56-53. doi: 10.33270/02212202.56.
- [9] Konverskyi, A.Ye. (2017). *The modern logic (classic and non-classic)*. Kyiv: TsUL.
- [10] Osterburg, J., Ward, R., & Miller, L. (2019). *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past*. N.Y.: Routledge.

- [11] Overill, R., & Collie, J. (2021). Quantitative evaluation of the results of digital forensic investigations: a review of progress. *Forensic Science Research*, 6(1), 13-18. doi: 10.1080/20961790.2020.1837429.
- [12] Pardo, M.S. (2019). The paradoxes of legal proof: A critical guide. *Boston University Law Review*, 99, 233-290. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3293023>.
- [13] Ramos, D., Gonzalez-Rodriguez, J., Zadora, G., & Aitken, C. (2013). Information-theoretical assessment of the performance of likelihood ratio computation methods. *Journal of Forensic Science*, 58, 1503-1518. doi: 10.1111/1556-4029.12233.
- [14] Reza, S. (2022). Material implication, paradox of material implication and its criticism. *International Journal of Humanities and Social Science*, 9(5), 25-29. doi: 10.14445/23942703/IJHSS-V9I5P104.
- [15] Roberts, P., & Aitken, C. (2014). The Logic of Forensic Proof: Inferential Reasoning in Criminal Evidence and Forensic Science. *Guidance for Judges, Lawyers, Forensic Scientists and Expert Witnesses*. L.: Royal Statistical Society.
- [16] Smith, M. (2018). When does evidence suffice for conviction? *Mind*, 127(508), 1193-1218. doi: 10.1093/mind/fzx026.
- [17] Tiahlo, A.V. (2018). About the standards of proof. *The forum of law*, 1, 88-94. doi: 10.5281/zenodo.1239007.
- [18] Tiahlo, O.V. (2022). The logic of legal considerations. *Analytical and comparative jurisprudence*, 2, 349-353. doi: 10.24144/2788-6018.2022.02.65.
- [19] Townsley, M., & Birks, D. (2008). Building better crime simulations: systematic replication and the introduction of incremental complexity. *Journal of Experimental Criminology*, 4, 309-333. doi: 10.1007/s11292-008-9054-4.
- [20] Walton, D.N. (2008). *Informal logic: a pragmatic approach* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Список використаних джерел

- [1] Andreasen T., Bulskov H., Nilsson J.F. Realization of a natural logic in a database system. *Flexible Query Answering Systems : 14th International Conference on Flexible Query Answering Systems* (19 Sept 2021 – 24 Sept 2021). Bratislava, Slovakia Duration, 2021. P. 54–66. doi: 10.1007/978-3-030-86967-0_5.
- [2] Arrigo B., Sellers B., Copes H., Paz J. New qualitative methods and critical research directions in crime, law, and justice. *Journal of criminal justice education*. 2022. Vol. 33. No. 2. P. 145–150. doi: 10.1080/10511253.2022.2027484.
- [3] Borysenko I., Bululukov O., Baranchuk V., Prykhodko V. The modern development of new promising fields in forensic examination. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2021. Vol. 7. P. 137–144. doi: 10.4103/jfsm.jfsm_66_21.
- [4] Dagan H. The New Legal Realism and The Realist View of Law. *Law & Social Inquiry*. 2018. Vol. 43. Issue 02. P. 528–553. doi: 10.1111/lsi.12319.
- [5] Evett I. The logical foundations of forensic science: towards reliable knowledge. *Philosophical Transactions of the Royal Society*. 2015. No. 370. P. 1–10. doi: 10.1098/rstb.2014.0263.
- [6] Hryhorenko A., Musiienko O., Boyko-Dzhumelia V., Sakovskyi A., Myrovska A. Reconstruction as a method of crime investigation. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. No. 45. P. 113–119. URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8336867>.
- [7] Гвоздік О. Критерії достатності доказів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 63–70. doi: 10.33270/02191802.63.
- [8] Гвоздік О. Формальні та неформальні аспекти логіки розслідування. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 56–63. doi: 10.33270/02212202.56.
- [9] Конверський А. Є. Сучасна логіка (класична та некласична). Київ : ЦУЛ, 2017. 294 с.
- [10] Osterburg J., Ward R., Miller L. *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past*. N.Y. : Routledge, 2019. 704 p.
- [11] Overill R., Collie J. Quantitative evaluation of the results of digital forensic investigations: a review of progress. *Forensic Science Research*. 2021. Vol. 6. No. 1. P. 13–18. doi: 10.1080/20961790.2020.1837429.
- [12] Pardo M. S. The paradoxes of legal proof: A critical guide. *Boston University Law Review*. 2019. Vol. 99. P. 233–290. URL: <https://ssrn.com/abstract=3293023>.
- [13] Ramos D., Gonzalez-Rodriguez J., Zadora G., Aitken C. Information-theoretical assessment of the performance of likelihood ratio computation methods. *Journal of Forensic Science*. 2013. Vol. 58. P. 1503–1518. doi: 10.1111/1556-4029.12233.
- [14] Reza S. Material implication, paradox of material implication and its criticism. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2022. Vol. 9. No. 5. P. 25–29. doi: 10.14445/23942703/IJHSS-V9I5P104.

- [15] Roberts P., Aitken C. The Logic of Forensic Proof: Inferential Reasoning in Criminal Evidence and Forensic Science. *Guidance for Judges, Lawyers, Forensic Scientists and Expert Witnesses*. L. : Royal Statistical Society, 2014. 161 p.
- [16] Smith M. When does evidence suffice for conviction? *Mind*. 2018. Vol. 127. Issue 508. P. 1193–1218. doi: 10.1093/mind/fzx026.
- [17] Тягло А. В. Про стандарти доказування. *Форум права*. 2018. № 1. С. 88–94. doi: 10.5281/zenodo.1239007.
- [18] Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 349–353. doi: 10.24144/2788-6018.2022.02.65.
- [19] Townsley M., Birks D. Building better crime simulations: systematic replication and the introduction of incremental complexity. *Journal of Experimental Criminology*. 2008. Vol. 4. P. 309–333. doi: 10.1007/s11292-008-9054-4.
- [20] Walton D. N. *Informal logic: a pragmatic approach* (2nd ed.). Cambridge University Press, 2008. 345 p.
-

Paradoxes of Implication and the Issue of Provability

HVOZDIK Oleh

Doctor of Philosophy, Professor,
Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic
of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3146-2120>

Abstract. One of the significant obstacles in the application of logical criteria of argumentation provability is a number of paradoxes associated with the presentation of the logical consequence relation in the form of implicative expressions. However, numerous attempts to solve this problem did not lead to significant positive changes. Therefore, the search for ways of leveling the mentioned paradoxes still does not lose its relevance. In the course of the study, the following methods were used: comparative analysis (to identify common points and differences in approaches to the interpretation and solution of the analyzed problems), inductive generalization (in order to determine the dominant trends in modern studies of the logical foundations of effective construction of legal argumentation), critical analysis (when evaluating common methodological concepts in this field from the point of view of their validity and logical acceptability), logical formalization (for an unequivocally clear presentation of the fundamental foundations of the rationalization of evidential procedures in generalized formulas), logical-semantic analysis (when determining the conditions of relevance for the application of the methodological tools of modern logic in the process of building an argument). The article provides a logical-semantic substantiation of the differences between the functional content of the implication and the relation of logical inference. In view of their substantive differences, potential ways and means of avoiding the difficulties of applying logic in the proof process, caused by paradoxes of implication, are proposed. It has been established that the mentioned paradoxes will not arise if the logical condition for the evidentiality of arguments is not the functional content of the implication, but the criterion of the entry of the domain of definition of the system of given grounds into the domain of definition of a substantiated conclusion. In this case, there will be no collisions between natural and artificial linguistic means of constructing analytical reasoning. In addition, in procedural jurisprudence, it is expedient to evaluate the relationship of logical consequence between the evidence, on the one hand, and the subject of proof, on the other hand, not only in terms of the presence or absence of this relationship (as assumed by classical ambiguous logic), but also from the point of view of the degree of confirmation of what is being proven position with the given evidence (using methods of probabilistic assessment of statements and relationships between them). The proposed approach is aimed at expanding the applied potential of logic as a factor in the rationalization of evidentiary procedures.

Keywords: legal argumentation; logic of argumentation; problem of proof; criteria of proof; logical deduction; paradoxes of implication.

DOI: 10.33270/01242702.31
УДК 349.22(477)-057.34

Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення

МОТЛЯХ Олександр*

доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Анотація. Загальнопоширена закордонна практика щодо застосування поліграфа в державному секторі, комерційній і приватній діяльності отримала належну підтримку й в Україні. Стан вітчизняного сьогодення демонструє нагальну потребу в проведенні поліграфологічних досліджень у критично важливих сферах і напрямках діяльності людства. Напрацьований досвід і практика українських поліграфологів дають підстави стверджувати, що поліграф зміцнив свої позиції як науково-технічний прилад, який сприяє посадовцям різних структур і сфер діяльності у вирішенні нагальних питань відповідного спрямування. Одним із проблемних аспектів сучасної поліграфології залишається законодавча база, яка врегульовує процедуру застосування поліграфа в Україні й отримані за його допомогою результати проведених досліджень. Метою статті є системне висвітлення вітчизняних нормативно-правових документів, які становлять підґрунтя для реалізації поліграфологічної діяльності. Наукова новизна дослідження полягає в системному викладі й аналізі чинних законодавчих і підзаконних актів України, які регламентують діяльність щодо застосування поліграфа. Результати проведеної наукової роботи узагальнюють зміст викладеного матеріалу дослідження шляхом надання конкретних пропозицій з удосконалення законодавчої складової, спрямованої на легітимізацію поліграфологічної діяльності в нашій країні. Доведено, що процес законодавчого врегулювання поліграфа в Україні всебічно сприятиме подальшому розвитку цього специфічного й водночас необхідного напрямку практичної роботи у вирішенні нагальних питань конкретного спрямування. Практична значущість наукової статті полягає в орієнтуванні теоретиків і практиків поліграфологічного напрямку діяльності на чинну в Україні нормативну базу, яка прямо або ж опосередковано визначає процедуру легітимності застосування поліграфа й отриманих за його допомогою результатів проведених досліджень.

Ключові слова: поліграф; поліграфолог; поліграфологічне дослідження; нормативно-правові документи; закони; накази; інструкції.

Історія статті:

Отримано: 01.02.2024
Переглянуто: 29.02.2024
Прийнято: 01.04.2024

Рекомендоване посилання:

Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44. doi: 10.33270/01242702.31.

*Відповідальний автор

© Мотлях О., 2024

Вступ

Інтенсивний розвиток поліграфологічної діяльності в Україні у різних сферах і напрямках її застосування вкотре спрямовує нас на проведення системного аналізу чинних нормативно-правових документів, які формують засади легітимності цієї специфічної процедури. Відсутність окремого закону, який би регламентував діяльність щодо застосування поліграфа, додає безліч проблем до правозастосовної практики на кшталт повноцінного сприйняття окремою категорією посадовців різних відомств і структур щодо отриманих завдяки йому результатів дослідження як верифікованих інформаційних даних. Особливо гостро це питання постає у сфері кримінального судочинства, де такі результати дослідження часто підпадають під приціл критиків поліграфа. Вони акцентують на тому, що цей науково-технічний прилад за своєю сутністю є недосконалим, а закордонні методики, які застосовують у його роботі, не відбивають українську ментальність. Також зауважують, що впроваджені у вітчизняній поліграфології різноманітні тестові формати документально ніякий державний орган не затверджував, а це дає підстави вважати таку діяльність напівлегальною. На наш погляд, зазначена позиція опонентів поліграфа є упередженою та навіть хибною. Не варто забувати про те, що поліграфологічна процедура – це єдиний інструментальний метод комплексного полігамного (багатоцільового) дослідження, який дозволяє провести перевірку наявних ідеальних слідів відображення людини щодо конкретного факту, події чи інших інформаційних даних з її минулого. Часто процедура поліграфологічного дослідження слугує практично єдиним способом для підтвердження людиною своєї чесності та добропорядності в не обґрунтованому її звинуваченні у вчиненні дії, зокрема протиправної, до якої вона не має жодного стосунку. Проводячи системний аналіз чинної в Україні нормативно-правової бази, яка регламентує поліграфологічну діяльність, сподіваємося, що вона сприятиме дослідникам поліграфа та практикам у вирішенні низки проблемних питань, які стосуються легітимності її застосування в затребуваних сферах і напрямках практичної роботи.

Матеріали та методи

Проблематика нормативно-правового забезпечення діяльності із застосуванням поліграфа була та залишається одним із найважливіших питань усього поліграфологічного процесу. Вона завжди становила науковий і практичний інтерес дослідників поліграфа як його прихильників, так і опонентів. Різним аспектам у застосуванні цього науково-технічного приладу присвячені наукові праці українських і закордонних поліграфологів Т. Амсея (2020), Ю. Бури (2021), М. Білана

(2021), І. Блощинського (2022), О. Бутенка (2022), А. Волобуєва (2021), Т. Ганжи (2024), Н. Іванова (2022), Ю. Ірхи (2021), С. Казмірука (2021), Д. Краполя (2020), Є. Купряшина (2018), Д. Куценка (2019), В. Коверзнева (2021), О. Манжая (2021), А. Мокрицької (2019), Є. Новікова (2018), Т. Орлової (2021), О. Паливоди (2022), В. Потапова (2018), Л. Полуніної (2020), М. Погребницького (2021), І. Радкович (2022), Т. Сліпченко (2019), А. Смірної (2020), А. Степанюка (2018), А. Туровської (2020), М. Хоменко (2020), В. Чернея (2018), С. Шевченка (2019), С. Шуміліна (2018), V. González, F. Toledo, D. García-García, E. Pardo (2021), M. Widacki (2023) та ін.

Тематику часткового висвітлення питання, пов'язаного з вітчизняним нормативним забезпеченням поліграфологічної діяльності, втілено в низці наукових здобутків наших співвітчизників. Зокрема, з позиції Р. Яремчук (2020), аналіз проведеного нею дослідження наукових праць дає підстави стверджувати, що питанню нормативно-правового регулювання поліграфа в Україні приділено значну увагу в площині його упорядкування.

Водночас О. Луценко акцентує на тому, що в Україні бракує належної законодавчої бази, яка регламентувала б застосування поліграфа (Lutsenko, 2019).

Відповідно І. Козленко (2018) вбачає у відсутності законодавчої нормативної бази щодо використання поліграфа низку проблем. Наприклад, під час такої перевірки людині може бути завдано як моральної, так і фізичної шкоди, а відсутність відповідного закону значно це ускладнює.

Такої позиції дотримується й К. Шаповал (2020), яка зазначає, що застосування поліграфа матиме більш урегульований характер після прийняття щодо нього окремого Закону України.

Відстоюючи власну думку, В. Колісніченко (2019) підсумовує, що проблемні питання використання поліграфа можуть бути вирішені тільки шляхом прийняття окремого Закону України та внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Відсутність такого закону, на думку Ю. Бойко-Бузиль (2021), не створює значних перепон у застосуванні поліграфа, оскільки пов'язана з ним діяльність корегується іншими законодавчими нормативно-правовими актами, які посередковано дозволяють проводити поліграфологічні дослідження.

На противагу висловленій професоркою позиції, М. Хоменко (2020), згадуючи невдалі дві спроби законодавчої легалізації поліграфа в Україні, наголошує на тому, що хоч в Україні відсутній окремий закон про використання поліграфа, однак цей прилад дедалі активніше застосовують у боротьбі зі злочинністю.

Апелюючи такій думці авторки, інші дослідники поліграфа акцентують на отриманих результатах проведених поліграфологічних

досліджень саме як на одних із можливих доказів у кримінальному судочинстві. Тематика цього спектру питання є предметом дослідження багатьох науковців, які виявляли свій науковий інтерес до вивчення зазначеного питання (Serdiuk, 2014; Shumilin et al., 2018; Dmytrenko, 2021; Berezhnyi, 2022).

Задля уникнення зайвої дискусії, яка точиться між науковцями та дослідниками поліграфа у питанні нормативно-правового регулювання діяльності, пов'язаної з цим приладом, проведено комплексний аналіз чинних в Україні законодавчих актів, які прямо чи опосередковано впорядковують цю специфічну процедуру.

Методологію дослідження становить комплекс застосовуваних методів (аналітичний, документальний, описовий, індуктивний, дедуктивний) і діагностичних методик. Аналіз дослідження джерел нормативно-правових документів поліграфологічної діяльності також ґрунтується на використанні низки юридичних методів і спеціальних методів науки поліграфології. Методологічне підґрунтя цієї наукової праці полягає в:

а) систематизації правових актів України, які прямо чи опосередковано регламентують поліграфологічний процес залежно від сфери, напрямку та мети його застосування;

б) визначенні юридичної сили того чи іншого нормативно-правового документа, що впорядковує таку діяльність і забезпечує її легітимність;

в) правових механізмах використання необхідних видів документального супроводу для проведення різних видів досліджень із застосуванням поліграфа (поліграфологічних перевірок чи судових психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа).

Результати й обговорення

В Україні, як і в більшості країн світу, поліграф і діяльність щодо його застосування наразі є не до кінця врегульованим процесом. Причиною тому є, по-перше, неоднозначне ставлення до цього науково-технічного приладу наших співвітчизників, яке викликано рудиментами радянського минулого. Саме за радянської доби сформувалося вкрай негативне ставлення до поліграфа, що й перейшло надалі у спадок до молодшої української держави. Нав'язана чинною на той час владою та спецслужбами СРСР неправдива інформація стосовно поліграфа, який порівнювали з гіпнозом, інквізицією, загрозою для життя людини (радіоактивним опроміненням, паралічем людських органів, безпліддям тощо), сформувала в наших співвітчизників неправильне сприйняття цього науково-технічного приладу. Протягом не одного десятка років науковці та практики розвіювали міфи минулого, щоб переконати суспільство в безпечності поліграфа для людини, її життя та здоров'я. По-друге, у нашій країні поліграфові часто надавали й дотепер надають політичного

підтексту, що шкодить повноцінному впровадженню цього приладу в правозастосовну діяльність тих сфер і напрямів, де найбільше його потребують. Чинники різного рангу вибудованої в Україні вертикалі влади всіляко пригальмовують процес легалізації поліграфа, оскільки бояться, що його всебічне й системне застосування може зашкодити їм у реалізації не завжди прозорих дій та отриманих від них очікуваних результатів. Вони відшукують будь-які причини щодо відтермінування легітимізації цього науково-технічного приладу, знаходячи для цього різні підстави юридико-правового та іншого характеру. Однак, попри все, поліграф торує свій шлях і дедалі більше завойовує популярність в українському суспільстві, зокрема в тих сферах і напрямках діяльності, де без нього обійтися дуже складно, а іноді й практично неможливо.

Одним з переломних моментів у популяризації та утвердженні поліграфа в нашій країні стало прийняття 2012 року Кримінального процесуального кодексу України. Хоча в ньому й не містяться окремі норми, які б регулювали діяльність з його застосування, але й заборона на виконання таких досліджень також відсутня, що створило умови для впровадження поліграфа, зокрема в кримінальне судочинство. Що ж до виокремлення поліграфологічної діяльності шляхом прийняття окремого Закону, то така спроба в нашій країні здійснювалася двічі. Нагадаємо, що вперше це відбулося 2009 року через розробку Проекту Закону України «Про поліграф», який підготував авторський колектив дослідників поліграфа та подав до парламенту екснародний депутат України Геннадій Москаль. Удруге – 2014 року, шляхом підготовки Законопроекту № 4094 «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі», який опрацювали науковці Національної академії внутрішніх справ спільно з практиками – поліграфологами Українського бюро психофізіологічних досліджень та безпеки, а також провідні вітчизняні адвокати й члени Координаційної ради Громадської організації «Колегія поліграфологів України» з поданням його в парламенті народним депутатом України попереднього скликання Андрієм Тетеруком. Паралельно цьому документу був підготовлений альтернативний Законопроект № 4094 – 1 «Про поліграфологічну діяльність», розроблений авторським колективом спільно з Громадською організацією «Всеукраїнська асоціація поліграфологів», і поданий до парламенту колишнім народним депутатом України Андрієм Журжієм. Але доля обох цих нормативно-правових актів зазнала невдачі, оскільки їх відхилили на етапі обговорення в комітетах Верховної Ради України, хоча з можливістю доопрацювання та подання вчергове на розгляд у вітчизняному парламенті. Нині, з невідомих нам причин, обидва ці законопроекти знято з реєстраційного обліку Верховної Ради

України як не чинні, натомість з'явився новий Проект Закону «Про проведення дослідження із застосуванням поліграфа стосовно певних категорій посадових осіб», який в парламенті представляє народний депутат України Ф. Веніславський. Доля цього нормативного документа наразі невідома, можливо, його спіткає доля попередніх законодавчих актів.

Які ж правові норми діють на цей час у нашій державі щодо застосування поліграфа? Станом на зараз правовою основою для проведення поліграфологічних досліджень слугує певний перелік чинних законодавчих і підзаконних актів України, а саме:

– кодифіковані нормативно-правові акти: Конституція України, Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України; Цивільний процесуальний кодекс України тощо;

– закони України: «Про Національну поліцію»; «Про Національну гвардію України»; «Про оперативно-розшукову діяльність»; «Про судову експертизу»; «Про державну службу»; «Про державну таємницю»; «Про запобігання корупції»; «Про Державне бюро розслідувань»; «Про Бюро економічної безпеки»; «Про розвідку»; «Про інформацію»; «Про мову»; «Про захист персональних даних»; «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо;

– підзаконні нормативно-правові акти (*накази та відомчі інструкції державних органів виконавчої влади*): Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства доходів і зборів України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України та Національного антикорупційного бюро України, Управління державної охорони України, Бюро економічної безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо.

Схарактеризуємо зміст зазначених вище документів щодо застосування поліграфа:

1. Регламентация окремих кодифікованих нормативно-правових актів, які опосередковано можуть бути використані під час проведення поліграфологічної процедури:

– **Конституція України.** Закріплено низку статей, які є засадничими для всіх процесів життєдіяльності людей, зокрема із застосуванням цього науково-технічного приладу. А саме: ст. 3 «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»; ст. 21 «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах»; ст. 27 «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Згідно з цими нормами права люди перебувають під захистом держави й будь-який несанкціонований на них вплив може трактуватися як порушення конституційних прав і

свобод людини, що є кримінально караним діянням.

Особливий зміст у поліграфологічному процесі мають такі норми: ч. 3 ст. 28 «Жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідкам». Отже, відповідно до Основного Закону України, дослідження із застосуванням поліграфа повинно проводитися виключно з добровільної згоди особи, що відповідає загальноприйнятій світовій практиці використання подібних приладів. Добровільність вибору полягає в повній відсутності будь-якого тиску на особистість і відносній свободі її вибору. Обираючи, кандидат на психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа сам оцінює перспективи й можливі правові наслідки такої процедури та самостійно приймає рішення щодо його проходження чи відмови. Специфічною є ст. 62 Конституції України, у якій визначено: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Тобто, у жодному разі результати проведених психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа не можуть бути підставою для прийняття рішення про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні нею кримінального правопорушення. Навіть у випадку призначення ініціатором й проведення експертом-поліграфологом у визначеному порядку судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа й отриманих за її результатами підтверджувальних інформаційних даних щодо зафіксованих фізіологічних реакцій, які можуть трактуватися як неправда. Водночас підекспертну особу не можна визнати винуватою до часу доведення її вини у відповідний спосіб, встановлений кримінальним процесуальним законодавством України¹;

– **Кримінальний кодекс України.** Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною. *Частина 1. «Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я».* Порушення цієї норми передбачає як адміністративне покарання, так і виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. А у випадку вчинення таких дій щодо неповнолітнього, зокрема, якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого, відповідно до ч. 2 цієї статті

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

передбачено більш суворе покарання – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого¹;

– **Кримінальний процесуальний кодекс України.** Стаття 242. Підстави проведення експертизи. Відповідно до ч. 1 цієї статті, експертизу проводить експертна установа, експерт або експерти, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках і порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. З огляду на недостатність в спеціалізованих державних інституціях атестованих експертів у галузі поліграфології, залучають спеціалістів-поліграфологів як експертів для проведення експертизи із застосуванням поліграфа відповідно до ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; ч. 2 п. 4, 5 ст. 244 КПК України²;

– **Цивільний кодекс України.** Стаття 281. Право на життя. *«Медичні, наукові та інші дослідження можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою».* Стаття 288. Право на свободу. *«Забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу»*³;

– **Цивільний процесуальний кодекс України.** Стаття 72. Експерт. Зазначена норма статті регламентує залучення експерта в порядку, визначеному ч. 1, 2 ст. 72 цього Кодексу. Його може як призначити суд, так і залучити учасник справи. Експерт зобов'язаний давати обґрунтований і об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання⁴;

– **Господарський кодекс України.** Стаття 36. Неправомірне збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею. Зазначена стаття регламентує

застосування поліграфа під час дотримання «комерційної таємниці». Норма цієї статті дає правові підстави й гарантії суб'єктам господарювання в реалізації й створенні умов для безпеки своєї діяльності⁵;

– **Кодекс законів про працю України.** Стаття 26. Випробування при прийнятті на роботу. Вказана стаття слугує правовою підставою для проведення досліджень із застосуванням поліграфа під час кадрового відбору осіб на обіймання відповідних посад. Вона дає можливість ініціювання/проведення роботодавцем додаткових випробувань при прийнятті найманого працівника на роботу⁶.

2. Регламентація окремих законодавчих актів, які прямо визначають межі застосування поліграфа:

– **Закон України «Про Національну поліцію».** Стаття 50. Перевірка кандидата на службу в поліції. Стаття встановлює правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження в ній служби. Згідно з ч. 2 ст. 50 визначено конституційні вимоги щодо порядку проходження за їх згодою тестування громадян із застосуванням поліграфа, які виявили бажання вступити на службу до Національної поліції⁷;

– **Закон України «Про Державне бюро розслідувань».** Стаття 24. Підрозділи внутрішнього контролю Державного бюро розслідувань. Відповідно до ч. 2. п. 4 цієї статті закріплено процес проведення з особами психофізіологічних інтерв'ю із застосуванням поліграфа під час вступу на службу та проходження служби в Державному бюро розслідувань. Стаття 26. Проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа прямо регламентує процедуру виконання дослідження із застосуванням поліграфа до кандидатів, які виявили бажання вступити на службу до Державного бюро розслідувань, а також періодичного проходження ними спеціального поліграфологічного дослідження в процесі несення державної служби⁸.

– **Закон України «Про судову експертизу».** Стаття 7-1. Підстави проведення судової експертизи (обстеження і дослідження). Підставою для проведення судової експертизи є

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4652-17>.

³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: https://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_protseual_nij_kodeks_u_kraini.htm.

⁵ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/gospodarskiy-kodeks-ukraini.

⁶ Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

⁷ Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

⁸ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12. листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою, якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Порядок проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа регламентований Наказом Міністерства юстиції від 26.12.2012 № 1950/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 02.01.2013 № 1/22533 «Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5» зміни до Закону України «Про судову експертизу» у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України у частину п. 6.8 розділу VI «Психологічна експертиза» Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень інформацією наступного чину: з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа¹;

– **Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»**. Стаття 6. Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності. Визначено правові підстави застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності, оскільки він є різновидом оперативно-розшукового заходу, що проводиться за спеціальними методиками з відповідною особою з фіксацією її психофізіологічних параметрів (реакцій) на поставлені питання. Така діяльність узгоджується з п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу), а також не суперечить ч. 16 ст. 9 цього ж Закону, яка визначає, що для одержання інформації заборонено застосовувати технічні засоби, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей і довкіллю. З огляду на те, що поліграф є науково-технічним приладом і застосовується для гласного використання, він жодним чином не завдає шкоди життю та здоров'ю людини, і не впливає на її організм, а лише фіксує показники виявлених реакцій емоційного характеру на запропоновані спеціалістом-поліграфологом запитання (стимули)².

– **Закон України «Про розвідку»** (Зі змінами, внесеними згідно із Законом від 17.07.2020 № 808-IX) у редакції від 01.01.2021. Стаття 31. Особливості прийняття на службу (роботу) до розвідувальних органів. Згідно з ч. 2 п. 8. встановлено, що співробітником розвідувального

органу не може бути особа, яка відмовилася від проходження перевірки, пов'язаної з призначенням на посади співробітників розвідувальних органів, або не пройшла таку перевірку, зокрема відмовилася від психофізіологічного дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини, від оформлення допуску до державної таємниці або їй відмовлено в наданні такого допуску, якщо для виконання нею службових обов'язків потрібен такий допуск.

Відповідно до ч. 3. п. 1. визначено, що перед призначенням на посаду в розвідувальному органі особа, а також у визначених актами розвідувального органу випадках співробітник такого органу проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини³;

– **Закон України «Про Бюро економічної безпеки України»** (Зі змінами, внесеними згідно із Законом від 22.09.2021 № 1774-IX – застосовується з 25 вересня 2021 року) Стаття 24. Проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа та психологічного тестування. Визначено процедуру відбору кандидатів на посади в Бюро економічної безпеки України, що передбачають спеціальні звання у цій інституції, і за їхньою згодою проходять психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа. Також норма цієї статті гарантує, що результати психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа не є підставою для прийняття рішення про відмову особі в зайнятті посади, а використовуються під час проведення співбесіди з нею виключно як інформація ймовірного спрямування, що сприяє формуванню характеристики працівника⁴.

3. Регламентация підзаконних нормативно-правових актів (*наказів і відомчих інструкцій державних органів виконавчої влади*), які безпосередньо визначають діяльність щодо застосування поліграфа:

– наказ Міністерства доходів і зборів України від 02.08.2013 № 329 «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 11.10.2013 № 1748/24280. Наказ та розроблена до нього Інструкція спрямовані на поліпшення ефективності роботи Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів, попередження й виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності, дієвого супроводження оперативно-

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_sudovu_ekspertizu.htm.

² Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_operativno-rozshukovu_diyalnist.htm.

³ Про розвідку : Закон України від 17 верес. 2020 р. № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

⁴ Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1150-20>.

службової діяльності, а також покращення роботи з персоналом. На підставі наказу розроблено «Інструкцію щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства», яка визначила основні напрями, принципи й умови використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів. Відповідно до інструкції, визнано такі сфери застосування поліграфа у межах цього відомства: сприяння оперативно-розшуковій діяльності; проведення перевірок кандидатів під час прийняття на роботу; проведення службових розслідувань і перевірок, профілактичних заходів¹;

– наказ Міністерства оборони України від 14.04.2015 № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України», діяльність якого спрямована на покращення якості роботи з персоналом під час прийняття (поновлення) на військову службу за контрактом, призначення (переміщення) осіб офіцерського складу на посади, під час вступу громадян України на державну службу та їх призначення на посади в структурні підрозділи Міністерства оборони України й Генерального штабу Збройних Сил України, а також попередження та виявлення корупційних, інших правопорушень у сфері службової діяльності. До цього наказу розроблено «Інструкцію про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України», зареєстровану в Міністерстві юстиції України 29.04.2015 № 477/26922. Вона визначає основні принципи, напрями, умови, порядок організації проведення опитування персоналу з використанням поліграфа в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Інструкція стосується специфіки військової сфери діяльності та компетенції, які їй належать²;

– наказ Служби безпеки України від 04.02.2016 № 45 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військово-службовців Служби безпеки України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.03.2016 № 328/28458. Наказ та розроблена до нього

¹ Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів : наказ Міністерства доходів і зборів України від 2 серп. 2013 р. № 329. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13>.

² Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування персоналу з використанням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Сил України : наказ Міністерства оборони України від 14 квіт. 2015 р. № 164. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15/sp:max25>.

Інструкція визначає підстави, порядок призначення та проведення службових розслідувань і службових перевірок стосовно військово-службовців Служби безпеки України, оформлення таких розслідувань, перевірок і прийняття за ними рішень³;

– наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 № 180 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16.06.2017 № 764/30632. Наказ і розроблена до нього Інструкція визначає основні принципи, завдання, умови, організацію проведення опитування осіб з використанням поліграфа в органах прокуратури України. Метою проведення опитування з використанням поліграфа є отримання уточнювальної інформації для з'ясування ступеня її правдивості та повноти, отримання додаткових відомостей, які можна використовувати в службовій діяльності органів прокуратури в порядку та випадках, визначених законодавством. (Наказ втратив чинність у зв'язку з прийняттям нового наказу від 17.09.2021 № 293 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України»⁴);

– постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 449 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державному бюро розслідувань». У зазначеному Порядку визначено основні принципи, напрями, умови, організацію проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державному бюро розслідувань⁵. (Відбулися зміни в законодавстві та прийнято нову постанову Кабінету Міністрів України від 06.10.2021 № 1044 «Про внесення змін до Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державному бюро розслідувань». Зміни стосуються низки неузгоджених питань, які відображені в окремих пунктах цього Порядку);

³ Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військово-службовців Служби безпеки України : наказ Служби безпеки України від 4 лют. 2016 р. №45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text>.

⁴ Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України : наказ Генеральної прокуратури України від 12 черв. 2017 р. № 180. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30632.html.

⁵ Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України : наказ Управління державної охорони України від 9 лют. 2021 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-21#Text>.

– наказ МВС України від 01.09.2017 № 749 «Про затвердження Інструкції про порядок організації проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22.09.2017 № 1169/31037. Зазначений наказ і розроблена до нього Інструкція спрямовані на виконання ст. 6 Закону України «Про Національну гвардію України» та п. 9 Положення про МВС України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878, з метою організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України із застосуванням поліграфа¹;

– наказ МВС України від 13.11.2017 № 920 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 05.12.2017 № 1472/31340. Наказ МВС України та розроблена до нього Інструкція спрямовані на виконання ч. 2 ст. 50 Закону України «Про Національну поліцію», затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 28.10.2015 № 877, з метою використання поліграфів у Національній поліції України. Розробка цього наказу передбачала затвердження нової Інструкції в діяльності Національної поліції у зв'язку з втратою чинності Інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 28.07.2004 № 842, зареєстрованого в Мін'юсті України від 27.11.2004 № 1365/9964²;

– спільний наказ Генеральної прокуратури України та Національного антикорупційного бюро України від 04.11.2019 № 265/131 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора», Інструкцію затверджено відповідно до ст. 9 Закону України «Про прокуратуру», п. 5 ч. 1 ст. 8, ст. 19¹ Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Вона визначає основні завдання, принципи, мету, умови, порядок організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням

поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора. Основними завданнями цих досліджень є забезпечення прозорості й об'єктивності в прийнятті кадрових рішень³;

– наказ Управління державної охорони України від 09.02.2021 № 95 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.03.2021 № 335/35957. Наказ видано відповідно до ст. 11, 16 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», п. 10 Положення про проходження військової служби за контрактом військовослужбовцями Управління державної охорони України, затвердженого Указом Президента України від 19.10.2007 № 982, з метою унормування порядку організації та проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України. До наказу розроблено Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України, який визначає основні принципи, напрями, умови й організацію проведення такого дослідження⁴;

– наказ Міністерства оборони України від 04.06.2021 № 156 «Про затвердження змін до Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29.06.2021 № 842/36464. Про затвердження Змін до Інструкції з організації та проведення психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 14 квітня 2015 року № 164, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 29 квітня 2015 року за № 477/26922 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 22 липня 2019 року № 394);

¹ Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа: наказ МВС України від 1 верес. 2017 р. № 749. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17>.

² Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України: наказ МВС України від 13 листоп. 2017 р. № 920. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17>.

³ Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора: наказ Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України від 4 листоп. 2019 р. № 265/131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v265_900-19#Text.

⁴ Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України: наказ Управління державної охорони України від 9 лют. 2021 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-21#Text>.

– наказ Офісу Генерального прокурора від 16.06.2021 № 202 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань стосовно прокурорів». Наказ видано відповідно до вимог ст. 9, 19 Закону України «Про прокуратуру» та з метою зміцнення дисципліни в органах прокуратури, регламентування питань призначення, проведення службових розслідувань і прийняття законних рішень за їх результатами (видано на заміну попереднього наказу Генеральної прокуратури України від 06.12.2017 № 343 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань в органах прокуратури», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 02.01.2018 за № 8/31460, що втратив свою чинність). Новий наказ набрав чинності з дня його оприлюднення. Розроблена Інструкція до наказу визначає підстави та порядок проведення службового розслідування стосовно прокурорів Офісу Генерального прокурора, зокрема Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також прокурорів обласних, окружних, спеціалізованих на правах обласних, окружних прокуратур (далі – прокурори), оформлення результатів і прийняття рішень, а також компетенцію структурних підрозділів, службових і посадових осіб органів прокуратури;

– наказ Офісу Генерального прокурора від 14.07.2021 № 230 «Про затвердження Положення про Генеральну інспекцію Офісу Генерального прокурора». Наказ розроблено та затверджено відповідно до вимог ст. 9, 19 Закону України «Про прокуратуру» для забезпечення належної організації роботи Генерального прокурора (виданий на заміну попереднього наказу Генерального прокурора від 27.02.2020 № 116 «Про затвердження Положення про Генеральну інспекцію Офісу Генерального прокурора»). Зазначений наказ затверджує Положення про Генеральну інспекцію Офісу Генерального прокурора, у якому вказано широке застосування поліграфа;

– наказ Офісу Генерального прокурора від 17.09.2021 № 293 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України». Наказ, який замінив попередній наказ Генеральної прокуратури України від 12.06.2017 № 180 «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16.06.2017 № 764/30632, що втратив свою чинність. Чинний наказ і затверджена ним нова інструкція визначає основні принципи, завдання, умови організації та проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України;

– наказ Бюро економічної безпеки України від 26.10.2021 № 10 «Про затвердження Порядку

проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа в роботі Бюро економічної безпеки України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09.11.2021 № 1470/37092.

Порядок визначає основні принципи, напрями, умови, організацію проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа в Бюро економічної безпеки України;

– наказ МВС України від 19.04.2022 № 221 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 21.04.2022 № 440/37776. Наказ і розроблена до нього інструкція визначає основні напрями, загальні умови, організацію проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України;

– наказ Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 24.12.2021 № 771 «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09.02.2022 № 170/37506. Цей Порядок визначає основні принципи, напрями, умови й організацію проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Держспецзв'язку.

Оцінюючи стан вище викладеного вітчизняного нормативно-правового забезпечення, яке регламентує діяльність щодо застосування поліграфа в різних державних інституціях і відомствах, можна стверджувати хоч і не повну, а все ж таки про поетапну легітимізацію. Переважна більшість державних органів і установ виконавчої гілки влади долучилися до створення або ж окремих законодавчих актів, або ж до відомчих документів, які впорядковують процедуру проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в їх інституціях. Це свідчить про те, що вказаний науково-технічний прилад і отримані завдяки йому результати є ефективними та значущими у виконанні завдань конкретного цільового спрямування.

Позитивним моментом правового регулювання поліграфа в Україні також є процес створення та впровадження окремого державного стандарту ДСТУ 8692:2016 «Поліграфи. Технічні умови», який було введено в дію 20 січня 2017 року. Попри деякі неузгоджені дії в процедурі його прийняття та наявні прогалини й неточності, які містяться в цьому документі, введення цього стандарту відкрило нові можливості для розвитку вітчизняної поліграфології у співвідношенні до гармонізації зі світовими організаціями, які вже давно розробили правові механізми упорядкування процесів застосування поліграфів у своїх країнах.

До здобутків у вітчизняній поліграфології можна віднести і наказ Українського науково-дослідного центру проблем стандартизації, сертифікації та якості «Про прийняття національних стандартів» від 16.11.2023 № 321, який набув чинності 01.05.2024 і стосується впровадження нових ДСТУ 9265:2023 «Судова-експертна діяльність. Правила розроблення, викладення й оформлення методик провадження судових експертиз», а також ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги – Вперше». Розробником обох цих державних стандартів є технічний комітет стандартизації «Судова експертиза» (ТК 192). Сподіваємося, що прийняття цих національних стандартів посилить якість проведення судових експертиз, зокрема із застосуванням поліграфа, водночас сприятиме посиленню процесу легітимізації поліграфологічної діяльності в Україні.

Вагомим також є питання стосовно впорядкування професійної діяльності поліграфолога. Згідно з чинним Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженим наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327, професійна назва роботи (посади) значилася як «Експерт-поліграфолог» (розділ 2 «Професіонали», код 2144.2, підклас «Професіонали в галузі електроніки та телекомунікацій», професійне угруповання «Інженери в галузі електроніки та телекомунікацій»), що не відповідало статусу заявленої професії. У результаті тривалих дискусій і обговорень цього проблемного питання Міністерство економіки України видало наказ від 25.10.2021 № 810-21 «Про затвердження Змін № 10 до Національного класифікатора ДК 003:2010», яким внесено зміни до Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327, зі скасуванням застарілої назви цієї професії та введенням нової професійної назви роботи (посади) «Поліграфолог» (розділ 2 «Професіонали», код 249, підклас 2490 «Поліграфолог», професійне угруповання «Професіонали, що не входять в інші класифікаційні групи»). Ініціатором цих змін стали члени Координаційної ради ГО «Колегія поліграфологів України» спільно з іншими зацікавленими міністерствами та закладами задля усунення наявних недоліків у вітчизняному Класифікаторі професій стосовно професії «Поліграфолог». Це обґрунтовано тим, що діяльність українських поліграфологів не належить до знань в галузі електроніки й телекомунікації, а є окремою та самостійною галуззю знань, статус якої підтверджено сучасними міжнародними інформаційними даними. Окрім того, утворення коректної назви професії «Поліграфолог» шляхом внесення відповідних змін у кваліфікаційні вимоги стало необхідним кроком до приведення у відповідність переліку

професійних назв в Україні згідно з нормативами міжнародних стандартів у цій сфері діяльності. У результаті внесення таких змін до нової професії «Поліграфолог» також було розроблено та затверджено кваліфікаційну характеристику професії «Поліграфолог» (наказ ГО від 07.12.2020), відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України від 31.05.2017 № 918, та погоджено з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Мінекономіки) від 05.03.2021 за № 4703-03/14470-07 згідно з чинним Порядком. Завдяки копійчій праці багатьох фахівців у галузі поліграфології, посадових осіб із різних державних і недержавних інституцій, громадськості, вдалося досягти консенсусу та виправити помилку в Національному класифікаторі України ДК 003:2010 «Класифікатор професій». Натепер нововведена професійна назва професії «Поліграфолог» дає можливість роботодавцю безпроблемно брати на роботу такого спеціаліста під цю професійну назву, не ховаючи його під іншу категорію професії, але з виконанням обов'язків поліграфолога.

Висновки

Отже, оцінюючи наявний стан правового регулювання діяльності із застосування поліграфа в Україні, можемо зазначити його позитивну динаміку. Звісно, на шляху до остаточної легітимізації цього науково-технічного приладу та пов'язаної з ним діяльності ще існує багато перепон, однак їх подолання – це питання часу. Важливо на цьому етапі не робити поспішних, а тим паче необдуманих кроків, які можуть зашкодити цьому процесу. Потрібно чітко розуміти, що легітимізація поліграфа в Україні не була і не є самоціллю – це один з дієвих способів, який може слугувати розв'язанню тих проблем, які постають у практичній площині щодо визначення статусу отриманих даних за допомогою цього науково-технічного приладу. На наш погляд, легалізація поліграфологічного процесу в Україні може відбутися двома способами:

а) прийняттям окремого Закону, який автоматично відкине як будь-які коливання та сумніви в дієвості поліграфа, так і штучну спекуляцію скептиків і противників поліграфа, водночас дасть можливість у практичній площині повноцінно використовувати його результати спільно з іншими верифікованими інформаційними даними, особливо у сфері кримінального судочинства;

б) внесенням змін до кодифікованих нормативних актів України, зокрема до Кримінального процесуального кодексу України на підставі підготовки окремої норми, яка б відбивала правові основи застосування поліграфа й отриманих завдяки йому результатів проведених досліджень.

References

- [1] Amsel, T. (2020). Centenary project of introspection of 100 years of polygraph practice. *European polygraph*, 14(1), 23-25. doi: 10.2478/ep-2020-0003.
- [2] Berezhnyi, O.I. (2022). Admissibility and evidentiary value of the results of psychophysiological studies with the use of a polygraph. *Legal scientific electronic journal*, 11, 615-617. doi: 10.32782/2524-0374/2022-11/149.
- [3] Boiko-Buzyl, Yu.Yu. (2021). Psychological aspects of lie detection in studies using the polygraph. *Psychological Journal*, 7, 3(47), 28-37. doi: 10.32782/2524-0390/2019.6.115.
- [4] Butenko, O. (2022). Legal status of the initiator and the person who gives permission to conduct a polygraph test. *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 12(2), 16-23. doi: 10.56215/04221202.16.
- [5] Butenko, O., Ivanova, N., Radkovych, I., Palyvoda, O., & Bloshchynskiy, I. (2022). Peculiarities of the translator's participation in the polygraph test: organizational and legal aspects. *BRAIN. Extensive research in artificial intelligence and neuroscience*, 13(2), 347-370. doi: 10.18662/brain/13.2/347.
- [6] Cherniei, V.V., & Motliakh, O.I. (2018). Polygraph activity as one of the promising areas of development. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(109), 13-23. doi: 10.33270/011810904.13.
- [7] Dmytrenko, N.A. (2021). The use of the polygraph in criminal proceedings: features and problematic issues. *Legal bulletin*, 22, 160-166. doi: 10.32850/lb2414-4207.2021.22.21.
- [8] González, V.R., Toledo, F.J.C., García-García, D., & Pardo, E.F.V. (2021). Jurisprudence on psychophysiological methods in judicial statements as a nexus of psycho-criminological knowledge. *Revista Científica General Jose Maria Cordova*, 19(36), 1065-1080. doi: 10.21830/190006586.779.
- [9] Irkha, Yu., Butenko, O., Pogrebytskyi, M., Manzhai, O., & Krushynskiy, S. (2021). Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 203-207. doi: 10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29.
- [10] Kazmiruk, S., Bura, Y., & Bilan, M. (2021). Implementation of a computer polygraph in the security and defense sector of Ukraine. *Collection of Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensic Expertise of the Security Service OF Ukraine*, 1, 95-104. doi: 10.54658/SSU.27097978.2021.1.PP.95-104.
- [11] Khomenko, M. (2020). The use of the polygraph in the detection and investigation of crimes. *Entrepreneurship, economy and law*, 10, 304-308. doi: 10.32849/2663-5313/2020.10.52.
- [12] Kolisnichenko, V.V. (2019). Legal support for the use of the polygraph in criminal proceedings. *Comparative and analytical law*, 6, 457-459. doi: 10.31108/1.2021.7.3.
- [13] Koverznev, V.O. (2021). The concept of the Sharikov polygraph: problematic issues of updating the civil legislation of Ukraine. *Economics and Law*, 2, 143-49. doi: 10.15407/econlaw.2021.02.143.
- [14] Kozlenko, I.M. (2018). Conducting polygraph examinations in Ukraine: state and prospects. *Forensic psychological examination*, 1(18), 3-9. doi: 10.53672/ej.1.2018.01.
- [15] Krapol, D. (2020). Five milestones in the history of the polygraph. *European polygraph*, 14(1), 44-46. doi: 10.2478/ep-2020-0008.
- [16] Kutsenko, D. (2019). Legal status of the initiator of psychophysiological research using a polygraph. *Legal Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 17(1), 54-61. doi: 10.33270/04191701.54.
- [17] Lutsenko, O.Ye. (2019). Legal regulation of public service competition with the use of a polygraph. *Problems of legality*, 145, 140-151. doi: 10.21564/2414-990x.145.155428.
- [18] Mokrytska, A., & Slipchenko, T. (2019). Use of the polygraph in law enforcement: experience of foreign countries. *Actual problems of law*, 1(2), 163-168. doi: 10.35774/app2019.02.163.
- [19] Motliakh, O. (2021). Special knowledge of polygraphology and their features. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(118), 58-66. doi: 10.33270/01211181.58.
- [20] Orlova, T.A., Hanzha, T.V., & Volobuiev, I.R. (2024). On the prospects of using the results of research using the polygraph in evidence. *Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 618-622. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.108.
- [21] Serdiuk, V.P. (2014). Application of polygraph (lie detector) in criminal proceedings of Ukraine. *Information and law*, 2(11), 68-71. doi: 10.37750/2616-6798.2014.2(11).272522.
- [22] Shapoval, K.A. (2020). The use of the polygraph during the investigation of murders committed with the use of domestic violence. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 21, 66-78. doi: 10.32353/khrife.1.2020_04.
- [23] Shevchenko, S. (2019). Subjects of administrative and legal relations of psychophysiological surveys using a polygraph. *Actual problems of jurisprudence*, 3(19), 82-87. doi: 10.35774/app2019.03.082.

- [24] Shumilin, S.F., Kupriashyna, Ye.A., Novikova, Ye.A., Potapov, V.Y., & Stepaniuk, A.V. (2018). Limits of using polygraph test results in criminal proceedings. *Spiral*, 8(4), 3535-3538. doi: 10.29042/2018-3535-3538.
- [25] Smirnova, A.O., Turovska, A.S., & Polunina, L.V. (2020). Attempts at legal regulation of lie detection during pretrial investigation of criminal offenses. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3(9), 216-222. doi: 10.32689/2617-9660-2020-3(9)-216-222.
- [26] Volobuiev, A., & Orlova, T. (2021). Polygraph in the criminal process: prospects for use. *Philosophy, Economics and Law Review*, 1(2), 116-122. doi: 10.31733/2786-491X-202.
- [27] Widacki, M. (2023). Notes on the margins of the Ukrainian methodological notebook on polygraph research conducted to identify Russian saboteurs and agents. *Internal Security Review*, 28(15), 389-402. doi: 10.4467/20801335PBW.23.017.17667.
- [28] Yaremchuk, R.A. (2020). Foreign experience and domestic practice of using polygraph examinations in the activities of law enforcement agencies. *Legal psychology*, 2(27), 32-40. doi: 10.33270/03202702.32.

Список використаних джерел

- [1] Амсель Т. Столітній проект інтроспекції 100 років практики поліграфа. *Європейський поліграф*. 2020. № 14 (1). С. 23–25. doi: 10.2478/ep-2020-0003.
- [2] Бережний О. І. Допустимість і доказове значення результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 615–617. doi: 10.32782/2524-0374/2022-11/149.
- [3] Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічні аспекти детекції брехні у дослідженнях із використанням поліграфа. *Psychological Journal*. 2021. Vol. 7. Issue 3 (47). С. 28–37. doi: 10.32782/2524-0390/2019.6.115.
- [4] Бутенко О. Правовий статус ініціатора та особи, яка надає дозвіл на проведення перевірки на поліграфі. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 12 (2). С. 16–23. doi: 10.56215/04221202.16.
- [5] Бутенко О., Іванова Н., Радкович І., Паливода О., Блощинський І. Особливості участі перекладача в перевірці на поліграфі: організаційно-правові аспекти. *МОЗОК. Широки дослідження штучного інтелекту та нейронауки*. 2022. № 13 (2). С. 347–370. doi: 10.18662/brain/13.2/347.
- [6] Черней В. В., Мотлях О. І. Поліграфологічна діяльність як один із перспективних напрямів розвитку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 13–23. doi: 10.33270/011810904.13.
- [7] Дмитренко Н. А. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 22. С. 160–166. doi: 10.32850/lb2414-4207.2021.22.21.
- [8] González V. R., Toledo F. J. C., García-García D., Pardo E. F. V. Jurisprudence on psychophysiological methods in judicial statements as a nexus of psycho-criminological knowledge. *Revista Científica General Jose Maria Cordova*. 2021. No. 19 (36). P. 1065–1080. doi: 10.21830/19006586.779.
- [9] Irkha Yu., Butenko O., Pogrebytskyi M., Manzhai O., Krushysnkyi S. Problems of Regulatory and Legal Support of Polygraph Application in Ukraine. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No. 12. P. 203–207. doi: 10.22937/IJCSNS.2021.21.12.29.
- [10] Kazmiruk S., Bura Y., Bilan M. Implementation of a computer polygraph in the security and defense sector of Ukraine. *Collection of Ukrainian Research Institute of Special Equipment and Forensic Expertise of the Security Service OF Ukraine*. 2021. No. 1. P. 95–104. doi: 10.54658/SSU.27097978.2021.1.PP.95-104.
- [11] Хоменко М. Використання поліграфа в розкритті та розслідуванні злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 304–308. doi: 10.32849/2663-5313/2020.10.52.
- [12] Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459. doi: 10.31108/1.2021.7.3.
- [13] Коверзнев В. О. Концепція «поліграфа Шарікова»: проблемні питання оновлення цивільного законодавства України. *Economics and Law*. 2021. No. 2. P. 143-49. doi: 10.15407/econlaw.2021.02.143.
- [14] Козленко І. М. Проведення поліграфологічних перевірок в Україні: стан і перспективи. *Судово-психологічна експертиза*. 2018. № 1 (18). С. 3–9. doi: 10.53672/ej.1.2018.01.

- [15] Краполь Д. П'ять віх в історії поліграфа. *Європейський поліграф*. 2020. № 14 (1). С. 44–46. doi: 10.2478/ep-2020-0008.
- [16] Куценко Д. Правовий статус ініціатора психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа. *Юридичний вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17 (1). С. 54–61. doi: 10.33270/04191701.54.
- [17] Луценко О. Є. Правове регулювання проходження конкурсу на зайняття посад державної служби із застосуванням поліграфа. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 145. С. 140–151. doi: 10.21564/2414-990x.145.155428.
- [18] Мокрицька А., Сліпченко Т. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: досвід зарубіжних країн. *Актуальні проблеми права*. 2019. № 1 (2). С. 163–168. doi: 10.35774/app2019.02.163.
- [19] Мотлях О. Спеціальні знання з поліграфології та їх особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 58–66. doi: 10.33270/01211181.58.
- [20] Орлова Т. А., Ганжа Т. В., Волобуєв І. Р. Про перспективи використання результатів досліджень із застосуванням поліграфа в доказуванні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 618–622. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.108.
- [21] Сердюк В. П. Застосування поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні України. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 68–71. doi: 10.37750/2616-6798.2014.2(11).272522.
- [22] Шаповал К. А. Використання поліграфа під час розслідування вбивств, вчинених із застосуванням домашнього насильства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 66–78. doi: 10.32353/khrife.1.2020_04.
- [23] Шевченко С. Суб'єкти адміністративно-правових відносин психофізіологічних опитувань з використанням поліграфа. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3 (19). С. 82–87. doi: 10.35774/app2019.03.082.
- [24] Шумілін С. Ф., Купряшина Є. А., Новікова Є. А., Потапов В. Й., Степанюк А. В. Межі використання результатів перевірки на поліграфі в кримінальному процесі. *Спіраль*. 2018. Вип. 8 (4). С. 3535–3538. doi: 10.29042/2018-3535-3538.
- [25] Смірнова А. О., Туровська, А. С., Полуніна Л. В. Спроби правового регулювання детекції брехні під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. Вип. 3 (9). С. 216–222. doi: 10.32689/2617-9660-2020-3(9)-216-222.
- [26] Волобуєв А., Орлова Т. Поліграф у кримінальному процесі: перспективи використання. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Вип. 1. № 2. С. 116–122. doi: 10.31733/2786-491X-2021-2-9-116-122.
- [27] Widacki M. Notes on the margins of the Ukrainian methodological notebook on polygraph research conducted to identify Russian saboteurs and agents. *Internal Security Review*. 2023. No. 28 (15). P. 389–402. doi: 10.4467/20801335PBW.23.017.17667.
- [28] Яремчук Р. А. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика використання поліграфологічних досліджень у діяльності правоохоронних органів. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 32–40. doi: 10.33270/03202702.32.
-

Legal Basis for the Use of Polygraph in Ukraine – the Realities of Today

MOTLIAKH Oleksandr

Doctor of Law, Professor,

Head of the Scientific Laboratory for Psychological Support and Psychophysiological
Research of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Abstract. The widespread foreign practice of using polygraphs in the public sector, commercial and private activities has found its proper support in Ukraine. The state of the national present demonstrates the urgent need for polygraph research in critical areas and directions of human activity. The accumulated experience and practice of Ukrainian polygraph examiners give grounds to affirmatively state that the polygraph has strengthened its position as a scientific and technical device that helps officials of various structures and areas of activity in solving urgent issues of the relevant direction. One of the problematic aspects of modern polygraphy is the legislative framework that regulates the procedure for its use in Ukraine and the results of research obtained with its help. The purpose of the article is to systematically highlight the domestic legal and regulatory documents which form the basis for the implementation of polygraph examination activities. The scientific novelty of the study lies in the systematic presentation and analysis of the current legislative and by-laws of Ukraine regulating the use of polygraph. The results of the scientific work summarize the content of the research material presented by providing specific proposals for improving the legislative component aimed at legitimizing polygraph activities in our country. It is proved that the process of legislative regulation of polygraph in Ukraine will comprehensively contribute to the further development of this specific and at the same time necessary area of practical work in solving urgent issues of a specific direction. The practical significance of the scientific article is to orient theorists and practitioners of polygraphic activities to the current regulatory framework in Ukraine, which directly or indirectly determines the procedure for the legitimacy of the use of a polygraph and the results of research conducted with its help.

Keywords: polygraph; polygraph examiner; polygraph examination; regulatory documents; laws; orders; instructions.

DOI: 10.33270/01242702.45
УДК 340.11

Міжнародний досвід правового регулювання небезпеки штучного інтелекту в реаліях воєнного часу: етико-філософський аспект

СОВА Маргарита*

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного
податкового університету
м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>;

ДЕНІЖНА Світлана

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного
податкового університету
м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4671-2162>

Анотація. У статті аргументовано, що вивчення міжнародного досвіду правового врегулювання загроз штучного інтелекту в кіберпросторі за воєнного часу є актуальним напрямом наукових пошуків, який потребує поглибленого й системного дослідження. Мета статті – висвітлити етико-філософський аспект міжнародного досвіду правового врегулювання загроз штучного інтелекту воєнним діям і визначити стратегічні напрями державно-правової політики щодо його впровадження в реаліях воєнного часу. Для здійснення дослідження застосовано систему методів наукового пізнання: філософський, загальнонауковий (аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація, аналогія та контраст); приватні методи наукового пізнання, що використовують у багатьох галузевих науках (компаративний, кількісний і якісний аналіз); спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний). Проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання використання технологій штучного інтелекту в умовах глобальних загроз; пріоритетні орієнтири вітчизняної державно-правової політики щодо запобігання ризиків використання штучного інтелекту як інструментів військової безпеки; окреслено перспективні напрями вдосконалення правового регулювання використання цифрових технологій за воєнного стану крізь призму інтеграційних процесів. З'ясовано, що впровадження міжнародного досвіду правового регулювання безпеки використання штучного інтелекту під час війни має відбуватися в контексті євроінтеграційних процесів, ґрунтуватися на фундаментальних цінностях і принципах верховенства права, нормативно-правових актах, стандартах і правилах провідних країн, попри виклики й обмеження, пов'язані з воєнними обставинами. Обґрунтовано, що за воєнного часу в Україні гостро постало питання про підвищення ефективності розслідування кіберзлочинів завдяки використанню технологій штучного інтелекту. Новизна дослідження полягає у визначенні стратегічних напрямів правового регулювання безпеки використання технологій штучного інтелекту за воєнного часу на підставі міжнародного досвіду та відповідно до європейських нормативно-правових актів, принципів міжнародного права, стандартів і рекомендацій провідних країн світу. У висновках зазначено, що правове врегулювання використання штучного інтелекту в Україні доцільно здійснювати за обраним державою євроінтеграційним курсом, згідно зі стандартами та правилами, висвітленими в міжнародних нормативно-правових документах. З цих позицій визначено ключові напрями правового регулювання загроз застосування сучасних цифрових технологій в умовах воєнного стану. Правове регулювання ризиків сучасного програмного забезпечення має сприяти стримуванню війни, зменшенню її смертоносності, врятуванню життя людей, захисту їх прав і свобод.

Ключові слова: правове регулювання; штучний інтелект; кіберпростір; кібербезпека; кіберзлочинність.

Історія статті:

Отримано: 02.02.2024
Переглянуто: 04.03.2024
Прийнято: 01.04.2024

Рекомендоване посилання:

Сова М., Деніжна С. Міжнародний досвід правового регулювання безпеки штучного інтелекту в реаліях воєнного часу: етико-філософський аспект. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 45–57. doi: 10.33270/01242702.45.

*Відповідальний автор

© Сова М., Деніжна С., 2024

Вступ

З початком російсько-української війни загострилася проблема правового врегулювання процесів використання штучного інтелекту під час захисту території та протистояння в кібернетичному просторі. В умовах сьогодення зазначена проблема набуває глобального масштабу, оскільки стосується міжнародної кібербезпеки, розвитку безпілотної авіації, застосування електронної боротьби для захисту населення та територій різних країн світу. Як відомо, значну загрозу в збройному конфлікті становлять кібератаки, спрямовані на руйнування оборонних підприємств і технологічних компаній, об'єктів критичної інфраструктури й енергосистеми країни.

Кіберзлочинність завдає збитків електро- та водопостачанню, електронним комунікаціям, транспортним підприємствам, пошкоджує сховища стратегічних видів сировини. Серйозні виклики зумовлені також переходом на 5G-мережі, функціонування яких залежить від роботи програмного забезпечення та непередбачених загроз новітніх технологій.

На жаль, у сучасному кіберпросторі відбувається зростання міждержавного протистояння із застосуванням технологій штучного інтелекту у сфері розвідувально-підривної діяльності, поширюються масштаби використання кіберпростору терористичними організаціями.

Певна річ, учинення кіберзлочинності впливає на стан обороноздатності держави, зумовлює дестабілізацію політичної, соціально-економічної ситуації, фінансову збитковість, фальсифікацію інформації. Тому для наукової галузі України, яка перебуває в стані війни, актуальною проблемою є удосконалення державної політики щодо кібербезпеки, зокрема правового регулювання загроз у сфері штучного інтелекту, мінімізації ризиків використання сучасних технологічних досягнень, що, відповідно, має сприяти соціально-економічному розвитку держави в цифровому світі.

Матеріали та методи

Складається враження, що у сучасному цифровому середовищі штучний інтелект панує над людьми, суспільством, державами поза часом і поза простором. Тому пошук шляхів розв'язання проблеми використання штучного інтелекту в кіберпросторі завдяки правовому регулюванню розширюється до транснаціональних масштабів. Стає очевидним, що цей процес має досягти позитивних результатів не лише з огляду на новітні технічні досягнення, а із залученням даних соціальних і гуманітарних наук.

Методологічна позиція полягає в тому, що правове регулювання штучного інтелекту, який швидко поширюється в кіберпросторі, – це не лише законодавчий акт і формальна нормативна регламентація, а інтегроване поняття, що містить

як юридичні, цифрові й військові характеристики, так і закономірності етики, філософії, принципи моральної відповідальності, аналіз даних соціології та психології, постулати правової аксіології та заходи правової політики. Міждисциплінарний підхід до розв'язання досліджуваної проблеми втілено в сучасній політиці Європейського Союзу, що дає змогу розглянути її в різних вимірах, визначити стратегічні напрями, однакові для всіх держав Європи, виявити дієві механізми її комплексного вирішення та закріпити їх у нормативно-правових актах.

Необхідність у створенні системи управління ризиками та кіберзагрозами в умовах війни зумовлює доцільність застосування ризико-зорієнтованого підходу для правового регулювання порядку використання технологій штучного інтелекту. Цей підхід використовують у нормативно-правових документах ЄС, зокрема у сфері розвитку кібербезпеки та захисту персональних даних. Для визначення стратегічних напрямів правової бази значущості набуває методологічний підхід, заснований на оцінці ризику (Bart, 2021; Corbet, 2021).

У роботі застосовано систему методів наукового пізнання, зокрема загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація, аналогія та узагальнення), спеціальні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, герменевтичний).

Герменевтичний метод застосовувався під час тлумачення наукових понять теорії права і положень чинного законодавства. Метод дедукції надав можливість на підставі аналітичного огляду позицій науковців сформулювати загальний висновок щодо визначення стратегічних напрямів і змісту правового регулювання з питань штучного інтелекту в умовах війни. Метод індукції використано для освоєння міжнародного досвіду правового регулювання процесом використання штучного інтелекту та його застосування з урахуванням етичних принципів, правил і методів контролю над впровадженням новітніх цифрових технологій у кіберпросторі.

Формально-логічний метод сприяв розкриттю змісту положень закордонних і вітчизняних нормативно-правових актів, що стосуються запобігання проблем, пов'язаних з ризиками використання штучного інтелекту.

За допомогою порівняльно-правового методу проведено компаративний аналіз і виявлено особливості законодавчого регулювання штучного інтелекту в кіберпросторі провідних країн світу, розглянуто правові інструменти збереження кібербезпеки в умовах війни, які можуть бути інкрустовані до законодавства України.

До нормативної бази дослідження належать акти Європейського парламенту, рекомендації Європейської комісії, нормативно-правові акти країн світу та України, що регулюють правові відносини, які виникають у зв'язку із застосу-

ванням штучного інтелекту в кіберпросторі. Аналіз нормативно-правової бази свідчить про наявність у законодавстві ЄС необхідних правових засад і механізмів регулювання цифрової трансформації та розвитку технологій штучного інтелекту, зокрема в умовах збройного конфлікту.

Результати обговорення

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемні питання стосовно використання штучного інтелекту під час воєнних дій неабияк цікавлять сучасних дослідників. У наукових і політичних дискусіях навколо кібервійн і кіберзлочинності, кіберзагроз і кіберризиків, висловлюються побоювання щодо кібернетичної приреченості сучасної дійсності. Так, львівські дослідники В. Глотов, М. Фис, В. Колесніченко, А. Гуніна у своїй монографії (2022) порушили актуальне питання застосування БПЛА у воєнний час. Автори здійснили аналіз використання БПЛА у воєнних цілях, розглянули технологію їх використання для створення великомасштабних фото- і топографічних планів, а також дослідили застосування технології штучного інтелекту для створення масштабних фото- і топографічних планів.

Теоретико-методологічні засади використання штучного інтелекту для оптимізації слідчої та судової діяльності в умовах воєнного стану окреслили у своїй праці А. Ідлер і С. Куло (2021). Дослідники запропонували криміналістичні рекомендації щодо запровадження висвітлених теоретичних основ у практику правозастосування.

Особливої уваги вчених варті проблеми, принципи, механізми та правила правового регулювання штучного інтелекту, окреслені в положеннях Регламенту Європейського парламенту та Ради Європи (Puljichuk, Baranov, & Nyliaka, 2022).

У вітчизняних дослідженнях здійснено спробу віднайти баланс у взаємодії між людиною та штучним інтелектом. З цих позицій пропонують моделі правового регулювання питань з використання новітніх технологій штучного інтелекту, розробляють державно-правові гарантії захисту прав, свобод і кібербезпеки людини (Baranov, 2019; Matuielene, Shevchuk, & Baltrunene, 2022; Tokarieva, & Savliva, 2021).

У контексті цієї роботи мають велику вагу філософські міркування Джеймса Джонсона з Університету Абердін у праці «Штучний інтелект і бомба» (2023), у якій автор окреслив ядерні стратегії в епоху цифрових технологій, висловив припущення щодо можливості розгортання сценарію ядерної війни в Східнокитайському морі 2025 року. Такі передбачення спричинені розвідувальними даними США та Китаю, керованими штучним інтелектом. Ідеться про помилки програми, схильність штучного інтелекту

до гіпербол і небезпеку ситуації, за якої люди починають вірити, що машини «думають».

У книзі «Командир штучного інтелекту: командування кентаврів, командування та етичні дилеми» Дж. Джонсон (2024) називає ядерну війну з використанням штучного інтелекту небезпечною алгоритмізованою грою в «курку». У публікаціях Оксфордського університету також окреслено погляди Дж. Джонсона (2023) на ризики технологій штучного інтелекту за воєнного часу та висвітлено правові засади їх мінімізації.

Американський вчений Герберт Лін зазначає, що кібербезпека – це нескінченна боротьба. Міжнародний авторитет ученого у військовій сфері підсилюється тим, що Г. Лін брав участь у створенні новітніх технологій штучного інтелекту для навчання солдат, а також нових систем, які працюють у мережі 5G та забезпечують роботу приладів з тривимірними картами місцевості (від компанії Agile Acquisition Response) на цифрових тренувальних майданчиках. На допомогу тестуванню нових мінометів Г. Лін запропонував інноваційний софт, у якому поєднано реальну, віртуальну, доповнену та змішану реальність. Для прикладу: оскільки сучасна повітряна оборона в системах симуляції дозволяє моделювати вплив пожеж, задимлення та інших явищ, які супроводжують бойові дії, то замість звичайного ведення бойових дій за умов залпового вогню командири мають можливість оцінити успішність віртуальної атаки та досягти її мети.

Відтак проблема правового врегулювання штучного інтелекту стосується збереження кібербезпеки не лише в окремих країнах, а має загальносвітове значення, що свідчить про актуальність її дослідження.

Метою статті є розкриття етико-філософського аспекту міжнародного досвіду правового врегулювання загроз штучного інтелекту воєнним діям і визначення стратегічних перспектив державно-правової політики щодо його впровадження в реаліях воєнного часу.

Розвиток технологій штучного інтелекту в галузі кібербезпеки як сфери правового регулювання передбачає передусім визначення правосуб'єктності штучного інтелекту, сутності права на відтворення масиву інформації, баз даних і їх захисту. Так, у правовому аспекті занепокоєння викликало повідомлення щодо активного застосування технології розпізнання обличчя Clearview AI. Згідно з даними Міністерства цифрової трансформації, від початку повномасштабного вторгнення інструментом Clearview AI користувалось понад 900 осіб із семи державних органів. Крім того, для ідентифікації російських воєнних злочинців здійснено понад 100 тисяч пошукових запитів. Програму використовують також на блокпостах і пропускних пунктах, що зумовлює необхідність розв'язання питань щодо можливості порушення гарантій захисту персональних даних у разі здійснення такої діяльності.

На жаль, відповідальність за некоректну роботу штучного інтелекту станом на сьогодні в нашій державі нормативно не закріплена. Відтак, відсутність правового регулювання потребує здійснення певних дій, наприклад, виявити причинно-наслідкові зв'язки, які зумовили правопорушення в кіберпросторі, встановити момент його дії, проаналізувати обставини в кожному окремому випадку, визначити відповідальну особу, адже причинами кіберзлочинності можуть бути недоліки самої програми, що спричиняє відповідальність її розробника; некоректне використання програми, що зумовлює відповідальність користувача за такі дії; втручання третіх осіб, які пошкодили або зламали програму.

Варто зауважити, що у США, країнах ЄС, Японії поступово здійснюється врегулювання правових процесів щодо розвитку технологій штучного інтелекту та відповідного законодавства. Тому доцільно освоїти міжнародний досвід і на його підставі розробити стратегію та правила застосування новітніх цифрових технологій в умовах воєнного часу, зокрема у сфері кібербезпеки.

Деякі фахівці пропонують брати за основу концепції правової охорони результатів, створених штучним інтелектом, і правове регулювання баз даних. Науковці беруть до уваги ідеї ядерного стримування та примусу часів холодної війни. Як результат, створено теорію кіберстримування кібератак і контратак, які відбуваються поза колом людського зору з блискавичною швидкістю.

Проте реальність кібернетичних операцій не завжди відповідала цим очікуванням. У цьому аспекті варто згадати події «ідеального шторму», що проводила американська кібернетична кампанія Stuxnet, діяльність якої стала на перешкоді іранській програмі збагачення ядерного палива, операції «Освітлена симфонія», проведеній кіберкомандуванням США, та заподіяння шкоди діяльності «фабрики тролей» Internet Research Agency, пов'язаної з РФ.

У Міністерстві оборони США розроблено нову «Кіберстратегія-2023», яка відрізняється від попередніх стратегій орієнтацією на кіберреалізм і повсякденну дійсність кібероперацій. Нова кіберполітика США заперечує сторінку «кібер Перл-Харбору», що ґрунтувалася на значному збільшенні сил американських кібервійськ. Якщо підґрунтя минулих стратегій складали концепції стримування в кіберпросторі (2015) та «випереджального захисту» (2018), проведення атакуючих кібероперацій, демонстрація військового потенціалу та нарощування сил кібервійськ, то нова кіберстратегія США спрямована переважно на концепцію проведення кампаній.

Стратегічна конструкція кампаній передбачає проведення послідовних військових дій для досягнення цілей протягом певного часу, наприклад, небойові заходи – навчання, операції

щодо забезпечення свободи навігації. Заплановано здійснювати такі види діяльності, як здобуття цифрової інформації щодо кіберзагроз, руйнування та знищення шкідливих кіберсуб'єктів за допомогою передового захисту, досягнення цілей об'єднаних сил завдяки демонстрації своїх кіберможливостей. Відтак жоден з цих видів діяльності не є актом війни, а є складовою загального фону міждержавного протистояння.

І хоча в Стратегії зауважено, що США будуть зміцнювати норми відповідальної поведінки в кіберпросторі, однак самі норми, на жаль, залишаються невизначеними. Тому Збройні Сили США планують оприлюднити нову доктрину, яка міститиме використання штучного інтелекту та квантових обчислень. Передбачено, що третина армії, яка буде роботизована в штучний інтелект, має змінити перебіг війни.

Американський генерал М. Міллі переконаний у необхідності роботизації сучасних збройних сил світу як пріоритетної тенденції здобуття перемоги над ворогом. Також він вважає, що робототехніці належатиме провідна роль у безпілотних літальних апаратах, безпілотних морських суднах і безпілотних наземних транспортних засобах. На його думку, найближчим часом навіть безпілотні військово-повітряні сили та військово-морський флот буде «без матросів, а танк – без екіпажу».

Існує певна небезпека від використання штучного інтелекту під час воєнних дій, а саме: по-перше, небезпека полягає в тому, що особи, які ухвалюють рішення, можуть надмірно покладатися на штучний інтелект як частину командування та контролю над озброєнням, оскільки він працює зі швидкістю, яка значно перевищує швидкість людей; по-друге, занепокоєння викликає те, що штучний інтелект може спричинити набуття інформації для терористів і шахраїв щодо розсекречення місць розташування зброї та боеприпасів, створення брудних бомб й інших смертоносних пристроїв. Причому значну їх кількість зберігають приватні компанії, які можуть бути вразливими для шпигунства, керованого штучним інтелектом.

Проте основне завдання використання штучного інтелекту полягає в тому, щоб зробити війну менш смертоносною, посилити її стримування, підвищити ефективність техніки для врятування життя людей. З цих позицій відоме американське видання Foreign Policy інформує, що Міністерство оборони США експериментує з ботами зі штучного інтелекту, які можуть керувати модифікованими винищувачами F-16. Очевидно також, що найближчим часом підвищиться ефективність озброєних безпілотників.

Певна річ, значущим є формування нормативно-інституційного каркаса для впровадження державно-правової політики США на федеральному рівні. Правове регулювання щодо використання технологій штучного інтелекту на федеральному рівні містить низку федеральних

законів, у яких регламентовано утворення спеціалізованих інституцій.

Правове регулювання штучного інтелекту стало нагальною проблемою, яку доводиться розв'язувати регулятивним органам у країнах Європи (Німеччині, Франції, Італії, Естонії, Італії). Повноваження з напрацювання політики у цій сфері наразі здійснює Європейська комісія. За її ініціативи створено Європейський альянс зі штучного інтелекту, який охоплює понад шість тисяч стейкхолдерів і слугує платформою для публічних дискусій (Pistrakevych, 2021). У напрямі створення правової основи для ефективного використання штучного інтелекту значний вплив здійснив Європейський парламент, створивши самостійний орган Європейської ради з питань штучного інтелекту (European Artificial Intelligence Board). Перший у світі Закон про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act) було схвалено Радою ЄС 21 травня 2024 року. У цьому документі передбачено розвиток надійного штучного інтелекту, визначення етичних стандартів, принципів, норм і правил його застосування у фізичному та віртуальному середовищі, а також рекомендації щодо використання систем автоматизованого прийняття рішень. Закон про штучний інтелект (EU AI Act) передбачає системне регулювання штучного інтелекту, запобігання ризикам його використання та є моделлю глобального врегулювання цього процесу¹.

Активну участь в імплементації Artificial Intelligence Act бере український уряд, який ухвалив рішення про запуск регуляторної «пісочниці» – sandbox – для розробників штучного інтелекту. Він складає контрольоване середовище, у межах якого компанії-розробники зможуть протягом усього періоду створення продукту враховувати вимоги майбутнього Акта Європейського Союзу. Варті уваги Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам CM/Rec (2010) 4 «Про права людини стосовно військовослужбовців» (прийняті на 1077-му засіданні 24.02.2010), а також Конвенція прав людини, у якій окреслено пріоритетні підходи до функціонування військових судів, розкрито постулати забезпечення права на справедливий суд у контексті можливих порушень ст. 6 цієї Конвенції військовими судами. Упровадження в практику перспективних напрацювань нормативно-правових документів Європейського Союзу дає змогу інтегрувати основні підходи щодо функціонування правових установ і військових судів².

¹ EU AI Act: first regulation on artificial intelligence. Abgerufen am 24. Mai 2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/21/>.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Обговоренню актуальних питань зовнішньої політики, політики оборони та безпеки, зокрема реальній загрозі з боку Росії та підвищенню здатності до оборони та стримуванню військової агресії, була присвячена 60-та Мюнхенська конференція з безпеки (Munich Security Conference), що відбулася 16–24 лютого 2024 року. Глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляен заявила, що українці використовують застарілу зброю та покращують її, зокрема з використанням штучного інтелекту, під час кібератак для досягнення більшої точності й ефективності. Главу Єврокомісії вразило спостереження за виробництвом безпілотників, саме тому ЄС має наміри інтегрувати Україну в Стратегію воєнної промисловості для стабілізації миру та сумісного подолання військових конфліктів.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії є одним з лідерів у встановленні міжнародних стандартів у галузі штучного інтелекту, визначенні як внутрішніх, так і глобальних засад розвитку технологій майбутнього. Стратегічні напрями правового регулювання процесами, пов'язаними з впровадженням технологій штучного інтелекту, окреслено в Національній Стратегії штучного інтелекту, який підготував уряд Великої Британії (від 22 вересня 2021 року). Ця стратегія спрямована на максимальне використання досвіду та наявних ресурсів, що дозволить швидко адаптуватися до нових технологічних змін. Адаптивний підхід ґрунтується на реалізації фундаментальних принципів (безпека, прозорість, справедливість, підзвітність) як основи для розвитку штучного інтелекту та водночас підтримки безпеки й етики використання штучного інтелекту, забезпечення захисту прав людини³.

Англійська система штучного інтелекту нараховує понад 200 стартапів і підприємств. Наразі відомий центр «Цифрова катапульта» (Digital Catapult), зосереджений на новітніх технологіях, зокрема: data-driven (конфіденційність даних, кібербезпека, технологія blockchain); immersive (технології віртуальної та доповненої реальності, тактильні технології); connected (інтернет речей, технологія зв'язку 5G, бездротові зв'язки енергетичного споживання).

Згідно з положеннями Звіту англійського уряду, впровадження штучного інтелекту містить чотири рівні: потужне управління, розширення комунікацій, розповсюдження культури штучного інтелекту в державному секторі, просування англійської екосистеми на міжнародній арені. Рекомендовано створити Раду зі штучного інтелекту, яка має бути відповідальною за координацію ініціатив у зазначеній галузі.

³ National AI Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-ai-strategy/national-ai-strategy-html-version>.

Варте особливої уваги міжнародної спільноти підписання 12 січня 2024 року Угоди про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії (Agreement on Security Co-operation between the United Kingdom of Great Britain & Northern Ireland and Ukraine). Міжнародна угода передбачає співпрацю в таких напрямках, як обмін розвідувальними даними, військова та медична підготовка, кібербезпека, оборонно-промислове співробітництво¹.

Для реалізації положень цієї міжнародної угоди Сполучене Королівство буде надавати «комплексну допомогу Україні із захисту та відновлення територіальної цілісності в межах міжнародно визнаних кордонів», здійснювати «активне стримування проти військової ескалації та/чи нової агресії Російської Федерації». У документі зауважено, що Велика Британія має наміри надавати «сучасне військово озброєння в доменах землі, повітря, моря, космосу та кіберпростору». Адже саме в цих вимірах тривають війни в сучасному світі.

Міжнародна співпраця у сфері кібербезпеки передбачає проведення кіберконсультацій щодо розвідки намірів російської конвенційної агресії та шпигунства шляхом підвищення кіберстійкості; галузеву підтримку для захисту ІТ-інфраструктури від кібератак; обмін розвідувальними даними щодо кібернетичної та інформаційної безпеки.

Учасники – сторони Угоди визнали необхідність виявлення, припинення та запобігання зловмисним кіберопераціям і, зокрема, зловмисному використанню кіберпотужностей Російською Федерацією та іншими ворожими державними й недержавними суб'єктами. Передбачено надання міжнародної технічної допомоги Україні для доступності сучасних технологічних рішень у сфері захисту критичної інфраструктури для суб'єктів кібербезпеки.

Планується спільна робота над упровадженням спільного протоколу стримування та реагування на кібератаки з боку Російської Федерації, її сателітів і проросійських хакерських угруповань, зокрема, переслідуючи спільні цілі стримування та створюючи механізм для оперативного надання експертних послуг у сфері кібербезпеки.

У Канаді набуває поширення державницький підхід до розвитку та використання штучного інтелекту, подібний до базових стандартів Великої Британії. Про високий рівень державницької політики щодо правового регулювання викорис-

тання штучного інтелекту свідчить схвалення урядом Канади Національної стратегії ШІ (Панканадська стратегія ШІ), у якій представлено план щодо фінансування досліджень і пошуку талантів для цієї галузі. Для практичної реалізації положень Панканадської стратегії ШІ створено Консультативну раду уряду Канади з питань штучного інтелекту.

Водночас уряд Канади запропонував на розгляд парламенту комплексний федеральний законопроект С-27 «Про імплементацію Цифрової хартії 2022» та законопроект «Про штучний інтелект і дані» (AIDA).

Про вагомий міжнародний статус Канади в галузі штучного інтелекту свідчить те, що держава є співзасновником Глобального партнерства зі штучного інтелекту, яке вивчає питання досягнення миру та протидії війні у світовій спільноті.

Аналізуючи міжнародний досвід, зазначимо, що Північноатлантичний альянс (НАТО) приділяє значну увагу правовому регулюванню використання штучного інтелекту в галузі військових дій з урахуванням національних пріоритетів, а також проблемам, пов'язаним з відповідальністю за поширення цифрових технологій як загрози щодо порушення прав людини на життя та свободу. Фундаментальні цифрові технології покликані сприяти трансформації та вдосконаленню всіх сфер суспільного життя.

На підставі вивчення кращих досягнень закордонних практик, Україна, перебуваючи в умовах воєнного стану, рухається в напрямі Європейської стратегії законодавчого врегулювання штучного інтелекту, реалізації міжнародних стандартів, правил і рекомендацій. Розвиток нормативно-правової бази здійснюється на підставі прав людини та фундаментальних цінностей з орієнтацією на безпеку громадян, підприємництва та бізнесу².

Особливість правового регулювання процесу використання штучного інтелекту в Україні за умов воєнного часу полягає в урахуванні норм військово-адміністративного права як галузі Особливого адміністративного права з визначенням повноважень, обов'язків і відповідальності суб'єктів забезпечення кібербезпеки, зокрема тих фахівців, які працюють у сфері штучного інтелекту воєнного спрямування в системі національної безпеки.

До розв'язання проблеми правового регулювання штучного інтелекту під час війни

¹ Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії від 12 січ. 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobotnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-88277>.

² Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Coordinated Plan on Artificial Intelligence (COM(2018) 795 final) / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/coordinated-plan-artificial-intelligence>.

залучено як державні органи, так і неурядові організації, дослідників та лідерів в зазначеній галузі, представників громадськості та ініціативні робочі групи. Інтегровані зусилля усіх зацікавлених сторін мають сприяти належній підготовці законодавчого забезпечення та захисту прав людей під час використання штучного інтелекту в умовах війни.

Для координації зусиль державного та приватного секторів щодо запобігання кіберінцидентам у 2015 році створено Кіберполіцію України, успішно функціонують Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національний координаційний центр кібербезпеки як орган РНБО, а також сформовано центри (підрозділи) забезпечення кіберзахисту в СБУ України, Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, Національному банку України, Міністерстві інфраструктури України. Активну діяльність здійснюють Національний центр резервування державних інформаційних ресурсів і урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA.

Важливим кроком для створення умов безпечного функціонування держави стала розробка та впровадження Стратегії кібербезпеки України, яка визначає пріоритети національних інтересів у згаданій сфері, наявні та можливі кіберзагрози. У Стратегії кібербезпеки України визначено комплекс цілей, а саме: цілі формування потенціалу стримування – дієва кібероборона, ефективна протидія розвідувально-підривній діяльності в кіберпросторі та кібертероризму, ефективна протидія кіберзлочинності, розвиток асиметричних інструментів стримування; цілі набуття кіберстійкості, спрямовані на розвиток Національної кіберготовності та надійного кіберзахисту, професійне вдосконалення й кіберобізнаність суспільства, науково-технічне забезпечення кібербезпеки та безпечні цифрові послуги; цілі вдосконалення взаємодії, які зорієнтовані на зміцнення системи координації, формування нової моделі відносин у сфері кібербезпеки, прагматичне міжнародне співробітництво¹.

Реалізація цілей, поставлених у цій Стратегії для розв'язання проблеми кіберзлочинності, через свою специфіку не може бути лише внутрішньодержавною, і тому активізується розвиток міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, зокрема з такими країнами, як США, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії, Німеччина, Королівство Нідерландів, Канада, Норвегія, Румунія, Японія.

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>.

Розвиток співпраці з іноземними партнерами поглиблюється завдяки спільній діяльності з ЄС та НАТО, проведенню кібердіалогів і кібернавчання за участю міжнародних організацій.

При Раді Європи здійснюється робота Спеціального комітету зі штучного інтелекту, членом якого є Україна. На засіданнях Комітету обговорюють питання відповідальності, пов'язаної з використанням штучного інтелекту у військовому кіберпросторі.

Отже, стратегічними напрямками зовнішньої діяльності в цьому контексті є: поглиблення євроінтеграційних процесів шляхом уніфікації підходів, методів і засобів забезпечення кібербезпеки з усталеними практиками ЄС і НАТО, організація заходів, спрямованих на посилення кіберстійкості України, розвиток спроможностей національної системи кібербезпеки та захист національних інтересів у кіберпросторі². З цих позицій в Україні започатковано проведення щорічного заходу – місяця кібербезпеки.

Відомства зовнішніх справ співпрацюють з іншими уповноваженими органами над удосконаленням нормативно-правової бази у сфері кібербезпеки «шляхом впровадження норм міжнародних стандартів, а також стандартів ЄС та НАТО у сфері кібербезпеки». У п. 14 Плану дій до Стратегії подано перелік заходів зі зміцнення міжнародного співробітництва, у якому йдеться про «утворення спільних двосторонніх або багатосторонніх груп для здійснення розслідувань кіберзлочинів, а також проведення спільних операцій, обміну інформацією та досвідом».

Виконання окреслених стратегічних напрямів здійснюють суб'єкти Національної системи кібербезпеки, Міністерство закордонних справ України, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України та інші суб'єкти забезпечення кібербезпеки в межах їхньої компетенції. Координатором практичної реалізації визначених стратегічних напрямів є робочий орган Ради національної безпеки і оборони України – Національний координаційний центр кібербезпеки.

Проте залишаються невирішеними питання розробки концептуальних підходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення прав громадян у кіберпросторі, оперативного обміну інформацією про кіберзагрози, правового регулювання щодо застосування штучного інтелекту зі стримування деструктивної діяльності в кіберпросторі та запобігання зловживанню новими цифровими технологіями.

Водночас зазначимо, що в Україні вже було зроблено певні кроки для створення правового регулювання в галузі штучного інтелекту. Так, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р було схвалено Концепцію

² Там само.

розвитку штучного інтелекту в Україні, у якій на законодавчому рівні визначено мету, завдання та принципи її розвитку.

Позитивним кроком в окресленому напрямі є підписання в липні 2023 року в межах саміту НАТО у Вільнюсі Спільної декларації країн – членів Group of 7, основу якої складає проєкт Київського договору з безпеки (Kyiv Security Compact), розроблений міжнародною експертною групою. Ця декларація є документом, що свідчить про надання країнами G-7 довгострокових гарантій безпеки та економічної підтримки України, спрямованими на забезпечення стійких сил, здатних захищати Україну, зокрема підтримку ініціативи з кіберзахисту для протидії гібридним загрозам. До зазначеної декларації приєдналися вже 30 держав. Подібні домовленості є взірцем, який додає впевненості під час захисту країни та фіксує сильні безпекові позиції на весь період до вступу України в НАТО.

У відповідь на агресивну війну Росії Міністерство закордонних справ України спільно з міжнародними партнерами з Канади, Данії, Естонії, Франції, Німеччини, Нідерландів, Польщі, Швеції, Великої Британії та Сполучених Штатів Америки в травні 2023 року започаткували новий інструмент співпраці в кіберпросторі. Десять країн – союзників України об'єдналися з метою створення Таллінського механізму, який має допомогти державі із самообороною в кіберпросторі на тлі протидії російській агресії. Механізм включає естонський фронт-офіс у Києві та польський бек-офіс у Варшаві. У межах Таллінського механізму здійснюватиметься координація допомоги Україні для підтримки та зміцнення її кібербезпеки, кіберстійкості, кіберзахисту критичної інфраструктури країни та попередження російських кібероперацій. Діяльність механізму відбувається з дотриманням норм міжнародного права¹.

Особливої уваги варте створення в Національній асоціації адвокатів України робочої групи з правового регулювання штучного інтелекту, яка займається аналізом важливих юридичних питань розвитку штучного інтелекту, визначення меж його використання в різних галузях, а також захистом персональних даних, зібраних системами штучного інтелекту, формулювання правил щодо їх збереження та застосування.

За воєнного часу розвиток українського виробництва дронів є одним з ключових пріоритетів нашої держави. У цьому аспекті

Україна має реальну можливість розробити рішення світового рівня. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України виділив значну фінансову допомогу для інвестування у виробництво БПЛА та розробку програмного забезпечення штучного інтелекту, які працюють без наведення GPS. З цих позицій авторитетні військові висловлюють думку, що майбутнє війни будуть диктувати безпілотники, які матимуть вирішальну роль у розмінуванні простору та формуванні зграй БПЛА-камікадзе (Mosov, & Khoroschylova, 2018).

Проте експерти у сфері кібербезпеки зазначають, що після розробки відповідного програмного забезпечення для безпілотників зі штучним інтелектом, його розповсюдження може стати фактично безплатним. Тим самим недержавні організації, зокрема терористичні, зможуть отримати й змінити їх призначення. Такої думки дотримується американський експерт Пол Шарп. Тому існує розбіжність: з одного боку розповсюдження технологій штучного інтелекту є необхідністю в боротьбі за виживання українців, з іншого, є зворотна сторона – загроза для майбутнього.

Крім того, на часі постала проблема збирання доказів і розслідування воєнних кіберзлочинів. У цьому контексті науковий інтерес становлять праці О. Дуфенюк (2022), Ю. П. Тимошенко (2022).

Дослідники акцентують на значенні технологій штучного інтелекту, які використовують у таких аспектах, як: використання безпілотників для проведення військових операцій і протидії незаконному обігу вогнепальної зброї; збирання доказової інформації в умовах війни та ведення бойових дій з метою фіксування воєнних злочинів; аналіз супутникових знімків для виявлення змін ландшафту; аналіз відеоматеріалів, зроблених на місцях воєнних злочинів; запобігання правопорушенням з використанням інтелектуальних систем безпеки; опрацювання аудіо- та відеоматеріалів для ідентифікації голосів і місця знаходження абонентів; розпізнавання обличчя для виявлення підозрюваних, причетних до воєнних правопорушень; аналіз текстової інформації для встановлення винних і притягнення їх до відповідальності, а також аналіз даних медичних закладів для визначення причин смерті й ідентифікації жертв воєнних злочинів (Zhuravel, Konovalova, & Avdeyeva, 2021).

Використання штучного інтелекту має певні виклики й обмеження, серед яких: складність добути достовірну інформацію через екстремальність ситуації; ризик у разі переслідування політичних опонентів або некоректного відображення даних; законодавчі обмеження щодо застосування штучного інтелекту під час розслідування злочинів. Європейський вектор розвитку нормативно-правових засад у галузі криміналістики та судової експертизи в Україні, який передбачає застосування міжнародних стандартів доказування під час розкриття воєнних кіберзлочинів, свідчить про становлення в країні цифрової криміналістики

¹ As endorsed by Canada, Denmark, Estonia, France, Germany, The Netherlands, Poland, Sweden, United Kingdom, United States on 30 May, 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/tm-mission-statement.pdf>.

(Karmaza & Fedorenko, 2021; Matuielene, Shevchuk, & Baltrunene, 2022; Tymoshenko et al., 2022).

Освоєння міжнародного досвіду використання технологій штучного інтелекту в реаліях воєнного часу має прискорити процес розслідування воєнних злочинів і кіберзлочинів, що сприятиме перемозі справедливості, притягненню винних до відповідальності. Завдяки застосуванню цифрових слідів як джерела кримінально значущої інформації та основи доказової бази, стає очевидною ефективність створення «слідової картини», зокрема в разі аналізу фактів і під час розслідування кримінальних правопорушень. Адже саме в цифрових слідах, які залишаються у віртуальному просторі, незмінним є цифрове кодування інформації.

Слід зазначити, що штучний інтелект може спричинити нові етичні та юридичні проблеми, пов'язані з відповідальністю за кіберзлочини або потенційно упередженим прийняттям рішень. Тому використання міжнародного досвіду, зокрема напрацювань, висвітлених у нормативно-правових актах Європейської етичної Хартії із застосування штучного інтелекту в судових системах (2018) та Резолюції Європейського парламенту з рекомендаціями Комісії щодо норм цивільного права з робототехніки (2017), має забезпечити впровадження цифрових технологій у межах відповідної правової бази, яка сприятиме введенню інновацій згідно з фундаментальними цінностями, правами громадян й етичними принципами.

Однак у зв'язку з можливістю ризикованих випадків використання технологій штучного інтелекту, завдяки яким створюється небезпека, слід висувати вимоги щодо подолання реальних загроз, підвищення безпеки, протидії кіберзлочинності й тероризму. Тим самим має відбуватися допомога органам правопорядку відстежувати застосовані кіберзлочинцями технології та способи транскордонної злочинної діяльності. Як показав час, необхідним є збирання доказів воєнних кіберзлочинів, що зумовило необхідність поширення застосування технологій штучного інтелекту з метою виявлення, документування та розслідування кіберзлочинів проти людства й геноциду, притягнення винних до відповідальності за вчинене.

З огляду на викладене вище, зазначимо, що для запобігання нелегальному використанню штучного інтелекту, варто створити глобальну міжнародну законодавчу базу з розробки та впровадження новітніх цифрових технологій за воєнного часу.

Висновки

Розвиток правового регулювання штучного інтелекту в Україні зорієнтований на виклики сучасних воєнних реалій. У цьому напрямі в різних країнах світу державні правові установи

спільно з бізнес-структурами працюють над створенням адаптованих і ефективних правових норм, що враховують особливості розробки та функціонування штучного інтелекту. Це дозволить забезпечити кібербезпеку та захист прав і свобод людей, створити сприятливий кіберпростір для розвитку інновацій і цифрової економіки, відновлення країни.

З огляду на міжнародний досвід варто визначити такі стратегічні перспективи правового регулювання загроз штучного інтелекту та протистоянню війні, як: проведення кампаній, кібероперацій і небойових заходів щодо забезпечення свободи навігації, руйнування та знищення шкідливих кіберсуб'єктів; використання міждисциплінарного, адаптивного та ризико-зорієнтованого підходів до нових технологічних змін на підставі фундаментальних принципів безпеки, прозорості, справедливості, підзвітності; визначення етичних стандартів, норм і правил застосування штучного інтелекту у фізичному та віртуальному середовищі; роботизація армії та зміцнення кадрового потенціалу високотехнологічного спрямування; поєднання наукового, університетського та промислового секторів для оптимізації розвитку технологій штучного інтелекту, створення інноваційних центрів із залученням приватного бізнесу; міжнародний обмін розвідувальними даними, досвідом військового вишколу в галузі кібербезпеки, проведення кіберконсультацій щодо розвідки намірів конвенційної агресії та шпигунства шляхом підвищення кіберстійкості; надання міжнародної технічної допомоги й експертних послуг Україні для доступності сучасних технологічних рішень у сфері захисту критичної інфраструктури для суб'єктів кібербезпеки; забезпечення необхідної правової визначеності та відповідальності за поширення цифрових технологій як загрози щодо порушення прав людини на життя та свободу, зміцнення норм відповідальної поведінки в кіберпросторі; створення контрольованого середовища та проведення експертної оцінки безпеки всіх провайдерів ШІ-сервісів з отриманням адміністративного дозволу для запобігання можливих зловживань.

З огляду на те, що Україна стала країною-кандидатом до членства в Європейському Союзі, передбачено, що в майбутньому наше законодавство у сфері правового регулювання штучного інтелекту буде відповідати стандартам, стратегічним напрямам і нормативно-правовим актам європейського законодавства.

Правове регулювання штучного інтелекту в Україні має забезпечити збалансований підхід до використання технологій штучного інтелекту під час війни, захист прав громадян і підтримку для цивілізаційного відновлення країни.

Використання штучного інтелекту в умовах воєнного часу має виступати як високо-технологічна допомога встановленню світового порядку в кіберпросторі.

Зважаючи на міжнародний досвід і сучасну воєнну практику для запобігання нецивільному застосуванню штучного інтелекту, доцільно сформувати глобальну (міжнародну) законодавчу базу з розробки та впровадження цифрових технологій з урахуванням їх недосконалості, загроз для порушення прав людини, небезпеки кіберзлочинів.

Поєднання зусиль міжнародної спільноти, зокрема дослідників і розробників у галузі штучного інтелекту та регламентування їх діяльності, ініціатива організацій громадянського

суспільства, робочих груп сприятиме гармонізації політики в царині цифрових технологій, підготовці належного законодавчого забезпечення та захисту прав і свобод людей від воєнної агресії.

Перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі полягають у встановленні гарантій щодо дотримання прав людини у воєнний і мирний час. Наукові дослідження також доцільно спрямувати на розв'язання проблеми використання технологій штучного інтелекту в правоохоронній діяльності та правосудді з огляду на міжнародний досвід і реалії воєнного часу.

References

- [1] Baranov, O.A. (2019). Legal aspects of national strategies for the development of artificial intelligence. *Legal Ukraine*, 7, 25-29.
- [2] Bart, V.B. (2021). Europese Unie neemt de leiding in regulering van AI. *SIRIUS.LEGAL*. Retrieved from <https://siriuslegaladvocaten.be/europese-unie-neemt-de-leiding-in-regulering-van-ai>.
- [3] Corbet, R. (2021). The EUs new Regulation on Artificial Intelligence. *ARTHUR COX*. Retrieved from <https://www.arthurcox.com/knowledge/the-eus-new-regulation-on-artificial-intelligence/>.
- [4] Dufeniuk, O. (2022). Investigation of war crimes in Ukraine: challenges, standards, innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 46-56. doi: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.
- [5] European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment (2018). Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ. *Council of Europe*. Retrieved from <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
- [6] European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2018). *Official Journal of the European Union*, 239-257. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:-52017IP0051&rid=9>.
- [7] Hlotov, V.M., Fys, M.M., Kolesnichenko, V.B., & Hunina, A.V. (2022). *Use of UAVs in military affairs and aerial photography*. Lviv: Lviv. politekhnik. Retrieved from <https://vlp.com.ua/node/20709>.
- [8] Idder, A., & Coulaux, S. (2021). Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? *International Bar Association*. Retrieved from <https://www.ibanet.org/dec-21-aicriminal-justice>.
- [9] Johnson, J. (2023). *Nuclear Strategy and Risk in the Digital Age*. Oxford University Press. Retrieved from <https://warontherocks.com/2023/09/nuclear-brinkmanship-in-ai-enabled-warfare-a-dangerous-algorithmic-game-of-chicken>.
- [10] Johnson, J. (2023). *AI and the Bomb*. Oxford Scholarship Online. Retrieved from <https://global.oup.com>.
- [11] Johnson, J. (2024). *The AI Commander: Centaur Teaming, Command, and Ethical Dilemmas*. Oxford University Press. Retrieved from <https://nuclear-brinkmanship-in-ai-enabled-warfare-a-dangerous-algorithmic-game-of-chicken> 10.
- [12] Karmaza, O.O., & Fedorenko, T.V. (2021). Principles of artificial intelligence in the justice system of Ukraine. *Law and society*, 2, 18-24. doi: 10.32842/2078-3736/2021.2.3.
- [13] Kryvytskyi, Yu.V. (2021). Artificial intelligence as a tool of legal reform: potential, trends and perspectives. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(119), 90-101. doi: 10.33270/01211192.90.
- [14] Matuielene, S., Shevchuk, V., & Baltrunene, Yu. (2022). Artificial intelligence in law enforcement and justice: domestic and European experience. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 4(29), 12-46. doi: 10.32353/khrife.4.2022.02.
- [15] Milli, M. (2023). A third of the army will be robotic, and artificial intelligence will change the course of wars. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-roboty-shtuchnyy-intelekt/32486834.html>.
- [16] Mosov, S.P., & Khoroshylova, S.Y. (2018). Peculiarities of the use of strategic unmanned reconnaissance aircraft in military conflicts of the XXI century. *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*, 2(63), 104-109. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2018_2_19.
- [17] Pistrakevych, O.V. (2021). Strategies for the development of artificial intelligence in the European Union (on the example of the countries of the Visegrad Group). *International relations, public communications and regional studies*, 1(9), 160-173. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39141/1/O_Pistrakevych.
- [18] Pylypchuk, V.H., Baranov, O.A., & Hyliaka, O.S. (2022). Problems of legal regulation in the field of AI in the context of the development of EU legislation. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 35-62. doi: 10.37635/jnalsu.29(2).2022.35-62.

- [19] Tokarieva, K.S., & Savliva, N.O. (2021). Peculiarities of legal regulation of artificial intelligence in Ukraine. *Scientific Works of National Aviation University*, 3(60), 148-153. doi: 10.18372/2307-9061.60.15967.
- [20] Tymoshenko, Y.P., Kozachenko, O.I., Kyslenko, D.P., Horodetska, M.S., Chubata, M.V., & Barhan, S.S. (2022). Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*, 11(51), 149-160. doi: 10.34069/AI/2022.51.03.14.
- [21] Zhuravel, V.A., Konovalova, V.E., & Avdeyeva, G.K. (2021). Reliability Evaluation of a Forensic Expert's Opinion: World Practices and Ukrainian Realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(2), 252-261. doi: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.252-261.

Список використаних джерел

- [1] Баранов О. А. Правові аспекти національних стратегій розвитку штучного інтелекту. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 25—29.
- [2] Bart V. B. Europese Unie neemt de leiding in regulering van AI. *SIRIUS.LEGAL*. May 5, 2021. URL: <https://siriuslegaladvocaten.be/europese-unie-neemt-de-leiding-in-regulering-van-ai>.
- [3] Corbet R. The EU's new Regulation on Artificial Intelligence. *ARTHUR COX*. May 06, 2021. URL: <https://www.arthurcox.com/knowledge/the-eus-new-regulation-on-artificial-intelligence/>.
- [4] Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. doi: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.
- [5] European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3–4 December 2018) / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
- [6] European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *Official Journal of the European Union*. 2018. P. 239–257. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:-52017IP0051&rid=9>.
- [7] Глотов В. М., Фис М. М., Колесніченко В. Б., Гуніна А. В. Застосування БПЛА у військовій справі та аерозніманні: монографія. Львів: Львів. політехніка, 2022. 196 с. URL: <https://vlp.com.ua/node/20709>.
- [8] Idder A., Coulaux S. Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? *International Bar Association*. 2021. URL: <https://www.ibanet.org/dec-21-aicriminal-justice>.
- [9] Johnson J. AI and the Bomb. Oxford Scholarschip Online, 2023. 288 p. URL: <https://global.oup.com>.
- [10] Johnson J. Nuclear Strategy and Risk in the Digital Age. Oxford University Press, 2023. URL: <https://warontherocks.com/2023/09/nuclear-brinkmanship-in-ai-enabled-warfare-a-dangerous-algorithmic-game-of-chicken>.
- [11] Johnson J. The AI Commander: Centaur Teaming, Command, and Ethical Dilemmas. Oxford University Press, 2024. URL: <https://nuclear-brinkmanship-in-ai-enabled-warfare-a-dangerous-algorithmic-game-of-chicken>.
- [12] Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 18–24. doi: 10.32842/2078-3736/2021.2.3.
- [13] Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 90–101. doi: 10.33270/01211192.90.
- [14] Матуєлене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46. doi: 10.32353/khrife.4.2022.02.
- [15] Міллі М. Третина армії буде роботизована, а штучний інтелект змінить хід воєн. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-roboty-shtuchnyy-intelekt/32486834.html>.
- [16] Мосов С. П., Хорошилова С. Й. Особливості застосування стратегічної безпілотної розвідувальної авіації у воєнних конфліктах XXI століття. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2018. № 2 (63). С. 104–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2018_2_19.
- [17] Пістракевич О. В. Стратегії розвитку штучного інтелекту в європейському союзі (на прикладі країн Вишеградської групи). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1 (9). С. 160–173. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39141/1/O_Pistrakevych_IRPCRS_1%289%29_2021.pdf.
- [18] Пилипчук В. Г., Баранов О. А., Гиляка О. С. Проблеми правового регулювання у сфері ШІ в контексті розвитку законодавства ЄС. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 2. С. 35–62. doi: 10.37635/jnalsu.29(2).2022.35-62.

- [19] Токарева К. С., Савліва Н. О. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2021. Вип. 3 (60). С. 148–153. doi: 10.18372/2307-9061.60.15967.
- [20] Tymoshenko Y. P., Kozachenko O. I., Kyslenko D. P., Horodetska M. S., Chubata M. V., Barhan S. S. Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. No. 51. P. 149–160. doi: 10.34069/AI/2022.51.03.14.
- [21] Zhuravel V. A., Konovalova V. E., Avdeyeva G. K. Reliability Evaluation of a Forensic Expert's Opinion: World Practices and Ukrainian Realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28. No. 2. P. 252–261. doi: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.252-261.
-

International Experience of Legal Regulation of the Danger of Artificial Intelligence in the Realities of Wartime: the Ethical and Philosophical Aspect

SOVA Marharyta

Doctor of Pedagogic, Professor,
Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Disciplines
of the State Tax University
Irpın, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>;

DIENIZHNA Svitlana

PhD in Pedagogic, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Sociology
of the State Tax University
Irpın, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4671-2162>

Abstract. It is argued that the study of the international experience of legal regulation of threats of artificial intelligence in cyberspace during wartime is an actual direction of scientific research that deserves an in-depth and systematic study. The purpose of the article is to reveal the ethical and philosophical aspect of the international experience of the legal regulation of artificial intelligence threats to military actions and to determine the strategic directions of state and legal policy regarding its implementation in the realities of wartime. To carry out the research, a system of methods of scientific knowledge was applied, namely: philosophical, general scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction and concretization, analogy and contrast); private methods of scientific knowledge used in many branches of science (comparative, quantitative and qualitative analysis); special-legal (formal-legal, comparative-legal, systemic-structural). The content of the article analyzes the international experience of legal regulation of the use of artificial intelligence technologies in conditions of global threats; the priority orientations of the domestic state and legal policy regarding the prevention of the risks of using artificial intelligence as tools of military danger are highlighted; perspective directions for improving the legal regulation of the use of digital technologies under martial law through the prism of integration processes are outlined. It was found that the implementation of the international experience of legal regulation of the danger of using artificial intelligence during war should take place in the context of European integration processes and be based on fundamental values and principles of the rule of law (equality of all before the law, respect for human rights, impartiality and justice), normative legal acts, standards and rules of the leading countries of the world, regardless of the challenges and restrictions associated with military circumstances. Attention is drawn to the fact that artificial intelligence is not capable of completely replacing military specialists, but its use will contribute to reducing the risks of danger to people's lives and health, optimizing the activities of military personnel for the sake of establishing peace and justice on the planet. It is substantiated that during the wartime in Ukraine, the question of increasing the effectiveness of the investigation of cybercrimes due to the use of artificial intelligence technologies arose acutely. The novelty of the research consists in determining the strategic directions of legal regulation of the danger of using artificial intelligence technologies during wartime on the basis of international experience and in accordance with European regulations, principles of international law, standards and recommendations of the leading countries of the world. The conclusions state that the legal regulation of the use of artificial intelligence in Ukraine should be

carried out according to the European integration course chosen by the state in accordance with the standards and rules outlined in international legal documents. From these positions, the key areas of legal regulation of the threats of the use of modern digital technologies in conditions of martial law are defined. It is substantiated that among the priority directions for improving the legal regulation of the danger of artificial intelligence in the state and legal policy of Ukraine, the signing of relevant international agreements, the organization of joint events, joint campaigns, military exercises, cyber operations and cyber consultations with representatives of NATO member countries in the conditions of military conflicts are chosen. The practical significance lies in the fact that the application of international experience in the legal regulation of the danger of artificial intelligence is a factor in preventing threats and reducing risks when using modern digital technologies during war. Legal regulation of the risks of modern software should contribute to deterring war, reducing its lethality, saving people's lives, and protecting their rights and freedoms. Proposals for promising areas of scientific research on the problems of legal regulation of the use of artificial intelligence technologies in cyberspace as instruments of military threat to people's lives and peace are outlined.

Keywords: legal regulation; artificial intelligence; cyberspace; cybersecurity; cybercrime.

DOI: 10.33270/01242702.58

УДК 341.1

Правове регулювання системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі: порівняльний аспект

ХАЛЮК Сергій*

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини Національної академії
внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1338-5117>

Анотація. Основна мета дослідження полягає в проведенні аналізу правового регулювання системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі та порівнянні з відповідними системами окремих суб'єктів міжнародного права. Акцентовано на тому, що важливість ефективного фінансового контролю в Європейському Союзі переоцінити неможливо, адже фінансовий контроль слугує захистом проти системних ризиків, забезпечуючи стабільність і надійність фінансової системи ЄС. В епоху, характерними ознаками якої є глобалізація, швидкий технологічний розвиток і мінлива ринкова динаміка, ефективні механізми фінансового контролю мають вагоме значення для виявлення, моніторингу та пом'якшення ризиків, які можуть становити загрозу фінансовій стабільності. У роботі висвітлено механізми, завдяки яким зазначені структури підтримують прозорість, ефективність і підзвітність в управлінні й аудиті фінансових ресурсів ЄС. Вивчаючи роль й обов'язки таких важливих органів, як Європейська комісія, Європейський суд аудиторів (ECA), Європейське бюро з боротьби з шахрайством (OLAF), Європейська прокуратура (EPPO), Комітет з бюджетного контролю Європейського парламенту (CONT) та Генеральний директорат з питань бюджету Європейської комісії (DG BUDG), автор прагне висвітлити складнощі та виклики, притаманні правовому регулюванню фінансового контролю в наднаціональному контексті. Крім того, у статті розглянуто взаємодію між загальноєвропейськими нормами та національними правовими системами в забезпеченні фінансової дисципліни й боротьбі з шахрайством, спрямованим проти бюджету ЄС. Шляхом аналізу конкретних прикладів і порівняльного аналізу з іншими міжнародними юрисдикціями дослідження має на меті виявити найкращі практики, потенційні прогалини в чинних системах і сфери для реформування. Зрештою, це дослідження має на меті зробити внесок у тривалі дебати щодо підвищення ефективності та надійності механізмів фінансового контролю в Європейському Союзі, тим самим забезпечуючи законне й розсудливе використання фінансових ресурсів ЄС.

Ключові слова: нагляд; фінансовий контроль; Європейський Союз; правове регулювання; аудит; підзвітність; прозорість.

Історія статті:

Отримано: 28.03.2024

Переглянуто: 16.04.2024

Прийнято: 01.05.2024

Рекомендоване посилання:

Халюк С. Правове регулювання системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі: порівняльний аспект. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 58–70. doi: 10.33270/01242702.58.

*Відповідальний автор

Вступ

У динамічному середовищі Європейського Союзу (далі – ЄС) фінансовий контроль є наріжним каменем стабільності, цілісності та стійкості його складної фінансової екосистеми. ЄС є об'єднанням різноманітних економік, взаємопов'язаних ринків і різних регуляторних середовищ, у зв'язку з чим його діяльність повинна ґрунтуватися на надійних механізмах фінансового контролю з метою зміцнення довіри, забезпечення підзвітності та сприяння сталого економічного зростання.

Фінансовий контроль має вагомe значення у зміцненні довіри інвесторів і захисті інтересів споживачів в ЄС. Створюючи прозорі та підзвітні регуляторні рамки, механізми фінансового контролю підвищують ефективність ринку, сприяють чесній конкуренції та зміцнюють довіру інвесторів. Інвестори та споживачі покладаються на впевненість у тому, що фінансові ринки добре регульовані, фінансові продукти й послуги відповідають суворим стандартам якості, а їхні права захищені від зловживань і порушень. У зв'язку з цим фінансовий контроль не лише захищає інтереси окремих інвесторів і споживачів, але й сприяє досягненню ширшої мети – підвищенню добросовісності ринку та зміцненню довіри інвесторів в усьому ЄС.

Також фінансовий контроль слугує стрижнем регуляторного зближення та гармонізації в межах єдиного ринку ЄС. Оскільки держави-члени прагнуть інтегрувати свої фінансові системи та сприяти транскордонним інвестиціям і торгівлі, гармонізовані регуляторні стандарти та наглядові механізми стають незамінними. Механізми фінансового контролю полегшують координацію між національними регуляторами, слугують обміну інформацією та співпраці, а також зменшенню регуляторного арбітражу й фрагментації. Сприяючи створенню більш інтегрованої та узгодженої регуляторної бази, механізми фінансового контролю посилюють стійкість і конкурентоспроможність єдиного ринку ЄС, відкриваючи можливості для економічного зростання, інновацій і процвітання.

З огляду на ці міркування мета фінансового контролю в Європейському Союзі може бути сформульована в його всеосяжному мандаті щодо забезпечення фінансової стабільності, захисту інвесторів і споживачів, а також сприяння цілісності й інтеграції ринку. Завдяки ефективному регуляторному нагляду, контролю та правозастосуванню механізми фінансового контролю мають вагомe значення в дотриманні цих принципів, сприяючи досягненню головної мети – побудові стійкої, інклюзивної та сталої фінансової екосистеми в ЄС.

Огляд літератури

Регулювання діяльності органів фінансового контролю в Європейському Союзі ґрунтується на

багатій теоретичній базі. Так, за останні роки проведено низку досліджень щодо питань фінансового контролю. Серед них можна виокремити роботу таких авторів, як A. Hancu-Budui, A. Zorio-Grima, J. Blanco-Vega (2023), у якій здійснено аналіз ролі ЕСА щодо боротьби та запобігання шахрайству з бюджетними коштами ЄС. У дослідженні висвітлено емпіричні дані щодо аудиту шахрайства в публічному секторі. Одним із недоліків в діяльності ЕСА названо неюрисдикційний статус цієї організації, відповідно до чого вони не можуть виносити судові рішення або накладати санкції.

Ще одним дослідженням, яке окреслює діяльність ЕСА, є робота T. Uman, D. Argento, G. Mattei, G. Grossi (2023). Аналіз висвітлює розвиток ЕСА та місце цього органу в публічному просторі. Також схарактеризовано механізми легітимності, які використовують для акцентування уваги громадськості. Робота сприяє розумінню того, як транснаціональні інституції державного аудиту, такі як ЕСА, застосовують візуальні елементи для формування свого публічного іміджу та ролі в суспільстві з плином часу. Це оригінальне дослідження, яке висвітлює взаємодію людей усередині зазначених інституцій і їхній розвиток через візуальну комунікацію.

Час від часу спостерігаємо дослідження, у яких прослідковуємо критику контролюючих органів. Це, наприклад, робота S. Kisiel (2016). У ній наведено аргументи на користь створення ЕРРО для боротьби з фінансовими зловживаннями й шахрайством, які підривають державні фінанси ЄС та суспільні інтереси. Водночас автор висвітлює процедурні труднощі в боротьбі з економічними злочинами проти інтересів ЄС через відсутність у європейських слідчих повноважень щодо кримінального переслідування. Автор припускає, що ЕРРО з повними процесуальними правами може переслідувати порушників ефективніше, ніж чинна система.

У низці досліджень акцентовано на процесі співпраці органів, на які покладено функції здійснення фінансового контролю в ЄС. Так, J.E.G. de Anleo та N. Kollozczek (2021) у своїй праці обговорюють спільні зусилля OLAF та ЕРРО щодо захисту фінансових інтересів ЄС. Зазначено, що поєднання адміністративних розслідувань OLAF з кримінальними переслідуваннями ЕРРО сприяє формуванню комплексної стратегії боротьби з шахрайством. Автори стверджують, що обидва відомства виграють від обміну досвідом і посилення співпраці, що зрештою сприятиме ефективнішим транскордонним розслідуванням і захисту бюджету ЄС.

Вітчизняні науковці також вивчали систему фінансового контролю в ЄС. Так, I. Сисоєва (2021) у своєму дослідженні проаналізувала сучасний стан регулювання аудиту в країнах Європейського Союзу та схарактеризувала діяльність органів суспільного нагляду за

аудиторською діяльністю. Але основну увагу в дослідженні приділено аудиту підприємств на рівні держав – членів ЄС.

Дослідження фінансового контролю з позиції правового регулювання в ЄС проводили В. Галуцько та С. Мосьондз (2022). Автори проаналізували особливості нормативно-правового регулювання фінансового контролю безпосередньо в країнах – членах ЄС. Водночас органи фінансового контролю на рівні ЄС згадують тільки дотично.

Проведений аналіз зазначених вище та інших досліджень щодо організації та регулювання фінансового контролю в Європейському Союзі свідчить про те, що в умовах сьогодення відсутнє комплексне дослідження із зазначеної тематики, яке б розглядало органи, які здійснюють контроль за фінансовою системою ЄС, як єдину цілісну систему.

Метою зазначеного дослідження є порівняльний огляд системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі, а також зіставлення з іншими співмірними суб'єктами міжнародного права шляхом аналізу конкретних ролей, обов'язків і повноважень основних органів фінансового контролю. Розкриття відповідної мети дасть можливість українським науковцям, політикам і практикам отримати цінне розуміння ключових принципів, механізмів й інституцій, які є підґрунтям системи фінансового контролю ЄС, та адаптувати їх до конкретних потреб і обставин України. Гармонізація українського законодавства з нормативно-правовою базою ЄС у сфері фінансового контролю дозволить Україні продемонструвати свою відданість належному фінансовому управлінню та підзвітності, а також полегшить доступ до фінансування й підтримки ЄС.

Матеріали та методи

Під час здійснення дослідження, окрім загальнонаукових методів аналізу, синтезу й узагальнення, використано метод порівняльно-правового аналізу. Оскільки тема переважно стосується нормативно-правової бази, значна частина дослідження пов'язана з аналізом й інтерпретацією відповідних договорів, директив, регламентів й інших правових інструментів, що стосуються фінансового контролю в ЄС. Цей метод також використано для вивчення подібностей і відмінностей між правовою базою фінансового контролю ЄС та іншими юрисдикціями.

У процесі підготовки дослідження використано метод інституційного аналізу, завдяки якому проведено поглиблений аналіз різних інституцій і органів, залучених до системи фінансового контролю ЄС, зокрема їхніх ролей, обов'язків і взаємодії.

Системно-структурний метод застосовано для дослідження особливостей системи фінансового контролю в Європейському Союзі.

Результати й обговорення

Правове регулювання діяльності органів фінансового контролю ЄС є всеосяжним і забезпечує структурований підхід до фінансового нагляду та запобігання шахрайству. Для розв'язання наявних проблем і забезпечення ефективного захисту фінансових інтересів ЄС в умовах мінливого глобального ландшафту проводяться постійні реформи й адаптації.

Фінансовий контроль в ЄС має першорядне значення з кількох причин, кожна з яких сприяє загальній стабільності, прозорості та цілісності фінансового управління й операцій Союзу (Utkina, 2023). Передумови та значення фінансового контролю в контексті ЄС можна зрозуміти через такі ключові аспекти.

Бюджетна дисципліна й підзвітність: ЄС функціонує на підставі бюджету, який фінансується державами-членами та з інших джерел¹. Фінансовий контроль гарантує, що ці кошти збирають, розподіляють і витрачають відповідно до узгоджених бюджетних принципів і правил. Це сприяє бюджетній дисципліні та підзвітності, гарантуючи, що держави-члени та інституції ЄС дотримуються фіскальних правил і сприяють фінансовій стабільності Союзу.

Захист фінансових інтересів: фінансові інтереси ЄС є широкими й охоплюють різні сфери. Механізми фінансового контролю сприяють захисту цих інтересів від шахрайства, неефективного управління та корупції. Виявляючи та запобігаючи порушенням і незаконній діяльності, органи фінансового контролю захищають фінансові ресурси Союзу, забезпечуючи тим самим їх ефективне та цільове використання.

Підвищення прозорості: прозорість має вирішальне значення для підтримки довіри громадськості до інституцій ЄС (Paliienko, 2023). Фінансовий контроль сприяє цьому, забезпечуючи відкриту й чітку звітність про фінансову діяльність, що дозволяє громадськості контролювати та розуміти, як управляються і витрачаються кошти ЄС. Така відкритість має важливе значення для зміцнення почуття відповідальності й довіри серед громадян ЄС та інших зацікавлених сторін.

Дотримання правових і регуляторних норм: ЄС створив всеосяжну нормативно-правову базу для управління фінансовим менеджментом і контролем. Механізми фінансового контролю забезпечують дотримання цих норм, сприяючи законній та етичній фінансовій практиці в усіх інституціях і державах – членах ЄС. Така

¹ Treaty on the Functioning of the European Union, Article 317. Retrieved from https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/2f237937-70db-4cec-84dc- ea782ef7e328_en?filename=tfu_325_en.pdf.

відповідність має вирішальне значення для підтримання верховенства права в межах Союзу.

Таким чином, фінансовий контроль в ЄС має фундаментальне значення для забезпечення законного, ефективного та прозорого використання фінансових ресурсів. Він сприяє досягненню цілей Союзу щодо отримання економічної стабільності, стимулювання зростання та розвитку, а також підтримання довіри громадян і міжнародних партнерів.

Система органів фінансового контролю в Європейському Союзі – це багаторівнева та взаємопов'язана мережа інституцій і агентств, які працюють спільно, з метою забезпечення належного управління та нагляду за коштами ЄС. Основними органами, залученими до цієї системи, є:

1. Європейська комісія – виконавчий орган ЄС, відповідає за управління бюджетом ЄС та реалізацію політики й програм ЄС.

2. Європейський суд аудиторів (далі – ЕСА) – є незалежною зовнішньою аудиторською установою ЄС, відповідальною за аудит фінансів ЄС та оцінку ефективності політик і програм ЄС.

3. Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (далі – OLAF) – незалежний орган у складі Європейської Комісії, відповідальний за розслідування шахрайства, корупції та інших незаконних дій, що впливають на фінансові інтереси ЄС.

4. Європейська прокуратура (далі – ЕРПО) – незалежний орган ЄС, відповідальний за розслідування й переслідування злочинів проти бюджету ЄС: шахрайство, корупція та трансграничне шахрайство з ПДВ.

5. Комітет з бюджетного контролю Європейського парламенту (далі – CONT) – відповідає за нагляд за виконанням бюджету ЄС.

6. Генеральний директорат з питань бюджету Європейської комісії (далі – DG BUDG) – відповідає за виконання бюджету ЄС, гарантуючи, що кошти ЄС витрачаються ефективно, результативно та згідно з відповідними правилами та положеннями.

7. Органи влади держав-членів, такі як національні аудиторські установи, служби координації боротьби з шахрайством (далі – AFCOS) та правоохоронні органи мають вагомe значення в системі фінансового контролю ЄС, особливо в контексті спільного управління коштами ЄС.

Зазначені органи співпрацюють через такі різні формальні та неформальні механізми, як спільні аудиторські групи, оцінки ризиків шахрайства та платформи для обміну інформацією, щоб забезпечити комплексний і скоординований підхід до фінансового контролю в ЄС. Система постійно розвивається, щоб відповідати на нові виклики та ризики, а також враховувати наслідки минулого досвіду та найкращі практики інших юрисдикцій.

Розглянемо ґрунтовніше завдання перерахованих елементів системи органів фінансового контролю ЄС.

Європейська комісія (Комісія) має важливе значення в системі фінансового контролю ЄС. Як виконавча гілка влади ЄС вона відповідає за управління бюджетом, реалізацію політики та програм і забезпечення дотримання фінансових правил ЄС (Wijnsman, & Crombez, 2021). Основні обов'язки Комісії у сфері фінансового контролю полягають у таких положеннях. Комісія здійснює підготовку щорічного проекту бюджету та подання його на затвердження до Європейського парламенту та Ради. Після прийняття бюджету Комісія відповідає за його виконання, зокрема й за розподіл коштів на різні програми й ініціативи ЄС.

Комісія відповідає за забезпечення належного фінансового управління коштами ЄС. Вона створює та підтримує ефективні системи внутрішнього контролю, проводить регулярні фінансові аудити й здійснює моніторинг використання коштів ЄС державами-членами та іншими бенефіціарами (Lacnu, 2017).

У сфері запобігання та виявлення шахрайства, Комісія має велику вагу в запобіганні та виявленні шахрайства, корупції та іншої незаконної діяльності, пов'язаної з коштами ЄС. Вона тісно співпрацює з Європейським бюро по боротьбі з шахрайством (OLAF) для розслідування підозрюваних випадків шахрайства та повернення неправомірно використаних коштів¹.

Роль Комісії у фінансовому контролі підтримується децентралізованою системою фінансового управління, де відповідальність за управління фондами ЄС розподілена між Комісією та державами-членами (Sanchez Bagueo, 2014). Комісія встановлює загальні межі фінансового контролю, надає рекомендації та проводить навчання для держав-членів, а також здійснює моніторинг їхньої діяльності з управління фондами ЄС. Такий децентралізований підхід має на меті забезпечити ефективно та результативно використання ресурсів ЄС у процесі дотримання принципів субсидіарності та пропорційності.

Європейський суд аудиторів є незалежним зовнішнім органом аудиту Європейського Союзу. Його ключова роль полягає в перевірці рахунків усіх доходів і витрат ЄС та наданні щорічного аудиторського звіту про достовірність фінансової звітності ЄС, а також про законність і правильність операцій, що є підґрунтям цієї звітності². Основні обов'язки ЕСА в системі

¹ Treaty on the Functioning of the European Union, Article 317. Retrieved from https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/2f237937-70db-4cec-84dc-ea782ef7e328_en?filename=tfue_325_en.pdf.

² Treaty on the Functioning of the European Union, Article 317. Retrieved from https://anti-fraud.ec.europa.eu/document/download/2f237937-70db-4cec-84dc-ea782ef7e328_en?filename=tfue_325_en.pdf.

фінансового контролю ЄС полягають у проведенні фінансового аудиту для перевірки точності та надійності річних звітів ЄС. Він також проводить аудит відповідності, щоб оцінити, чи відповідають операції з доходами та витратами ЄС чинній законодавчій і нормативно-правовій базі. Крім того, ЕСА здійснює підготовку та публікацію спеціальних звітів про конкретні сфери фінансового управління ЄС, такі як сільське господарство, соціальна політика або зовнішня допомога¹. Ці звіти містять поглиблений аналіз ефективності програм ЄС та визначають потенційні ризики й виклики.

Також ЕСА надає рекомендації щодо законодавства ЄС, яке передбачає значні фінансові ризики. Її рекомендації беруть до уваги Європейський парламент, Рада та Комісія в процесі прийняття рішень.

Аудиторська діяльність ЕСА має важливе значення для забезпечення прозорості, підзвітності та належного фінансового управління фондами ЄС (Hancu-Budui, Zorio-Grima, & Blanco-Vega, 2023). Її звіти та висновки надають цінну інформацію політикам, зацікавленим сторонам і громадянам ЄС щодо виконання програм ЄС та ефективності системи фінансового контролю ЄС. Висновки й рекомендації ЕСА сприяють постійному вдосконаленню фінансового управління ЄС та сприяють підтримці довіри громадськості до інституцій ЄС (Uman et al., 2023).

ЕСА працює незалежно від інших інституцій ЄС та держав-членів. Він має право визначати пріоритети та методологію аудиту, а також має повний доступ до всієї документації та інформації, необхідної для проведення аудиту. Незалежність ЕСА гарантується Договором про функціонування Європейського Союзу¹ і має важливе значення для забезпечення достовірності й об'єктивності його аудиторських висновків.

Таким чином, Європейський суд аудиторів має вагомe значення в системі фінансового контролю ЄС, надаючи незалежні, об'єктивні й надійні аудиторські послуги. Його робота сприяє ефективному та раціональному використанню коштів ЄС, запобіганню шахрайству та порушенням, а також загальній підзвітності й прозорості управління фінансами ЄС.

Європейське бюро по боротьбі з шахрайством є ключовим гравцем у системі фінансового контролю ЄС, зосереджуючись на боротьбі з шахрайством, корупцією та іншими незаконними діями, що впливають на фінансові інтереси ЄС. OLAF є незалежним органом Європейської Комісії, уповноваженим розслідувати випадки шахрайства та неправомірної поведінки як в

інституціях ЄС, так і в державах-членах, де залучено кошти ЄС². Основні обов'язки OLAF полягають в проведенні адміністративних розслідувань звинувачень у шахрайстві, корупції та інших порушеннях, пов'язаних з коштами ЄС. Ці розслідування можуть бути ініційовані на підставі інформації, отриманої від інституцій ЄС, держав-членів або приватних осіб, а також за власною ініціативою OLAF.

Також OLAF тісно співпрацює з національними органами влади країн – членів ЄС з метою координації боротьби з шахрайством і сприяння обміну інформацією та передовим досвідом.

Одним із важливих завдань OLAF є проведення роботи з розробки політики та стратегій ЄС у сфері боротьби з шахрайством (Niblock, 2021). OLAF аналізує тенденції та закономірності шахрайських дій і надає рекомендації щодо вдосконалення правової та інституційної бази ЄС для боротьби з шахрайством.

У випадках, коли розслідування OLAF виявляють нецільове використання коштів ЄС, воно співпрацює з відповідними органами влади, щоб повернути незаконно привласнені ресурси.

Розслідування OLAF охоплюють широкий спектр сфер, зокрема структурні фонди, сільськогосподарські субсидії, митні збори та неправомірну поведінку персоналу ЄС. Його повноваження полягають у праві проводити перевірки та інспекції на місцях, отримувати доступ до відповідних документів та інформації, а також опитувати підозрюваних і свідків. Висновки та рекомендації OLAF передають відповідним інституціям ЄС та країнам-членам для вжиття відповідних заходів, серед яких дисциплінарні заходи, фінансові стягнення або кримінальне переслідування (Marín, 2022). Саме тому робота OLAF має важливе значення для підтримання цілісності та надійності системи фінансового контролю ЄС. Розслідуючи та запобігаючи шахрайським діям, OLAF допомагає захистити фінансові інтереси ЄС та гарантує, що кошти ЄС використовують за призначенням. Співпраця OLAF з національними органами влади також сприяє розвитку спільної культури боротьби з шахрайством в ЄС та підвищує загальну ефективність системи фінансового контролю ЄС.

Європейська прокуратура – це нещодавно створений орган у системі фінансового контролю ЄС, завданням якого є розслідування та переслідування таких злочинів проти бюджету ЄС, як шахрайство, корупція та транскордонне

¹ Rules of Procedure of the Court of Auditors of the European Union. L 103/1/ Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010Q0423\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010Q0423(01)).

² Decision 1999/352/EC, ECSC, Euratom of 28 April 1999, establishing the European Anti-fraud Office. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31999D0352>.

шахрайство з ПДВ¹. Хоча EPPO безпосередньо не управляє коштами ЄС та не контролює їх, її діяльність робить вагомий внесок у загальну ефективність і цілісність системи фінансового контролю ЄС (Inghelram, 2019).

До основних напрямів діяльності EPPO у сфері фінансового контролю належить проведення розслідувань кримінальних правопорушень, що зачіпають фінансові інтереси ЄС. Ці розслідування проводять європейські делеговані прокурори, які базуються в кожній державі-учасниці й тісно співпрацюють з національними правоохоронними органами та іншими органами ЄС, такими як OLAF та Євроюст. EPPO має повноваження вимагати початку розслідування, спрямовувати й контролювати слідчі заходи, а також отримувати доступ до відповідної інформації та доказів, що зберігаються в національних органах влади й інституціях ЄС (Herrnfeld, Brodowski, & Burchard, 2021).

На підставі результатів своїх розслідувань EPPO несе відповідальність за судове переслідування в національних судах держав-учасниць. Переслідування EPPO здійснюють європейські делеговані прокурори, які застосовують національне кримінальне право та процедури, водночас забезпечуючи дотримання законодавства ЄС та внутрішніх правил і керівних принципів EPPO (Ligeti, & Simonato, 2017).

На додаток до розслідування та судового переслідування кримінальних справ, EPPO також має вагоме значення в поверненні незаконно привласнених коштів ЄС, тісно співпрацює з національними органами влади й іншими органами ЄС, такими як OLAF та Комісія, з метою виявлення та відстеження активів, отриманих від злочинної діяльності, а також сприяння їх заморожуванню, арешту та конфіскації. Зусилля EPPO з повернення активів слугують захисту фінансових інтересів ЄС та стримуванню майбутньої злочинної поведінки (Juszczak, & Sason, 2017). Також EPPO багато важить у посиленні співпраці та координації між різними суб'єктами, залученими до боротьби зі злочинами, що впливають на бюджет ЄС, бере участь у спільних слідчих групах та інших формах транскордонного співробітництва з національними органами влади й іншими органами ЄС, а також сприяє обміну інформацією та передовим досвідом. (Giuffrida, 2017).

Очікується, що діяльність EPPO матиме значний вплив на ефективність і цілісність системи фінансового контролю ЄС найближчим часом. Забезпечуючи більш послідовний і

скоординований підхід до розслідування та судового переслідування злочинів проти бюджету ЄС, EPPO доповнює роботу інших органів ЄС та національних органів влади, а також посилює загальний захист фінансових інтересів ЄС.

Комітет Європейського парламенту з бюджетного контролю (CONT) має вагоме значення в нагляді та перевірці систем фінансового управління й контролю Європейського Союзу². Основні напрями діяльності комітету у сфері фінансового контролю містять оцінку виконання бюджету. CONT відповідає за щорічну процедуру перевірки, яка оцінює виконання бюджету ЄС Європейською комісією та іншими інституціями та установами ЄС. Комітет розглядає річні рахунки, фінансові звіти й аудиторські звіти та надає рекомендації Парламенту. CONT може притягувати Комісію та інші органи ЄС до відповідальності за управління фінансами.

CONT контролює та ретельно перевіряє виконання бюджету ЄС, зосереджуючись на регулярності, законності й ефективності витрат ЄС. Комітет проводить поглиблений аналіз конкретних сфер витрат, програм або проєктів, часто на підставі спеціальних звітів Європейської рахункової палати або інших аудиторських висновків (Brandsma, 2016).

Завданням CONT є налагодження тісної співпраці з Європейським судом аудиторів у сфері моніторингу й оцінки фінансового управління ЄС. Комітет розглядає річні звіти, спеціальні звіти та висновки ЕСА, а також організовує слухання з членами ЕСА для обговорення аудиторських висновків і рекомендацій³.

CONT безпосередньо бере активну участь у зусиллях ЄС щодо боротьби з шахрайством, корупцією та іншими порушеннями, що впливають на фінансові інтереси ЄС. Комітет здійснює моніторинг роботи OLAF та EPPO, а також підтримує зміцнення їхнього слідчого та прокурорського потенціалу⁴. Загалом CONT має важливе значення для забезпечення ефективного та раціонального використання коштів ЄС, а також для сприяння прозорості, підзвітності та доброчесності в управлінні фінансами ЄС. Здійснюючи

² European Parliament. (2021). Rules of Procedure of the European Parliament, Annex VI: Powers and responsibilities of standing committees, IV. Committee on Budgetary Control. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RULES-9-2021-01-18-ANN-06_EN.html.

³ European Court of Auditors. (2021). 2020 Annual Report on the implementation of the budget. Official Journal of the European Union, C 430. Retrieved from https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/annualreports-2021/annualreports-2021_en.pdf.

⁴ Fact Sheets on the European Union: The fight against fraud and the protection of the EU's financial interests. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/contents>.

¹ Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office ('the EPPO'), OJ L 283, 31.10.2017, p. 1–71. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1939/oj>.

свої наглядові та контрольні повноваження, CONT сприяє зміцненню системи фінансового контролю ЄС та допомагає підтримувати довіру громадськості до інституцій ЄС.

Однак, виконуючи свій мандат, CONT також стикається з такими проблемами, як складність і фрагментарність бюджетної та контрольної системи ЄС, обмеженість ресурсів і досвіду, доступних для поглибленої перевірки, а також необхідність збалансувати контроль і ефективність в управлінні коштами ЄС. Розв'язання цих проблем потребує постійних зусиль з упорядкування та спрощення фінансових правил і процедур ЄС, посилення співпраці та обміну інформацією між різними суб'єктами, залученими до фінансового контролю, а також інвестицій у розвиток потенціалу та навичок членів комітетів і персоналу (Baueg, & Becker, 2020).

Генеральний директорат з питань бюджету є ключовим гравцем у системі фінансового контролю Європейського Союзу. Як частина Європейської комісії DG BUDG відповідає за управління бюджетом ЄС та забезпечення належного фінансового менеджменту¹. Основним напрямом його діяльності у сфері фінансового контролю є підготовка та виконання бюджету. DG BUDG відповідає за підготовку проекту річного бюджету ЄС та моніторинг його виконання протягом фінансового року. Генеральний директорат гарантує, що бюджет виконується відповідно до фінансових правил і норм ЄС, а витрати відповідають узгодженим пріоритетам і цілям². Також DG BUDG відповідає за ведення бухгалтерської системи ЄС та підготовку річної консолідованої фінансової звітності. Генеральний директорат гарантує, що фінансові звіти надають правдиве й об'єктивне уявлення про фінансовий стан і результати діяльності ЄС, а також відповідають чинним стандартам і правилам бухгалтерського обліку³.

DG BUDG відповідає за розробку та підтримку системи внутрішнього контролю Комісії, яка встановлює принципи, процедури й інструменти для забезпечення ефективного та результативного фінансового управління. Генеральний директорат оцінює ефективність систем внутрішнього контролю, що діють у всіх

службах Комісії, та надає рекомендації щодо їх удосконалення⁴.

З метою координації з іншими суб'єктами фінансового контролю, DG BUDG тісно співпрацює з іншими ключовими суб'єктами ЄС, такими як Європейський суд аудиторів, Комітет з бюджетного контролю Європейського парламенту та Європейське бюро з боротьби з шахрайством. Генеральний директорат надає інформацію та підтримку цим суб'єктам у здійсненні їхніх відповідних функцій контролю й нагляду, а також виконує їхні рекомендації та зауваження. DG BUDG також координує роботу з органами влади держав-членів, відповідальними за управління та контроль над фондами ЄС, що перебувають у спільному управлінні, забезпечуючи послідовний і ефективний підхід до фінансового контролю в усьому ЄС (Cirriani, 2010). Також DG BUDG відповідає за розробку й оновлення фінансових правил і процедур ЄС, викладених у Фінансовому регламенті та правилах його застосування (Sanchez Barrueco, 2014).

Діяльність DG BUDG має важливе значення для забезпечення належного фінансового управління бюджетом ЄС й сприяння прозорості, підзвітності та дотриманню фінансових правил і норм ЄС. Однак ефективність діяльності DG BUDG залежить від різних факторів, наприклад, якості та надійності інформації, наданої службами Комісії та іншими органами ЄС, співпраці та координації з іншими суб'єктами фінансового контролю, а також потенціалу й ресурсів, доступних для виконання завдань з моніторингу та контролю.

Крім того, DG BUDG стикається з проблемами адаптації практики фінансового контролю до мінливих потреб і пріоритетів ЄС, таких як зростання складності та різноманітності інструментів фінансування ЄС, посилення уваги до ефективності й результатів, а також необхідність забезпечення гнучкості та стійкості бюджету ЄС у разі криз і непередбачуваних подій. Розв'язання цих проблем потребує постійних зусиль з модернізації та оптимізації системи управління фінансами ЄС, інвестицій у цифрові інструменти та навички, а також сприяння культурі прозорості, підзвітності й інновацій в усіх інституціях ЄС (Mesquita, Pereira dos Santos, & Tavares, 2023).

Щодо взаємозв'язку між органами фінансового контролю Європейського Союзу та національними органами влади, слід зауважити, що це є важливим аспектом системи фінансового управління та нагляду ЄС. Зазначена співпраця має важливе значення для забезпечення ефективного захисту фінансових інтересів ЄС,

¹ European Commission. (2021). Directorate-General for Budget. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/departments/budget_en.

² European Commission. (2021). The EU Budget Process. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/how-it-works/annual-lifecycle/preparation_en.

³ European Commission. (2021). EU Annual Accounts. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/annual-accounts_en.

⁴ European Commission. (2019). Commission Anti-Fraud Strategy: enhanced action to protect the EU budget. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0196>.

боротьби з шахрайством і покращення загального управління та контролю над коштами ЄС.

Відносини між органами фінансового контролю ЄС та національними органами влади регулює складна нормативно-правова база, яка містить договори ЄС, регламенти, директиви та національні закони. Ці рамки передбачають співпрацю й обмін інформацією між органами ЄС та національними органами влади з метою захисту фінансових інтересів ЄС.

Співпраця набуває різних форм, зокрема це спільні розслідування, взаємодопомога й обмін інформацією. Наприклад, OLAF тісно співпрацює з національними адміністративними та судовими органами для розслідування шахрайства з коштами ЄС у державах-членах. Також органи фінансового контролю ЄС часто надають експертну допомогу, проводять навчання та надають підтримку національним органам влади з метою зміцнення їхньої спроможності ефективно управляти та контролювати кошти ЄС, виявляти й протидіяти шахрайству.

Аналіз наслідків взаємодії між органами фінансового контролю ЄС та національними органами влади дає можливість зробити висновки про наявність певних проблем у цій сфері. Однією з таких проблем можна назвати розбіжності в правових системах і практиках. Зазначене може створювати проблеми для безперешкодної співпраці та координації.

Існують проблеми й на рівні обміну інформацією. Хоча обмін інформацією є надто важливим для ефективного нагляду, правові, процедурні й технічні бар'єри можуть перешкоджати вільному обміну інформацією між органами ЄС та національними органами влади.

Є випадки, коли на взаємодію впливають юрисдикційні питання. Сфера повноважень органів ЄС, таких як ЕРРО, яка має пряму юрисдикцію щодо злочинів, які зачіпають фінансові інтереси ЄС, іноді може спричиняти перетин юрисдикції або конфліктів з національними органами влади.

Попри наявні проблеми у взаємодії між органами фінансового контролю ЄС та національними органами влади, цей процес має фундаментальне значення для цілісності й ефективності системи фінансового управління ЄС. Ця співпраця посилює спроможність як ЄС, так і національних органів захищати фінансові інтереси ЄС. У майбутньому постійні зусилля, спрямовані на гармонізацію практик, покращення обміну інформацією та розв'язання юрисдикційних питань, матимуть вирішальне значення для зміцнення цього партнерства та забезпечення ефективного й результативного використання коштів ЄС.

З метою кращого розуміння системи фінансового контролю ЄС, проведемо порівняння подібних систем фінансового контролю в інших юрисдикціях. Так, наприклад, порівняння системи фінансового контролю ЄС з системою фінансового контролю США може надати цінну

інформацію про сильні та слабкі сторони обох систем, а також висвітлити потенційні сфери для взаємного навчання й вдосконалення.

Як і ЄС, США мають багаторівневу правову базу для фінансового контролю, до якої належать Конституція, федеральні закони та підзаконні акти, що регулюють управління й нагляд за державними коштами¹. Однак для системи США характерний чіткіший розподіл повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, причому Конгрес має вагомніше значення в розподілі та контролі за федеральними витратами. Офіс урядової підзвітності США (GAO) як вищий орган аудиту виконує функцію, подібну до функції Європейського суду аудиторів (ЕСА), здійснюючи нагляд за використанням державних коштів і надаючи рекомендації щодо їх покращення (Pikhotska, O., & Pikhotska, M., 2022).

США мають добре розвинену систему внутрішнього та зовнішнього аудиту, причому федеральні агентства зобов'язані створювати й підтримувати ефективні системи внутрішнього контролю, а також проходити регулярні перевірки з боку GAO та інших наглядових органів². Конгрес США через свої комітети та підкомітети здійснює потужну наглядову функцію, проводячи слухання й розслідування щодо використання державних коштів і діяльності федеральних агентств. Система США також має потужну мережу генеральних інспекторів, які є незалежними наглядовими органами у федеральних агентствах, відповідальними за виявлення та запобігання шахрайству, марнотратству й зловживанням³.

У США існує комплексна правова й інституційна база для боротьби з шахрайством та іншими фінансовими злочинами, причому Міністерство юстиції та інші правоохоронні органи відіграють ключову роль у розслідуванні та кримінальному переслідуванні правопорушень⁴.

Порівнюючи систему фінансового контролю ЄС та США, можна зробити висновок, що в обох системах є приклади для потенційного вдосконалення і взаємного навчання. У той час, як система ЄС є більш централізованою та зосере-

¹ U.S. Constitution, Article I, Section 9, Clause 7 (the «Appropriations Clause»). Retrieved from <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution>.

² Comptroller General of the United States. (2014). Standards for Internal Control in the Federal Government. GAO-14-704G. Retrieved from <https://www.gao.gov/assets/gao-14-704g.pdf>.

³ Inspector General Act of 1978, as amended, 5 U.S.C. App. Retrieved from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title5/html/USCODE-2011-title5-app-inspector.htm>.

⁴ False Claims Act, 31 U.S.C. §§ 3729-3733. Retrieved from <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title31-section3729&num=0&edition=prelim>.

дженою на наднаціональному рівні, досвід США може надати цінну інформацію в таких сферах, як управління ризиками, аналіз даних і залучення громадськості. Водночас досвід ЄС в управлінні складною, багаторівневою системою фінансового контролю може запропонувати США приклади координації та гармонізації між різними рівнями влади.

Порівняння системи фінансового контролю ЄС із системами інших регіональних організацій, таких як Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) й Африканський Союз (АС), може дати уявлення про виклики та можливості, з якими стикаються наднаціональні органи в управлінні й нагляді за використанням спільних фондів.

Регіональна організація, що складається з десяти країн Південно-Східної Азії, АСЕАН має менш розвинену систему фінансового контролю порівняно з ЄС, що відображає її більш обмежений бюджет і більшу різноманітність серед її держав-членів. Фінансовий менеджмент АСЕАН регулюється Статутом АСЕАН і різними угодами та протоколами, які встановлюють принципи й процедури управління коштами АСЕАН¹. Секретаріат АСЕАН як головний адміністративний орган відповідає за підготовку та виконання бюджету АСЕАН, а також за координацію фінансового управління й звітності серед держав-членів². Однак АСЕАН не має сильної незалежної аудиторської функції, а Вищі органи аудиту АСЕАН (ASEANSAI) мають обмеженіше значення в сприянні прозорості та підзвітності у використанні коштів АСЕАН³. АСЕАН також стикається з проблемами щодо гармонізації практики фінансового управління та контролю серед країн-членів, враховуючи значні відмінності в їхніх правових й адміністративних системах.

Африканський Союз як континентальна організація, що складається з 55 африканських країн, має розвиненішу систему фінансового контролю порівняно з АСЕАН, але все ще стикається зі значними проблемами з огляду спроможності, координації та правозастосування. Фінансовий менеджмент АС регулюється фінансовими правилами та положеннями АС, які встановлюють принципи та процедури управління коштами АС, а також ролі й обов'язки різних органів й інституцій АС⁴. Комісія АС як

виконавчий орган АС відповідає за підготовку та виконання бюджету АС, а також за управління та контроль над коштами АС. Рада зовнішніх аудиторів АС, що складається з представників вищих органів фінансового контролю держав-членів, проводить щорічні перевірки фінансової звітності АС та надає рекомендації щодо її поліпшення⁵.

Однак АС стикається зі значними проблемами з огляду спроможності та незалежності його органів фінансового контролю, а також дотримання його правил і положень у державах-членах. АС також постраждав від випадків шахрайства й неефективного управління, що доводить необхідність посилення заходів щодо боротьби з шахрайством та більш ефективних механізмів нагляду.

Порівняння системи фінансового контролю ЄС з системами АСЕАН та АС виявляє такі спільні виклики, з якими стикаються регіональні організації, як необхідність координації та гармонізації між державами-членами, важливість розбудови потенціалу й експертизи, а також складність забезпечення дотримання правил і норм у наднаціональному контексті (Pernstein, Meserve, & Melton, 2010).

Однак система фінансового контролю ЄС вирізняється комплексністю, досконалістю й ефективністю, що відображає тривалішу історію інтеграції ЄС, більший бюджет і розвиненішу правову й інституційну базу. Досвід ЄС у розвитку та вдосконаленні своєї системи фінансового контролю з часом може стати цінним для інших регіональних організацій, які прагнуть зміцнити власні механізми фінансового управління та нагляду.

Водночас ЄС також може навчитися на досвіді АСЕАН та АС, зокрема, щодо викликів просування фінансової підзвітності та прозорості в різноманітних і складних політичних й економічних контекстах (Acharya, 2018). Взаємодія ЄС з цими та іншими регіональними організаціями може сприяти обміну найкращими практиками та розробці спільних стандартів і підходів до фінансового контролю на наднаціональному рівні.

Отже, хоча система фінансового контролю ЄС є більш досконалою та ефективною порівняно з системами АСЕАН та АС, усі три організації стикаються зі схожими викликами щодо забезпечення належного управління й нагляду за спільними фондами в контексті різноманітності та складності. Зміцнення регіональних систем

¹ ASEAN Charter, signed on 20 November 2007, entered into force on 15 December 2008. Retrieved from <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>.

² ASEAN Secretariat. (2021). About ASEAN. Retrieved from <https://asean.org/about-us/>.

³ ASEAN Supreme Audit Institutions (ASEANSAI). (2021). About ASEANSAI. Retrieved from <https://www.aseansai.org/about-aseansai/>.

⁴ African Union. (2016). Financial Rules and Regulations of the African Union. Addis Ababa: African

Union Commission. Retrieved from https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/10340/EX%20CL%201293%20XXIX%20ii_E.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

⁵ African Union Commission. (2021). About the African Union Commission. Retrieved from <https://au.int/en/commission>.

фінансового контролю потребує постійної прихильності до розбудови потенціалу, координації та правозастосування, а також готовності вчитися на досвіді та кращих практиках один одного.

Висновки

У статті здійснено комплексний аналіз системи органів фінансового контролю в Європейському Союзі. Дослідження висвітлює такі сильні сторони нинішньої системи, як всеосяжна правова база, міцна інституційна архітектура й акцент на належному фінансовому управлінні, прозорості та підзвітності. Також визначено кілька слабких сторін і проблем чинної системи органів фінансового контролю ЄС, таких як складність і фрагментарність системи, прогалини в імплементації та правозастосуванні, а також необхідність адаптації до зростаючих ризиків шахрайства та нових форм фінансування і витрат.

Завдяки порівняльному аналізу з такими міжнародними системами фінансового контролю, як системи США, АСЕАН та Африканського Союзу, дослідження дає уявлення про унікальні особливості та виклики фінансового контролю в наднаціональному контексті, а також визначає потенційні сфери для взаємного навчання й удосконалення.

У статті запропоновано низку рекомендацій щодо зміцнення системи фінансового контролю ЄС, зокрема заходи з підвищення прозорості та підзвітності, посилення ролі таких ключових інституцій, як Європейський суд аудиторів і Європейська прокуратура, посилення співпраці та

координації між різними суб'єктами, а також усунення потенційних прогалин у законодавчій базі.

Загалом у дослідженні акцентовано на вирішальному значенні дієвого фінансового контролю для забезпечення цілісності, ефективності та стійкості фінансів ЄС, а також для підтримки довіри громадськості до інституцій і політики ЄС. Ефективний фінансовий контроль гарантує, що кошти ЄС використовуються дієво, результативно й відповідно до принципів законності, регулярності та раціонального управління фінансами. Він сприяє запобіганню та виявленню шахрайства, корупції та інших порушень, які можуть підірвати цілісність і легітимність інституцій та політик ЄС, а також довіру громадськості до європейського проекту.

У майбутньому система фінансового контролю в Європейському Союзі ймовірно надалі розвиватиметься та адаптуватиметься у відповідь на нові виклики й можливості. Система фінансового контролю ЄС повинна буде солідаризуватися з мінливим економічним, соціальним і технологічним ландшафтом, водночас зберігаючи такі свої основні принципи й цілі, як ефективне управління фінансами, прозорість і підзвітність.

Також розуміння українською політичною елітою системи фінансового контролю ЄС сприятиме налагодженню належної співпраці з цими установами. Зазначене допоможе Україні ефективніше брати участь у загальноєвропейських мережах та ініціативах, пов'язаних з фінансуванням нашої держави під час збройної агресії проти України.

References

- [1] Acharya, A. (2018). Regionalism Beyond EU-Centrism. T.A. Börzel, T. Risse (Eds.). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (pp. 109-130). Oxford University Press.
- [2] Anleo, J.E.G., & Kolloczek, N. (2021) The European Anti-Fraud Office and the European Public Prosecutor's Office: A Work in Progress. *EUCRIM*, 3, 187-190. doi: 10.30709/eucrim-2021-028.
- [3] Bauer, M.W., & Becker, S. (2020). Democratic Backsliding, Populism, and Public Administration. *Perspectives on Public Management and Governance*, 3(1), 19-31. doi: 10.1093/ppmgov/gvz026.
- [4] Brandsma, G.J. (2016). Holding the European Commission to Account: The Promise of Delegated Acts. *International Review of Administrative Sciences*, 82(4), 656-673. doi: 10.1177/0020852315583195.
- [5] Cipriani, G. (2010). *The EU budget: Responsibility without accountability?*. Centre for European Policy Studies (CEPS). Brussels. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1721515.
- [6] Giuffrida, F. (2017). The European Public Prosecutor's Office: King without Kingdom?. *CEPS Research Report*, 03. Retrieved from https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2017/02/RR2017-03_EPPO.pdf.
- [7] Halunko, V., & Mosondz, S. (2022) Financial control from the position of legal regulation in the EU: analysis of development prospects in Ukraine. *Academic Visions*, 13. doi: 10.5281/zenodo.7516298.
- [8] Hancu-Budui, A., Zorio-Grima, A., & Blanco-Vega, J. (2023). The quest for legitimacy: The European Court of Auditors' work on fraud. *Financial Accountability & Management*, 40, 154-172. doi:10.1111/faam.12375.
- [9] Herrnfeld, H.H., Brodowski, D., & Burchard, C. (2021). *European Public Prosecutor's Office. Article-by-Article Commentary*. Nomos. Retrieved from <https://www.bloomsbury.com/uk/european-public-prosecutors-office-9781509947157>.

- [10] Inghelram, J.F.H. (2019). The European Public Prosecutor's Office: A New Actor in the Fight against Fraud in the EU. *European Law Review*, 44(5), 722-744. doi: 10.46282/blr.2020.4.2.207.
- [11] Juszczak, A., & Sason, E. (2017). The Directive on the Fight against Fraud to the Union's Financial Interests by Means of Criminal Law (PFI Directive): Laying Down the Foundation for a Better Protection of the Union's Financial Interests?. *Eucrim*, 2, 80-87. doi: 10.30709/eucrim-2017-009.
- [12] Kisiel, S. (2016). The European Public Prosecutor's Office - the fiasco of the European Union financial security vision? *Economics and Law*, 15(3), 347-356. doi: 10.12775/EiP.2016.023.
- [13] Lacny, J. (2017). Between the devil and the deep blue sea. The CJEU case-law on financial corrections imposed by the Commission on the Member States. *Journal of Contemporary European Research*, 13(2), 1043-1054. doi: 10.30950/jcer.v13i2.856.
- [14] Ligeti, K., & Simonato, M. (2017). The European Public Prosecutor's Office: Towards a Truly European Prosecution Service? *New Journal of European Criminal Law*, 8(1), 7-21. doi: 10.1177/203228441300400102.
- [15] Marín, M.A.P. (2022). European Anti-Fraud Office: an administrative body in the criminal investigation. *Revista general de derecho procesal*, 50.
- [16] Mesquita, J., Pereira dos Santos, J., & Tavares J. (2023). *European Funds and Firm Performance: Evidence from a Natural Experiment*, IZA Discussion Papers, 16526. Bonn. Retrieved from <https://www.iza.org/publications/dp/16526/european-funds-and-firm-performance-evidence-from-a-natural-experiment>.
- [17] Niblock, R. (2021). Cooperation with EU agencies and bodies under the EU-UK Trade and Cooperation Agreement: Eurojust, OLAF and the EPPO. *New journal of european criminal law*, 12(2), 277-282. doi: 10.1177/2032284421996051.
- [18] Paliienko, A. (2023). Regulation of the European Parliament and Council of the EU No. 912/2014 of 23 July 2014: a legal analysis. *Science and Technology Today*, 12(26), 195-203. doi: 10.52058/2786-6025-2023-12(26)-195-203.
- [19] Pemstein, D., Meserve, S.A., & Melton, J. (2010). Democratic Compromise: A Latent Variable Analysis of Ten Measures of Regime Type. *Political Analysis*, 18(4), 426-449. doi: 10.1093/pan/mpq020.
- [20] Pikhotska, O., & Pikhotska, M. (2022). Experience of OECD countries in the organization of state financial control. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 34, 194-201. doi: 10.5281/zenodo.7289587.
- [21] Sanchez Barrueco, M.L. (2014). The 2012 Financial Regulation: Building the Cathedral of EU Legitimacy? *Challenges of the Knowledge Society*, 4(1), 842-853. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/259894628_The_2012_Financial_Regulation_Building_the_cathedral_of_EU_legitimacy.
- [22] Sysoieva, I. (2021). Features of the audit in the countries of the European Union. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, 3, 26-31. doi: 10.32702/23066814.2021.3.26.
- [23] Uman, T., Argento, D., Mattei, G., & Grossi, G. (2023). Actorhood of the European Court of Auditors: a visual analysis. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 35(4), 493-514. doi: 10.1108/JPBAFM-08-2021-0130.
- [24] Utkina, V. (2023). Retrospective analysis of the financial monitoring institute development. *Scientific innovations and advanced technologies*, 13(27), 377-387. doi: 10.52058/2786-5274-2023-13(27)-377-387.
- [25] Wijsman, S., & Crombez, C. (2021). Do fiscal rules decrease public investment? Evidence from European panel data. *European Journal of Economics and Economic Policies Intervention (EJEEP)*, 18(1), 55-76. doi: 10.4337/ejeep.2020.0070.

Список використаних джерел

- [1] Acharya A. Regionalism Beyond EU-Centrism. In T. A. Börzel, T. Risse (Eds.). *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford University Press, 2018. P. 109–130.
- [2] Anleo J. E. G., Kollozcek N. The European Anti-Fraud Office and the European Public Prosecutor's Office: A Work in Progress. *EUCRIM*. 2021. Issue 3. P. 187–190 doi: 10.30709/eucrim-2021-028.
- [3] Bauer M. W., Becker S. Democratic Backsliding, Populism, and Public Administration. *Perspectives on Public Management and Governance*. 2020. Vol. 3. Issue 1. P. 19–31. doi: 10.1093/ppmgov/gvz026.
- [4] Brandsma G. J. Holding the European Commission to Account: The Promise of Delegated Acts. *International Review of Administrative Sciences*. 2016. Vol. 82. Issue 4. P. 656–673. doi: 10.1177/0020852315583195.
- [5] Cipriani G. The EU budget: Responsibility without accountability? Centre for European Policy Studies (CEPS). Brussels, 2010. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1721515.
- [6] Giuffrida F. The European Public Prosecutor's Office: King without Kingdom? *CEPS Research Report*. 2017. No. 03. URL: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2017/02/RR2017-03_EPPO.pdf.
- [7] Halunko V., Mosondz S. Financial control from the position of legal regulation in the EU: analysis of development prospects in Ukraine. *Academic Visions*. 2022. Issue 13. doi: 10.5281/zenodo.7516298.

- [8] Hancu-Budui A., Zorio-Grima A., Blanco-Vega J. The quest for legitimacy: The European Court of Auditors' work on fraud. *Financial Accountability & Management*. 2024. No. 40. P. 154–172. doi: 10.1111/faam.12375.
- [9] Herrnfeld H. H., Brodowski D., Burchard C. European Public Prosecutor's Office. Article-by-Article Commentary. *Nomos*, 2021. URL: <https://www.bloomsbury.com/uk/european-public-prosecutors-office-9781509947157>.
- [10] Inghelram J. F. H. The European Public Prosecutor's Office: A New Actor in the Fight against Fraud in the EU. *European Law Review*. 2019. Vol. 44. No. 5. P. 722–744. doi: 10.46282/blr.2020.4.2.207.
- [11] Juszcak A., Sason E. The Directive on the Fight against Fraud to the Union's Financial Interests by Means of Criminal Law (PFI Directive): Laying Down the Foundation for a Better Protection of the Union's Financial Interests? *Eucrim*. 2017. No. 2. P. 80–87. doi: 10.30709/eucrim-2017-009.
- [12] Kisiel S. The European Public Prosecutor's Office – the fiasco of the European Union financial security vision? *Economics and Law*, 2016. Vol. 15. Issue 3. P. 347–356. doi: 10.12775/EiP.2016.023.
- [13] Lacny J. Between the devil and the deep blue sea. The CJEU case-law on financial corrections imposed by the Commission on the Member States. *Journal of Contemporary European Research*. 2017. Vol. 13. Issue 2. P. 1043–1054. doi: 10.30950/jcer.v13i2.856.
- [14] Ligeti K., Simonato M. The European Public Prosecutor's Office: Towards a Truly European Prosecution Service? *New Journal of European Criminal Law*. 2017. Vol. 8. Issue 1. P. 7–21. doi: 10.1177/203228441300400102.
- [15] Marín M. A. P. European Anti-Fraud Office: an administrative body in the criminal investigation. *Revista general de derecho procesal*. 2022. 50.
- [16] Mesquita J., Pereira dos Santos J., Tavares J. European Funds and Firm Performance: Evidence from a Natural Experiment. *IZA Discussion Papers*. No. 16526. Bonn, 2023 URL: <https://www.iza.org/publications/dp/16526/european-funds-and-firm-performance-evidence-from-a-natural-experiment>.
- [17] Niblock R. Cooperation with EU agencies and bodies under the EU-UK Trade and Cooperation Agreement: Eurojust, OLAF and the EPPO. *New journal of european criminal law*. 2021. No. 12 (2). P. 277–282. doi: 10.1177/2032284421996051.
- [18] Paliienko A. Regulation of the European Parliament and Council of the EU № 912/2014 of 23 July 2014: a legal analysis. *Science and Technology Today*. 2023. No. 12 (26). P. 195–203. (Series «Law»). doi: 10.52058/2786-6025-2023-12(26)-195-203.
- [19] Pemstein D., Meserve S. A., Melton J. Democratic Compromise: A Latent Variable Analysis of Ten Measures of Regime Type. *Political Analysis*. 2010. No. 18 (4). P. 426–449. doi: 10.1093/pan/mpq020.
- [20] Піхоцька О. М., Піхоцька М. Р. Досвід країн ОЕСР у організації державного фінансового контролю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. № 34. С. 194–201. doi: 10.5281/zenodo.7289587.
- [21] Sanchez Barrueco M. L. The 2012 Financial Regulation: Building the Cathedral of EU Legitimacy? *Challenges of the Knowledge Society*. 2014. No. 4 (1). P. 842–853. URL: https://www.researchgate.net/publication/259894628_The_2012_Financial_Regulation_Building_the_cathedral_of_EU_legitimacy.
- [22] Сисоєва І. М. Особливості аудиту у країнах європейського союзу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. С. 26–31. doi: 10.32702/2306-6814.2021.3.26.
- [23] Uman T., Argento D., Mattei G., Grossi G., Actorhood of the European Court of Auditors: a visual analysis. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2023. No. 35 (4). P. 493–514. doi: 10.1108/JPBAFM-08-2021-0130.
- [24] Уткіна М. С. Ретроспективний аналіз розвитку інституту фінансового моніторингу в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 377–387. doi: 10.52058/2786-5274-2023-13(27)-377-387.
- [25] Wijsman S., Crombez C. Do fiscal rules decrease public investment? Evidence from European panel data. *European Journal of Economics and Economic Policies Intervention (EJEEP)*. 2021. No. 18 (1). P. 55–76. doi: 10.4337/ejeep.2020.0070.
-

Legal Regulation of the System of Financial Control Bodies in the European Union: a Comparative Aspect

KHALIUK Serhii

Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights
of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1338-5117>

Abstract. The main purpose of the study is to analyze the legal regulation of the system of financial control bodies in the European Union and compare it with the corresponding systems of individual subjects of international law. It is emphasized that the importance of effective financial control in the European Union cannot be overestimated, because financial control serves as a bulwark against systemic risks, ensuring the stability and reliability of the EU financial system. In an era characterized by globalization, rapid technological development and changing market dynamics, effective financial control mechanisms are essential to identify, monitor and mitigate risks that may threaten financial stability. The work highlights the mechanisms by which these structures support transparency, efficiency and accountability in the management and audit of EU financial resources. Examining the roles and responsibilities of such important bodies as the European Commission, the European Court of Auditors (ECA), the European Anti-Fraud Office (OLAF), the European Public Prosecutor's Office (EPPO), the Committee on Budgetary Control of the European Parliament (CONT) and the Directorate-General for of the budget of the European Commission (DG BUDG), the author seeks to highlight the complexities and challenges inherent in the legal regulation of financial control in a supranational context. In addition, the article examines the interaction between pan-European norms and national legal systems in ensuring financial discipline and combating fraud against the EU budget. Through case studies and benchmarking with other international jurisdictions, the research aims to identify best practices, potential gaps in existing systems and areas for reform. Ultimately, this study aims to contribute to the ongoing debate on improving the effectiveness and reliability of financial control mechanisms in the European Union, thereby ensuring the legal and prudent use of EU financial resources.

Keywords: control; supervision; financial control; European Union; bodies and institutions of the European Union; legal regulation; audit; accountable; transparency.

DOI: 10.33270/01242702.71
УДК 340.1

Вплив євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни

ДЕМИДЕНКО Володимир*

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Анотація. Нині європейська спільнота чітко усвідомлює, що агресивна війна РФ проти України є не лише загрозою існування суверенної держави та геноцидом українського народу, а й має за мету руйнування європейських цінностей щодо демократії, свободи, верховенства права та ліквідацію створених на цих принципах міжнародних міжурядових об'єднань держав (Рада Європи, ЄС та НАТО), мінімізацію їх геополітичного значення. Таке розуміння терористичної сутності РФ системно окреслено в правотворчості уповноважених інституцій ЄС, ОБСЄ та Ради Європи, спрямованих на підтримку України. Звичайно, євроінтеграційний курс України не лише обумовлює реформування в умовах війни національного муніципального права України, а й потребує вдосконалення європейського муніципального права (у межах держав – членів Ради Європи). Відповідно, виникає потреба в аналізі сучасного стану реформування європейського муніципального права та муніципального права України. Метою публікації є дослідження впливу євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної російської гібридної війни. Методологію дослідження становить система теоретичних принципів (історизму, об'єктивності, плюралізму тощо), логічних прийомів (аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія, гіпотеза тощо) і конкретних засобів дослідження, що надали можливість повноцінно окреслити тенденції модернізації сучасного європейського та національного муніципального права. Наукова новизна публікації полягає в тому, що вдосконалено науково-теоретичне уявлення про взаємозв'язок впливу євроінтеграційного курсу України як на муніципальне право України, так і на європейське муніципальне право. У результаті дослідження проаналізовано модернізацію європейської безпекової й оборонної політики з огляду євроінтеграційного курсу України та гострої потреби протидії російській гібридній війні проти європейських цінностей. Практична значущість статті полягає в тому, що констатовано наявність окремих негативних тенденцій в сучасній європейській муніципальній політиці, пов'язаних з непоодинокими перемогами ультраправих проросійських політичних сил і рухів у низці європейських держав як на місцевих виборах, так і вже на загальнодержавних.

Ключові слова: муніципальне право України; європейське муніципальне право; євроінтеграційний курс України; сучасна гібридна війна; територіальна цілісність; деокупація; права і свободи людини; органи публічної влади.

Історія статті:

Отримано: 06.02.2024
Переглянуто: 07.03.2024
Прийнято: 04.04.2024

Рекомендоване посилання:

Демиденко В. Вплив євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 71–81. doi: 10.33270/01242702.71.

*Відповідальний автор

© Демиденко В., 2024

Вступ

Триває третій рік повномасштабного вторгнення РФ в Україну та геноциду державо-терористом українського народу, третій рік грубої наруги над принципами та нормами міжнародного права, перманентного й системного вчинення воєнних злочинів, нищення системи міжнародної та європейської системи безпеки.

Заяви фаворита від Республіканської партії, кандидата на пост президента США Дональда Трампа, що він буде заохочувати РФ атакувати союзників по НАТО, які не платять за рахунками (James FitzGerald...; Edward Helmore...), довготривала затримка з фінансовою підтримкою союзників США (України, Ізраїлю та держав Індотихоокеанського регіону) однозначно поставили під сумнів ефективність сучасного захисту в межах НАТО, ЄС та особливих партнерських безпекових стосунків США з окремими державами, найбільше в умовах ядерного шантажу держави-терориста – РФ. До того ж окреслені сумніви мають давній характер, оскільки ще на зустрічі між Президентом США Дональдом Трампом із Головою Європейської комісії Урсулою фон дер Ляєн на теренах Всесвітнього економічного форуму в Давосі (Швейцарія, 21 січня 2020 року), Дональд Трамп зауважив, що НАТО мертво, і США ніколи не захищатимуть Європу, якщо на неї нападуть (Martin Pengelly...). Та й загалом варто зазначити, що нині світ стикається зі складною конвергенцією низки соціальних і екологічних криз (Sjåfjell, 2021, p. 190).

Причому, якщо для України ці роки є роками повномасштабного вторгнення на її територію з відповідною щоденною гострою потребою боротися за існування власного народу та власної держави ціною неймовірних зусиль і приголомшливих втрат, то для держав – членів ЄС, НАТО – це роки постійної гібридної війни, де держава-терорист – РФ намагається зруйнувати ці союзи держав, спричинити протистояння між членами вказаних міжнародних урядових організацій, наростити до максимуму внутрішню напругу в цих державах, зумовити та зміцнити сумнів у можливостях цивілізаційного світу взагалі перемоги над загарбницькими планами РФ.

Чимало політичних і військових аналітиків небезпідставно вважають російське вторгнення в Україну «дивною війною», оскільки в ній застосовують як звичайні операції, так і тактику гібридної війни, що також була посилена загрозою застосування тактичної ядерної зброї. Якщо звичайна війна велася лише проти України, то гібридні дії та заяви про ядерну загрозу з самого початку були адресовані західним столицям (Iopita, 2023, p. 19).

Особливе завдання держави-терориста РФ – не залишитися в міжнародній геополітичній, економічній, фінансовій ізоляції. А, відповідно, РФ в умовах чітко спланованої нею сучасної гібридної

війни нарощує зусилля щодо інтеграції недемократичних держав у протистоянні Україні й загалом західній демократії.

Варто зауважити, що, на наше переконання, 2024 рік буде однозначно в усіх сенсах переломним. Насамперед він вже стає переломним у розумінні значення перемоги України над людиноненавистницькими планами РФ для ЄС, НАТО, держав-партнерів і усвідомлення ціни такої перемоги з боку цивілізованого світу, а, відповідно, формування й утвердження чіткого плану досягнення зазначеної перемоги та стійкого бажання невідворотності досягнення результату.

Водночас руйнування загарбницьких планів РФ, які ніколи не обмежувалися виключно територією України, однозначно передбачає комплексне, системне та до того ж оперативне реформування національної, наднаціональної (європейської) та міжнародної правових систем. Бачення цього процесу, імовірно перспективні плани та короткострокові, середньострокові та довгострокові стратегічні заходи почали формувати та обговорювати лідери демократичних країн світу.

Слід зауважити, що трансформація війни, що почалася наприкінці минулого століття, створила нову безпекову реальність, яку неможливо описати чинними концепціями (Milinko, & Milica, 2018, p. 5).

Для прикладу, Президент Франції Еммануель Макрон заявив, що американська парасолька безпеки залишилася в минулому, і що Європа повинна вибудувати власну надійну оборонну стратегію, якщо вона хоче вижити (Ania Nussbaum...). Аналогічної позиції фактично дотримується Верховний представник Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки Жозеп Боррель. Він неодноразово зауважував, що ЄС має зміцнювати власні оборонні спроможності, розвивати систему забезпечення власної безпеки (Defence: Remarks...; Munich Security...).

Наведені позиції набувають особливого значення з огляду на те, що сучасна гібридна війна полягає у використанні військових і невійськових заходів нелінійним і компліментарним способом (Värk, 2020, p. 27).

Таким чином, на підставі наведеного вище, можна стверджувати про гостру потребу й усвідомлення з боку лідерів держав – членів ЄС необхідності реформування правової та інституційної систем ЄС. Зважаючи на зазначене, на наше переконання, становить інтерес реформування європейського муніципального права, модернізація його місця та ваги в праві ЄС, посилення його ключової ролі й значення для інших галузей та інститутів права ЄС. Вагомість сучасного європейського муніципального права для міжнародної, європейської та української спільноти полягає в тому, що саме на місцевому

рівні одразу проявляються прорахунки, недоліки, зволікання в прийнятті потрібних рішень, у проведенні необхідних реформ, які вже надалі кристалізуються на державному рівні країн – членів ЄС та майбутньому – на рівні інституцій ЄС. До того ж на рівні держав – членів ЄС та інституцій ЄС багато в чому проявляються саме наслідки недолугої політики, коли причини зароджуються та криються на локальному (місцевому) рівні.

Тож варто наголосити, що фактично в умовах війни, повномасштабного вторгнення, звичайно, зазнає реформування й правова система України. Адже відсутність удосконалення правової системи України, брак сучасних реформ інституцій в Україні є вагомою загрозою подальшому розвитку, навіть більше – існуванню Української держави та її народу.

Водночас швидка й адекватна реакція органів державної влади, консолідація світу перед обличчям загроз посилює прагнення українців приєднатися до європейського цивілізаційного простору (Kaliuzhnyj et al., 2022, p. 31).

Також варто прослідкувати не лише вплив права ЄС, його цінностей і еталонів на правову систему України та такий елемент цієї системи, як муніципальне право. Становить інтерес також зворотний вплив євроінтеграційних прагнень України на європейське муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни.

Доцільно зауважити, що ЄС вважається добродійним учасником реформ, який заохочує та підтримує реформи в державах-членах та за їх межами. Проте реформи, ініційовані ЄС, не тільки дають очікуваний позитивний ефект. Вони також можуть спричинити й небажані наслідки (Blavoukos, & Oikonomou, 2023, p. 295).

Матеріали та методи

За останнє десятиліття така галузь національної системи права, як муніципальне право України, демонструє досить значну динаміку розвитку. Можна констатувати вагоме зростання його стратегічного значення для забезпечення сталого розвитку як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і держави загалом.

На наш погляд, передусім це пов'язано з процесами децентралізації державної влади, формуванням спроможних територіальних громад, зміцненням фінансової та матеріальної основ функціонування елементів системи місцевого самоврядування в Україні, і, відповідно, помітним збільшенням впливовості й ефективності органів і посадових осіб місцевого самоврядування в політичній системі суспільства. На правильність таких висновків вказує і функціональний аспект муніципально-правового статусу органів і посадових осіб місцевого самоврядування в умовах повномасштабного

вторгнення РФ. Адже в перші місяці війни, коли державний механізм не повною мірою був здатен забезпечити виконання всіх покладених на нього функцій, саме органи та посадові особи місцевого самоврядування в органічному поєднанні з інститутами громадянського суспільства взяли на себе значну частину завдань щодо організації протидії ворогу, забезпечення життєдіяльності населених пунктів, збереження життя членів територіальних громад тощо.

Звичайно, розвиток муніципального права України відображено в значній кількості науково-теоретичних досліджень вітчизняних науковців. Зокрема, різні аспекти становлення, піднесення та вдосконалення муніципального права досліджували такі вчені, як М. Баймуратов, О. Батанов, Н. Камінська, М. Костицький, В. Кравченко, В. Куйбіда, В. Погорілко, М. Пухтинський, В. Рубцов, А. Селіванов, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Шаповал і багато інших авторів.

Водночас, попри значну увагу, приділену проблематиці вітчизняного муніципального права, доволі мізерну кількість досліджень присвячено модернізації муніципального права України під впливом процесу тривалої перманентної інтеграції України до ЄС та НАТО. Відповідно не окреслено рівня імплементації стандартів і цінностей європейського муніципального права у вітчизняну правову систему.

Також слід зазначити, що в умовах сьогодення зазнає змін не лише національна правова система та муніципальне право України як елемент цієї системи, а й реформується право ЄС та загалом право держав – членів Ради Європи. І відповідно модернізується європейське муніципальне право як один з елементів системи права держав – членів Ради Європи.

Водночас варто зазначити підвищення останніми роками ефективності функціонування муніципального права в державах – членах ЄС. До того ж ці процеси вдосконалення національного муніципального права, європейського муніципального права та муніципального права в державах – членах ЄС є гостро необхідними, як беззаперечна умова подальшого ефективного функціонування вказаних систем в умовах або протидії повномасштабному вторгненню (Україна), або в умовах перманентної гібридної війни (ЄС, Рада Європи).

Методологія дослідження впливу євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право в умовах сучасної гібридної війни ґрунтується на системі: а) принципів дослідження впливу євроінтеграційного курсу України на європейське та національне муніципальне право (об'єктивності, історизму, плюралізму тощо); б) логічних прийомів (аналіз і синтез, аналогія, гіпотеза тощо); в) конкретних засобів дослідження модернізації вітчизняного муніципального права та європейського муніципального права. Серед таких доречно передусім

виокремити аксіологічний (ціннісний), синергетичний, герменевтичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, статистичний та інші методи пізнання.

Результати й обговорення

Відповідно до Конституції України стратегічним курсом Української держави є набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО¹.

Варто зауважити, що в умовах триваючої російської агресії ці конституційні постулати набрали особливого, на наш погляд, екзистенційного значення. Адже фактично це беззаперечна умова існування та розвитку Української держави та українського народу як на сьогодні, так і на середньострокову та довгострокову перспективу.

Нині самостійно протистояти російській загарбницькій війні Україна та її народ, з огляду на обмеженість власних ресурсів, не має достатньої змоги. Окрім того, до уваги треба брати той факт, що на території України відбувається тектонічне зіткнення двох абсолютно відмінних підходів в управлінні державою та суспільством (демократичної та авторитарної форм).

На наше переконання, скорочення та подальше нівелювання різноманітної підтримки РФ з боку держав недемократичного табору вже сьогодні призвели б до перемоги України та коаліції демократичного світу. Зважаючи на це, європейська та північноатлантична підтримка України в протистоянні людиноненависницьким планам РФ, її сателітів і її сюзерену, що активно виступає за біполярний світ, у нинішніх умовах є гостро необхідною.

Причому гострота та вагомість цієї підтримки абсолютно не зменшаться й надалі – після деокупації території України та на етапі післявоєнного відновлення Української держави (Kaminska, & Shaptala, 2022). Це обумовлено, на наше переконання, певними аспектами.

По-перше, історія та сучасність Української держави вказує на значне поширення корупції, існування декількох потужних фінансово-промислових груп зі значним лобюванням їх інтересів у державному секторі, в окремих випадках модернізацію та пристосування вказаних і створення на їх підставі нових олігархічних кланів, що спроможні знівелювати будь-які інвестиції у відновлення держави, покласти нанівець оптимістичні плани з розбудови України.

З огляду на цей фактор є потреба інтеграції України до ЄС із поетапним запровадженням стандартів держав – членів ЄС в організації як

державної, так і муніципальної влади, у забезпеченні прав і свобод людини та громадянина, зростанням інституційного впливу ЄС на механізм Української держави.

По-друге, на нашу думку, за доволі спрощеним підходом, піднесення будь-якої держави ґрунтується мінімум на трьох «китах»: а) інвестиціях; б) технологіях; в) людському потенціалі держави. Власне, якщо говорити про два перші фактори (інвестиції та технології), то вони не можуть прийти на територію, де не гарантується безпека бізнесу, існує вірогідність якихось військових ударів (перш за все, йдеться про балістичні, крилаті, гіперзвукові ракетні та дронів атаки). Відповідно, з метою розв'язання безпекового питання, є гостра потреба інтеграції України до НАТО або перспективних сил швидкого реагування, що, імовірно, будуть створюватися в ЄС, або, щонайменше, укладенні двосторонніх чи багатосторонніх безпекових угод України з демократичними державами, зацікавленими у військово-політичному співробітництві (країни Балтії, Польща, Фінляндія, Швеція тощо).

Водночас варто зауважити, що реалізація євроінтеграційного курсу України важлива не лише для нашої держави, а й для самого Європейського Союзу з огляду на безліч чинників. До того ж її успішність для українського народу та ЄС істотно залежатиме саме від муніципальної політики. Адже на місцевому рівні, у селах, селищах, містах, районах та областях безпосередньо втілюватиметься рішення Європейського парламенту, Ради ЄС, Європейської ради, Європейської комісії та інших інституцій як ЄС, так і Ради Європи. Позаяк у цих адміністративно-територіальних одиницях України освоюватимуться інвестиції, стимулюватиметься бізнес-активність, будуватимуться мости довіри між партнерами, розширюватиметься транс-кордонне співробітництво територіальних громад України, органів і посадових осіб, що діють від їх імені з відповідними комунами та муніципалітетами держав – членів ЄС та Ради Європи.

І вже нині в цій царині можна навести як позитивні приклади співпраці, так і негативні.

Для прикладу, відбудова лише м. Ірпеня після руйнувань, яких завдала РФ, може коштувати приблизно мільярд доларів. Про це у квітні 2022 року повідомляв голова Інвестиційної ради міста Ірпінь. Частина витрат уже взяли на себе такі організації, як UNICEF, Terre des Hommes Italy, IOM Ukraine, Open Door Ukraine, IOCC, ADRA Ukraine, ПРООН, NEFCO, уряд Японії та багато інших. За інформацією Фонду відновлення Ірпеня, станом на початок травня 2023 року, отримали допомогу у відновленні 412 багатоквартирних та 322 приватних будинків в Ірпінській громаді (Oraque reconstruction...). Проте прозорість освоєння цих фінансових ресурсів, дотримання антикорупційного законодавства викликає багато запитань як в української громадськості, так і в

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

інвесторів і партнерів України. Як наслідок, ЄС підтримав програму «Антикорупційна ініціатива ЄС» (EUACI), спрямовану на підтримку боротьби з корупцією в Україні, що фінансується ЄС, співфінансується та виконується Міністерством закордонних справ Данії. EUACI було організовано публічну дискусію «Підзвітність у реконструкції: міжнародний досвід і приклад України» за участю представників Європейської комісії, урядових кіл України та держав-партнерів України щодо підвищення незалежності, ефективності та стійкості антикорупційних інституцій України та посилення спроможності місцевого самоврядування, громадянського суспільства, ЗМІ та бізнесу сприяти боротьбі з корупцією (Reviewing the Public...).

Звісно, прикладів позитивної співпраці територіальних громад України, їх органів місцевого самоврядування та посадових осіб значно більше. Зокрема спостерігаємо ефективне співробітництво територіальних громад України щодо залучення інвесторів, забезпечення техногенно-екологічної безпеки й уникнення надзвичайних ситуацій, розбудови якісної та безпечної системи комунікації в умовах війни, формування, оцінки та моніторингу стратегій власного розвитку й інші напрямів у межах проекту «U-LEAD з Європою», який впроваджує німецька урядова компанія Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH та який діє в Україні за дорученням п'яти німецьких міністерств, Європейського Союзу, а також уряду Великої Британії, Державного секретаріату Швейцарії з економічних питань (SECO) (U-LEAD with...). «U-LEAD з Європою» є програмою співпраці між українським урядом, Європейським Союзом та його державами-членами: Німеччиною, Польщею, Данією та Словенією у створенні багаторівневої системи управління, яка відповідатиме критеріям прозорості, підзвітності та відповідності потребам громадян України.

Цікавою є співпраця України та ЄС в межах функціонування Європейського комітету регіонів ЄС. Європейський комітет регіонів (CoR) є голосом регіонів і міст ЄС, що представляє місцеві та регіональні органи влади в ЄС та консультує щодо нових законів, які впливають на регіони та міста. Так, Європейський комітет регіонів ЄС через сім днів після того, як Україна отримала статус країни – кандидата на вступ до ЄС, на 150-му пленарному засіданні Ради регіонів створив Європейський альянс міст і регіонів за відновлення України (Blyzniak, & Rykov, 2023). Метою діяльності Європейського альянсу міст і регіонів за відновлення України є: а) координація спільних зусиль з містами й регіонами ЄС, що готові залучити ресурси для підтримки ефективною та сталою реконструкції України; б) сприяння подальшому контакту й співпраці партнерів з інституціями ЄС та в межах «Платформи відбудови України», а також між ЄС

і українськими місцевими та регіональними органами влади й асоціаціями. Європейський комітет регіонів ЄС розробив декларацію та концепцію з питань відновлення, реконструкції та модернізації України (Declaration to the International...).

Неоціненною є підтримка України, її громадян з боку Агентства ЄС з питань притулку. Агентство ЄС з питань притулку запровадило тимчасові заходи на виконання Рішення Ради ЄС від 4 березня 2022 року № 2022/382 «Про встановлення існування масового притоку переміщених осіб з України у значенні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запровадження тимчасового захисту» (Council Implementing...). Цим рішенням констатовано, що вторгнення має на меті підірвати європейську й глобальну безпеку та стабільність.

Зокрема Європейська Рада у своїх висновках від 24 лютого 2022 року найрішучіше засуджує неспровоковану та невиправдану військову агресію РФ проти України, зазначає грубе порушення міжнародного права та принципів Статуту ООН. Європейська Рада вимагає від РФ повної поваги до територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України в її міжнародно визнаних кордонах, що включає право України обирати власну долю. Європейська Рада також підтверджує, що російський уряд несе повну відповідальність за свій акт агресії, який спричиняє людські страждання та загибель людей, і що він відповідатиме за свої дії. На знак солідарності з Україною Європейська Рада погоджує майбутні санкції, закликає продовжити роботу щодо готовності на всіх рівнях і запросила Європейську комісію ЄС запропонувати заходи на випадок надзвичайних ситуацій.

Показовою з огляду на зазначене є позиція Європейської комісії ЄС. Зокрема, Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн зауважила, що Європа залишається разом з українцями, які виборюють краще майбутнє: «Разом ми можемо виграти цей бій. Разом ми можемо довершити наш Союз. Разом ми можемо привести Україну в наш спільний європейський дім. Це мрія героїв України та мучеників України. Це також і наша мрія. Разом ми – Європа» (Ukraines path...). Як наслідок, 14 грудня 2023 року лідери ЄС погодилися розпочати переговори про вступ України та підтвердили своє зобов'язання продовжувати надавати рішучу підтримку Україні та її народу стільки, скільки це буде потрібно. Лідери ЄС запросили Раду ЄС ухвалити межі переговорів щойно Україна завершить відповідні реформи, викладені в рекомендаціях Комісії від 8 листопада 2023 року.

На переконання Європейської комісії ЄС Україна досягла прогресу в кількох важливих напрямках, зокрема: реформування своєї системи правосуддя, приборкання влади олігархів, боротьба з відмиванням грошей,

реформування органів судової влади, захист прав національних меншин. Україна також продемонструвала виняткову здатність досягти прогресу в узгодженні з *acquis* ЄС, навіть під час війни (Ukraines path...).

Звичайно, на наш погляд, це доволі оптимістичні заяви з боку виконавчої інституції ЄС. Водночас вони надихають Україну й українців на майбутні кроки становлення України як повноправного та впливового майбутнього члена ЄС.

З огляду на наведене вище, можна констатувати вагому модернізацію європейської безпекової політики за 2023–2024 роки як у контексті протидії гібридній війні держави – спонсора тероризму – РФ проти держав – членів ЄС та Ради Європи, так і в напрямі різноманітної політичної, інформаційної, економічної, фінансової, військово-стратегічної та іншої підтримки України щодо спротиву загарбницьким планам групи воєнних злочинців на чолі РФ.

Загалом після початку повномасштабної війни можна спостерігати поляризацію поглядів на інтеграційні та дезінтеграційні процеси. Так, більша частина європейського політикуму об'єднується навколо підтримки України, менша частина, переважно представники більш радикальних рухів, які мають відцентричні настрої, виступають проти підтримки України та продовження майбутніх дезінтеграційних процесів (часто це здійснюється за сприяння РФ) (Blyzniak, & Rykov, 2023, p. 100).

Варто зауважити, що війна РФ проти України обумовила формування нової нормальності в міжнародному співробітництві та послужила тригером розбудови самодостатньої пан'європейської системи (Pidorysheva, 2022, p. 5).

Також слід зазначити ґрунтовне вдосконалення стратегії протидії імперіалістичним планам РФ та її союзників з авторитарного клубу держав з боку інституцій Ради Європи. На наш погляд, основоположними рішеннями тут є, наприклад, Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи про визнання російського режиму терористичним (PACE adopts...), Звіт Комітету з правових питань та прав людини ПАРЕ від 15 квітня 2024 року про необхідність протистояти тоталітарному режиму Путіна та його війні з демократією (Alexei Navalys...), Рішення Комітету міністрів Ради Європи про припинення членства РФ в Раді Європи зважаючи на триваючі серйозні порушення Статуту Ради Європи (Committee of Ministers...), Резолюція ПАРЕ про нелегітимність Путіна та РПЦ як інструмент пропаганди (PACE recognizes...) та багато інших.

Водночас така прогресивна зовнішня стратегія ЄС та Ради Європи не знаходить свого належного відображення в європейському муніципальному праві держав – членів Ради Європи та муніципальному праві держав – членів ЄС. Про відсутність відповідної модернізації

муніципальної політики у світлі гібридної війни держави-спонсора тероризму – РФ яскраво свідчать перемоги передусім на місцевих виборах, а надалі – й на загальнодержавних формах реалізації прямої демократії різних праворадикальних політичних партій і рухів, які до певної міри сповідують проросійські погляди.

Наприклад, можна згадати приголомшливу перемогу на виборах у листопаді 2023 року в Нідерландах після багатьох років політичного маргінесу ультраправого Герта Вілдерса, який очолює нідерландську Партію свободи (PVV). Він сповідує ісламофобську та ксенофобську позицію, а також рішуче виступає проти ЄС та проти євро. Після того, як Великобританія проголосувала за Brexit, ідея «Nexit» (виходу Нідерландів з ЄС) стала основою його політичної платформи (Far rights...).

До того ж вказаний політик прагне максимально масштабувати свої політичні погляди шляхом об'єднання з проросійськими політичними діячами держав – членів ЄС. Зокрема, свого часу Герт Вілдерс об'єднувався з Марін Ле Пен, лідером ультраправої партії «Національний фронт», з метою створення євроскептичного альянсу та підриву роботи Європейського парламенту зсередини (Le Pen...).

Як відомо, ультраправий політик Марін Ле Пен багато років підтримувала тісні зв'язки з російським режимом і неодноразово заявляла про своє захоплення Путіним і підтримку його політики, попри грубі порушення російським режимом прав людини та міжнародного права (What are Marine...).

Марін Ле Пен як кандидат у президенти від «Національного об'єднання» ще 2022 року заявила, що санкції не мають іншої мети, окрім тієї, щоб змусити людей Європи страждати. Улітку 2023 року вона назвала поставки зброї в Україну безвідповідальними та попросила Президента Франції Еммануеля Макрона зосередитися на організації мирної конференції (French far right...).

Також можна згадати муніципальні вибори в Стокгольмі, що відбулися 11 вересня 2022 року одночасно із загальними виборами у Швеції. На цих виборах вагоме зростання політичних симпатій (друге місце) відзначається в «Шведських демократів» на чолі з Джиммі Акессоном (Anti-immigrant Sweden...). У свій час, як заявляють у Європейському центрі досліджень популізму (ECPS), у звіті про голосування Європейського парламенту з питань, пов'язаних з РФ, було встановлено, що «Шведські демократи» були однією з найбільш дружніх до РФ партій (The repercussions...).

Аналогічні процеси відбуваються і в інших державах – членах ЄС. Наприклад, у червні 2023 року проросійська ультраправа партія «Альтернатива для Німеччини» уперше перемогла на місцевих виборах. Варто зауважити,

що «Альтернатива для Німеччини» (AfD) вже деякий час перебуває на хвилі успіху, і за останніми опитуваннями вона посідає друге місце в країні. Остання перемога AfD відбулася в грудні 2023 року на виборах мера в Пірні, містечку з 39 000 мешканців у східній землі Саксонія на кордоні з Чехією, де 53-річний Тім Лохнер переміг як незалежний кандидат, підтриманий AfD. До цього, у червні, AfD виграла вибори до окружної ради в Зоннеберзі в східній землі Тюрінгія, тоді як у жовтні AfD виграла на виборах до земель у південних і центральних землях Баварія та Гессен (Is Germanys far-right...). Імовірно ці електоральні уподобання пов'язані з не зовсім вдалим реформами місцевого самоврядування, проведеними у вказаних землях (Ebinger, Kuhlmann, Vogumil, 2019, p. 6).

Слід зауважити, що такі приклади перемоги до певної міри проросійських політичних сил на місцевих виборах у державах – членах ЄС, а тим більше – у державах – членах Ради Європи можна досить тривало продовжувати. Наведене вище окреслює гостру потребу реформування європейської муніципальної політики та, відповідно, європейського муніципального права.

Висновки

Беззаперечно 2024 рік є вже переломним в усвідомленні масштабу людиноненависних планів держави, спонсору тероризму – РФ. Це усвідомлення зазначено в посиленій європейській безпековій інтеграції та відповідній модернізації політики держав – членів ЄС та Ради Європи, спрямованої на протидію довготривалий, перманентній гібридній війні РФ, її сюзерену та союзників з авторитарного клубу.

Вже нині європейська спільнота чітко усвідомлює, що неспровокована й агресивна війна РФ проти України є не лише загрозою

існуванню суверенної держави Україна та геноцидом українського народу, а й має за мету руйнування європейських цінностей щодо демократії, свободи, верховенства права та ліквідацію створених на цих принципах міжнародних міждержавних об'єднань держав (Рада Європи, ЄС та НАТО), мінімізацію їх геополітичного значення. Вказане розуміння терористичної сутності РФ знаходить системне відображення в правотворчості уповноважених інституцій ЄС, ОБСЄ та Ради Європи, спрямованих на підтримку України.

Звичайно, євроінтеграційний курс України не лише обумовлює вдосконалення європейського муніципального права (у межах держав – членів Ради Європи), а й національного муніципального права України. Адже правильність обраних реформ щодо децентралізації публічної влади в Україні підтвердило, в переважній більшості, життя через дієвість та ефективність системи місцевого самоврядування в протидії російській агресії.

Також варто констатувати й наявність негативних тенденцій в сучасній європейській муніципальній політиці. Вони пов'язані з певними (вже непоодинокими) перемогами ультраправих політичних сил і рухів у низці європейських держав як на місцевих виборах, так іноді й вже на загальнодержавних плебісцитах. Наведене обумовлює гостру оперативну потребу в перегляді внутрішньої муніципальної політики держав – членів ЄС та Ради Європи в протидії абсолютно популістичним проросійськи налаштованим європейським політичним силам. У випадку відсутності реакції це загрожує вже у короткостроковій перспективі (2–3 роки) остаточному руйнуванню системи міжнародної та європейської безпеки.

References

- [1] 150th CoR Plenary Session. (2022). (n.d.). Retrieved from <https://cor.europa.eu/en/events/Pages/150th-cor-plenary-session.aspx>.
- [2] Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy: Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights 15 April 2024. (n.d.). Retrieved from https://pace.coe.int/en/files/33442/html#_TOC_d228e447.
- [3] Ania Nussbaum Macron Says Europe Can No Longer Rely on US for Its Security. (n.d.). Retrieved from https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-25/macron-says-eu-can-no-longer-rely-on-us-for-its-security?utm_source=website&utm_medium=share&utm_campaign=copy.
- [4] Anti-immigrant Sweden Democrats leader eyes right-wing election victory. (n.d.). Retrieved from <https://www.france24.com/en/europe/20220911-sweden-s-right-bloc-has-narrow-lead-as-votes-counted-in-election-cliffhanger>.
- [5] Blavoukos, S., & Oikonomou, G. (2023). Reforming suo tempore: Exploring the unintended consequences of the European Unions 'reform actorness. *The British Journal of Politics and International Relations*, 25(2), 295-310. doi: 10.1177/13691481221077842.
- [6] Blyzniak, O., & Rykov, A. (2023). The main problems of the European integration course of Ukraine. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 15(1), 96-107. doi: 10.15421/352312.

- [7] Committee of Ministers decides russia ceases to be a member of the Council of Europe. (n.d.). Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/delegations/council-europe/committee-ministers-decides-russia-ceases-be-member-council-europe_en?s=51.
- [8] Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 "Establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection". (n.d.). Retrieved from http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj.
- [9] Declaration to the International Expert Conference on the Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine in Berlin on 25 October 2022. (n.d.). Retrieved from https://cor.europa.eu/en/engage/Pages/European-Alliance-of-Cities-and-Regions-for-the-reconstruction-of-Ukraine.aspx?origin=spotlight#ctl00_ctl60_g_f882d180_7c16_4f40_be89_d7e54111dd99_ctl00_DocumentsTitle.
- [10] Defence: Remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the press conference to present the European Defence Industrial Strategy. (n.d.). Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/eeas/defence-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-press-conference-present-european_en.
- [11] Ebinger, F., Kuhlmann, S., & Bogumil, J. (2019). Territorial reforms in Europe: effects on administrative performance and democratic participation. *Local Government Studies*, 45, 1-23. doi: 10.1080/03003930.2018.1530660.
- [12] Edward Helmore Trump says he would encourage Russia to attack Nato allies who pay too little. (n.d.). Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/11/donald-trump-says-he-would-encourage-russia-to-attack-nato-countries-who-dont-pay-bills>.
- [13] Far rights Geert Wilders seals shock win in Dutch election after years on political fringe. (n.d.). Retrieved from <https://www.france24.com/en/europe/20231125-far-right-s-geert-wilders-seals-shock-win-in-dutch-election-after-years-on-political-fringe>.
- [14] French far right calls out 'cabal after new report on Russian interference. (n.d.). Retrieved from <https://www.politico.eu/article/french-far-right-marine-le-pen-cabal-after-new-report-on-russian-ties>.
- [15] Ionita, C. (2023). Conventional and Hybrid Actions in the Russias Invasion of Ukraine. *Security and Defence Quarterly*, 44, 5-20. doi: 10.35467/sdq/168870.
- [16] Is Germanys far-right AfD a threat to democracy? (n.d.). Retrieved from <https://www.dw.com/en/is-germanys-far-right-afd-a-threat-to-democracy/a-67843885>.
- [17] James FitzGerald Trump says he would encourage Russia to attack Nato allies who do not pay their bills. (n.d.). Retrieved from <https://bbc.com/news/world-us-canada-68266447>.
- [18] Kaliuzhnyj, R.A., Bytyrin, Ye.O., Shapenko, L.A., Zhuravel, Y.V., & Lukashenko, A.A. (2022). Advantages and Disadvantages of the Local Government Reform in Ukraine and Other Countries: A Comparative Legal Analysis. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(88), 31-44. doi: 10.7366/1509499528803.
- [19] Kaminska, N., & Shaptala, N. (2022). State policy of Ukraine on issues of temporarily occupied territories: problems of conceptualization in modern scientific discourse. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(23), 57-69. doi: 10.33270/01222302.5735.
- [20] Le Pen and Wilders unite to form eurosceptic alliance. (n.d.). Retrieved from <https://www.france24.com/en/20131113-france-netherlands-far-right-le-pen-wilders-anti-european-union-alliance>.
- [21] Martin Pengelly Trump told European leaders that US 'will never come to help you. (n.d.). Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2024/jan/10/donald-trump-says-never-help-europe-attack>.
- [22] Milinko, S., & Milica, T. (2018). The evolution of European perception of the term "hybrid warfare". *Vojno delo*, 1, 5-21. doi: 10.5937/vojdela1801005V.
- [23] Munich Security Conference: High Representative Josep Borrell on the new geopolitical agenda. (n.d.). Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/munich-security-conference-high-representative-josep-borrell-new-geopolitical-agenda_en.
- [24] Opaque reconstruction of Irpen. (n.d.). Retrieved from <https://dozorro.org/blog/neprozora-vidbudova-irpenya>.
- [25] PACE adopts resolution to recognize russia terrorist regime. (n.d.). Retrieved from <https://latifundist.com/en/novosti/60069-99-golosiv-zi-100-parye-viznala-rosiyu-derzhavoyu-teroristom>.
- [26] PACE recognizes Russian President Putin as illegitimate, Russian Orthodox Church as propaganda tool. (n.d.). Retrieved from <https://en.interfax.com.ua/news/general/981169.html>.
- [27] Pidorycheva, I. (2022). The European research space: a new stage of development and possibilities of integration of Ukraine in the war and post-war periods. *Economy of industry*, 3(99), 5-40. doi: 10.15407/econindustry2022.03.005.

- [28] Reviewing the Public Discussion "Accountability in Reconstruction: International Experience and the Case of Ukraine". (n.d.). Retrieved from <https://euaci.eu/news/reviewing-the-public-discussion-%E2%80%9Caccountability-in-reconstruction-international-experience-and-the-case-of-ukraine%E2%80%9D>.
- [29] Sjøfjell, Beate. (2021). Reforming EU Company Law to Secure the Future of European Business. *European Company and Financial Law Review*, 2, 190-217. doi: 10.1515/ecfr-2021-0009.
- [30] The EU Anti-Corruption Initiative (EUACI) – the leading anti-corruption support program in Ukraine. (n.d.). Retrieved from <https://euaci.eu/who-we-are/about-programme>.
- [31] The repercussions of the Russian Invasion of Ukraine on the populist Radical Right in Sweden. (n.d.). Retrieved from <https://www.populismstudies.org/the-repercussions-of-the-russian-invasion-of-ukraine-on-the-populist-radical-right-in-sweden>.
- [32] Ukraines path towards EU accession. (n.d.). Retrieved from https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_en.
- [33] U-LEAD with Europe: Ukraine Local Empowerment, Accountability and Development Programme. (n.d.). Retrieved from <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=1235>.
- [34] Värk, R. (2020). Legal Complexities in the Service of Hybrid Warfare. *Ky-iv-Mohyla Law and Politics Journal*, 6, 27-43. doi: 10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43.
- [35] What are Marine Le Pen ties to Vladimir Putins Russia? (n.d.). Retrieved from https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/04/21/what-are-marine-le-pen-s-ties-to-vladimir-putin-s-russia_5981192_8.html.

Список використаних джерел

- [1] 150th CoR Plenary Session. 2022. URL: <https://cor.europa.eu/en/events/Pages/150th-cor-plenary-session.aspx>.
- [2] Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy: Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights 15 April 2024. URL: https://pace.coe.int/en/files/33442/html#_TOC_d228e447.
- [3] Ania Nussbaum Macron Says Europe Can No Longer Rely on US for Its Security. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-25/macron-says-eu-can-no-longer-rely-on-us-for-its-security?utm_source=website&utm_medium=share&utm_campaign=copy.
- [4] Anti-immigrant Sweden Democrats leader eyes right-wing election victory. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20220911-sweden-s-right-bloc-has-narrow-lead-as-votes-counted-in-election-cliffhanger>.
- [5] Blavoukos S., Oikonomou G. Reforming suo tempore: Exploring the unintended consequences of the European Union's 'reform actorness'. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2023. No. 25 (2). P. 295–310. doi: 10.1177/13691481221077842.
- [6] Близняк О., Риков А. Головні проблеми євроінтеграційного курсу України. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. № 15 (1). С. 96–107. doi: 10.15421/352312.
- [7] Committee of Ministers decides russia ceases to be a member of the Council of Europe. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/council-europe/committee-ministers-decides-russia-ceases-be-member-council-europe_en?s=51.
- [8] Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 «Establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection». URL: http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj.
- [9] Declaration to the International Expert Conference on the Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine in Berlin on 25 October 2022. URL: https://cor.europa.eu/en/engage/Pages/European-Alliance-of-Cities-and-Regions-for-the-reconstruction-of-Ukraine.aspx?origin=spotlight#ctl00_ctl60_g_f882d180_7c16_4f40_be89_d7e54111dd99_ctl00_DocumentsTitle.
- [10] Defence: Remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the press conference to present the European Defence Industrial Strategy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/defence-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-press-conference-present-european_en.
- [11] Ebinger F., Kuhlmann S., Bogumil J. Territorial reforms in Europe: effects on administrative performance and democratic participation. *Local Government Studies*. 2019. No. 45. P. 1–23. doi: 10.1080/03003930.2018.1530660.

- [12] Edward Helmore Trump says he would encourage Russia to attack Nato allies who pay too little. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/11/donald-trump-says-he-would-encourage-russia-to-attack-nato-countries-who-dont-pay-bills>.
- [13] Far right's Geert Wilders seals shock win in Dutch election after years on political fringe. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20231125-far-right-s-geert-wilders-seals-shock-win-in-dutch-election-after-years-on-political-fringe>.
- [14] French far right calls out 'cabal' after new report on Russian interference. URL: <https://www.politico.eu/article/french-far-right-marine-le-pen-cabal-after-new-report-on-russian-ties>.
- [15] Ionita C. Conventional and Hybrid Actions in the Russia's Invasion of Ukraine. *Security and Defence Quarterly*. 2023. No. 44. P. 5–20. doi: 10.35467/sdq/168870.
- [16] Is Germany's far-right AfD a threat to democracy? URL: <https://www.dw.com/en/is-germanys-far-right-afd-a-threat-to-democracy/a-67843885>.
- [17] James FitzGerald Trump says he would 'encourage' Russia to attack Nato allies who do not pay their bills. URL: <https://bbc.com/news/world-us-canada-68266447>.
- [18] Kaliuzhnyj R. A., Bytyrin Ye. O., Shapenko L. A., Zhuravel Y. V., Lukashenko A. A. Advantages and Disadvantages of the Local Government Reform in Ukraine and Other Countries: A Comparative Legal Analysis. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. No. 2 (88). P. 31–44. doi: 10.7366/1509499528803.
- [19] Камінська Н., Шаптала Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 57–69. doi: 10.33270/01222302.57.
- [20] Le Pen and Wilders unite to form eurosceptic alliance. URL: <https://www.france24.com/en/20131113-france-netherlands-far-right-le-pen-wilders-anti-european-union-alliance>.
- [21] Martin Pengelly Trump told European leaders that US 'will never come to help you'. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2024/jan/10/donald-trump-says-never-help-europe-attack>.
- [22] Milinko S., Milica T. The evolution of European perception of the term «hybrid warfare». *Vojno delo*. 2018. No. 1. P. 5–21. doi: 10.5937/vojdelo1801005V.
- [23] Munich Security Conference: High Representative Josep Borrell on the new geopolitical agenda. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/munich-security-conference-high-representative-josep-borrell-new-geopolitical-agenda_en.
- [24] Непрозора відбудова Ірпеня. URL: <https://dozorro.org/blog/neprozora-vidbudova-irpenya>.
- [25] PACE adopts resolution to recognize russia terrorist regime. URL: <https://latifundist.com/en/novosti/60069-99-golosiv-zi-100-parye-viznala-rosiyu-derzhavoyu-teroristom>.
- [26] PACE recognizes Russian President Putin as illegitimate, Russian Orthodox Church as propaganda tool. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/general/981169.html>.
- [27] Підоричева І. Європейський дослідницький простір: новий етап розвитку та можливості інтеграції України у воєнний і повоєнний періоди. *Економіка промисловості*. 2022. № 3 (99). С. 5–40. doi: 10.15407/econindustry2022.03.005.
- [28] Reviewing the Public Discussion «Accountability in Reconstruction: International Experience and the Case of Ukraine». URL: <https://euaci.eu/news/reviewing-the-public-discussion-%E2%80%99Accountability-in-reconstruction-international-experience-and-the-case-of-ukraine%E2%80%9D>.
- [29] Sjäffjell, Beate. Reforming EU Company Law to Secure the Future of European Business. *European Company and Financial Law Review*. 2021. No. 2. P. 190–217. doi: 10.1515/ecfr-2021-0009.
- [30] The EU Anti-Corruption Initiative (EUACI) – the leading anti-corruption support program in Ukraine. URL: <https://euaci.eu/who-we-are/about-programme>.
- [31] The repercussions of the Russian Invasion of Ukraine on the populist Radical Right in Sweden. URL: <https://www.populismstudies.org/the-repercussions-of-the-russian-invasion-of-ukraine-on-the-populist-radical-right-in-sweden>.
- [32] Ukraine's path towards EU accession. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_en.
- [33] U-LEAD with Europe: Ukraine Local Empowerment, Accountability and Development Programme. URL: <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=1235>.
- [34] Värk R. Legal Complexities in the Service of Hybrid Warfare. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2020. No. 6. P. 27–43. doi: 10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43.
- [35] What are Marine Le Pen's ties to Vladimir Putin's Russia? URL: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/04/21/what-are-marine-le-pen-s-ties-to-vladimir-putin-s-russia_5981192_8.html.

The Impact of Ukraine's European Integration Course on European and National Municipal Law in the Conditions of Modern Hybrid Warfare

DEMYDENKO Volodymyr

PhD in Law, Associate Professor,

Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>

Abstract. Currently, the European community has a clear idea that Russia's aggressive war against Ukraine is not only a threat to the existence of the sovereign state of Ukraine and the genocide of the Ukrainian people, but also pursues the destruction of European values regarding democracy, freedom, the rule of law and the liquidation of international intergovernmental organizations created on these principles associations of states (Council of Europe, EU and NATO), minimizing their geopolitical significance. This understanding of the terrorist nature of Russia is systematically reflected in the legislation of the authorized institutions of the EU, the OSCE and the Council of Europe aimed at supporting Ukraine. Of course, Ukraine's European integration course not only conditions the reformation of the national municipal law of Ukraine in wartime conditions, but also the improvement of the European municipal law (within the member states of the Council of Europe). Accordingly, there is a need to analyze the current state of reforming the European municipal law and the municipal law of Ukraine. The purpose of the publication is to study the impact of Ukraine's European integration course on European and national municipal law in the conditions of the modern Russian hybrid war. The research methodology is a system of theoretical principles (historicism, objectivity, pluralism, etc.), logical methods (analysis and synthesis, induction and deduction, analogy, hypothesis, etc.) and specific means of research, which made it possible to fully reveal the modernization trends of modern European and national municipal law. Scientific novelty. The publication improves the scientific and theoretical understanding of the relationship between the impact of Ukraine's European integration course on both Ukrainian municipal law and European municipal law. Research results. The modernization of the European security and defense policy is analyzed from the point of view of the European integration course of Ukraine and the urgent need to oppose the Russian hybrid war against European values. Practical significance. The presence of certain negative trends in modern European municipal politics, associated with the occasional victories of far-right pro-Russian political forces and movements in a number of European states, both in local elections and sometimes in national elections, has been established.

Keywords: municipal law of Ukraine; European municipal law; European integration course of Ukraine; modern hybrid warfare; territorial integrity; de-occupation; human rights and freedoms; public authorities.

DOI: 10.33270/01242702.82
УДК 340.12

Вплив громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування в процесі реалізації дискреційних повноважень

ВАНДЖУРАК Роман*

доктор філософії в галузі права,
докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Анотація. Процесуальні рішення суб'єктів правозастосування ґрунтуються не тільки на вимогах закону та фактичних обставинах справи (доказах), а й різного роду впливах, серед яких не останнє місце посідає громадська думка. Суб'єкти правозастосування, як і пересічні громадяни, теж формують особисту думку про певні суспільні процеси, що своєю чергою відображаються на їх внутрішньому переконанні в процесі здійснення дискреційних повноважень. Оскільки громадська думка не завжди ретранслює реальні запити суспільства й культивує благородні цілі та може бути корегованою для досягнення певної мети, її вплив на суб'єктів правозастосування потребує окремого філософсько-правового аналізу. Наукова новизна полягає в тому, що в дослідженні автор уперше заявляє про вплив громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування та вважає, що він може мати негативні наслідки. Під час підготовки статті автор застосував методи аналізу, синтезу й узагальнення, за допомогою яких вдалося встановити вплив громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування. Для обґрунтування результатів і формулювання висновків проведеного дослідження було використано методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення й аналогії, які дали змогу переконатися, що громадська думка має вагомий вплив на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування й такий вплив здебільшого є негативним. Автор переконаний, що порушені в дослідженні питання є актуальними, а запропоновані ним способи нівелювання висловлених побоювань мають і практичну значущість, позаяк ці ідеї можуть бути використані під час підвищення кваліфікації суб'єктів правозастосування.

Ключові слова: громадська думка; внутрішнє переконання; розсуд; суб'єкти прийняття процесуальних рішень; суб'єкти правозастосування; філософія права.

Історія статті:

Отримано: 25.01.2024
Переглянуто: 26.02.2024
Прийнято: 28.03.2024

Рекомендоване посилання:

Ванджурак Р. Вплив громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування в процесі реалізації дискреційних повноважень. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 82–91. doi: 10.33270/01242702.82.

*Відповідальний автор

Вступ

Процесуальне законодавство сучасних країн світу надає право суб'єктам правозастосування ухвалювати рішення на підставі внутрішнього переконання, тобто застосовувати дискреційні повноваження. Для прикладу, в Кримінальному процесуальному кодексі України суд наділений повноваженнями оцінювати на підставі свого внутрішнього переконання документи, речі, показання свідків з погляду їх допустимості, достовірності та достатності, надаючи їм статус доказів, після чого, на підставі тих же доказів, ухвалювати остаточне рішення в справі, керуючись знову ж таки своїм внутрішнім переконанням¹. Таким чином, суд ухвалює рішення лише за умови достатності доказів, тоді як останні вважаються достатніми, якщо вони дозволяють суду ухвалити те чи інше рішення в справі (Starenkyi, & Hvozdk, 2022). Причому сам суд і уповноважений кваліфікувати докази як достатні чи недостатні на власний розсуд, при тому – за відсутністю чітко визначених критеріальних вимірів такої оцінки. Та не лише суд. Відповідно до вимог ст. 94¹ Кримінального процесуального кодексу України, слідчі (дознавачі, детективи) та прокурори теж уповноважені оцінювати докази та приймати процесуальні рішення на підставі свого внутрішнього переконання. А тому запропонована форма визначення умов достатності доказів припускає практично необмежений діапазон суб'єктивної свободи під час прийняття процесуальних рішень і забезпечується це шляхом використання суб'єктами правозастосування свого внутрішнього переконання в процесі ухвалення процесуальних рішень (Vandzhurak, 2023).

Отже, попри постійні інновації права в догоду нинішнім глобалізаційним процесам (відкритість, доступність), ухвалення процесуальних рішень на підставі внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування залишає в праві, зокрема процесуальному, елемент певної консервативності, навіть застарілості, що робить інститут правозастосування, як і упродовж усього його існування, непередбачуваним (Vandzhurak, 2023), а подекуди й свавільним (Kostytsky, 2021). Тому є досить значущими дослідження факторів, які мають або можуть мати вплив, формують чи можуть формувати внутрішнє переконання як звичайної людини, так і суб'єкта правозастосування.

Автор частково вже порушував це питання в публікаціях, де серед іншого було встановлено, що вплив на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування має світогляд (Vandzhurak, 2024), пропаганда, постправа (Vandzhurak,

2023), суспільний інтерес тощо. Водночас він переконаний, що не менш вагомий вплив на формування внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування має поширена в суспільстві громадська думка.

Таким чином, метою цієї статті є дослідження поняття громадської думки з філософського-правового погляду загалом та її впливу на розсуд суб'єктів правозастосування під час здійснення ними дискреційних повноважень, а також з'ясування наслідків такого впливу та мінімізацію можливих негативних виявів.

Матеріали та методи

Під час дослідження поняття громадської думки було опрацьовано низку публікацій вітчизняних і закордонних авторів, проаналізовано їхній доробок у царині його впливу на судові та правоохоронні органи загалом й конкретного суб'єкта правозастосування зокрема.

За допомогою методу аналізу вдалося встановити нерозривний зв'язок громадської думки з внутрішнім переконанням суб'єктів правозастосування, тоді як методами синтезу й узагальнення довести, що, ухвалюючи рішення на підставі внутрішнього переконання, суб'єкти правозастосування враховують думку громадськості й намагаються їй догодити.

Для обґрунтування результатів і формулювання висновків пропонованого дослідження було використано методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення й аналогії, які дали змогу переконатися, що громадська думка має неабиякий вплив на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування в процесі ухвалення ними процесуальних рішень, і такий вплив має не завжди позитивні наслідки.

Оскільки коло службових осіб, наділених дискреційними повноваженнями, надзвичайно широке, суб'єктами прийняття процесуальних рішень у цій публікації слід вважати осіб з дискреційними повноваженнями в судових і правоохоронних органах України.

Огляд літератури

Проблематику розуміння та характеристики різноманітних аспектів громадської думки простежуємо в працях багатьох закордонних і вітчизняних вчених, причому в різних періодах розвитку людської цивілізації, починаючи з древніх часів і закінчуючи сьогоденням.

Так, для філософських поглядів мислителів Древньої Греції (Парменід, Емпедокл, Демокрит) характерним було протиставлення категорій «думки» і «знання» (Melenko, 2014). Утім, як правило, ці мислителі думку вважали помилковим знанням, тобто неясним, нестійким явищем, що дисонує з раціональною істиною. Але згодом, за часів Платона й Арістотеля, думка вже вважалася

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

чимось середнім між знанням і вірою, певною ланкою між чуттєвістю та раціональністю.

На переконання Гегеля, спільність думок має форму людського здорового глузду, у якому відображено загальний стан справ. За словами цього представника німецької класичної філософії, громадська думка – це формальна, суб'єктивна свобода, яка полягає в тому, що окремі особистості як такі мають і висловлюють власну думку й судження про спільні справи та дають поради щодо них (Hotsuliak, & Mikhailina, 2022).

Французький соціолог і кримінолог Г. Тард у своїй праці «Громадська думка і натовп» одним з перших визначив громадську думку предметом окремого наукового дослідження. На переконання вченого, вважаючи, що громадська думка для натовпу та публіки є чимось подібним до того, що душа є для тіла, визначив її як короткострокову логічну групу суджень, які відповідають завданням сучасності та відтворені представниками певного суспільства (Yakubina, 2018).

Американський вчений і публіцист У. Ліппман у своєму підході до поняття громадської думки стверджував, що сприйняття світу людиною опосередковане псевдосередовищем, яке сформовано з упереджень, стереотипів і спрощених моделей (Shvets, 2021), де поведінка людини є реакцією саме на це псевдосередовище, але наслідки цієї реакції відбуваються вже в реальному світі.

На думку американського філософа Дж. Дьюї, громадськість – це активне соціальне утворення, яке в певний момент об'єднується навколо актуальної проблеми для пошуку шляхів її розв'язання (Pazynich, Ponomarov, & Cheremskiy, 2020). Водночас, на думку вченого, можливим це стає лише тоді, коли зазначена проблема становить суспільний інтерес і є відправною точкою, змістовим осердям комунікативного процесу, який зрештою сприяє виробленню осмисленої спільної лінії поведінки чи принаймні виваженої оцінки ситуації в окремій соціальній групі.

Американський фахівець зі зв'язків із громадськістю, соціальний психолог Х. Кентріл, сформулював «п'ятнадцять законів громадської думки», які полягають у тому, що на громадську думку насамперед впливають події, потреба діяти й особисті інтереси (Slobodianiuk, 2021).

Відповідно американський філософ і соціолог Дж. Г. Мід розробив теорію символічного інтеракціонізму, яка підкреслює роль символів і мови у формуванні громадської думки (Yakubina, 2018), а німецький соціолог і філософ Ю. Габермас розвинув теорію комунікативної дії, відповідно до якої громадська думка формується через раціональний дискурс (Shvets, 2021), тоді як французький соціолог П. Бурд'є, досліджуючи громадську думку в контексті проблем політики та влади, прийшов до висновку, що в сучасних умовах громадська думка перетворилася

винятково на інструмент номінальної легітимзації влади та закріплення такого співвідношення сил, що забезпечують владі існування (Sokol, 2023).

За останнє десятиліття інтерес до громадської думки помітно поживав, що зумовлено демократизацією політичного, соціально-економічного та духовного життя. Ця проблематика не залишилась осторонь українських учених, серед яких Ю. Сурмін (2015), В. Паніотто (2017), В. Якубіна (2018), М. Шульга, О. Злобіна, Л. Бевзенко (2019), Л. Зайко (2019), М. Рудик (2020), К. Ірха (2021), Д. Швець (2021), М. Міщенко (2022), І. Антошина (2023), В. Степаненко, Є. Головаха (2023), С. Дембіцький (2023), Л. Найдьонова (2023), В. Світла (2023) та інші.

Що ж стосується досліджень у сфері взаємодії громадян та судової влади, то слід зазначити, що такі дослідження хоч і здійснювалися, та здебільшого стосувалися сприйняття громадянами судової системи, її відкритості/закритості, рівня обізнаності громадян щодо судової системи тощо. Зокрема вказані вище питання порушували у своїх працях такі вчені та практики, як С. Меленко (2014), Є. Абросімов, Н. Скалозуб (2015), М. Костицький, Н. Кушакова-Костицька (2019) та багато інших.

Крім цього, яскравим свідченням щирої зацікавленості в громадській думці є теоретико-світоглядні розробки таких українських філософів, істориків, політологів, соціологів, як І. Тихоненко (2019), Т. Тараконич (2020), Ю. Лісовська (2020), О. Стариковська (2020), О. Балакірева, Д. Дмитрук, А. Слободянюк (2021), Т. Ратушна (2021), Ю. Лисенко, Ю. Манелюк (2022), Л. Москвич (2023), А. Лохоня (2023) та інші.

Хоча проблема становлення й існування громадської думки в сучасному суспільстві неодноразово ставала предметом дослідження в доктрині правових наук, проте досліджень на предмет впливу громадської думки на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування досі не прослідковувалося.

Результати й обговорення

Судова та правоохоронна системи завжди ухвалюють рішення в угоду чинній владі, щоправда, скося поглядаючи на настрої суспільства. Навіть більше, коли ситуація виходить за межі комфортної, правозастосовна система здатна до дій, які не збігаються навіть з позицією влади й вимогами закону, але схвалювалися думкою громадськості. Відтак можна стверджувати, що існує вплив, який має більш вагоме значення під час ухвалення процесуальних рішень, ніж позиція влади й вимоги закону. Вважаємо таким впливом громадську думку.

Вказаний інститут демократичного суспільства має низку функцій, які впливають на характер взаємодії влади та суспільства, зокрема експресивну, консультативну та директивну, де експресивна – це контроль з боку громадськості за

діяльністю влади, консультативна – певний спектр вимог і порад щодо покращення ефективності та якості здійснення своєї діяльності органами управління та державної влади, а директивна – це винесення рішень громадськістю з приводу тих чи інших проблем політики, які мають імперативний характер (Rozumnyi, 2006).

Термін «громадська думка» (англ. *public opinion*) вперше застосував у другій половині ХІІ ст. англійський державний діяч лорд Д. Солсбері (Solsberi, 2006) назвавши її «моральною підтримкою населення дій парламенту».

Відповідно до «Енциклопедії сучасної України», громадська думка – це сукупність загальноновизнаних і узвичаєних у певному суспільстві уявлень, оцінок, суджень щодо суспільно значущих явищ, подій, особистостей, проблем тощо. Це особливий стан масової свідомості, спільне розуміння громадянами значущих для них явищ, подій і процесів (Rozumnyi, 2006).

На думку відомого українського соціолога В. Сосовського, зміст громадської думки як соціальної інституції постає як сукупне ставлення, виражене у формі оцінного судження між суб'єктами громадської думки (громадськістю) та суб'єктами влади з приводу оцінки, змісту, способу розв'язання певної політичної, економічної, екологічної та соціальної проблем (Mishchenko, 2022).

Формування громадської думки здійснюється стихійно та свідомо. Еволюція та розвиток громадської думки починається зі встановлення сімейного вогнища, освіти клану й племені (Makukh-Fedorova, 2023). Це явище виникає всередині групи людей, що спілкуються між собою, спільно з'ясовують суть проблеми, її можливі соціальні наслідки та міркують, до яких дій необхідно вдатися. Попри те, що цей процес, безумовно, зачіпає особисті судження, усе ж думки індивідів щодо соціальної проблеми за своєю формою та змістом значною мірою залежать від колективного (громадського) обговорення.

Феномену громадської думки та її ролі в житті держави приділено багато уваги в знаменитому трактаті «Державець» Н. Макіавеллі. У ХVІІ–ХVІІІ ст. словами «громадська думка» позначалося уявлення про політичну думку виборців, що виявляється поза парламентом на протипагу їх голосному обговоренню політичних питань у парламенті (Machiavelli, 2019).

У Новий час роль громадської думки аналізували такі англійські філософи, як Ф. Бекон, Т. Гоббс і Дж. Локк. Зокрема Дж. Локк виокремив три групи законів, яким має підкорятися людина у своїй поведінці: божественні, людські та громадської думки. Він розглядав громадську думку як вияв моральності та вважав, що люди в оцінці своїх вчинків звертаються не тільки до релігійних заповідей,

а й до громадської думки (Locke, 2020).

Вести мову про феномен громадської думки найдоцільніше було б, починаючи з ХVІІІ ст. (Makukh-Fedorova, 2023), щоправда, назвати це громадською думкою в сучасному розумінні слова важко, адже лише на зламі ХІХ–ХХ ст. з'являються фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд феномену громадської думки та проблематики, пов'язаної з нею.

Так, у цей час з'являється праця французького соціолога Г. Тарда «Громадська думка та натоп» і німецького юриста Ф. Гольцендорфа «Роль громадської думки в державному житті», а також робота У. Ліпмана «Громадська думка».

Друга половина ХХ ст. спричинила нові тенденції в дослідженні громадської думки, проте, попри постійне прагнення детально описати громадську думку у взаємодії з різними інститутами, дослідники не дійшли до єдиного трактування цього феномену.

Сучасний соціальний простір не менш складний, позаяк динамічність і різноплановість проблем сьогодення потребує від учасників політичного життя виважених дій, контролю за процесами, що розгортаються в державі й між державами. За таких умов зростає значення маніпулювання громадською думкою – тобто її спеціального формування та зміни відповідно до напрямів зовнішньої та внутрішньої політики. До того ж не слід забувати, що в еру інформаційного суспільства громадська думка стала більш відкритою та наближеною до великої верстви населення, адже інформація, отримана за допомогою мережі Інтернет, значно швидше передається та, відповідно, стала більш сприйнятною (Kushakova-Kostytska, 2019). Якщо століття тому простій людині, щоб дізнатися про настрої суспільства, необхідно було брати участь у певних форумах чи конференціях, то наразі достатньо бути користувачем інтернету.

На різних етапах розвитку суспільства й за різних політичних режимів (тоталітарних, ліберальних, демократичних) вплив громадської думки як соціальної інституції мав свої особливості, зокрема за тоталітарних режимів громадська думка є безсилою, за ліберальних – до неї прислухаються за можливості й у міру бажання, і тільки за демократичного правління це явище стає дійовою силою, впливаючи на всі процеси суспільного життя (Makukh-Fedorova, 2023).

Проте історія знає чимало прикладів маніпуляції громадською думкою. Елементи її впливу на політику можна прослідкувати в античних Афінах (Kostytskyi, 2021), а процеси модернізації та демократизації перетворили громадську думку на важливий чинник політичного розвитку, від якого залежить не лише кар'єра окремих політиків, а й доля держави.

Так, функціонування громадської думки, особливо в наш час, має й негативні наслідки, зважаючи на розуміння, що вдало впливаючи на формування громадської думки за допомогою засобів медіа (преса, радіо, телебачення, інтернет тощо), можна сформувати саме таку громадську думку, яка відповідала б потребам правлячої еліти, або ж тим, хто володіє цими засобами впливу чи може впливати на їхнє функціонування.

Не дарма П. Бурдєс вважав, що зондаж громадської думки в сучасному вигляді – це інструмент політичної дії, адже його, можливо, найважливіша функція полягає в навіюванні ілюзії, що існує громадська думка як імператив, тоді як насправді – затвердити переконання про існування одностайної громадської думки, а відтак і легітимувати певну політику (Sokol, 2023).

В умовах сьогодення ми можемо говорити, що медіа загалом, але передусім телебачення й інтернет, здатні структурувати події, ранжувати їх і в такий спосіб визначати думки, мотиви та вчинки індивідів чи соціальних груп. Схожої думки дотримувався і Б. Коен, який стверджував, що хоч медіа й не визначають, що думати людям, але вони часто впливають на те, про що думають люди (Mishchenko, 2022).

У той час суб'єкти правозастосування, що наділені правом ухвалювати рішення на підставі дискреційних повноважень, є такими ж учасниками суспільних відносин, як й інші громадяни, а відтак теж можуть піддаватися впливу, зокрема й поширеної в суспільстві громадської думки. Для прикладу розглянемо судову гілку влади.

Так, традиційно вважається, що порівняно із законодавчою та виконавчою гілками державної влади, громадська думка має найменший вплив на судову владу. Адже законодавча влада приймає закони в інтересах народу, а виконавча влада займається їх реалізацією. Щодо діяльності судової гілки влади, то часто вона окреслюється як суто «технічна» й обмежується правом винесення рішень відповідно до закону.

Разом з тим, судова влада наділена функцією основного гаранта, що забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Саме на суд як на орган судової влади суспільство покладає особливу відповідальність за правильне застосування законів, за утвердження режиму законності в державі. Визнання, дотримання та захист прав людини і громадянина – це обов'язок держави, який може бути реалізований передусім через діяльність судової влади, адже головне цільове призначення суду – розв'язання конфліктів, спорів, що виникають у суспільстві.

Останнім часом проблемі формування громадської думки щодо діяльності органів судової влади почали приділяти більше уваги. Зокрема проводилися численні дослідження, соціологічні опитування щодо з'ясування ставлення громадськості до судової влади.

Результати таких досліджень, як правило, засвідчували, що громадяни вважають суди одним із найбільш корумпованих органів державної влади й оцінюють їхню діяльність як неефективну.

Звідси є логічним, що самі ж представники судової гілки влади занепокоєні таким низьким рівнем громадської довіри, позаяк постійно стверджують про намагання робити все можливе для того, щоб підтримувати в суспільстві почуття довіри до судів, оскільки довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада є недієздатною, якщо вона не має підтримки населення, їй не довіряють люди. Тому серед найважливіших завдань, які стоять перед судовою владою в державі, є здобуття довіри громадян, зміцнення свого авторитету та підвищення соціального статусу в суспільстві¹.

Проте все вказане може мати й негативні наслідки, адже, намагаючись здобути довіру громадян, судова система загалом і кожен суб'єкт прийняття процесуальних рішень зокрема, реалізуючи ідею зміцнення довіри до правозастосовної сфери, очевидно намагати-меться врахувати думку громадськості та догодити їй, а відтак, не виключено, – ухвалювати рішення в призмі запиту суспільства, а не на підставі наявних у справі доказів і вимог закону.

Та найбільша проблема полягає навіть не в цьому. Справжньою загрозою верховенству права може стати те, що та громадська думка, якій намагатимуться догодити правоохоронні та судові органи для зміцнення їх авторитету в очах громадськості, може виявитися зовсім не ретранслятором реального запиту суспільства, а бути результатом лобійованих певними колами ідей, які за допомогою медіа переслідують особисті інтереси.

Серед таких способів можна виокремити вибіркоче висвітлення в медіа судових справ таким чином, щоб формувати громадську думку проти або на користь обвинуваченого, що може створити упереджене сприйняття справи серед суб'єктів правозастосування та громадськості. Крім цього, соціальні мережі й онлайн-петиції теж можуть бути використані для мобілізації громадської думки та чинити тиск на суб'єктів правозастосування для спонукання тих не ухвалювати непопулярні рішення тощо.

Безумовно, у певних випадках суб'єкти правозастосування повинні враховувати громадську думку, але це має бути виражено в більш детальному підході та скрупульозному дослідженні обставин справи, а не шляхом підміни норм закону та наявних у справі доказів вимогою громадськості.

¹ Коментар до Кодексу суддівської етики: рішення Ради суддів України від 4 лют. 2016 р. № 1. URL: [https://rsu.court.gov.ua/userfiles/Komentar%20do%20kodeksy%20syddivska%20etuka\(1\).pdf](https://rsu.court.gov.ua/userfiles/Komentar%20do%20kodeksy%20syddivska%20etuka(1).pdf).

На нашу думку, це можливо реалізувати шляхом об'єктивного розгляду справ, попри суспільний тиск чи очікування громадськості, покладаючись у процесі розгляду справи виключно на доведені факти, наявні докази та вимоги закону. Не менш важливо поряд з цим постійно підвищувати свою кваліфікацію, зокрема в питаннях, що стосуються протидії різного роду впливам.

Виникає питання, як це реалізувати в умовах сьогодення, коли за допомогою інтернету за лічені хвилини можна донести будь-яку інформацію до суб'єкта правозастосування, навіть якщо він перебуває в нарадчій кімнаті. На наше переконання, перш за все, сама правоохоронна та судова системи мають усвідомлювати й визнавати можливість такого впливу та пагубність його можливої реалізації, а, по-друге, на законодавчому рівні повинні бути створені відповідні можливості й вимоги до суб'єктів правозастосування, що зобов'язували б останніх постійно підвищувати свою кваліфікацію, зокрема з питань протидії тиску різних факторів ззовні.

Для цього мають бути розроблені певні програми та тренінги, які, з одного боку, навчать суб'єктів правозастосування розрізняти штучно створений резонанс і реальний запит суспільства, а з іншого – розвинути вміння протистояти під час ухвалення процесуальних рішень впливам, що можуть спровокувати ухвалення рішення, яке не відповідатиме принципам верховенства права.

Висновки

Громадська думка має значний вплив на внутрішні переконання суб'єктів правозастосування й часто є визначальною в процесі формування їх внутрішніх переконань, адже суб'єкт правозастосування є таким же учасником суспільних відносин, як і звичайні громадяни, а відтак, оскільки залучений до суспільних процесів, на нього може бути здійснено вплив поширеної в суспільстві громадської думки. Через те, що громадська думка не завжди ретранслює реальний запит суспільства й може бути штучно створеною задля досягнення конкретної мети, яка часто не має нічого спільного з інтересами суспільства чи запитамися громадськості, такий вплив може мати негативний наслідок на якість ухвалених суб'єктами прийняття процесуальних рішень.

Здобуті цим дослідженням висновки можуть стати підґрунтям для майбутніх наукових пошуків з порушених у цій статті проблем і підставою для ініціювання змін у законодавстві, спрямованих на підвищення кваліфікації суб'єктів правозастосування, які б розвивали в останніх здатність не піддаватися різного роду впливам, зокрема думки громадськості.

References

- [1] Abrosimov, Ye.O., & Skalozub, N.O. (2015). Peculiarities of the philosophy of law in Ukraine. *Public law*, 2, 304-309. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_2_43.
- [2] Antoshyna, I.V. (2023). Formation and development of the information society in the discussion of the post-neoclassical type of scientific rationality. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 63, 4-7. doi: 10.32841/2307-1745.2023.63.1.
- [3] Balakirieva, O.M., & Dmytruk, D.A. (2021). Dynamics of the level of trust in authorities and social institutions. *Ukrainian society*, 1, 102-113. Retrieved from <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001243315>.
- [4] Dembitskyi, S.S. (2023). Peculiarities of public opinion in Ukraine during the war (academic experience). *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 86-89. doi: 10.15407/visn2023.05.086.
- [5] Hotsuliak, Yu.V., & Mikhailina, T.V. (2022). Ideas of freedom and property as basic principles of formation of legal relations in the teaching of H. Hegel. *Legal journal of Donetsk National University named after Vasyl Stus*, 2, 5-12. doi: 10.31558/2786-5835.2022.2.1.
- [6] Irkha, K.O. (2021). The political component of the "leader of public opinion" phenomenon: a theoretical aspect. *Theory and history of political science*, 2, 7-12. doi: 10.24195/2414-9616.2021-2.
- [7] Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2019). On the improvement of the paradigm of activity of the Constitutional Court of Ukraine at the current stage. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 5, 101-107. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/kostytskyi_m._kushakova-kostytska_n._pro_vdoskonalennya_paradygmy_diyalnosti_konstytuciynogo_sudu_ukrayiny_na_suchasnomu_etapi.pdf.
- [8] Kostytskyi, V. (2021). Limitation of power and expansion of discretionary powers as two trends in the development of the modern state. *The issue of discretionary powers in the functioning of public authorities: Science and Practice Conference* (pp. 10-15). Kyiv: In-t prava Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenko. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf>.
- [9] Kushakova-Kostytska, N.V. (2019). *Philosophical and legal foundations of the development of the information society in Ukraine*. In M.V. Kostytskyi (Ed.). Kyiv: Logos. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17589>.

- [10] Lisovska, Yu.P. (2020). Total digital control of the diffusion of state policy in emergency situations. *A young scientist*, 10(2), 351-354. doi: 10.32839/2304-5809/2020-10-86-72.
- [11] Locke, D. (2020). *Two treatises on government* (P. Sodomora, Trans). Kyiv: Format.
- [12] Lokhonia, A.S. (2023). *Public opinion on euthanasia in Ukraine* (Work for obtaining a bachelor's degree, Sumy State University, Sumy, Ukraine). Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/91818>.
- [13] Lysenko, Yu.V., & Maneliuk, Yu.M. (2022). Technologies of political manipulation and their impact on public opinion in modern political processes. *Politykus: science. Magazine*, 5, 42-47. doi: 10.24195/2414-9616.2022-5.6.
- [14] Machiavelli, N. (2019). *Derzhavets*. (E. Tarnavskiy, Trans). Kyiv: Folio.
- [15] Makukh-Fedorkova, I. (2023). Stages of development of media research in Western sociology: the formation of propaganda models and their influence on changes in the mass consciousness of the public. *Media forum: analytics, forecasts, information management*, 13, 182-197. doi: 10.31861/mediaforum.2023.13.182-197.
- [16] Melenko, S.H. (2014). *Ancient Greek philosophy of law as a worldview source of Ukrainian philosophical and legal thought and law* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [17] Mishchenko, M. (2022). Public opinion exists, but can it always be detected? *Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 149-160. doi: 10.15407/sociology2022.03.149.
- [18] Moskvych, L. (2023). Modernization of Justice under the Influence of Innovative Technologies. *European Science*, 2, 115-135. doi: 10.30890/2709-2313.2023-24-02-024
- [19] Paniotto, V.I. (2017). Survey methods in Ukraine: history and modern problems. *Methodology and methods of sociological research in Ukraine: history and modern problems: to the 70th anniversary of Volodymyr Paniotto*: Proceedings of the Conference (pp. 12-28). Kyiv; Kharkiv. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13360>.
- [20] Pazynich, S., Ponomarov, O., & Cheremskiy, M. (2020). John Dewey and his Chicago's School. *New Collegium*, 1(99), 22-31. doi: 10.30837/nc.2020.1.22.
- [21] Ratushna, T.O. (2021). Fakes as a manipulative technology for forming public opinion. *Current problems of philosophy and sociology*, 29, 71-76. doi: 10.32837/apfs.v0i29.963.
- [22] Rozumnyi, M.M. (2006). Public opinion. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. In I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, & M.H. Zhelezniak (Eds.). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-31955>.
- [23] Rudyk, M. (2020). The influence of social media on the formation of public opinion. *Bulletin of Lviv University*, 48, 198-206. doi: 10.30970/vjo.2020.48.10560.
- [24] Shvets, D.V. (2021). Positive social perception of the police as a component of national security of the state. *Mental health of the individual in a crisis society*: Proceedings of the 6th All-Ukrainian Science and Practice Conference (pp. 325-328). Lviv: Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav.
- [25] Slobodianiuk, A.V. (2021). The influence of public opinion in the process of forming state policy. In *The specifics of the development of the modern social and humanitarian environment* (pp. 28-33). Kharkiv: Novyi kurs.
- [26] Sokol, M. (2023). Ukraine's integration into the European Union in the context of the development of P. Bourdieu's field theory. *Grani*, 26(4), 24-29. doi: 10.15421/172370.
- [27] Solsberi (2006). *Universal dictionary-encyclopedia* (4th ed.). Kyiv: Teka.
- [28] Starenkiy, O., & Hvozdk, O. (2022). The logic of forming the evidence base in criminal proceedings. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 56-63. doi: 10.33270/02222402.56.
- [29] Starykovska, O.O. (2020). *The phenomenon of public opinion: the relationship between the state and civil society* (Doctoral dissertation, Zaporizhzhia, Ukraine).
- [30] Stepanenko, V., Zlobina, O., Holovakha, E., Dembitskiy, S., & Naidonova, L. (2023). War-induced stress and resources of socio-psychological resilience: A review of theoretical conceptualizations. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 22-39. doi: 10.15407/sociology2023.04.22.
- [31] Surmin, Yu.P. (2015). Case method: formation and development in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of State Administration under the President of Ukraine*, 2, 19-28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5.
- [32] Svitla, V.V. (2023). Public opinion and political consequences of digitization: specificity and vectors of mutual influence. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 2(58), 92-98. doi: 10.20535/2308-5053.2023.2(58).285610.
- [33] Tarakhonch, T.I. (2020). Public opinion: concepts, features and place in the law-making process. *Rule of Law*, 31, 62-71. doi: 10.33663/0869-2491-2020-31-62-71.
- [34] Tykhonenko, I.V. (2019). Digital diplomacy as a tool of US foreign policy in the 21st century. *Political life*, 1, 85-90. doi: 10.31558/2519-2949.2019.1.12.

- [35] Vandzhurak, R. (2023). Internal conviction of law enforcement subjects: a philosophical and legal analysis of the problem and the ancient Greek way of solving it. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 110-118. doi: 10.33270/02232602.110.
- [36] Vandzhurak, R. (2023). *The influence of ancient Greek philosophy of law on modern Ukrainian jurisprudence*. Kyiv: Vistka.
- [37] Vandzhurak, R. (2023). The influence of post-truth on judicial discretion: past, present, future. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(25), 102-109. doi: 10.33270/01232502.102.
- [38] Vandzhurak, R. (2024). The worldview influence on the internal beliefs of law enforcement agents in the context of exercising their discretionary powers. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 14(1), 60-68. doi: 10.56215/naia-chasopis/1.2024.60.
- [39] Yakubina, V.L. (2018). New "challenges" for humanitarianism of post-normal times and interactive "answers" of modern philosophy of history. *Philosophical problems of humanitarian sciences*, 1, 38-41. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fpgn_2018_1_8.
- [40] Zaiko, L.Ya. (2019). *Mass media as a factor in the formation of social consciousness: socio-philosophical analysis* (Doctoral dissertation, Zhytomyr, Ukraine). Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/30374>.
- [41] Zlobina, O.H., Shulha, M.O., & Bevzenkom L.D. (et al.). (2019). *Social tension in a crisis society: socio-psychological analysis*. In O.H. Zlobina (Ed.). Kyiv: In-t sotsiologhii NAN Ukrainy.

Список використаних джерел

- [1] Абросімов Є. О., Скалозуб Н. О. Особливості філософії права в Україні. *Публічне право*. 2015. № 2. С. 304–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_2_43.
- [2] Антошина І. В. Становлення й розвиток інформаційного суспільства в дискусії постнеокласичного типу наукової раціональності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 63. С. 4–7. (Серія «Юриспруденція»). doi: 10.32841/2307-1745.2023.63.1.
- [3] Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Динаміка рівня довіри до органів влади та соціальних інституцій. *Український соціум*. 2021. № 1. С. 102–113. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001243315>.
- [4] Дембіцький С. С. Особливості громадської думки в Україні під час війни (академічний досвід). *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 5. С. 86–89. doi: 10.15407/visn2023.05.086.
- [5] Гоцуляк Ю. В., Михайліна Т. В. Ідеї свободи та власності як вихідних принципів формування правових відносин у вченні Г. Гегеля. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 5–12. doi: 10.31558/2786-5835.2022.2.1.
- [6] Ірха К. О. Політичний складник феномену «лідер громадської думки»: теоретичний аспект. *Теорія та історія політичної науки*. 2021. Вип. 2. С. 7–12. doi: 10.24195/2414-9616.2021-2.
- [7] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Про вдосконалення парадигми діяльності Конституційного Суду України на сучасному етапі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 101–107. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/kostycky_m._kushakova-kostycka_n._pro_vdoskonalennya_paradygmy_diyalnosti_konstytuciynogo_sudu_ukrayiny_na_suchasnomu_etapi.pdf.
- [8] Костицький В. Обмеження влади та розширення дискреційних повноважень як дві тенденції у розвитку сучасної держави. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади* : наук.-практ. конф. (Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ : Ін-т права Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2021. С. 10–15. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf>.
- [9] Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ : Логос, 2019. 346 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jsui/handle/123456789/17589>.
- [10] Лісовська Ю. П. Тотально-цифровий контроль щодо дифузії державної політики в умовах надзвичайних ситуацій. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (2). С. 351–354. doi: 10.32839/2304-5809/2020-10-86-72.
- [11] Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. П. Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
- [12] Лохоня А. С. Громадська думка щодо евтаназії в Україні : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : 229 «Громадське здоров'я» / наук. кер. Г. В. Губенко. Суми : Сум. держ. ун-т, 2023. 27 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/91818>.
- [13] Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах. *Політикус*. 2022. № 5. С. 42–47. doi: 10.24195/2414-9616.2022-5.6.
- [14] Мак'явеллі Н. Державець / пер. з італ. Є. Тарнавський. Київ : Фоліо, 2019. 128 с.

- [15] Макух-Федоркова І. Етапи розвитку медіадосліджень у західній соціології: формування пропагандистських моделей та їх вплив на зміни масової свідомості громадськості. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. № 13. С. 182–197. doi: 10.31861/mediaforum.2023.13.182-197.
- [16] Меленко С. Г. Давньогрецька філософія права як світоглядне джерело української філософсько-правової думки і права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2014. 452 с.
- [17] Міщенко М. Громадська думка існує, але чи завжди її можна виявити? *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 3. С. 149–160. doi: 10.15407/sociology2022.03.149.
- [18] Moskvych L. Modernization of Justice under the Influence of Innovative Technologies. *European Science*. 2023. No. 2. P. 115–135. doi: 10.30890/2709-2313.2023-24-02-024.
- [19] Паніотто В. І. Методи опитувань в Україні: історія та сучасні проблеми / Володимир Паніотто. *Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми: до 70-річчя Володимира Паніотто* : зб. ст. за матеріалами конф. (Київ, 22 січ. 2017 р.). Київ ; Харків, 2017. С. 12–28. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13360>.
- [20] Пазиніч С., Пономарьов О., Черемський М. Джон Дьюї та його чиказька школа. *Новий колегіум*. 2020. № 1 (99). С. 22–31. doi: 10.30837/nc.2020.1.22.
- [21] Ратушна Т. О. Фейки як маніпулятивна технологія формування громадської думки. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 29. С. 71–76. doi: 10.32837/apfs.v0i29.963.
- [22] Розумний М. М. Громадська думка. *Енциклопедія сучасної України* / [редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.]. Київ : Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-31955>.
- [23] Рудик М. Вплив соціальних медіа на формування громадської думки. *Вісник Львівського університету*. 2020. Вип. 48. С. 198–206. (Серія «Журналістика»). doi: 10.30970/vjo.2020.48.10560.
- [24] Швець Д. В. Позитивне соціальне сприйняття поліції як складова національної безпеки держави. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : зб. тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 22 жовт. 2021 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 325–328.
- [25] Слободянюк А. В. Вплив громадської думки в процесі формування державної політики. *Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища* : кол. монографія. Харків : Новий курс, 2021. С. 28–33.
- [26] Сокол М. Інтеграція України до Європейського Союзу у контексті розвитку теорії поля П. Бурдьє. *Грані*. 2023. № 26 (4). С. 24–29. doi: 10.15421/172370.
- [27] Солсбері. *Універсальний словник-енциклопедія*. 4-те вид. Київ : Тека, 2006. 1432 с.
- [28] Старенький О., Гвоздік О. Логіка формування доказової бази в кримінальному провадженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 56–63. doi: 10.33270/02222402.56.
- [29] Стариковська О. О. Феномен громадської думки: взаємозв'язок держави і громадянського суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2020. 222 с.
- [30] Степаненко В., Злобіна О., Головаха Є., Дембіцький С., Найдьонова Л. Стрес, спричинений війною, та ресурси соціально-психологічної стійкості: огляд теоретичних концептуалізацій. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 4. С. 22–39. doi: 10.15407/sociology2023.04.22.
- [31] Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 19–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5.
- [32] Світла В. В. Громадська думка та політичні наслідки діджиталізації: специфіка та її вектори взаємовпливу. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2023. Вип. 2 (58). С. 92–98. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2023.2(58).285610.
- [33] Тарахонич Т. І. Громадська думка: поняття, особливості та місце в правотворчому процесі. *Правова держава*. 2020. № 31. С. 62–71. doi: 10.33663/0869-2491-2020-31-62-71.
- [34] Тихоненко І. В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у XXI столітті. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 85–90. doi: 10.31558/2519-2949.2019.1.12.
- [35] Ванджурак Р. Внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування: філософсько-правовий аналіз проблеми та давньогрецький спосіб її розв'язання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 110–118. doi: 10.33270/02232602.110.
- [36] Ванджурак Р. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія. Київ : Вістка, 2023. 248 с.
- [37] Ванджурак Р. Вплив постправди на суддівський розсуд: минуле, сьогодення, майбутнє. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 102–109. doi: 10.33270/01232502.102.

- [38] Vandzhurak R. The worldview influence on the internal beliefs of law enforcement agents in the context of exercising their discretionary powers. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. Vol. 14. No. 1. P. 60–68. doi: 10.56215/naia-chasopis/1.2024.60.
- [39] Якубіна В. Л. Нові «виклики» для гуманітаристики постнормальних часів та інтерактивні «відповіді» сучасної філософії історії. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 1. С. 38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fpgn_2018_1_8.
- [40] Зайко Л. Я. Мас-медіа як чинник формування суспільної свідомості: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Житомир, 2019. 204 с. URI: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/30374>.
- [41] Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально- психологічний аналіз / [О. Г. Злобіна, М. О. Шульга, Л. Д. Бевзенко та ін.] ; за наук. ред. О. Г. Злобіної. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. 291 с.

The Influence of Public Opinion on the Internal Beliefs of Law Enforcement Subjects when they Exercise Discretionary Authorities

VANDZHURAK Roman

Doctor of Philosophy in Law,

Doctoral Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Sciences

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Abstract. Procedural decisions adopted by law enforcement entities are dictated not only by the requirements of the law and the actual circumstances of the case (evidence), but also by various influences, not least of which is public opinion. Being the same participants in social relations as ordinary citizens, subjects of law enforcement can also be influenced by the opinion of the public living in society, which does not always relay the real request of society, but can be artificially mounted to achieve a certain goal. Since law enforcement subjects are given discretionary powers to make procedural decisions based on internal conviction, that is, to apply the law at their own discretion, such influence under the guise of public opinion can be deliberately created to obtain a certain desired decision. Scientific novelty. In this study, the author for the first time declares the influence of public opinion on the internal beliefs of law enforcement subjects, admitting negative consequences in this and tries to find mechanisms to oppose it. Methodology. When preparing the article, the author used the methods of analysis, synthesis and generalization, with the help of which it was possible to establish the influence of public opinion on the inner conviction of law enforcement subjects. To substantiate the results and formulate the conclusions of the research, the methods of deductive-logical analysis, as well as inductive generalization and analogy were used, which made it possible to come to the conviction that public opinion can have a significant influence on the internal beliefs of law enforcement subjects, and such influence is mostly negative. The author is convinced that the questions raised in the research are relevant, and the methods proposed by him for alleviating the expressed fears have practical significance, since these ideas can be used to improve the qualifications of law enforcement subjects.

Keywords: public opinion; inner conviction; discretion; subjects of procedural decision-making; subjects of law enforcement; philosophy of law.

DOI: 10.33270/01242702.92

УДК 341:316.3

Методологічна основа дослідження міжнародного правопорядку: аналіз сучасних підходів

ГДИЧИНСЬКИЙ Віталій*

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8674-5340>

Анотація. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну зумовило жакливі наслідки для національного, європейського та міжнародного правопорядку, міжнародного миру й безпеки, чинних правових систем держав і міжнародних організацій. З огляду на зазначене, науковці порушують питання: чи не спостерігається часом певне відставання теорії від практики, нестача наукових ідей, концепцій, теорій, доктрин у зазначеному напрямі. Тому метою статті є узагальнення методологічної основи дослідження міжнародного правопорядку, виокремлення ключових сучасних наукових підходів і їх аналіз. Методологічна основа дослідження визначена його метою та тематикою, становить сукупність методологічних принципів і підходів, власне методів як конкретних прийомів і засобів дослідження, що дають змогу багатосторонньо висвітлити природу і сутність, певні особливості розвитку міжнародного правопорядку, його співвідношення з інститутом правопорядку. Наукова новизна дослідження полягає в розширенні уявлень про оптимальний методологічний інструментарій вивчення міжнародного правопорядку як одного з ключових явищ сучасної правової дійсності. Під час опрацювання матеріалу узагальнено та проаналізовано методологічну основу дослідження міжнародного правопорядку, акцентовано на пріоритетності використання таких підходів, як: феноменологічний, аксіологічний, антропологічний, герменевтичний, інформаційно-комунікативний, синергетичний, синкретичний, діяльнісний, інтегративний, комплексний тощо. Під час дослідження доцільним вбачається використання мультидисциплінарної методології, модернізаційних підходів для належного багатоаспектного подальшого дослідження міжнародного правопорядку, спільно з іншими міжнародно-правовими та конституційними, європейськими й загальноцивілізаційними цінностями. Це особливо важливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, євроатлантичної інтеграції та післявоєнного миробудівництва.

Ключові слова: правопорядок; міжнародний правопорядок; міжнародний мир і безпека; методологія; методологічний підхід; метод; принцип; міжнародне право.

Історія статті:

Отримано: 24.01.2024

Переглянуто: 22.02.2024

Прийнято: 25.03.2024

Рекомендоване посилання:

Гдичинський В. Методологічна основа дослідження міжнародного правопорядку: аналіз сучасних підходів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 92–99. doi: 10.33270/01242702.92.

*Відповідальний автор

Вступ

Державно-правові й міжнародно-правові явища в сучасній правничій науці, реалії сьогодення в суспільному житті різних рівнів демонструють певні тенденції й закономірності, зокрема позитивного та негативного або проблемного характеру. Безумовно, наука має значущу роль у контексті обґрунтування згаданих явищ, розкриття загальнотеоретичних і практично-прикладних особливостей, їх динаміки, реформування й визначення перспективних напрямів розвитку. Іноді наукові здобутки є випереджаючими або переважно програмно-прогностичними стосовно правозастосовної практики, але можуть бути консервативними, значною мірою не встигати чи враховувати різноманітні аспекти диференціації та новелізації об'єктів правового регулювання, їх реалізації тощо.

Наприклад, останніми роками, зокрема й у період повномасштабного вторгнення РФ в Україну, з його жахливими наслідками для національного, європейського та міжнародного правопорядку, міжнародного миру й безпеки, чинних правових систем держав і міжнародних організацій, дедалі більше спостерігаємо певне відставання або нестачу наукових ідей, концепцій, теорій, доктрин тощо. Ідеться про важливість постійних системних наукових пошуків у зазначених напрямках, з-поміж яких усе більш затребуваними є теоретико-методологічні основи міжнародного правопорядку, його різновидів, методики вивчення та визначення ефективності, з'ясування першочергових загроз і ризиків для людини, держави, соціальних спільнот, світового товариства загалом, а також належного функціонування в новій мілітарній реальності, післявоєнного розвитку.

Матеріали та методи

На жаль, методологія міжнародно-правових досліджень не є такою багатоманітною, як методологія філософсько-правових, конституційно-правових, кримінально-правових й інших галузевих досліджень. Водночас не залишались або й не залишаються осторонь теоретико-методологічної проблематики такі вчені юристи-міжнародники, як С. Білоцький, М. Буроменський, В. Буткевич і О. Буткевич, В. Василенко, А. Войціховський, В. Денисов, І. Забара, О. Задорожній, Н. Камінська, І. Нуруллаєв, В. Ржевська, К. Савчук, Т. Сироїд, О. Тарасов, Л. Тимченко, О. Шпакович. З огляду на міжгалузеву та міждисциплінарну природу правопорядку оптимальним є врахування напрацювань з цієї проблематики інших учених, а саме: М. Баймуратова, О. Балінської, О. Бандури, Х. Бехруза, С. Бобровник, О. Гвоздіка, М. Кельмана, О. Кресіна, А. Крижановського, М. Костицького, П. Рабіновича, С. Сливки, О. Тихомирова, Н. Шаптали та ін.

Тобто в сучасній українській правовій думці спостерігаємо концептуалізацію спеціальних наукових напрямів, спрямованих на розкриття специфіки природи та сутнісних властивостей правопорядку, його складових і різновидів, механізмів забезпечення тощо. Водночас залишаються маловивченими питання співвідношення національного та міжнародного правопорядку, наднаціонального або інтегративного правопорядку, критеріїв його дієвості й функціональності, а також пошуку оптимального методологічного інструментарію дослідження.

Тож метою цієї статті є узагальнення методологічної основи дослідження міжнародного правопорядку, виокремлення ключових сучасних наукових підходів і їх аналіз.

Результати й обговорення

Багатоаспектність конкретної наукової проблеми зумовлює необхідність її вивчення в системі координат різних рівнів методології науки. Причому методологія трактується як: 1) сукупність прийомів дослідження, які застосовують у певній науці; 2) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності. Методологія науки (від грец. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – це система методологічних і методичних принципів, прийомів, операцій і форм побудови наукового знання (Mikhailina, & Hotsuliak, 2021; Shemshuchenko, & Denysov, et al., 2019; Butkevych, 2022).

Власне методологію вивчають у широкому сенсі – як теорію людської діяльності, мислення пізнання, та у вузькому – як сукупність засобів, методів, прийомів наукового дослідження. Своєрідним компромісом між надто широким і надто вузьким розумінням методології як шляху пізнання є багаторівневий підхід, коли розрізняють найзагальніші методи наукового пізнання – аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного (філософська методологія); загальні для багатьох наук міждисциплінарні методи пізнання – системний та організаційний аналіз, кібернетичний, синергетичний підходи тощо (загальнонаукова методологія); теорія та методи конкретної науки, галузі знань; методика, сукупність операцій і процедур, які застосовують у конкретних дослідженнях. Тобто методологічну основу дослідження слід розглядати як основне, вихідне положення, на якому ґрунтується наукове дослідження (Lukianova, 2011, p. 35).

Найдоцільнішим підходом до розуміння методології є поєднання широкого підходу характеристики структурних і процесуальних властивостей, що реалізуються на засадах методологічного реалізму. Тому влучним є розгляд методологічної основи наукового дослідження в широкому сенсі, зі структуруванням її на окремі рівні (елементи), розкриваючи її в контексті процесу формування та застосування методології.

логічних підходів і методів у дослідженні державно-правових і міжнародно-правових явищ. Тому вбачаємо, що структурно-методологічна основа містить певні рівні.

По-перше, це принципи наукового пізнання, що формують загальну концепцію та ідеологію наукового дослідження, визначають їхню стратегію, засади, на яких ґрунтується наукова пізнавальна діяльність. Принципам наукового пізнання властива загальнометодологічна роль, що забезпечує здійснення дослідження на положеннях, які формують світогляд дослідника, визначають його завдання в цій діяльності, спрямованість на отримання результатів, для яких є характерними об'єктивність, результативність, достовірність, апробованість тощо.

Наступний рівень – це методологічні підходи, що відображають загальну абстрактну цілісну методологічну проблематику дослідження, визначають загальний напрям наукового пізнання та закріплюють зміст стратегії наукового дослідження. Це дозволяє досягти відповідних наукомістких результатів. Принципи наукового дослідження реалізуються за допомогою виокремлення та визначення кола науково-методологічних підходів, відображаючи світоглядні напрями дослідження конкретних явищ і визначаючи стратегію їх пізнання.

Зрештою, третій рівень складають саме методи наукового пізнання, що є досить розгалуженими, становлять конкретні інструменти наукового дослідження, забезпечують вирішення окремих завдань, визначених у межах мети та завдань наукового пізнання, відповідають загальним методологічним підходам, взятим за основу здійснення наукового дослідження (Kaminska, & Ostudimov, 2023; Bobrovnyk, 2013).

Таким чином, обрання певних принципів, підходів і методів, тобто визначення методологічної основи наукового дослідження забезпечується індивідуально дослідником. Тому така основа залежить від потенціалу дослідника, має суб'єктний характер, що ґрунтується на специфіці мети та предмету, завдань і змісту дослідження тощо.

В енциклопедичних і словникових виданнях передусім акцентовано на методах з-поміж інших складових методологічного інструментарію. Наприклад, метод (від грец. *methodos* – «шлях, спосіб дослідження, теорія, вчення») визначено як систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблеми чи одержання нової інформації на підставі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі та законів функціонування її об'єктів. Він окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що сприяють реалізації поставлених цілей, задає регулятивні та нормативні настанови пізнавального процесу. Доволі дискусійну позицію спостерігаємо щодо

належності до методів у процесі теоретичного усвідомлення й особливих пізнавальних принципів (системності, аналітичності, єдності якісних і кількісних характеристик, історизму тощо (Kolb, & Vuimister, 2012, p. 274).

Влучно зауважують відомі філософи права, що методами чи, власне, методологіями пізнання в юридичній науці є логічна, лінгвістична, математична, позитивістська, юснатуралістична та інші методології. Юристи-теоретики здебільшого зазначають наявність в юриспруденції власного методу – юридичного, але такі твердження є проєктуванням у юриспруденцію тріади матеріалістичної діалектики, тобто концепції єдності теорії пізнання, логіки й методу. Практика правничих досліджень доводить, що йдеться не про власний «юридичний метод», а про міркування з приводу того, що юридичний метод – це сукупність логічних прийомів і способів пізнання загальних і спеціальних закономірностей виникнення розвитку та функціонування права й держави (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2023, p. 10; Kostytskyi, 2022).

У процесі вивчення інститутів правопорядку та міжнародного правопорядку варто акцентувати на їх складній і багатогранній природі, численних методологічних підходах до з'ясування сутнісних характеристик, галузевих різновидів та історії становлення.

Наприклад, А. Крижановський зауважує, що сучасному суспільству відповідає й сучасний рівень правопорядку, який має ґрунтуватися на розумінні суспільною правосвідомістю ідеї права як міри свободи, справедливості та формальної рівності. Воно не сумісне з нормативістським праворозумінням, яке виходить з того, що межі свободи та справедливості визначаються державою (Kryzhanovskyi, 2007, p. 132). Так, Х. Бехруз зазначає, що «сучасні тенденції світового розвитку зумовлюють інтеграційні процеси у взаємовпливах правових систем різних країн, які виявляються, зокрема, у їхній конвергенції, наближенні, гармонізації, уніфікації законодавства, забезпеченні пріоритету прав людини, домінуванні норм міжнародного права над внутрішнім правом, що активізує дослідження їхніх загальних й особливих властивостей (Bekhruz, 2013, p. 64).

Як запевняє О. Вайцеховська, тенденція в сучасній науці міжнародного права розглядати ту чи іншу сукупність міжнародних відносин не як історично сформоване об'єктивно зумовлене суспільне явище, а як результат реалізації міжнародно-правових норм, тобто як міжнародний правопорядок, насамперед зумовлена тим, що цей підхід дає змогу дослідити не тільки міжнародні відносини та норми, а також їх взаємозв'язок і взаємовплив, оцінити ефективність регулювальної функції міжнародного права в тій чи іншій сфері та більш комплексно проаналізувати тенденції розвитку міжнародного

правопорядку (Vaitsekhovska, 2018, p. 236; Vaitsekhovska, 2020). Тут слід зауважити, що все ж таки йдеться про регулятивну та інші функції, зокрема охоронну, комунікативну або інформаційну, ідеологічну тощо. Водночас імпонують інтегративний і комплексний методологічні підходи згаданої авторки до розуміння й визначення міжнародного правопорядку.

Значним є внесок у розкриття специфіки міжнародно-правової методології проф. О. Мережка, який на підставі методології психологічної теорії права Л. Петражицького сформулював концепцію політики міжнародного права, а також таких понять, як інтуїтивне міжнародне право, позитивне міжнародне право, офіційне та неофіційне міжнародне право, міжцивілізаційне право та міжцивілізаційні колізії. Причому акцентовано на поєднанні семіотичного, психологічного, соціологічного, аксіологічного аспектів права та інших пов'язаних категорій (Shemshuchenko, & Denysov, et al., 2019). Значення таких поглядів для міжнародного правопорядку безумовне, оскільки запропоновано якісно нове концептуальне бачення й трактування базових категорій і понять, що сприяє ширшому та новаційному розумінню власне сутності й принципів, різновидів і гарантій міжнародного правопорядку.

Доволі нетрадиційним для усталеного розуміння міжнародного правопорядку є підхід О. Пасечник. На її думку, це особливий зріз правової реальності, який чітко відображає статичні та динамічні характеристики правового впливу на відносини, учасниками яких є суб'єкти міжнародного права, засновується на принципах законності та верховенства права, загальнолюдських цінностях і міжнародно-правових приписах, закріплених у нормах м'якого та твердого права. Міжнародний правопорядок і загальноправовий розвиток стимулюють розроблення ефективних механізмів діалогу правових культур правових систем метамодерну, які мають бути засновані на загальноновизначених людських цінностях, розумінні необхідності забезпечення раціональної екологічної політики, наявності чинних процедур підтримки світової безпеки й технологічно-досконалих інструментів, відповідних потребам інформаційного суспільства (Pasechnyk, 2022).

Зазначений автор акцентує на синкретичному підході, під яким у юриспруденції розуміється система теоретичних припущень щодо раціональності використання здобутків метафізичного, діалектичного, конкретно-історичного, етнологічного, порівняльно-правового, формально-юридичного та герменевтичного методів у процесі встановлення сутності та розуміння держави та права з урахуванням змістовних, формальних,

аксіологічних і соціологічних аспектів цих соціальних феноменів. Крім синкретичного підходу визначення загальної стратегії дослідження засад становлення міжнародного правопорядку визначено й інші основні підходи: синергетичний, антропологічний, аксіологічний, ідеал-реалістський, герменевтичний, потребовий, діяльнісний, інформаційно-комунікативний (Pasechnyk, 2022).

Українські вчені філософи права (Kelman, M., & Kelman, R., 2018; Bandura, 2019; Mikhaillina, & Hotsuliak, 2021) та закордонні дослідники (Lamond, 2020; Boer, Molder, & Verbeek, 2021) зазначають доцільність використання мультидисциплінарної методології. Останніми роками виокремлюється аксіологічний вимір правопорядку та міжнародного правопорядку, значення конституційних цінностей, загальноєвропейських цінностей у сучасних умовах, зокрема під час дії правового режиму воєнного стану (Kaminska, 2022). На наше переконання, власне міжнародний правопорядок, його належне функціонування сприятимуть розвитку загальноцивілізаційних або загальнопланетарних правових цінностей. Причому вказані процеси та явища вбачаємо взаємодоповнючими.

Про вияв феноменологічних тенденцій, що корелюється з екстраполяцією ідей феноменологічної школи права на галузеву юриспруденцію та визнанням її представниками ефективності феноменології як дослідницького методу стверджує В. Колпаков. Так, феноменологія, по-перше, ґрунтується на гуссерлівських прийомах епохе, безумовності, інтенціональності, по-друге, віталізована постфеномено-логічною концепцією щодо права вченого на інтерпретації в парадигмі власних досліджень. Феноменологічна методологія в постфеноменологічному вимірі дозволяє інтерпретувати розуміння феномену в галузевій юриспруденції як концепт з двоєдиним змістом, у якому системно поєднано істину факту й істину розуму. Водночас галузева постфеноменологія зумовила кореляції концепту «юридичний факт» з онтологічною стороною феномену, а гуссерлівський класичний феномен (відбиток факту у свідомості) з гносеологічною стороною феномену, який окреслено нормативними засобами (Kolpakov, 2024; Bello, 2010; Kühn, 2020; Jani, 2022; Tymieniecka, 2002).

З огляду на доробок, набутий у різні періоди розвитку світової філософської думки щодо обґрунтування феноменології й феноменальності, учення, вчення, яке досліджували Г. Гегель, Е. Гуссерль, Р. Декарт, І. Кант та ін., ґрунтуючись на поняттях «синтез»; «діалектика»; «епохе», «принцип безумовності», «інтенціональність», вважаємо за доцільне застосувати феноменологічний метод і відповідний підхід у контексті

вивчення природи та сутності міжнародного правопорядку. Доречним є й використання здобутків постфеноменологічних теорій і підходів задля всестороннього розкриття досліджуваного феномену (Adams, 2007; Rapp, 2023).

Так, міжнародний правопорядок на початку III тисячоліття демонструє певні тенденції та закономірності, а найбільше спостерігаємо вплив глобалізації на його динаміку та пріоритети розвитку, регіоналізацію та фрагментацію водночас, інтегрованість і загалом наявність складної структури, що визначається тісним взаємозв'язком і взаємозалежністю елементів, середовищем функціонування, пріоритетами об'єктно-суб'єктної взаємодії тощо. На жаль, виклики та загрози міжнародному миру й безпеці, порушення основних принципів міжнародного права, міжнародна злочинність негативно впливають на стан й ефективність міжнародного правопорядку (Antypenko, & Antypenko, 2009; Kaminska, & Shcherban, 2023; Nurullaiev, 2019; Filatov, 2021). Це передбачає подальше ґрунтовне вивчення природи та ризиків міжнародного правопорядку, дієвість його гарантій, механізм забезпечення, взаємодію національного та міжнародного правопорядків, зокрема удосконалення методологічного інструментарію.

Висновки

Наукова новизна роботи полягає в розширенні уявлень про оптимальний методологічний інструментарій вивчення міжнародного правопорядку як одного з ключових явищ сучасної правової дійсності. За результатами аналізу узагальнено чинну методологічну основу дослідження міжнародного правопорядку, акцентовано на пріоритетності використання передусім таких підходів: феноменологічного, аксіологічного, антропологічного, герменевтичного, синергетичного, інформаційно-комунікативного, синкретичного, діяльнісного, інтегративного, комплексного тощо. Застосовані методи та підходи сприяють розкриттю природи й сутності, властивостей міжнародного правопорядку спільно з іншими міжнародно-правовими та конституційними, європейськими й загальноцивілізаційними цінностями, визначенню співвідношення правопорядку, міжнародного правопорядку, його різновидів і вимірів, механізмів забезпечення ефективності тощо. Водночас доцільним вбачається використання мультидисциплінарної методології, модернізаційних підходів для належного багатоаспектного подальшого його дослідження. Це особливо важливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, євроатлантичної інтеграції та післявоєнного миробудівництва.

References

- [1] Adams, S. (2007). Introduction to post-phenomenology. *Thesis Eleven*, 90(1), 3-5. doi: 10.1177/0725513607079247.
- [2] Antypenko, V.F., & Antypenko, A.V. (2009). Methodological aspects of the strengthening of international criminology to terrorism as a direct science of criminology. *Current problems of international transactions*, 2(87), 93-99. doi: 10.17721/apmv.2009.87.2.
- [3] Bandura, O. (2019). Anthropology of law as a warehouse of philosophical anthropology (zagalny drawing). *Philosophical and methodological problems of law*, 1(17), 8-15. doi: 10.33270/01191702.8.
- [4] Bekhruz, Kh. (2013). Equal legal science: current facets of investigation. *Privnyalne jurisprudence*, 1-2, 278-285.
- [5] Bello, A.A. (2010). Theory and Applications of Ontology: Philosophical Perspectives. doi: 10.1007/978-90-481-8845-1.
- [6] Bobrovnyk, S.V. (2013). *Compromise and conflict in law: theoretical and methodological research* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [7] Boer, B., Molder, H., & Verbeek, P. (2021). Understanding science-in-the-making by letting scientific instruments speak: From semiotics to postphenomenology. *Social studies of science*, 51(3), 392-413. doi: 10.1177/0306312720981600.
- [8] Butkevych, O. (2022). Methods for researching the history of international law: old discussions and new discussions. *Ukrainian Book of International Law*, 2, 9-15. doi: 10.36952/uail.2022.2.9-15.
- [9] Filatov, V.V. (2021). Analysis of research methods for the model of transitional justice in current international law. *Carpathian Legal Newsletter*, 5(40), 159-164. doi: 10.32837/pyuv.v0i5.938.
- [10] Jani, A. (2022). *The Ontological Roots of Phenomenology: Rethinking the History of Phenomenology and Its Religious Turn*. Rowman & Littlefield. Retrieved from <https://rowman.com/ISBN/9781793649003>.
- [11] Kaminska, N., & Ostudimov, B. (2023). Energy security principles: Legal nature, classification and modernisation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 28(1), 55-67. doi: 10.56215/naia-herald/1.2023.55.

- [12] Kaminska, N.V. (2022). The current paradigm of constitutional values is their meaning in the minds of the military. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 86-95. doi: 10.33270/02222402.86.
- [13] Kaminska, N.V., & Shcherban, I.V. (2023). *Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects*. Kyiv.
- [14] Kelman, M.S., & Kelman, R.M. (2018). Conceptualization of the problem of knowledge of scientific theories in counter-theoretical legal studies. *The priority is to directly monitor the development of power and law in the minds of Euro-Atlantic integration of Ukraine* (pp. 63-83). In N. Kaminska. Kyiv-Drohobych: Prosvit.
- [15] Kolb, O.H., & Buimister, A.I. (Eds.). (2012). *Conflictology. Dictionary*. Kyiv-Pereiaslav-Khmelnytskyi: KSV.
- [16] Kolpakov, V.K. (2024). Phenomenon, phenomenology and phenomenological method in Galuzevian jurisprudence. *Science Perspectives*, 3(45), 847-856. doi: 10.52058/2708-7530-2024-3(45)-844-856.
- [17] Kostytskiy, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of theoretical and practical knowledge in jurisprudence as a scientific-practical complex. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(25), 9-17. doi: 10.33270/01232502.9.
- [18] Kostytskiy, M.V. (2022). There is a need for a comprehensive methodology in modern legal science. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(23), 7-12. doi: 10.33270/01222302.7.
- [19] Kryzhanovskiy, A.F. (2007). The image of law and order. *Scientific activities of the Odessa National Law Academy*, VI, 80-87.
- [20] Kühn, R. (2020). Phénoménologie radicale et religion de la vie. L'auto-révélation selon Michel Henry. *Revue des sciences religieuses*, 94/2-4, 341-368. doi: 10.4000/rsr.9561.
- [21] Lamond, G. (2020). *Methodology: Chapter 1. The Cambridge Companion to the Philosophy of Law* (pp. 17-37). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781316104439.002.
- [22] Lukianova, H. (2011). Methodological basis for the study of law in modern legal science. *Scientific newsletter of the Lviv State University of Internal Affairs*, 4, 33-43.
- [23] Mikhailina, T.V., & Hotsuliak, Yu.V. (2021). The crisis of the methodology of current legal investigations. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 65, 26-30. doi: 10.24144/2307-3322.2021.65.4.
- [24] Nurullaiev, I.S. (2019). Features of the international legal system of Ukraine in the fight against transnational organized malice. *Scientific journal of public and private law*, 4(2). doi: 10.32844/2618-1258.2019.4-2.45.
- [25] Pasechnyk, O.V. (2022). Syncretism of the international legal order of the metamodern era. *Legal position*, 4(37), 22-26. doi: 10.32782/2521-6473.2022-4.3.
- [26] Rapp, A. (2023). Wearable technologies as extensions: a postphenomenological framework and its design implications. *Human-Computer Interaction*, 38(2), 79-117. doi: 10.1080/07370024.2021.1927039.
- [27] Shemshuchenko, Yu.S., & Denysov, V.N. (et al.). (2019). *Encyclopedia of International Law* (Vol. 3). Kyiv: Akad.periodyka.
- [28] Tymieniecka, A.-T. (2002). Introduction: Phenomenology as the inspirational force of our times. *Phenomenology World-Wide*, 80, 1-8. doi: 10.1007/978-94-007-0473-2_1.
- [29] Vaitsekhovska, O.R. (2018). Features and current trends in the development of international legal order. *Law and matrimony*, 6, 235-240.
- [30] Vaitsekhovska, O.R. (2020). *International financial order: theoretical ambushes and current problems in the minds of globalization* (Doctoral thesis. Kharkiv, Ukraine).

Список використаних джерел

- [1] Adams S. Introduction to post-phenomenology. *Thesis Eleven*. 2007. Vol. 90. No. 1. P. 3–5. doi: 10.1177/0725513607079247.
- [2] Антипенко В. Ф., Антипенко А. В. Методологічні аспекти виокремлення міжнародної кримінології тероризму як напряму науки кримінологія. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Т. 2. № 87. С. 93–99. doi: 10.17721/арmv.2009.87.2.
- [3] Бандура О. Антропология права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 8–15. doi: 10.33270/01191702.8.
- [4] Бехруз, Х. Порівняльне правознавство: сучасні грані досліджень. *Порівняльне правознавство*. 2013. №1-2. С. 278–285.
- [5] Bello A. A. Theory and Applications of Ontology: Philosophical Perspectives. 2010. P. 287–328. doi: 10.1007/978-90-481-8845-1.
- [6] Бобровник С. В. Компромiс i конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 431 с.

- [7] Boer B., Molder H., Verbeek P. Understanding science-in-the-making by letting scientific instruments speak: From semiotics to postphenomenology. *Social studies of science*. 2021. Vol. 51. No. 3. P. 392–413. doi: 10.1177/0306312720981600.
- [8] Буткевич О. Методи дослідження історії міжнародного права: давня дискусія і нові виклики. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 2. С. 9–15. doi: 10.36952/uail.2022.2.9-15.
- [9] Філатов В. В. Аналіз методів дослідження моделі перехідного правосуддя в сучасному міжнародному праві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 5 (40). С. 159–164. doi: 10.32837/руув.v0i5.938.
- [10] Jani A. *The Ontological Roots of Phenomenology: Rethinking the History of Phenomenology and Its Religious Turn*: E-Book. Rowman & Littlefield, 2022. 266 p. URL: <https://rowman.com/ISBN/9781793649003>.
- [11] Kaminska N., Ostudimov B. Energy security principles: Legal nature, classification and modernisation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. Vol. 28. No. 1. P. 55–67. doi: 10.56215/naia-herald/1.2023.55.
- [12] Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 86–95. doi: 10.33270/02222402.86.
- [13] Kaminska N. V., Shcherban I. V. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court: historical, theoretical and practical aspects. Kyiv, 2023. 220 p.
- [14] Кельман М. С., Кельман Р. М. Концептуалізація проблеми пізнання наукових теорій у загальнотеоретичному правознавстві. *Пріоритетні напрями досліджень розвитку держави і права в умовах євроатлантичної інтеграції України*: монографія / за заг. ред. Н. Камінської. Київ–Дрогобич: Просвіт, 2018. С. 63–83.
- [15] Конфліктологія. *Словник* / за заг. ред. О. Г. Колба, А. І. Буймістера. Київ–Переяслав-Хмельницький: КСВ, 2012. 512 с.
- [16] Колпаков В. К. Феномен, феноменологія і феноменологічний метод в галузевій юриспруденції. *Наукові перспективи*. 2024. № 3 (45). С. 847–856. doi: 10.52058/2708-7530-2024-3(45)-844-856.
- [17] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17. doi: 10.33270/01232502.9.
- [18] Костицький М. В. Потреба використання цілісної методології в сучасній юридичній науці. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 7–12. doi: 10.33270/01222302.7.
- [19] Крижановський А. Ф. Образ правопорядку. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2007. Т. VI. С. 80–87.
- [20] Kühn R. Phénoménologie radicale et religion de la vie. L'auto-révélation selon Michel Henry. *Revue des sciences religieuses*. 2020. No. 94/2-4. P. 341–368. doi: 10.4000/rsr.9561.
- [21] Lamond G. *Methodology*: Chapter 1. *The Cambridge Companion to the Philosophy of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. P. 17–37. doi: 10.1017/9781316104439.002.
- [22] Лук'янова Г. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 33–43.
- [23] Михайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Криза методології сучасних юридичних досліджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 65. С. 26–30. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2021.65.4.
- [24] Нуруллаєв І. С. Особливості міжнародно-правового співробітництва України в боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4. Т. 2. doi: 10.32844/2618-1258.2019.4-2.45.
- [25] Пасечник О. В. Синкретика міжнародного правопорядку епохи метамодерну. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 22–26. doi: 10.32782/2521-6473.2022-4.3.
- [26] Rapp A. Wearable technologies as extensions: a postphenomenological framework and its design implications. *Human-Computer Interaction*. 2023. Vol. 38. No. 2. P. 79–117. doi: 10.1080/07370024.2021.1927039.
- [27] Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.]. Київ: Акад. періодика, 2019. Т. 3: М–Я. 992 с.
- [28] Tymieniecka A.-T. Introduction: Phenomenology as the inspirational force of our times. *Phenomenology World-Wide*. 2002. Vol. 80. P. 1–8. doi: 10.1007/978-94-007-0473-2_1.
- [29] Вайцеховська О. Р. Особливості та сучасні тенденції розвитку міжнародного правопорядку. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 235–240.
- [30] Вайцеховська О. Р. Міжнародний фінансовий правопорядок: теоретичні засади та актуальні проблеми в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2020. 42 с.

The Methodological Basis of the Study of the International Legal Order: Analysis of Modern Approaches

HDYCHYNSKYI Vitalii

PhD in Law,

Doctoral Student of the Department of International Law and Comparative Law
of the National Aviation University

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8674-5340>

Abstract. The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine caused terrible consequences for the national, European and international legal order, international peace and security, existing legal systems of states and international organizations. In this connection, a question arises among scientists: is there sometimes a certain lag between theory and practice, a lack of scientific ideas, concepts, theories, and doctrines in this direction. Therefore, the purpose of the article is to generalize the methodological basis of the study of the international legal order, to highlight the key modern scientific approaches and their analysis. The methodological basis of the research is defined by its purpose and subject matter, it is a set of methodological principles and approaches, actually methods as specific methods and means of research, which allow to reveal the nature and essence, certain features of the development of the international legal order, its relationship with the institution of legal order. The scientific novelty consists in expanding ideas about the optimal methodological tools for the study of the international legal order as one of the key phenomena of modern legal reality. Research results. The methodological basis of the study of the international legal order is summarized and analyzed, attention is paid to the priority of using the following approaches: phenomenological, axiological, anthropological, hermeneutic, informational and communicative, synergistic, syncretic, activity, integrative, complex, etc. Practical significance. It is considered expedient to use multidisciplinary methodology, modernization approaches for proper multifaceted further research of the international legal order, along with other international legal and constitutional, European and general civilizational values. This is especially important in the conditions of the legal regime of martial law, Euro-Atlantic integration and post-war peacebuilding.

Keywords: legal order; international legal order; international peace and security; methodology; methodological approach; method; principle; international law.

Теоретико-методологічні засади дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні

ДУЛЬСЬКИЙ Олександр*

доктор філософії в галузі права,
докторант Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4711-1106>

Анотація. Актуальність наукової статті пов'язана з тим, що системна наукова розробленість теоретико-методологічних засад дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні може забезпечити не тільки отримання комплексних й об'єктивних даних, що сприяють розвитку теоретичних положень негласних слідчих (розшукових) дій, а й забезпечує вирішення проблемних практичних ситуацій, надаючи уповноваженим особам дієвий інструмент у формі методичних рекомендацій ефективного проведення таких процесуальних дій. Метою наукової статті є формування теоретико-методологічних засад дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні. Зважаючи на специфіку предмета й мету дослідження, методологічний інструментарій представлено системою філософських, загальнонаукових і спеціальних методів для забезпечення комплексного вивчення предмета дослідження. Ключові результати дослідження полягають в обґрунтуванні того, що під час розроблення методології дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами важливо враховувати багаторівневість методологічного інструментарію, що має ґрунтуватися на широкому спектрі методів, тісно пов'язаних між собою, які доповнюють один одного. У контексті дослідження акцентовано на таких методах наукового пізнання, як філософські (діалектичний), загальнонаукові (метод формалізації, аналіз, синтез, індукція, дедукція, метод ідеалізації, спостереження, порівняння, моделювання) та спеціальні методи кримінальної процесуальної (юридичне моделювання, компаративістський метод, спостереження) та криміналістичної (криміналістичне версіювання, криміналістичне планування, криміналістичний аналіз ситуації, криміналістичне експериментування) наук. Практична цінність наукової статті полягає у висвітленні методологічного значення праксеологічного підходу для дослідження проведення негласних (слідчих) розшукових дій уповноваженими особами. Його зміст полягає в тому, що він орієнтує теорію кримінального процесу та криміналістики на виконання їхніх безпосередніх завдань як прикладних наук. Автор дійшов висновку, що теоретико-методологічні засади дослідження проведення негласних (слідчих) розшукових дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні спрямовані як на встановлення наукової істини, так і на виконання практичних завдань у контексті дослідження.

Ключові слова: методи наукового пізнання; методологія; злочин; філософські методи; кримінальний процес; криміналістика; слідчий; оперативні підрозділи.

Історія статті:

Отримано: 01.02.2024

Переглянуто: 04.03.2024

Прийнято: 02.04.2024

Рекомендоване посилання:

Дульський О. Теоретико-методологічні засади дослідження проведення негласних слідчих (розшукових) дій уповноваженими особами в кримінальному провадженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 100–108. doi: 10.33270/01242702.100.

* Відповідальний автор

© Дульський О., 2024

Вступ

Посиленої уваги зазнали дослідження негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) з другого кварталу 2012 року, адже саме тоді – 13 квітня було прийнято чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України), яким і було запроваджено цей інститут. Він був новим як для суспільства, так і для правозастосовної практики, адже до цього часу проведення таких процесуальних дій відбувалося в процесі реалізації оперативно-розшукової діяльності.

З огляду на постійні виклики та загрози безпеці суспільства, питання ефективного здійснення НСРД стає чимдалі актуальнішим і значущим для правоохоронних органів. Проте в контексті демократичного суспільства, де кожен індивід має право на захист власної приватності й особистих свобод, використання таких методів потребує ретельного вивчення та розробки теоретико-методологічних засад.

Матеріали та методи

Метою наукової статті є формування теоретико-методологічних засад дослідження проведення НСРД уповноваженими особами в кримінальному провадженні. Задля її досягнення слід забезпечити, з однієї сторони, комплексне поєднання філософських, загальнонаукових й інших спеціальних методів, використати теоретичні напрацювання в галузі філософії (зокрема філософії права та методології), теорії права, кримінального процесуального права й криміналістики, а з іншого – апробувати їх крізь призму практичних аспектів досвіду практичної діяльності уповноважених правоохоронних органів.

Задля комплексного вивчення предмета дослідження та формування ґрунтовних авторських висновків, з огляду на мету наукової статті, методологічний інструментарій представлено системою філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Результати й обговорення

Розпочинаючи дослідження з висвітлення питань методології, слід зазначити, що в широкому значенні – це вчення про організацію теоретичної та практичної діяльності людей, тобто будь-якої наукової та практичної професійної діяльності (Sliusarenko, 2021, p. 90). У вузькому ж розумінні її визначають як сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження (Dovban, 2019, p. 101).

Значення методології наукового пізнання полягає в тому, що вона дає змогу систематизувати весь обсяг наукового знання й забезпечити умови для розроблення подальших напрямів дослідження. Ключовим завданням методології наукового пізнання є синтез

накопичених наукових знань, що надає можливість забезпечити використання досягнень розвитку науки в практичних цілях (Protas, 2022, p. 35).

Головною метою методології науки є дослідження тих методів, засобів і прийомів наукового дослідження, завдяки яким суб'єкт наукового пізнання отримує нові знання про реальну дійсність. За допомогою прийомів і методів суб'єкт пізнання виконує певні дії для досягнення заздалегідь поставлених цілей, які можуть бути як практичними, так і теоретичними, пізнавальними (Dobronravova, Rudenko, & Sydorenko, 2018, p. 30).

Методологія науки окреслює найсуттєвіші особливості й ознаки методів дослідження, тобто розкриває ці методи за їх загальністю і глибиною, а також за рівнями наукового пізнання. Тому вона вивчає насамперед можливості та межі застосування методів дослідження у процесі встановлення наукової істини (Kalambet, Ivanov, & Pivniak, 2015, p. 38).

Загальнонаукова методологія наближена до рівня філософського аналізу знання, що за деяких умов може бути використане до вивчення науково-пізнавальної діяльності. Поєднання загальнонаукового та філософського рівнів є в основі методології наукового пізнання, що визначається як філософське вчення про систему принципів, методів науково-пізнавальної діяльності, форм, структури й функцій наукового знання (Protas, 2022, p. 34). Як слушно зауважили Ю. Чорноус та В. Шмітько, «одержання результатів під час будь-якої дослідницької діяльності, зокрема у царині юриспруденції, ґрунтується на застосуванні комплексу тих чи інших методів наукового пізнання, цілісної методології» (Chornous, & Shmitko, 2023, p. 62).

Зважаючи на вищевикладене, метод – це елемент методології. За загальним значенням його визначають як спосіб, шлях пізнання і практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну і пізнавальну діяльність людей (суб'єктів). Він зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання та дії (Dobronravova, Rudenko, & Sydorenko, 2018, p. 31). Слушною є думка М. Костицького та Н. Кушакової-Костицької, за якою «методами чи, власне, методологіями пізнання в юридичній науці є логічна, лінгвістична, математична, позитивістська, юснатуралістична та інші методології» (Kostytskiy, & Kushakova-Kostytska, 2023, p. 9).

Методологія виконує такі функції: спрямовує, визначає шлях досягнення певної науково-дослідницької мети; визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; забезпечує всебічність отримання інформації про досліджуваний процес чи явище;

створює систему наукової інформації, яка ґрунтується на об'єктивних фактах, а логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання сприяє впровадженню нової інформації до фонду теорії науки (Chornous, 2017, р. 64).

З огляду на те, що НСРД вивчають у межах юридичних наук, які перебувають у постійному розвитку, то теоретико-методологічні засади дослідження проведення НСРД уповноваженими особами висвітлюватимемо крізь призму наук кримінального процесу та криміналістики.

Такі українські вчені, як В. Василичук, М. Грібов, О. Козаченко, В. Колесник, Д. Никифорчук, М. Погорецький, О. Сало, С. Тагієв та інші, досліджували НСРД та частково акцентували й на теоретико-методологічних засадах їх проведення уповноваженими особами. Однак системні питання методології дослідження проведення НСРД уповноваженими особами досі не були предметом окремого наукового дослідження, що є необхідним з огляду на стрімкий розвиток кримінальної процесуальної та криміналістичної наук, а також практичної діяльності в цьому напрямі.

Як слушно зауважує академік М. Костицький, засобами юридичного пізнання є методології як певні світоглядні вчення з понятійно-категоріальним апаратом, підходи до пізнання, бачення його об'єкта крізь певну призму. Під час застосування цілісної методології такою призмою власне і є цілісність як властивість об'єктів, сукупності елементів, що їх формують, і організованих відповідно до певних принципів (Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2023, р. 11). Тому акцентуємо на НСРД як цілісному кримінальному процесуальному інституті, а також на їх процесі проведення уповноваженими особами.

На думку С. Тагієва, методологія дослідження НСРД нині залишається одним із найменш розроблених напрямів дослідження, основними причинами чого є: 1) нетривалий час дії нового КПК України, який уперше закріпив інститут НСРД; 2) складність питань співвідношення методології кримінально-процесуальної й оперативно-розшукової діяльності (Tahiev, 2014, р. 210).

У сучасній науці склалася така концепція методології знання, за якої методи наукового пізнання за ступенем загальності та сфери дії можуть бути поділені на три основні групи: 1) філософські методи; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні або часткові методи наук (внутрішньо- та міждисциплінарні) (Savvova, 2020, р. 13).

Перш ніж звернутися до висвітлення вказаних методів у контексті обраної теми дослідження, зупинимось на дефініції НСРД і тих уповноважених особах, які їх проводять.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків,

передбачених КПК України, а слідчими (розшуковими) діями є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні¹.

Згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України проводити НСРД має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучати також інших осіб². Згідно з ч. 1 ст. 300 КПК України НСРД має право проводити й дізнавач, але лише ті, які передбачені ч. 2 ст. 264 та ст. 268 КПК України³. Таким чином, аналіз глав 3, 21 та 25 КПК України свідчить про те, що проводити НСРД уповноважені лише слідчий та оперативні підрозділи відповідних органів. Що ж до прокурора, то він самостійно не уповноважений проводити НСРД (Torbas, 2020, р. 170), а має право лише доручати проведення НСРД слідчому чи оперативним підрозділам. Тому уповноваженими особами на проведення НСРД є слідчий, дізнавач і відповідні оперативні підрозділи.

Розглянемо теоретико-методологічні засади дослідження проведення НСРД уповноваженими особами, які виявляються у методах дослідження.

Слід розпочати з базового філософського – методу діалектики. Кожен процес пізнання, незалежно від того, у якій сфері людської діяльності він протікає, підпорядковується законам матеріалістичної діалектики, який висвітлює найзагальніші й істотні зв'язки й відносини об'єктивної дійсності та пізнання (Sheiko, & Kushnarenko, 2011, р. 58). Діалектичний метод сприяє розгляду явища в його динаміці, тобто з урахуванням постійного, системного розвитку як самого явища, так й об'єктивної дійсності (Filatov, 2022, р. 25).

Саме цей метод надає досліднику можливість розкрити сутність НСРД у динаміці їх розвитку як з боку нормативно-правового забезпечення, шляхом внесення змін до кримінального процесуального законодавства загалом і КПК України зокрема (кримінальний процесуальний аспект), так і з боку праксеології, а саме: практичної діяльності уповноважених

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Там само.

³ Там само.

осіб під час реалізації ними своїх повноважень у процесі проведення НСРД, застосовуючи засоби криміналістичного забезпечення (криміналістичний аспект).

Акцентуємо й на загальнонаукових методах, зокрема, методі формалізації, що виявляється у відображенні змістовного знання в знаково-символічному вигляді з метою виключення можливості для неоднозначного його розуміння (Zhuravel, 2012, р. 26). Цей метод є доволі суттєвим під час проведення НСРД уповноваженими особами. Його можна висвітлити таким прикладом: слідчий доручає проведення конкретної НСРД оперативному підрозділу, керівник якого визначає конкретного оперативного працівника для проведення такого виду процесуальної дії. Оперативний працівник, провівши НСРД, передає через свого керівника відповідні матеріали (протокол з додатками), які слідчий аналізує та долучає до матеріалів кримінального провадження. Тобто такий процес супроводжується переведенням суб'єктивного відображення дійсності у свідомості суб'єкта пізнання – оперативного працівника на рівень формальної системи документа, чого вимагає кримінальне процесуальне законодавство.

Доцільно зупинитися й на таких поширених загальнонаукових методах, як аналіз (прийом наукового мислення, що розкриває структуру дослідження та акцентує на їх складових елементах і знаходить характер взаємозв'язку між ними) і синтез (прийом наукового пізнання, який застосовується з метою узагальнення даних, отриманих унаслідок аналізу різноманітних властивостей і ознак досліджуваних явищ) (Bekhruz, & Manuilova, 2023, р. 536). Ці методи активно застосовують уповноважені особи під час планування проведення НСРД (вибір тактики проведення конкретної НСРД, технічних засобів, навіть відповідних оперативних працівників, що мають спеціальні знання, уміння та навички тощо). Загалом, застосування цього методу відбувається під час усього процесу проведення НСРД. У процесі підготовки до проведення НСРД відбувається планування, на робочому етапі – уповноважені особи аналізують ситуацію, яка виникла раптово, під час завершального етапу відбувається аналіз оформлених і отриманих матеріалів за результатами проведення НСРД.

Слід зазначити й такі методи пізнання, як індукція (аналіз руху знання від одиничного до загального судження) і дедукція (нові знання виводяться на підставі знань більш загального характеру, отриманих раніше шляхом узагальнення, спостереження, дослідів, практичної діяльності, тобто за допомогою індукції). Процес індукції переважно починається з порівняння й аналізу даних спостережень і експериментів. Зі зростанням множини цих даних може виявитися постійна повторюваність якоїсь властивості чи

якогось відношення. Багаторазовість, що спостерігається під час досліджень за умови відсутності винятків, додає лише впевненості в універсальності явища та спрямовує до індуктивного узагальнення – припущення, що саме так буде й в усіх інших схожих ситуаціях (Orzhynska, 2021, р. 273-274). Наприклад, на макрорівні (загалом, під час досудового розслідування) можна навести побудову слідчих (оперативно-розшукових) версій, коли на підставі наявних даних та інформації, отриманої під час проведення НСРД, слідчий (оперуповноважений) робить певні узагальнювальні умовиводи, які пов'язують усі відомості загалом, що дозволяє розкрити кримінальне правопорушення (Tahiev, 2014, р. 211). На мікрорівні (під час проведення конкретної НСРД), до прикладу, проводячи уповноваженими особами декілька діб спостереження за особою (ст. 269 КПК України) та аудіоконтроль цієї ж особи (ст. 260 КПК України), з'ясувалося, що злочинець місця схованок і збуту наркотичних засобів називає різними спеціально вигаданими термінами, що надалі надає підстави вважати, що під час розмови з іншими злочинцями він має на увазі конкретне, уже відоме уповноваженим особам, місце. Що ж до дедуктивного методу, то тут навпаки, вивчені судові рішення за ст. 309 Кримінального кодексу України засвідчили¹, що під час проведення НСРД виявляють нарколабораторії, водночас невідомо, хто є їх власником та хто їх відвідує. У цьому випадку, завдяки проведенню візуального спостереження за вказаним місцем (ст. 269 КПК України), що проводиться на підставі постанови слідчого чи прокурора, можна встановити таких осіб.

Не можемо оминати увагою й метод ідеалізації, завдяки якому подумки здійснюється конструювання поняття про об'єкти, які не існують насправді або практично нездійсненні, тобто наділення об'єктів нереальними або гіпотетичними властивостями (Dobronravova, Rudenko, & Sydorenko, 2018, р. 170).

Чітке визначення предмета негласного пошуку (наприклад, під час проведення таких НСРД, як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), багато в чому виключає інші явища та взаємодії, що відбуваються одночасно та є супутніми щодо події, а також передують їй. Уповноважені особи в цьому випадку зобов'язані повно та вичерпно встановити реальне місцеперебування суб'єкта чи об'єкта, що їх цікавить (Tahiev, 2014, р. 211).

¹ Кримінальні справи з 1 січ. 2019 р. за ст. 309 Кримінального кодексу України. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

Слід зупинитися й на загальнонаукових емпіричних методах. Одним із них є спостереження (систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта). Цей метод дає змогу отримати первинну інформацію про об'єкт дослідження у вигляді сукупності емпіричних тверджень (Sheiko, & Kushnarenko, 2011, р. 77). Спостереження мусить відповідати таким вимогам: сплановане наперед (проводять для певного, завчасно поставленого завдання); планомірність (виконують за планом, складеним відповідно до завдання спостереження); цілеспрямованість (спостерігають лише за певними сторонами явища, які викликають інтерес у процесі дослідження); систематичність (спостереження ведеться безперервно або за певною системою); активність (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси, явища) (Rashkevych, & Otrosh, 2022, р. 113-114).

З цього приводу доцільно зазначити, що в КПК України наявна НСРД за ст. 269 «Спостереження за особою, річчю або місцем», яка призначена для пошуку, фіксації та перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця в публічно доступних місцях. Вона може проводитися з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження¹. Візуальне спостереження за особою, річчю або місцем посідає важливе місце в системі негласних засобів, які використовують оперативні підрозділи в протидії злочинності. Поєднання з іншими оперативно-розшуковими заходами чи НСРД та особливості його застосування залежать від конкретної оперативно-тактичної або слідчої ситуації (Hribov, Yemets, & Rusnak, 2020, р. 17).

Не можемо оминати увагою й порівняння, що є «науковим методом пізнання, у прогресі якого невідоме, тобто досліджуване явище, предмети зіставляють з уже відомими, досліджуваними раніше для виявлення загальних ознак або відмінностей між ними» (Pavlichenko, Stets, & Sheludiakov, 2021, р. 211). Як слушно зауважив С. Тагієв, порівняння як науковий метод пізнання має вагоме значення під час проведення НСРД та їх комплексів, які, зокрема мають складну структуру: спеціальний слідчий експеримент (ст. 271 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК

України) (Tahiiiev, 2014, р. 212). Отже, метод порівняння під час дослідження процесу проведення НСРД уповноваженими особами допомагає як на макрорівні (надати визначення невідомим правовим категоріям, здійснити їх класифікацію, сформувані конкретні пропозиції до кримінального процесуального законодавства, виокремити передовий закордонний досвід у контексті проведення НСРД), так і на мікрорівні (розробити конкретні критерії прийняття тактичних рішень під час проведення НСРД, розробити чи вдосконалити алгоритм дій уповноважених осіб під час проведення конкретної НСРД, зокрема й за певних умов тощо) виконати низку наукових і практичних завдань.

Також заслуговує на висвітлення й метод моделювання. Загалом його визначають як метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки, із застосуванням методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту. Специфіка моделювання, порівняно з іншими методами пізнання, полягає в тому, що завдяки йому об'єкт вивчають не безпосередньо, а за допомогою іншого об'єкта, який аналогічний першому з певного погляду. Тобто для моделювання характерним є те, що між суб'єктом (дослідник) і об'єктом пізнання існує проміжна ланка – модель (Kmetuk-Podubinska, 2020, р. 212). Як слушно було зауважено, завдяки методу моделювання механізму вчинення кримінального правопорушення можна побудувати алгоритм дій уповноважених осіб під час розслідування (Hvozdiuk, 2021, р. 213), у нашому випадку – під час проведення комплексу чи конкретної НСРД.

У контексті проведення НСРД уповноваженими особами моделювання виступає як прийом опосередкованого пізнання деяких особливостей досліджуваної події з метою пізнання її властивостей, представлених у моделі. До моделювання належить відтворення умов, за яких відбувалася досліджувана подія (наприклад, у процесі такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину у формі імітування обстановки злочину чи спеціального слідчого експерименту). Пізнавальні властивості моделювання визначаються тим, що воно займає як би проміжне місце між суто логічними й емпіричними методами і є сполучною ланкою теорії з практикою, чуттєвого пізнання з логічним (Tahiiiev, 2014, р. 212).

Що ж до спеціальних методів пізнання проведення НСРД уповноваженими особами в кримінальному провадженні, то ними є ті спеціальні методи, які належать кримінальній процесуальній і криміналістичній наукам. Наприклад, у кримінальній процесуальній науці такими є юридичне моделювання, компаративістський метод, метод спостереження,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

кібернетичний, конкретно-соціологічний тощо. У криміналістиці спеціальні методи розподіляють таким чином: 1) суто криміналістичні методи (техніко-криміналістичні, структурно-криміналістичні); 2) спеціальні методи інших наук (фізичні, соціологічні, психологічні, кібернетичні тощо) (Zhuravel, 2012, р. 23). У науці спостерігаємо й такий поділ спеціальних методів: а) методи науки криміналістики; б) методи практичної діяльності (які безпосередньо використовують слідчі, прокурори, оперативні працівники, адвокати та ін.). Методи криміналістики застосовують завжди комплексно (Shepitko, Zhuravel, & Konovalova, 2019, р. 18-19). У контексті дослідження визначальним є застосування саме методів практичної діяльності. Під час проведення НСРД уповноваженими особами часто застосовують такі методи:

а) криміналістичне версіювання (сукупність методів, які ґрунтуються на даних логіки для розробки слідчих, розшукових, судових і експертних версій) (Priakhin, 2022, р. 44). Цей метод є підґрунтям для подальшого прийняття рішень під час проведення комплексу чи конкретної НСРД, а також планування проведення НСРД на підставі попередньо зазначених елементів (Romanov, 2022, р. 112). Завдяки якісно побудованим версіям, уповноважені особи можуть спланувати ефективний план проведення однієї чи комплексу НСРД;

б) криміналістичне планування («сукупність методів, які використовуються для визначення та координації дій з метою розслідування кримінальних правопорушень») (Priakhin, 2022, р. 44). У контексті дослідження, завдяки вправній побудові плану, можна успішно провести НСРД, не допустивши як помилок у процесуальному аспекті (оформлення результатів проведення), так і в тактичному (отримання вичерпної криміналістично значущої інформації та забезпечення конфіденційності залучених працівників);

в) криміналістичний аналіз ситуації («сукупність методів, спрямованих на з'ясування фактичних даних і конкретних ситуацій та подій

на основі збирання та оцінки доказів») (Priakhin, 2022, р. 44). Цей метод застосовують як безпосередньо під час проведення НСРД (у процесі яких оцінюється, наприклад, певна обстановка, у якій перебуває об'єкт, коло спілкування об'єкта, місце зберігання розшукуваних речей чи інформації тощо), так і після проведення НСРД, де відбувається оцінка здобутої криміналістично значущої інформації в поєднанні з наявною.

Нерідко відбувається й застосування методу криміналістичного експериментування (полягає в перевірці чи одержанні доказів і проведенні відповідних експертних досліджень). Водночас це відбувається уже після проведення НСРД (наприклад, під час негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України)). Існують й інші спеціальні методи кримінальної процесуальної та криміналістичної науки, які застосовують під час проведення уповноваженими особами НСРД, проте нами були висвітлені найбільш застосовувані.

Висновки

Теоретико-методологічні засади проведення негласних (слідчих) розшукових дій спрямовані на розв'язання проблем практичної діяльності щодо особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які виявляються у формі теоретичних знань. Такі теоретичні знання удосконалюють практику збирання доказів під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій уповноваженими особами.

Теоретико-методологічні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій ґрунтуються на загальних положеннях методології наукового дослідження та враховують спеціальні методи наукового дослідження кримінальної процесуальної та криміналістичної наук, що спрямовані на виконання завдань кримінальних процесуальних і криміналістичних досліджень та потреби практичної діяльності.

References

- [1] Bekhruz, Kh.N., & Manuilova, K.V. (2023). Scientific research process: methodological aspect. *Legal scientific electronic journal*, 1, 534-537. doi: 10.32782/2524-0374/2023-1/123.
- [2] Chornous, Yu., & Shmitko, V. (2023). Theoretical and methodological principles of the investigation of corruption criminal offenses related to the receipt of illegal benefits. *Philosophical and methodological problems of law*, 26(2), 61-72. doi: 10.33270/02232602.61.
- [3] Chornous, Yu.M. (2017). Methodological principles of forensic investigation of crimes. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(13), 63-75. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2017_1_8.
- [4] Dobronravova, I.S., Rudenko, O.V., & Sydorenko, L.I. (2018). *Methodology and organization of scientific research*. I.S. Dobronravova, & O.V. Rudenko, Eds. Kyiv: Kyiv. un-t.
- [5] Dovban, I.M. (2019) Methodological tools for the study of criminality of civil servants. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 42(2), 100-103. doi: 10.32841/2307-1745.2019.42-2.25.
- [6] Filatov, V. (2022). General scientific and special legal methods of research of the model of transitional justice. *Legal Bulletin*, 2, 23-29. doi: 10.32837/yuv.v0i2.2317.

- [7] Hribov, M.L., Yemets, O.M., & Rusnak, D.I. (2020). Visual surveillance of a person, thing or place as a means of combating human trafficking. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(116), 8-21. doi: 10.33270/01201163.8.
- [8] Hvozdiuk, V.V. (2021). *Tactics of conducting investigative (search) actions taking into account the practice of the European Court of Human Rights* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine). Retrieved from <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/11c100c1-3a72-4f06-b6de-f62cb95b0c1d/content>.
- [9] Kalambet, S.V., Ivanov, S.I., & Pivniak, Yu. (2015). *Methodology of scientific research*. Dnipropetrovsk: Makovetskyi.
- [10] Kmetyk-Podubinska, Kh. (2020) Legal modeling as a method of modern constitutional and legal research. *Entrepreneurship, economy and law*, 7, 211-215. doi: 10.32849/2663-5313/2020.7.36.
- [11] Kostytskiy, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2023). Methodology of theoretical and practical knowledge in jurisprudence as a scientific and practical complex. *Philosophical and methodological problems of law*, 25(1), 9-17. doi:10.33270/01232502.9.
- [12] Orzhynska, Ye. (2021). Usage of general scientific methods in investigative practice. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2, 272-276. doi: 10.32849/2663-5313/2021.2.48.
- [13] Pavlichenko, Ye., Stets, O., & Sheludiakov, R. (2021). Methodological principles of comparative analysis in the legal research system. *Entrepreneurship, economy and law*, 4, 210-214. doi: 10.32849/2663-5313/2021.4.32.
- [14] Protas, O.L. (2022). *Methodology and technology of scientific research*. Ivano-Frankivsk: NAIR.
- [15] Priakhin, Ye.V. (2022). *Forensic means and methods of investigating criminal offenses*. Lviv: LvDUVS.
- [16] Rashkevych, N., & Otrosh, Yu. (2022). *Methodology and organization of scientific research*. Kharkiv.
- [17] Romanov, M.Yu. (2022). The method of investigation of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations through the prism of the situational approach. *Actual problems of the state and law*, 94, 110-115. doi: 10.32782/apdp.v94.2022.13.
- [18] Savvova, O.V. (2020). *Methodology of scientific research*. Kharkiv: KhNUMH im. O.M. Beket. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/334604241.pdf>.
- [19] Shepitko, V.Yu., Zhuravel, V.A., & Konovalova, V.O. (et al.). (2019). *Forensics*. V.Yu. Shepitko (Eds.). Kharkiv: Pravo.
- [20] Sheiko, V.M., & Kushnarenko, N.M. (2011). *Organization and methodology of scientific research activity* (7th ed.). Kyiv: Znannia.
- [21] Sliusarenko, M. (2021). The concept of "methodology" in the context of the educational discipline on the organization of scientific research. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, 4, 87-94. doi: 10.31499/2307-4906.4.2021.250159.
- [22] Tahiiiev, S.R. (2014). Methodological principles of the study of covert investigative (detective) actions. *Comparative and analytical law*, 8, 210-213. Retrieved from https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/8_2014.pdf#page=210.
- [23] Torbas, O.O. (2020). Application of discretion by the prosecutor in the process of authorizing and conducting investigative (search) actions. *South Ukrainian legal journal*, 1, 168-170. doi: 10.32850/sulj.2020.1.35.
- [24] Zhuravel, V.A. (2012). Methods in criminology. *Theory and practice of forensic examination and criminology*, 19, 21-31. doi: 10.32353/khrife.1.2019.02.

Список використаних джерел

- [1] Бехруз Х. Н., Мануїлова К. В. Науково-дослідницький процес: методологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 534–537. doi: 10.32782/2524-0374/2023-1/123.
- [2] Черноус Ю., Шмітько В. Теоретико-методологічні засади дослідження розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 61–72. doi: 10.33270/02232602.61.
- [3] Черноус Ю. М. Методологічні засади криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1 (13). С. 63–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmprr_2017_1_8.
- [4] Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / [І. С. Добронравова, О. В. Руденко, Л. І. Сидоренко та ін.] ; за ред. І. С. Добронравової, О. В. Руденко. Київ : Київ. ун-т, 2018. 607 с.

- [5] Довбань І. М. Методологічний інструментарій дослідження злочинності державних службовців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 42. Т. 2. С. 100–103. (Серія «Юриспруденція»). doi: 10.32841/2307-1745.2019.42-2.25.
- [6] Філатов В. Загальнонаукові та спеціальноправові методи дослідження моделі перехідного правосуддя. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 23–29. doi: 10.32837/yuv.v0i2.2317.
- [7] Грібов М. Л., Ємець О. М., Руснак Д. І. Візуальне спостереження за особою, річчю або місцем як засіб протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 8–21. doi: 10.33270/01201163.8.
- [8] Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 294 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/11c100c1-3a72-4f06-b6de-f62cb95b0c1d/content>.
- [9] Каламбет С. В., Іванов С. І., Півняк Ю. В. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Дніпропетровськ : Маковецький, 2015. 191 с.
- [10] Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 211–215. doi: 10.32849/2663-5313/2020.7.36.
- [11] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9–17. doi: 10.33270/01232502.9.
- [12] Оржинська Є. Використання загальнонаукових методів у слідчій практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 272–276. doi: 10.32849/2663-5313/2021.2.48.
- [13] Павліченко Є., Стець О., Шелудяков Р. Методологічні засади компаративного аналізу в системі юридичних досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 210–214. doi: 10.32849/2663-5313/2021.4.32.
- [14] Протас О. Л. Методологія і технологія наукових досліджень : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 279 с.
- [15] Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 164 с.
- [16] Рашкевич Н., Отрош Ю. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Харків, 2022. 291 с.
- [17] Романов М. Ю. Методика розслідування незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій крізь призму ситуаційного підходу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94. С. 110–115. doi: 10.32782/apdp.v94.2022.13.
- [18] Саввова О. В. Методологія наукових досліджень : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекет. 2020. 104 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/334604241.pdf>.
- [19] Криміналістика : підручник : у 2 т. / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Т. 1. Харків : Право, 2019. 456 с.
- [20] Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 7-те вид., стер. Київ : Знання, 2011. 310 с.
- [21] Слюсаренко М. Поняття «методологія» в контексті навчальної дисципліни про організацію наукового дослідження. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 4. С. 87–94. doi: 10.31499/2307-4906.4.2021.250159.
- [22] Тагієв С. Р. Методологічні засади дослідження негласних слідчих (розшукових) дій. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 210–213. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/8_2014.pdf#page=210.
- [23] Торбас О. О. Застосування розсуду прокурором у процесі санкціонування та проведення слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 168–170. doi: 10.32850/sulj.2020.1.35.
- [24] Журавель В. А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 19. С. 21–31. doi: 10.32353/khrife.1.2019.02.
-

Theoretical and Methodological Principles of Research of Carrying out Covert Investigative (Detective) Actions by Authorized Persons in Criminal Proceedings

DULSKYI Oleksandr

Doctor of Philosophy in Law,

Doctoral Student of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4711-1106>

Abstract. The relevance of the scientific article is due to the fact that the systematic scientific development of the theoretical and methodological foundations of research of carrying out covert investigative (detective) actions by authorized persons in criminal proceedings can ensure not only the acquisition of complex and objective data that contribute to the development of the theoretical provisions of covert investigative (detective) actions, but also provides solutions to problematic practical situations, providing authorized persons with an effective tool in the form of methodological recommendations for the effective conduct of such procedural actions. The purpose of the scientific article is the formation of the theoretical and methodological foundations of research of carrying out covert investigative (detective) actions by authorized persons in criminal proceedings. Taking into account the specificity of the subject and the purpose of the research, the methodological toolkit is represented by a system of philosophical, general scientific and special methods to ensure a comprehensive study of the subject of research. The key results of the study are the substantiation of the fact that during the development of the research methodology of conducting covert investigative (detective) actions by authorized persons, it is important to take into account the multi-level methodological toolkit, which should be based on a wide range of closely related methods that complement each other. The author pays detailed attention to such methods of scientific knowledge as philosophical (dialectical), formal science (method of formalization, analysis, synthesis, induction, deduction, method of idealization, observation, comparing, modeling) and special methods of criminal procedure (legal modeling, comparative method, observation) and forensic (criminalistic version, forensic planning, forensic analysis of the situation, forensic experimentation) sciences. The practical value of scientific statistics lies in the clarified methodological significance of the praxeological approach for monitoring the implementation of secret (surveillance) sound activities by senior individuals. This is due to the fact that the theory of the criminal process and criminology is oriented towards the emergence of their uninterrupted tasks as applied sciences. The author came to the conclusion that the theoretical and methodological principles of the study of covert investigative (detective) actions by authorized persons in criminal proceedings are aimed both at establishing scientific truth and at solving practical problems in the context of investigation.

Keywords: methods of scientific knowledge; methodology; crime; philosophical methods; general scientific methods; special methods; criminal process; criminology; investigator; operational units.

DOI: 10.33270/01242702.109
УДК 341.231.14

Механізм захисту прав людини в межах діяльності Ліги арабських держав (історичний аспект)

МАМЕДОВ Юсіф*

аспірант відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2364-8438>

Анотація. Досліджено один з регіональних механізмів захисту прав людини на основі положень Статуту Ліги арабських держав щодо індивідуальних та колективних прав, Арабської хартії прав людини, а також проаналізовано їх відповідність загальноновизнаним міжнародним стандартам захисту прав людини. Забезпечення поваги й дотримання прав людини належить до найважливіших завдань світової спільноти. Повага до прав людини – це підґрунтя свободи та справедливості будь-якої розвиненої держави. Принцип поваги прав людини усвідомлюється як погоджене визнання обов'язків щодо дотримання, сприяння та забезпечення гарантій основних прав і свобод людини на всіх рівнях держави. Прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй та Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права забезпечило створення системи контролю за дотриманням державами своїх зобов'язань щодо прав людини в міжнародному праві. Статут ООН зобов'язує держави вдосконалювати повагу до прав людини. Загальна декларація прав людини слугує основою всього міжнародного права в контексті прав людини. Генеральна Асамблея проголошує Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого мають прагнути всі народи й держави для того, щоб кожна людина й інститут суспільства прагнули до визнання значущості прав і свобод, забезпечення шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального й ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав – членів ООН, так і серед народів територій, що знаходяться під їх юрисдикцією. У статті актуалізовано питання щодо функціонування міжнародної міжурядової регіональної організації Ліги арабських держав, створення міжарабського механізму захисту прав людини в межах Ліги арабських держав, а також позиції ісламських держав щодо формування міжнародних механізмів захисту прав людини.

Ключові слова: права людини; держава; політика; міжнародне право; Ліга арабських держав; Арабська хартія прав людини; Загальна декларація прав людини; Організація Об'єднаних Націй.

Історія статті:

Отримано: 29.02.2024
Переглянуто: 28.03.2024
Прийнято: 24.04.2024

Рекомендоване посилання:

Мамедов Ю. Механізм захисту прав людини в межах діяльності Ліги арабських держав (історичний аспект). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 109–116. doi: 10.33270/01242702.109.

*Відповідальний автор

Вступ

Однією з нагальних проблем сучасного суспільства є питання налагодження взаємовідносин держави та людини через формування ефективних міжнародних і національних механізмів захисту прав людини, адже стан дотримання прав людини є показником стану розвитку демократичної, соціальної та правової держави. Загальновідомо, що права людини – це правовий інститут цінностей, для якого визначальною рисою є встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів (Voiko, 2021; Pereverzyeva, Tokarchuk, & Vilko, 2022).

Ісламське право та міжнародне право передбачає комплексний аналіз аналогій між ісламською правовою традицією та міжнародним правом, особливо в контексті врегулювання спорів (Powell, 2021; Kaminska, & Kozubenko, 2023; Kostytsky et al., 2020)

Матеріали та методи

Вагомий внесок у вивчення окресленої проблематики зробили такі дослідники: Х. Бехруз, С. Білоцький, О. Буткевич, В. Денисов, Я. Жукорська, І. Зубар, Н. Камінська, В. Лисик, С. Малік, Т. Сироїд, К. Степаненко, Д. Шарович та ін.

Метою статті є комплексний аналіз прийнятих у межах діяльності міжурядової регіональної організації – Ліги арабських держав (ЛАД) Арабської хартії прав людини, з огляду на її відповідність загальноновизнаним міжнародним стандартам захисту прав людини, а також значення для реалізації сучасних змін сучасної арабської концепції прав людини.

Результати й обговорення

Створенню ЛАД сприяв національно-визвольний рух об'єднання арабських народів у межах боротьби за незалежність під час Другої світової війни.

Функціонувати вказана організація почала з моменту підписання договору «Про дружбу та союз» між Саудівською Аравією та Іраком 1936 року. У преамбулі договору зазначено: «Обидві високі договірні сторони працюватимуть у напрямі об'єднання ісламської та арабської культур, а також військових організацій їхніх країн шляхом обміну науковими та військовими місіями». Цей договір був відкритий до підписання для інших арабських країн. 29 квітня 1937 року до нього приєдналась Народно-демократична Республіка Ємен. Наступним кроком на шляху до зближення арабських країн було підписання 7 травня 1936 року Договору про дружбу між Єгиптом і Саудівською Аравією, яким вперше встановлено дипломатичні відносини між цими двома країнами. Початок

другого етапу утворення арабського союзу пов'язаний з виступом британського міністра закордонних справ Ідена в Палаті громад 29 травня 1941 року. У своїй промові він висловив підтримку арабським країнам у створенні такої організації, яка б об'єднала їхні інтереси. Через рік після цього ініціативу створення арабського об'єднання виявив єгипетський прем'єр-міністр Мустафа Нахас-паша, який запросив сирійського прем'єр-міністра Жаміля Мірідіна і президента Ліванського національного пакту відвідати Каїр з метою проведення тристоронніх переговорів на тему «Створення Арабської ліги з метою розширення співпраці арабських країн» (Zhukorska, 2016).

Згодом відбулися багатосторонні зустрічі за участю представників семи арабських держав – Сирії, Лівану, Іраку, Йорданії, Саудівської Аравії, Єгипту та Ємену, які брали участь у роботі міжарабської конференції 7 жовтня 1944 році в м. Александрії щодо вироблення проєкту протоколу. На конференції було запропоновано три пропозиції:

1. Об'єднання арабських народів в єдину унітарну державу.
2. Створення федеративної держави.
3. Заснування міжарабської організації з метою координації діяльності арабських держав і зміцнення їхньої співпраці (Khalid, 1962).

На конференції був підписаний Александрійський протокол про створення Ліги арабських держав як регіональної організації загальної компетенції, заснованої на повазі до суверенітету та рівності всіх її членів. Згодом його підписали Саудівська Аравія (3 січня 1945 року) та Ємен (5 лютого 1945 року). 22 березня 1945 року в м. Каїр (Єгипет) було підписано Пакт Ліги арабських держав. Зазначений документ містить преамбулу, 20 статей і 3 додатки: щодо незалежності Палестини та її участі в роботі ЛАД; щодо співпраці з третіми арабськими державами; щодо призначення Генерального секретаря. Положення Пакту доповнює Договір про спільну оборону й економічну співпрацю 1950 року. Пакт закріпив обов'язок ЛАД надавати всебічну допомогу народам арабським державам, зокрема підтримку в намірах здобути незалежність. З 1950 року ЛАД набула статусу спостерігача при ООН, з огляду на що при штаб-квартирі ООН перебуває постійна делегація ЛАД. До системи ЛАД належать спеціалізовані організації, інститути й установи, що мають особливий правовий зв'язок з нею (Zhukorska, 2017).

Основними цілями ЛАД можна визначити: налагодження більш тісних відносин між державами-членами; координація їх політичних дій для тіснішої співпраці; забезпечення їх незалежності та суверенітету; розгляд усіх питань,

що стосуються арабських держав та їхніх інтересів; забезпечення співпраці між державами-членами в економічній і фінансовій сфері, у сфері транспорту і зв'язку, питаннях культури, громадянства, паспортно-візового режиму, виконання судових рішень та видачі злочинців, із соціальних питань та щодо охорони здоров'я. Основними принципами діяльності ЛАД є такі: паритетна участь держав-членів у керівництві ЛАД; незастосування сили у взаємовідносинах між членами та обов'язок вирішувати спори мирним шляхом; спільна оборона в разі агресії проти держав-членів і застосування політичних, воєнних та економічних заходів проти агресора; невтручання у внутрішні справи держав-членів (Zhukorska, 2017).

У процесі формування ЛАД було закладено основи арабської регіональної політики, які, з огляду на реалії сьогодення, потребують оновлення (Vasylytsiv, & Kuchuk, 2020), зокрема в контексті співвідношення індивідуальних і колективних прав.

З огляду на зазначене, варто проаналізувати визначення понять індивідуального та колективного права. Так, Т. Ковальова (2012) стверджує, що «ті права, якими особа може користуватися незалежно від інших осіб, належать до індивідуальних, а ті, реалізація яких можлива лише групою осіб, а не окремим індивідом, відповідно є колективними» (Kovalova, 2012; Melnyk, 2013).

Натомість Н. Ковалко (2013) стверджує: «Індивідуальні права є природними, невідчужуваними й непорушними, які притаманні індивіду від народження та можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно. Водночас колективні права не є природними за походженням, оскільки набуваються в міру усвідомлення спільнотою власних специфічних інтересів та реалізуються виключно групою осіб» (Kovalko, 2013). Диференціюючи колективні й індивідуальні права, О. Гьофе (2007) стверджує, що індивідуальні права стосуються власних благ, таких як життя, або власність. На відміну від цього, колективне право, наприклад, право на власну мову, може бути реалізоване лише в спільноті: мову засвоюють і використовують у межах мовної спільноти, спираючись на її багатство, створене спільною практикою. До колективних суб'єктів міжнародного права людства в його інтегральній цілісності зараховують також консолідовані групи діаспор і національних меншин у межах Євро-союзу, які сформувалися під впливом потужних міграційних процесів, тобто так звані мережеві спільноти.

Доповнення суб'єктного складу міжнародного права правосуб'єктністю окремих спільнот є цілком закономірним. Права людини як родової істоти без розгляду її інтегрального зв'язку з колективною особою не можуть уособлювати ідею

абсолютної справедливості. Як засвідчують події на Близькому Сході, абсолютизація ідеї захисту прав людини в їх відірваності від суверенних прав етнонаціональних спільнот фактично гальванізували драматичні події в Іраку, Лівії та Сирії. Тому цілком можна погодитись з А. Карті стосовно того, що «визнати права людини ключовим орієнтиром міжнародного права означає повністю відійти від власне суті проблеми, з якою має стикнутися міжнародне право, а саме – як та чому співвідносяться колективні особи в міжнародному суспільстві. Уся сучасна структура міжнародного права, тенденція до так званого глобального конституціоналізму та верховенства індивідуальних прав людини ґрунтуються на демонізації життя в колективі й товаристві на користь абсолютизації автономії індивідуальної особи, чий сакральний характер полягає саме в тому, що він залишається повністю захищеним від прискіпливого розгляду. Таким чином, міжнародне право «неправильно розуміє себе, наразі відчувається від себе» (Carty, 2005; Melnyk, 2013).

Зіткнення індивідуальних прав і свобод з колективними правами, які культивуються в неєвропейських суспільствах, стали чи не найбільшим випробуванням для європейської системи правозабезпечення та правозахисту. Загальновідомим є те, що до останнього часу європейська система взаємовідносин індивіда та спільноти з морально-правової позиції ґрунтувалася на концепції індивідуальної свободи, відповідальності, яка виключає поняття колективної совісті й колективної відповідальності (Melnyk, 2013).

У цьому контексті П. Рабінович зазначає, що залежно від того, кому саме (тобто суб'єкту якого виду) належать основоположні права, хто є їх носієм, бенефіціаром, розрізняють такі основоположні права: а) індивідуальні – права людини (індивіда); б) колективні (права людських спільнот та об'єднань). Причому до другого різновиду основоположних людських прав автор зараховує: права соціальних спільнот (націй, соціально-економічних класів, статевих, вікових, територіальних та інших угруповань, зрештою всього певного суспільства); права соціальних об'єднань (сімей, громадських організацій тощо); права всього людства (населення Землі) (Rabinovych, 2015; Pankevych, 2018).

Аналізуючи положення Статуту ЛАД щодо змісту норм, можна констатувати, що в ньому закріплено колективні права. Так, у ст. 2 Статуту з-поміж цілей вказаної організації визначено забезпечення незалежності й суверенітету арабських держав. ЛАД надав політичну підтримку арабським народам у забезпеченні права на самовизначення, без якого не може йтися про індивідуальні права. Крім того, ЛАД робить кроки в

підтримці міжнародного миру та безпеки відповідно до принципів Статуту ООН шляхом вирішення міжарабських конфліктів мирними засобами, виключаючи загрозу війни та її наслідків.

Вивчення вказаного вище Статуту дає змогу стверджувати, що цілі та принципи ЛАД збігаються з цілями й принципами ООН. Водночас, відповідно до ст. 19 зазначеного документа, передбачено можливість перегляду Статуту «з метою організувати зв'язки ЛАД з міжнародними установами, які можуть виникнути в майбутньому для гарантій миру та безпеки», також вирішувати спори мирним шляхом, забезпечення незалежності й суверенітету (Pact of the League..., 1945). Бутрос Б. Галі зауважує, що зміст положень Статуту ЛАД є не лише суттєвим визнанням пріоритету Статуту ООН, а й явним бажанням усунути будь-яку можливу суперечність між принципами ЛАД та ООН (Boutros-Ghali, 1978).

Таким чином, принципи ООН у сфері прав людини є обов'язковими не лише для держав-членів ООН, а й держав-членів ЛАД. Статут ЛАД визнає пріоритет принципів ООН і закладає правові основи здійснення міжарабського регіонального співробітництва у сфері прав людини.

Перший регіональний орган з прав людини в рамках ЛАД було створено за рекомендацією Комісії ООН з прав людини. 1968 року Генеральна Асамблея ООН звернулася до держав-членів ЛАД про створення регіонального комітету з прав людини.

З огляду на зазначене, Рада ЛАД прийняла рішення від 3 вересня 1968 року № 2443 щодо заснування постійного арабського комітету з прав людини. Комітет брав активну участь у підготовці та скликанні регіональної арабської конференції з прав людини, що відбулася в Бейруті в період з 2 до 10 грудня 1968 року та визнала Статут ЛАД правовою основою здійснення міжарабського співробітництва в економічних та соціальних галузях, а також запропонувала арабським державам співпрацювати в межах ЛАД з метою гарантування основних прав і свобод людини згідно з положеннями Загальної декларації прав людини.

14 вересня 1994 року Рада ЛАД за пропозицією постійної комісії з прав людини прийняла Арабську хартію з прав людини, яка складається з преамбули та 43 статей. Водночас це була ратифікація лише однієї держави – Йорданії. Хартія не дала жодного результату, з огляду на що зазнала критики з боку держав і міжнародних організацій.

У березні 2003 року Рада ЛАД рекомендувала Постійній комісії з прав людини оновити цей текст у контексті міжнародного стандарту захисту прав людини. Статут у новій редакції став більш

наближеним до стандартів у цій сфері, адже передбачав такі нововведення: принципи недискримінації та рівності, заборона на рабство, примусову працю всіх форм експлуатації, право на справедливий судовий розгляд і здорове довілля. Певні проблеми донині зберігаються в межах міжнародних організацій у зв'язку з дискримінацією щодо жінок і дітей. Ісламський світ – це унікальне регіональне явище, яке викликає в багатьох людей різні, а в деяких випадках навіть протилежні думки. Питання прав людини в ісламському світі також викликає багато дискусій. Щодня ми отримуємо численні повідомлення щодо порушення, пов'язані з посяганням на честь і гідність певної категорії населення (передусім жінок і дітей) у цьому регіоні (Sharovych, & Maryniv, 2021).

У сучасних умовах суспільного розвитку змінюються парадигми та моделі виховання дітей, цінності й можливості батьків, компетентних органів і суду щодо забезпечення прав дитини. Більшість держав серед пріоритетних напрямів державних політик визначили захист сімейних прав та інтересів дитини, уникнення насильницьких дій щодо дитини, заборону булінгу тощо (Tokarchuk et al., 2022).

Питання щодо захисту й заохочення поваги до основоположних прав і свобод людини, гарантованих хартією, перебуває на порядку денному світової спільноти. Водночас основне зобов'язання щодо забезпечення прав людини покладається на держави як основні суб'єкти міжнародного права, важливу роль у цій сфері відіграють правозахисники. Діяльність правозахисників, право яких полягає в тому, щоб «індивідуально та спільно з іншими заохочувати і прагнути захищати права людини й основні свободи на національному та міжнародному рівнях», що закріплене Декларацією Організації Об'єднаних Націй 53/144 (1998), часто пов'язане зі значними ризиками (Varnavska, 2020). На сьогодні створені та функціонують відповідні національні підрозділи в таких арабських країнах: у Єгипті – Єгипетська організація прав людини, у Йорданії – Йорданська асоціація прав людини, у Тунісі – Асоціація захисту прав людини. Аналогічні організації наявні в Палестині, Лівані, Марокко, Судані та Ємені. Завдяки формуванню громадської думки як на регіональному, так і на міжнародному рівнях неурядові правозахисні організації істотно впливають на владу країн регіону, спонукають її приєднатися до міжнародних документів з прав людини на шляху до загальної поваги й дотримання основних прав і свобод людини.

Висновки

Аналізуючи положення Арабської хартії прав людини щодо відповідності загальноновизаним міжнародним стандартам захисту прав людини, слід зазначити, що в преамбулі визначено такі принципи, як свобода, рівність і братерство між людьми. У цьому документі проголошено також права народів: на самовизначення; розпоряджатися власним багатством і природними ресурсами; визначати свою політичну систему та забезпечувати економічний, соціальний і культурний розвиток. Крім того, Статут засуджує расизм, сепаратизм, іноземну окупацію та іноземне панування, а також визначає окремі громадянські свободи й права, такі як право на життя, свободу й безпеку особистості, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на вступ у шлюб, захист сім'ї, право на приватну власність, вільне пересування осіб, право на громадянство, на політичний притулок. У контексті правосуддя закріплено принципи презумпції невинуватості, кримінального законодавства, законності кримінального покарання, гарантії права на справедливий судовий розгляд компетентним, незалежним та безстороннім судом, а також заборону довільних арештів, тортур і неправильного лікування. Крім того, закріплено такі політичні права й свободи: свобода віросповідання, думки та релігії, право на інформацію, свобода вираження думок, право на свободу зборів, свобода мирних асоціацій, право на створення профспілок і право на страйк. У сфері економічних, соціальних і культурних прав хартія посилюється на право на здоров'я, право на працю та право на достатній життєвий рівень, і визнає набір прав для осіб з обмеженими можливостями (Arab Charter...).

Статут ЛАД переважно спрямований на координацію спільних дій між державами-членами у різних сферах, а саме політиці, економіці, культурі тощо. Щодо індивідуальних прав Статут, попри наявність загальних принципів прав людини, не містить конкретних положень про права людини на рівні з міжнародними документами з прав людини. Проте деякі аспекти прав людини відображено в діяльності й документах ЛАД через прийняття рішень, заяв, резолюцій або інших документів, які містять відповідні посилання. У контексті колективних прав Статут ЛАД містить положення, що передбачають колективні права своїх держав-членів. Ці права можуть стосуватися, наприклад, захисту територіальної цілісності, безпеки держав-членів від зовнішніх загроз або спільних дій щодо економічного розвитку й інтеграції. Діяльність ЛАД у контексті сучасної ісламської концепції прав і свобод людини спрямована на консолідацію ісламських цінностей з міжнародними стандартами прав людини. Це досягається за допомогою різних організаційних механізмів, законодавчих реформ і співпраці з міжнародними організаціями. ЛАД продовжує відігравати важливу роль у просуванні й захисті прав людини в арабському світі, реалізуючи універсальних і регіональні ісламські принципи. Таким чином, ЛАД має складну та багатогранну організаційну структуру й визначений правовий статус у міжнародному праві, що дозволяє їй відігравати ключову роль у регіоні та на міжнародній арені. Причому Арабська хартія прав людини є міжнародною угодою, що має надзвичайне значення для розв'язання проблем захисту прав людини на регіональному рівні в арабських державах.

References

- [1] Arab Charter of Human Rights. (n.d.). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
- [2] Boiko, N.O. (2021). Implementation of European standards of human rights in the national judicial protection system. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, 1, 14-19. doi: 10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.2.
- [3] Boutros-Ghali, B. (1978). *La ligue des droits de l'homme*. Paris: UNESCO.
- [4] Carty, A. (2005). International Legal Personality and the End of the Subject: Natural Law and Phenomenological Responses to New Approaches to International Law. *MJIL*, 6(2), 534-438.
- [5] Hofe, O. (2007). *Democracy in the era of globalization*. Kyiv: PPS-2002.
- [6] Kaminska, N.V., & Kozubenko, A.M. (2023). International judicial mechanisms are an effective means of ensuring peace and security. *International and European law in the modern conditions of military aggression of the Russian Federation against Ukraine: problems and prospects of civil society development and the formation of a new world security architecture: materials of the conference* (pp. 10-12). Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka.
- [7] Khalid, M. (1962). *The arab states and the arab leagues* (vol. II). Published by Khayats.

- [8] Kostytsky, M.V., Kushakova-Kostytska, N.V., Gvozdk, O.I., Kravets, V.M., & Shkarupa, K.V. (2020). National identity in an emerging information society: some problematic issues. *Cuestiones Políticas*, 38, 85-94. doi: 10.46398/cuestpol.38e.05.
- [9] Kovalko, N. (2013). Some aspects of the relationship between individual and collective rights. *Bulletin of the High Council of Justice*, 2(14), 209-214.
- [10] Kovalova, T. (2012). Individual and collective language rights: problems of differentiation and implementation. *Theory and practice of public administration*, 4(39), 83-91.
- [11] Melnyk, A. (2013). Correlation of individual and collective human rights in the context of ensuring and protecting freedom of expression. *Bulletin of Lviv University*, 16, 211-220.
- [12] Pact of the League of Arab States (1945). Yale Law School. (n.d.0. Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/arableag.asp.
- [13] Pankevych, O.Z. (2018) The nature of collective human rights and their relationship with individual rights (in the light of the Universal Declaration of Human Rights). *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 25(3), 62-77.
- [14] Pereverzyeva, O., Tokarchuk, N., & Vilkova, L. (2022). Constitutional principles of protection of family rights and interests of the child in civil proceedings. *Amazonia investiga*, 11(49), 61-68. doi: 10.34069/AI/2022.49.01.7.
- [15] Powell, E.J. (2021). Islamic law and international law: peaceful resolution of disputes (Oxford University Press, 2020). *European journal of legal studies*, 13(2), 161-170. doi: 10.2924/EJLS.2021.008.
- [16] Rabinovych, P. (2015). Biosocial essence of the fundamental human rights. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4(83), 8-20.
- [17] Sharovych, D.Ya., & Maryniv, I.I. (2021). General overview of the concept of human rights in the Muslim world. *Law and innovation*, 2(34), 36-37. doi: 10.37772/2518-1718-2021-2(34)-5.
- [18] Tokarchuk, L., Pereverzyeva, O., Volkova, N., Yanitska, I., & Bodnaruk, M. (2022). Constitutional principles of protection of family rights and interests of the child in civil proceedings. *Amazonia Investiga*, 11(49), 61-68. doi: 10.34069/AI/2022.49.01.7.
- [19] Varnavska, K.A. (2020). Organizational and legal mechanism for the protection of human rights defenders at the international regional level. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin*, 30, 156-163. doi: 10.26565/2075-1834-2020-30-18.
- [20] Vasylytsiv, S., & Kuchyk, O. (2020). Universal-regional discourse on the functioning of the League of Arab States. *Bulletin of Lviv University*, 48, 13-22. doi: 10.30970/vir.2020.48.0.11035.
- [21] Zhukorska, Ya.M. (2016). League of Arab States: issues of development and prospects. *Actual problems of jurisprudence*, 1, 45-46.
- [22] Zhukorska, Ya.M. (2017). League of Arab States. *Encyclopedia of international law* (vol. 2), (pp. 881-883). In Yu.S. Shemshuchenko, V.N. Denisov (co-chairs) (et al.). Kyiv: Akad. periodika.

Список використаних джерел

- [1] Арабська хартія прав людини. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
- [2] Бойко Н. О. Упровадження європейських стандартів прав людини в національну систему судового захисту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 1. С. 14–19. doi: 10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.2.
- [3] Boutros-Ghali B. La Ligue des Etats Arabes, in *Les dimensions internationales des droits de l'homme*. Paris : UNESCO, 1978. P. 634–635.
- [4] Carty A. International Legal Personality and the End of the Subject: Natural Law and Phenomenological Responses to New Approaches to International Law. *MJIL*. 2005. Vol. 6. Issue 2. P. 534–438.
- [5] Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.
- [6] Камінська Н. В., Козубенко А.М. Міжнародні судові механізми – ефективний засіб забезпечення миру і безпеки *Міжнародне та європейське право в сучасних умовах воєнної агресії рф проти України: проблеми і перспективи розбудови громадянського суспільства та формування нової архітектури світової безпеки* : матеріали конф. (Київ, 16 трав. 2023 р.). Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2023. С. 10–12.
- [7] Khalid M. The Arab States and the Arab League : a documentary records. Vol. II. Published by Khayats, 1962.

- [8] Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Gvozdik O. I., Kravets V. M., Shkarupa K. V. National identity in an emerging information society: some problematic issues. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. P. 85–94. doi: 10.46398/cuestpol.38e.05.
- [9] Ковалко Н. Деякі аспекти співвідношення індивідуальних та колективних прав. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 209–214.
- [10] Ковальова Т. Індивідуальні і колективні мовні права: проблеми диференціації та реалізації. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 4 (39). С. 83–91.
- [11] Мельник А. Співвідношення індивідуальних та колективних прав людини в контексті забезпечення і захисту свободи вираження поглядів. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 16. С. 211–220. (Серія «Філософські науки»).
- [12] Pact of the League of Arab States, March 22, 1945. Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/arableag.asp.
- [13] Панкевич О. З. Природа колективних людських прав та їх співвідношення з індивідуальними правами (у світлі Загальної декларації прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 3. С. 62–77.
- [14] Pereverzyeva O., Tokarchuk N., Vilkova L. Constitutional principles of protection of family rights and interests of the child in civil proceedings. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Issue 49. P. 61–68. doi: 10.34069/AI/2022.49.01.7.
- [15] Powell E. J. Islamic law and international law: peaceful resolution of disputes (Oxford University Press, 2020). *European journal of legal studies*. 2021. Vol. 13. No. 2. P. 161–170. doi: 10.2924/EJLS.2021.008.
- [16] Rabinovych P. Biosocial essence of the fundamental human rights. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2015. No. 4 (83). P. 8–20.
- [17] Шарович Д. Я., Маринів І. І. Загальний огляд концепції прав людини в мусульманському світі. *Право та інновації*. 2021. № 2 (34). С. 36–37. doi: 10.37772/2518-1718-2021-2(34)-5.
- [18] Tokarchuk L., Pereverzyeva O., Volkova N., Yanitska I., Bodnaruk M. Constitutional principles of protection of family rights and interests of the child in civil proceedings. *Amazonia Investiga*. 2022. No. 11 (49). P. 61–68. doi: 10.34069/AI/2022.49.01.7.
- [19] Варнавська К. А. Організаційно-правовий механізм захисту правозахисників на міжнародному регіональному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. № 30. С. 156–163. (Серія «Право»). doi: 10.26565/2075-1834-2020-30-18.
- [20] Васильців С., Кучик О. Універсально-регіональний дискурс щодо функціонування Ліги арабських держав. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 48. С. 13–22. (Серія «Міжнародні відносини»). doi: 10.30970/vir.2020.48.0.11035.
- [21] Жукорська Я. М. Ліга арабських держав: питання розвитку та перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 45–46.
- [22] Жукорська Я. М. Ліга арабських держав. *Енциклопедія міжнародного права* : у 3 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.]. Київ : Акад.періодика, 2017. Т. 2 : Е–Л. С. 881–883.

Mechanism for the Protection of Human Rights within the Framework of the League of Arab States (Historical Aspect)

MAMEDOV Yusif

Postgraduate Student of the Department of International Law and Law of the European Union of the Institute of State and Law named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2364-8438>

Abstract. The article examines the provisions of the Charter of the League of Arab States regarding individual and collective rights, analyzes the provisions of the Arab Charter of Human Rights regarding compliance with generally recognized international standards for the protection of human rights. Respecting and observing human rights is one of the most important tasks of the world community today. Respect for human rights is the basis of freedom and justice of any developed state. The principle of

respect for human rights is an agreed recognition of obligations to observe, promote and ensure guarantees of basic human rights and freedoms at all levels of state power. After the adoption of the UN Charter and the Universal Declaration of Human Rights, and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights, a system of control over compliance by states with their obligations under international human rights law is created. The UN Charter obliges states to improve respect for human rights. The Universal Declaration of Human Rights underlies all international human rights law. The General Assembly proclaims this Universal Declaration of Human Rights as a task to which all peoples and all states must strive so that every person and every organ of society, always bearing in mind this Declaration, strives through education to promote respect for these rights and freedoms and to ensure, through national and international progressive measures, their general and effective recognition and implementation both among the peoples of the member states of the Organization and among the peoples of the territories under their jurisdiction. This topic determines the relevance of this article, which analyzes the creation and functioning of the international intergovernmental regional organization of the League of Arab States, while investigating the creation of an inter-Arab mechanism for the protection of human rights within the framework of the League of Arab States, as well as the position of Islamic states regarding the creation of international human rights mechanisms.

Keywords: human rights; state; policy; international law; League of Arab States; Arab Charter of Human Rights; Universal Declaration of Human Rights; United Nations.

DOI: 10.33270/01242702.117
УДК 341:340.12

Філософсько-правова основа міжнародного права та перспективи її розвитку

НЕВІДОМСЬКИЙ Максим*

провідний спеціаліст відділу міжнародного співробітництва Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України, магістрант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8799-7606>

Анотація. Актуальність дослідження філософсько-правової основи міжнародного права зумовлена викликами, які постали перед сучасним міжнародним правом, турбулентністю та невизначеністю, спровокованими діями одного із суб'єктів міжнародного права, який грубо порушує принципи та норми міжнародного права. Автор розглядає тематику моменту зародження філософсько-правових поглядів на міжнародне право, їхнього розвитку в поглядах і працях Сократа, Епікура, Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, Гуго Гроція, окреслює сучасні напрями філософсько-правової думки, які простежуємо в чинних універсальних міжнародно-правових актах, і перспективи трансформації філософсько-правового фундаменту міжнародного права. У праці надано відповідь на питання щодо ефективності міжнародного права в майбутньому з огляду на сучасні тенденції. Метою дослідження є висвітлення й аналіз філософсько-правової основи науки міжнародного права, виявлення закономірностей і проблем, які постають перед сучасною філософсько-правовою спільнотою, характеристика перспектив розвитку філософської думки міжнародного права. Викладений матеріал становить певну наукову новизну, оскільки тематику філософсько-правового осмислення, попри виняткову важливість сучасного міжнародного права, зрідка досліджують. Практична значущість дослідження полягає в тому, що автор запропонував нове бачення ключової ролі міжнародного права в контексті розвитку людства.

Ключові слова: міжнародне право; філософія; міжнародна безпека; права людини; цінності; справедливість.

Історія статті:

Отримано: 04.03.2024
Переглянуто: 05.04.2024
Прийнято: 01.05.2024

Рекомендоване посилання:

Невідомський М. Філософсько-правова основа міжнародного права та перспективи її розвитку. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 117–124. doi: 10.33270/01242702.117.

*Відповідальний автор

Вступ

Філософія міжнародного права невпинно розвивається та змінюється, однак засадниче, ціннісне підґрунтя залишається сталим століттями. Перед сучасним міжнародним правом постав справжній екзистенційний виклик, дедалі частіше й гучніше виникають думки щодо зневіри в міжнародному праві, що викликає неабияку стурбованість.

Отже, вважаю, слід детально та неупереджено проаналізувати питання виникнення філософсько-правової основи міжнародного права, її розквіту, сучасного стану та перспектив її розвитку, щоб надати однозначну відповідь на питання, чи має міжнародне право майбутнє і, якщо має, то яке вбачається головне питома призначення згаданої науки, чи зможе міжнародне право змінити світ на краще.

Матеріали та методи

У процесі дослідження було проаналізовано численну кількість наукових праць, присвячених тематиці філософсько-правової основи міжнародного права. Виняткової уваги варта взаємодія філософських поглядів видатних науковців як сучасності, так і минулого, з цінностями, закладеними в засадничих універсальних міжнародно-правових актах. Під час дослідження було використано низку методів: індуктивного узагальнення (зادля виокремлення загальних тенденцій і закономірностей), порівняльного аналізу (з метою виявлення відмінних і спільних рис у проаналізованих поглядах), ядром аналізу згаданої проблематики є екзистенціально-антропологічний, аксіологічний, ціннісний і діалектичний методи.

Результати й обговорення

Перший вияв міжнародного права. У всього народженого людською думкою є своє філософське підґрунтя і, звісно, міжнародне право не є винятком. Зважаючи на цей унікальний взаємозв'язок, доречно згадати Георга Гегеля, який взагалі вважав, що науку про право можна вважати частиною філософії (Houlgate, 2016; Hebel, 2023).

Характерним щодо зародження філософії міжнародного права є момент першого обміну між стародавніми племенами, які були чужинцями одне для одного. Саме під час, здавалось би, простого, але такого важливого кроку для людини, і зародився прадавній сенс міжнародного права. Полягав він у взаємному обміні благом в інтересах одне одного. Певно, що ми ніколи не дізнаємося, що було його предметом, проте немає жодних сумнівів, що такий обмін колись відбувся вперше та поділив історію людства на «до» та «після».

Надалі концепція обміну благом тільки ще більш укоріниться, коли держави почнуть

обмінювати свої обов'язки на гарантії від інших держав, відповідно до ст. 5 Північноатлантичного договору¹, де зазначено, що «сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кілька з них у Європі чи в Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх: і, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, зокрема застосування збройної сили з метою відновлення та збереження безпеки в Північноатлантичному регіоні» (Tooze, & Shapiro, 2018). Згадане положення є прикладом того, як держави – члени Організації Північноатлантичного договору задля спільного розвитку, блага, процвітання й утвердження спільних цінностей кожної зі Сторін, умовно кажучи, домовились обміняти власні зобов'язання надати допомогу Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, на аналогічні гарантії від інших сторін. Наприклад, Епікур свого часу трактував право саме як договір між людьми про їхню спільну користь і взаємну безпеку (Aoi, & Voeri, 2023). За Сократа ж, найімовірніше, уперше формується ідея універсального права та єдиного людства. За Гегелем, міжнародне право походить зі взаємного визнання суверенної рівності держав, так званих «вільних народних індивідуумів». Важливим моментом у становленні міжнародного права як науки стало написання Гуго Гроцієм його визначної роботи «Про право війни і миру», оскільки перед читачем міжнародне право вперше постало у вигляді, дуже схожому на сучасне, будучи правом, що «визначає відносини між багатьма народами або їхніми правителями» (Grotius, 2016; Buyuk, 2022).

Сучасні цінності міжнародного права.

Щоб окреслити ключові цінності сучасного міжнародного права, достатньо проаналізувати відповідні положення Статуту Організації Об'єднаних Націй², який є основним дороговказом у цьому питанні. Очевидно, що конститутивні напрями людської думки, які відображають засадничі пріоритети існування сучасного міжнародного права, зафіксовано в Преамбулі згаданого міжнародно-правового акту.

Згідно з першим реченням Преамбули, «народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості

¹ Північноатлантичний договір : міжнар. док. від 4 квіт. 1949 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.

² Статут Організації Об'єднаних Націй від 24 жовт. 1945 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.

позбавити прийдешні покоління нещастя війни», які, на превеликий жаль, досі несуть людству невимовне горе. Організація Об'єднаних Націй має за мету знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок, рівність прав націй, а також створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права (Carmen, 2021).

Важливим є також те, що у Преамбулі акцентовано на рішучості сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя за більшої свободи, і заради цих цілей виявляти терпимість і бажання жити спільно, у мирі один з одним, як добрі сусіди, й об'єднати сили для підтримки міжнародного миру та безпеки. Наріжним каменем є забезпечення прийняття принципів і встановлення методів, за яких збройні сили використовувалися б не інакше як у спільних інтересах, і послуговування міжнародним апаратом задля сприяння економічному й соціальному розвитку всіх народів. Отже, 1945 року народи світу рішуче вирішили об'єднати зусилля для досягнення цих цілей (Talmon, 2015; Murphy, 2017).

По суті, у Преамбулі згаданого Статуту утверджено ще такі давноминулі думки, як, наприклад, Оноре де Бальзака, який зауважував, що Всесвіт є різноманітністю в єдності, або ж, як казала Ліна Костенко: «Віддай людині крихітку себе. За це душа наповнюється світлом» (Delaplaine, 2023; Odyntsova, 2023).

Вагоме місце в Статуті Організації Об'єднаних Націй посідає питання міжнародного миру та безпеки, власне, з прагнення позбавити прийдешні покоління нещастя війни й починається потік свідомості творців такого важливого для розвитку людства Статуту.

Саме підтриманню міжнародного миру присвячений п. 1 ст. 1 документа, у якому йдеться про цілі й принципи: «Підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, а також проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» (Carty, 2017; Lefkowitz, 2020).

Сучасний філософський погляд на мир формувався протягом багатьох століть. У «Нікомаховій етиці» Арістотель наголошує на ідеї, що мир – це не лише про відсутність війни як такої, а й про внесок людей у справедливу та впорядковану спільноту (Aristotle, 2020). У праці «До вічного миру» Іммануїл Кант пропонував свою ідею миру, яка вибудовувалася б навколо Ліги незалежних республіканських держав,

зокрема у «Попередніх статтях» зауважував, що «жодна держава не повинна силою втручатися в конституцію чи уряд іншої держави» та «жоден таємний мирний договір не може вважатися дійсним, якщо в ньому мовчазно зарезервовано питання для майбутньої війни», наполягав на «об'єктивній реальності ідеї федерації, що повинна охопити поступово всі держави й привести, таким чином, до «вічного миру» (Kant, 2016). Відповідно до ідей Канта, ключем до миру є міжнародний договір, головною метою якого був би дійсно сталий, а не тимчасовий мир, такий міжнародний договір не мав лишити жодного приводу до порушення миру. Забезпечення миру, на думку Канта, є одним із сенсів існування міжнародного права (Ertl, 2020; Bradley, 2016).

Мартін Лютер Кінг неодноразово акцентував у своїх промовах на потребі створення спільноти, заснованої на справедливості та рівності, де міг би процвітати мир (Arajärvi, 2021)

Червоною ниткою крізь увесь шлях розвитку міжнародно-правової думки простягається питання справедливості, яке ще з давніх-давен турбувало розуми щонайліпших мислителів людства (Tasioulas, 2013; Tasioulas, 2020). *Jus est ars boni et aequi* («Право є мистецтвом добра та справедливості»), цей вислів часто приписують римському юристові та філософові Ульпіану, проте хто б не був його автором, він є геніальним, завдяки вишуканому поєднанню лаконічності та глибини. Міжнародне право є ні про що інше, як про добро та справедливість. У п. 2 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка стосується цілей і принципів Організації, викарбувано такі слова: «Розвивати дружні відносини між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру». Цей пункт як ніщо інше резонує з висловом: «*Jus est ars boni et aequi*». Цицерон, відповідно, сутність справедливості вбачав у такому: «Вона віддає кожному належне і зберігає рівність між ними», філософ і літератор вважав закладеною природою справедливість основою права, незмінним, невідчужуваним і вічним надбанням природи (усього Космосу) (Kostytskiy, & Kushakova-Kostytska, 2018).

Звісно, слід зазначити й п. 3 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй: «Здійснювати міжнародне співробітництво у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення за расою, статтю, мовою та релігією», де акцентовано на потребі єдності перед глобальними викликами, без розрізнення за расою, статтю, мовою або релігією, заохочуючи та розвиваючи повагу до прав людини й основних свобод,

глобального співробітництва, яке є запорукою успіху для нашого виду.

Підсумовуючи, можна впевнено зазначити, що засадничими цінностями людства в умовах сьогодення є міжнародна безпека, права людини, гідність, людська особистість, рівноправність і рівність, справедливість і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права, соціальний прогрес й поліпшення умов життя за більшої свободи, об'єднання та співпраця.

Екзистанційний виклик перед філософією міжнародного права. Сучасне міжнародне право є багатогранною наукою, яка вже встигла продемонструвати свої результати на практиці. Варто усвідомити важку реальність: міжнародне право на сучасному етапі розвитку людини забезпечується не лише виключно чистотою думки та наміру, а й зброєю. Міжнародне право наразі переживає екзистанційний виклик, як, втім, і все населення Землі, адже сучасна система міжнародного права з'явилася саме унаслідок Другої світової війни й будувалася шляхом залученої жорстокої сили, коли було створено Статут Організації Об'єднаних Націй і закладено підґрунтя сучасного міжнародного права.

Усвідомлюючи надзвичайну важливість прийняття Статуту ООН, слід згадати дуже давню пораду Іммануїла Канта, який у своїй визначній праці «До вічного миру» наголошував саме на повному виключенні основ для нових воєн за висновками мирних договорів між державами. Сучасний виклик полягає в тому, що одна з держав, яка є постійним членом Ради Безпеки, до речі, незаконно посівши місце постійного члена Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (Російська Федерація посіла крісло постійного члена Радбезу ООН в обхід визначених Статутом ООН процедур), вчиняє акт агресії проти мирної держави – засновниці Організації Об'єднаних Націй, найбільшої держави Європи. Згадана, значно більша за територією та за людськими ресурсами, держава дозволяє собі розширювати свої території, нехтуючи міжнародно визнаними кордонами сусідньої держави, які сама, до речі, свого часу також визнала, та, ігноруючи всі можливі сучасні принципи міжнародного права, зокрема закріплені в Статуті ООН, може ветувати (читайте «підривати діяльність») усю суть і мету функціонування головного безпекового органу людства, Ради Безпеки. Попри все наведене вище, абсолютна більшість держав світу невпинно та цілеспрямовано підтримує Україну зважаючи на норми міжнародного права.

Зокрема на засіданні Ради Безпеки ООН у Нью-Йорку 2023 року Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба слушно

зауважив: «У 1991 році Росія узурпувала місце постійного члена Ради Безпеки і перетворила його на свій „трон безкарності“. Географія російських злочинів проти міжнародного миру та безпеки виходить далеко за межі України й доходить до Африки, Азії та Близького Сходу»¹.

Згаданий виклик є складним, але варто також усвідомити, що такий молодий принцип незастосування сили та погрози силою таки діє, міжнародне право працює, адже вперше в історії людства ми стали свідками того, як найбільша за територією ядерна держава бажає силою розширити свою територію за рахунок набагато меншої держави, і в цій ситуації усі розвинені держави світу об'єдналися у своїй підтримці держави, яка (на щастя, помилково) здавалася на початку такою, що є менш імовірною на успіх у війні з набагато більшою територіальною державою. Саме міжнародне право, підґрунтям якого стали спільні цінності людства, спрацювало абсолютно безпрецедентно для історії людства, ми бачимо, як абсолютна більшість держав світу неухильно та послідовно підтримують Україну як дипломатично, так і військовою технікою й обладнанням. Такого прецеденту ще не було ніколи, міжнародне право на правильному шляху. Людство як ніколи раніше близько до того, щоб покласти край дикунству та почати займатися пізнанням і дослідженням Всесвіту на благо кожного й кожної. Саме зараз філософія міжнародного права складає найважливіший і надскладний іспит.

Майбутнє філософсько-правової основи міжнародного права. Творіння та пізнання, а не знищення й деградація. Платон у своїй видатній праці «Держава» акцентував на потребі гармонії в суспільстві для досягнення миру (Carmen, 2021). Так, цією гармонією у XXI столітті має стати міжнародне право, метою якого є її гарантування, пізнання, за яким криється щось поки не зрозуміле розуму, загадкове та неймовірне для сучасного рівня пізнання, забезпечення функціонування світу, коли людина кожної миті постає перед новими революційними знаннями та відкриттями в психології, фізиці, філософії, медицині, науці про свідомість і багатьох інших, ще не відомих науках, технологіями такого рівня новизни, як колись відкриття друку, електроенергії, Сонячної системи, Чумацького Шляху, штучного інтелекту, міжнародне право, яке полягатиме в щирому прагненні людства до миру й розвитку, що стало б суттєвим показником того, що людство розвива-

¹ Дмитро Кулеба: Росії не місце в Радбезі ООН після злочину агресії проти України. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rosiyi-ne-misce-v-radbezi-oon-pislya-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini>.

ється й відходить від свого варварського та дикунського минулого, яке, на жаль, досі є сьогоденням.

Усе, що потрібно людству, – це покласти край насильницькій частині людської історії та започаткувати етап постійного наукового й творчого суперництва, де люди, завдяки належному функціонуванню міжнародного права, відчуваючи повноту безпеки, зможуть повністю заглибитися в найприродніший стан людської душі – стан пізнання й творіння, адже будь-яка агресія є результатом тваринних інстинктів, страху та жаги до розширення влади над слабшим (принаймні, якщо так здається на початку), які в далекому минулому дійсно були потрібні для виживання і які на певному етапі розвитку мають нарешті залишитися в історії.

У людства є два шляхи: або розвинутися до того рівня, коли воно зможе дивитися на свої інстинкти з метапозиції, усвідомити, що якщо ми не керуємо нашими інстинктами, то вони керують нами, і з розумінням того, як такі інстинкти працюють, викоринити їх, що, імовірно, буде не скоро, або покластися на міжнародне право.

Принципу незастосування сили та погрози силою менш ніж сто років, що в межах історії є дуже незначним відрізком часу, саме тому людству найближчим часом потрібно як ніколи докласти зусиль, щоб його вберегти як основу майбутнього процвітання людства та знайти механізм забезпечення його дотримання й поваги до нього всіма державами світу без винятків (Tasioulas, 2016; Raz, 2019).

Також слід зазначити, що Національне управління з аеронавтики та дослідження космічного простору (NASA) нещодавно виявило, що тільки в нашій галактиці є щонайменше 300 мільйонів потенційно придатних для життя планет (галактик у Всесвіті, відповідно, за оцінками сучасних учених, щонайменше 2 трильйони)... То чим займається людство, на що спрямовано головний вектор уваги людини? (Bryson, 2020) Міжнародне право має гарантувати відчуття безпеки, щоб людство змогло спрямувати всю свою енергію на пізнання, а не на страх.

Рефреном життя мають стати три звичайних, але вирішальних дієслова: добродіяти, творити й пізнавати.

Висновки

З огляду на зазначене, слід зробити такі висновки:

1. Ціннісний стрижень філософсько-правової основи міжнародного права повинен боронитися як найвищий пріоритет людства. Міжнародна безпека, права людини, гідність, людська особистість, рівноправність і рівність,

справедливість і повага до зобов'язань, що впливають із договорів та інших джерел міжнародного права, соціальний прогрес і поліпшення умов життя за більшої свободи мають остаточно утвердитися.

2. Найголовнішим сенсом існування міжнародного права має стати гарантування міжнародної безпеки, як наголошував у своїй праці «До вічного миру» Еммануїл Кант, у разі повного виключення основ для нових воєн за висновками мирних договорів між державами.

3. Міжнародне право діє. Щодня підписують численну кількість міжнародних договорів, положення яких є обов'язковими до виконання або дотримання, і за порушення яких настає відповідальність після звернення до відповідних міжнародних судових установ. Завдяки цьому державі, яка реалізує право на самооборону, передають зброю для захисту спільних цінностей і майбутнього людства, а також, аби уникнути прецеденту успішного для держави-агресора використання сили у власних інтересах, що штовхнуло б світ до анархії, і, відповідно, відкинуло б розвиток людства на сотні років назад. Саме завдяки міжнародному праву у світі дедалі міцніше утверджуються цінності, закріплені в Статуті ООН. Звісно, міжнародне право не функціонує максимально ефективно, але немає сумнівів, що воно здійснює вагомий вплив на міжнародні відносини та світ загалом, який буде надалі посилюватися. Я впевнений, що людство зробить усі необхідні висновки, щоб наступна вдосконалена система міжнародної безпеки гарантувала мир у всіх державах.

4. Принципу незастосування сили та погрози силою менше ніж сто років, що в межах історії є дуже незначним періодом, тому людству найближчим часом має як ніколи докласти зусиль, щоб його зберегти як основу майбутнього процвітання людства та знайти механізм забезпечення його дотримання і поваги до нього всіма державами світу без винятків.

5. Усі відомі людству системи міжнародної безпеки було створено шляхом використання сили після тривалих, виснажливих і кровопролитних воєн. У час, коли ведеться наймасштабніша війна на європейському континенті з часів Другої світової війни, в очах людства має промайнути проблиск надії на те, що спільними зусиллями та завдяки невтомному героїзму Українського народу, який століттями захищав Європу, будучи її Брамою, людство нарешті забуде слово «війна» *назавжди*, а слова «добро», «пізнання», «допитливість», «любов» стануть найуживанішими.

References

- [1] Aoiz, J., & Boeri, M.D. (2023). *Theory and Practice in Epicurean Political Philosophy: Security, Justice and Tranquillity*. London: Bloomsbury Publishing. doi: 10.5040/9781350346574.
- [2] Arajärvi, N. (2021). The Core Requirements of the International Rule of Law in the Practice of States. *Hague Journal on the Rule of Law*, 13(1), 173-193. doi: 10.1007/s40803-021-00152-8.
- [3] Aristotle. (2020). *The Nicomachean Ethics*. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/actrade/9780199213610.book.1.
- [4] Bradley, C.A. (Ed.). (2016). *Custom's Future: International Law in a Changing World*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9781316014264.
- [5] Bryson, S. (2020). The Occurrence of Rocky Habitable Zone Planets Around Solar-Like Stars from Kepler Data. *The Astronomical Journal*, 161(1). doi: 10.3847/1538-3881/abc418.
- [6] Buyuk, M.E. (2022). The Development of the Theory of Sovereignty and the Modern Law of Nations from Machiavelli to Grotius. *Istanbul Hukuk Mecmuasi*, 80(1), 299-356. doi: 10.26650/mecmua.2022.80.1.0010.
- [7] Carmen, P.E. (2021). *Law Beyond the State: Dynamic Coordination, State Consent, and Binding International Law*. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/oso/9780197543894.001.0001.
- [8] Carty, A. (2017). *Philosophy of International Law*. Edinburgh: Edinburgh University Press. doi: 10.1515/9780748675524.
- [9] Delaplaine. (2023). *The Delaplaine Honoré de Balzac*. His Essential Quotations.
- [10] Ertl, W. (2020). *The Guarantee of Perpetual Peace (Elements in the Philosophy of Immanuel Kant)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781108529785.
- [11] Grotius, H. (2016). *On the Law of War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9781139031233.
- [12] Hehel, H. (2023). *The science of logic. Encyclopedia of philosophical sciences. Small logic*. Kyiv: Lira-K.
- [13] Houlgate, S. (2016). Right and Trust in Hegel's Philosophy of Right. *Hegel Bulletin*, 37(1), 104-116. doi: 10.1017/hgl.2016.5
- [14] Kant, I. (2016). *Perpetual Peace: a Philosophical Essay*. London: Project Gutenberg.
- [15] Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2018). Epistemology, methodology and axiology of law. *Philosophical and methodological problems of law*, 1-2(15-16), 11-24. Retrieved from <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/download/1003/1016>.
- [16] Lefkowitz, D. (2020). *Philosophy and International Law: A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781316481653.
- [17] Murphy, L. (2017). Law Beyond the State: Some Philosophical Questions. *European Journal of International Law*, 28(1), 203-232. doi: 10.1093/ejil/chx004
- [18] Odyntsova, H., & Odyntsova, Yu. (Eds.). (2021). *Linguistic aphorisms and figurative expressions*. Ternopil: Navc. kn. - Bohdan.
- [19] Platon. (2021). *Republic*. Kyiv: Apriori.
- [20] Raz, J. (2019). The Future of State Sovereignty. S. Wojciech, S. Michael, W. Kevin (Eds). *Legitimacy: The State and Beyond*. Oxford: Oxford Academic. doi: 10.1093/oso/9780198825265.003.0005.
- [21] Talmon, S. (2015). Determining Customary International Law: The ICJ's Methodology between Induction, Deduction and Assertion. *European Journal of International Law*, 26(2), 417-443. doi: 10.1093/ejil/chv020.
- [22] Tasioulas, J. (2013). Human Rights, Legitimacy, and International Law. *The American Journal of Jurisprudence*, 58(1), 1-25. doi: 10.1093/ajj/aut001.
- [23] Tasioulas, J. (2016). Custom, Jus Cogens, and Human Rights. *Custom's Future: International Law in a Changing World* (pp.95-116). C. Bradley (Ed.). Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9781316014264.005.
- [24] Tasioulas, J. (2020). *International Law*. Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1017/9781316104439.021.
- [25] Tooze, A., & Shapiro, I. (2018). *Charter of the North Atlantic Treaty Organization. Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents*. Yale University Press. doi: doi.org/10.2307/j.ctvvndts.

Список використаних джерел

- [1] Aoiz J., Boeri M. D. Theory and Practice in Epicurean Political Philosophy: Security, Justice and Tranquility. London : Bloomsbury Publishing, 2023. 53 p. doi: 10.5040/9781350346574.
- [2] Arajärvi N. The Core Requirements of the International Rule of Law in the Practice of States. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2021. No. 13 (1). P. 173–193. doi: 10.1007/s40803-021-00152-8.
- [3] Aristotle. The Nicomachean Ethics. Oxford : Oxford University Press, 2020. 329 p. doi: 10.1093/actrade/9780199213610.book.1.
- [4] Custom's Future: International Law in a Changing World / C. A. Bradley (Ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2016. doi: 10.1017/CBO9781316014264.
- [5] Bryson S. The Occurrence of Rocky Habitable Zone Planets Around Solar-Like Stars from Kepler Data. *The Astronomical Journal*. 2020. Vol. 161. No. 1. doi: 10.3847/1538-3881/abc418.
- [6] Buyuk M. E. The Development of the Theory of Sovereignty and the Modern Law of Nations from Machiavelli to Grotius. *Istanbul Hukuk Mecmuasi*. 2022. Vol. 80. No. 1. P. 299–356. doi: 10.26650/mecmu.2022.80.1.0010.
- [7] Carmen P. E. Law Beyond the State: Dynamic Coordination, State Consent, and Binding International Law. Oxford : Oxford University Press, 2021. 202 p. doi: 10.1093/oso/9780197543894.001.0001.
- [8] Carty A. Philosophy of International Law. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2017. 304 p. doi: 10.1515/9780748675524.
- [9] Delaplaine. The Delaplaine Honoré de Balzac. His Essential Quotations, 2023. 32 p.
- [10] Ertl W. The Guarantee of Perpetual Peace (Elements in the Philosophy of Immanuel Kant). Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 54 p. doi: 10.1017/9781108529785.
- [11] Grotius H. On the Law of War and Peace. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 162 p. doi: 10.1017/CBO9781139031233.
- [12] Гегель Г. Наука логіки. Енциклопедія філософський наук. Мала логіка. Київ : Ліра-К, 2023. 247 с.
- [13] Houlgate S. Right and Trust in Hegel's Philosophy of Right. *Hegel Bulletin*. 2016. No. 37 (1). P. 104–116. doi: 10.1017/hgl.2016.5
- [14] Kant I. Perpetual Peace: a Philosophical Essay. London : Project Gutenberg, 2016. 137 p.
- [15] Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Гносеологія, методологія та аксіологія права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2 (15–16). С. 11–24. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/download/1003/1016>.
- [16] Lefkowitz D. Philosophy and International Law: A Critical Introduction. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. doi: 10.1017/9781316481653.
- [17] Murphy L. Law Beyond the State: Some Philosophical Questions. *European Journal of International Law*. 2017. No. 28 (1). P. 203–232. doi: 10.1093/ejil/chx004.
- [18] Лінгвістичні афоризми та образні вислови : посібник / упоряд. Г. Одинцова, Ю. Одинцова. Тернопіль : Нав. кн. – Богдан, 2021. 168 с.
- [19] Платон. Держава. Київ : Априорі, 2021. 460 с.
- [20] Raz J. The Future of State Sovereignty / S. Wojciech, S. Michael, W. Kevin (Eds). *Legitimacy: The State and Beyond*. Oxford : Oxford Academic, 2019. doi: 10.1093/oso/9780198825265.003.0005.
- [21] Talmon S. Determining Customary International Law: The ICJ's Methodology between Induction, Deduction and Assertion. *European Journal of International Law*. 2015. No. 26 (2). P. 417–443. doi: 10.1093/ejil/chv020.
- [22] Tasioulas J. Human Rights, Legitimacy, and International Law. *The American Journal of Jurisprudence*. 2013. No. 58 (1). P. 1–25. doi: 10.1093/ajj/aut001.
- [23] Tasioulas J. Custom, Jus Cogens, and Human Rights. *Custom's Future: International Law in a Changing World* / C. Bradley (Ed.). Cambridge University Press, 2016. P. 95–116. doi: 10.1017/CBO9781316014264.005.
- [24] Tasioulas J. International Law. Oxford : Oxford University Press, 2020. P. 389–408. doi: 10.1017/9781316104439.021.
- [25] Tooze A., Shapiro I. Charter of the North Atlantic Treaty Organization: Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents. Yale University Press, 2018. doi: doi.org/10.2307/j.ctvvndts.

Philosophical and Legal Foundation of International Law and Prospects for its Development

NEVIDOMSKYI Maksym

Leading Specialist of the International Cooperation Division of the Department of Communications of the Constitutional Court of Ukraine and International Cooperation of the Secretariat of the Constitutional Court of Ukraine, Master's Student of the Educational and Scientific Institute of International Relations

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8799-7606>

Abstract. The relevance of the research is stipulated by the challenges faced by modern international law, turbulence and uncertainty provoked by the actions of one of subjects of international law which gravely violates the principles and norms of international law. The author touches upon the moment of origin of philosophical and legal views on international law, their development in the views and works of Socrates, Epicurus, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Hugo Grotius, and outlines the current trends in philosophical and legal thought that can be traced in current universal international legal instruments and the prospects for transforming the philosophical and legal foundation of international law. The author provides an answer to the question of the effectiveness of international law in the future, taking into account current tendencies. The purpose of the research is to highlight and analyze the philosophical and legal foundation of the science of international law, to identify the patterns and problems facing the modern philosophical and legal foundation, and to characterize the prospects for the development of the philosophical thought of international law. The material presented herein is of a certain scientific novelty, since the subject of philosophical and legal comprehension of modern international law is rarely studied, despite its exceptional importance. The practical significance of the research lies in the fact that the author has proposed a new vision of the main role of international law in the context of human development.

Keywords: international law; philosophy; international security; human rights; values; justice.

DOI: 10.33270/01242702.125
УДК 342.727:342.732:070

Роль медіа у формуванні державності в Україні та США

УЛЯНЧЕНКО Юрій*

ад'юнкт кафедри конституційного права та прав людини Національної академії
внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1780-7217>

Анотація. У сучасних реаліях найбільшу цінність становить інформація, що має широкий спектр джерел – радіо, газети, журнали, телебачення та Інтернет. Це зумовлює потребу в урегулюванні організації і діяльності друкованих та онлайн медіа, що нині усвідомлюється пріоритетним завданням як в Україні, так і в інших країнах, зокрема Сполучених Штатах Америки. Метою статті є аналіз ролі медіа у формуванні державності зазначених країн. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження: аналізу, синтезу, узагальнення, зіставлення, абстрагування, історичний, правовий тощо. Проаналізовано конституційно-правові засади організації та діяльності медіа в обох країнах, що дало змогу ретельно обґрунтувати їхнє місце й статус у сучасному громадянському суспільстві. Особливу увагу приділено питанню щодо порушень прав і статусу засобів медіа, встановлених у Конституції України, а також визначенню основних причин цих порушень. На підставі проведеного аналізу здійснено класифікацію медіа з огляду на ступінь залежності від держави, що сприятиме кращому розумінню специфіки їхньої діяльності. Практична цінність наукової статті полягає в тому, що запропонований у ній аналіз діяльності медіа в Україні та Сполучених Штатах Америки з позиції їх впливу на формування держави й суспільства загалом сприятиме підвищенню ефективності медійної політики та захисту свободи слова, а отже, має важливе значення для розвитку демократії та прав людини.

Ключові слова: інформація; держава; свобода слова; медіаресурси; контент; політика; журналіст; громадськість.

Історія статті:

Отримано: 30.01.2024

Переглянуто: 28.02.2024

Прийнято: 25.04.2024

Рекомендоване посилання:

Улянченко Ю. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 125–132. doi: 10.33270/01242702.125.

*Відповідальний автор

© Улянченко Ю., 2024

Вступ

У сучасному світі медіа відіграють ключову роль у формуванні державної політики та громадянського суспільства. Актуальність дослідження взаємозв'язку медіа й державотворення підтверджується результатами останніх наукових досліджень і публікацій.

Метою цього дослідження є аналіз ролі медіа у формуванні державності в Україні та США. Серед основних завдань – виявлення ключових механізмів взаємодії медіа з політичною системою, визначення їх ролі в процесах державотворення, а також оцінка їхнього впливу на громадську свідомість і політичні процеси.

Новизна дослідження полягає в комплексному аналізі сучасного стану взаємозв'язку медіа й державотворення в Україні та США, що враховує останні тенденції розвитку суспільства та інформаційних технологій. Урахування результатів наявних досліджень з цієї тематики й дотичних питань дасть змогу сформулювати висновки, які стануть важливим внеском у розуміння ролі медіа у формуванні держави в сучасному світі.

Огляд літератури

Дослідженню окресленої тематики присвятили праці низка науковців, серед яких С. В. Бурлаков (2020), В. С. Віткова (2021), О. В. Каплій (2013), Є. О. Ларін (2020), І. В. Людвик (2016), М. Р. Фарбота (2015), які аналізують конституційні права та свободи людини загалом, а також безпосередньо в контексті впливу медіа-ресурсів. Водночас Н. О. Мороз (2012) досліджує вплив медіа на становлення й розвиток громадянського суспільства в Україні, а також на політичні процеси, соціокультурні зміни в цьому контексті. Натомість О. Проценко (2018) визначає правові аспекти та гарантії, що стосуються свободи думки і свободи масової інформації. Його дослідження включають аналіз конституційних норм, законодавства та міжнародних стандартів, що стосуються цих прав. Низка авторів досліджували сутність медіа крізь призму досвіду США, а саме: А. В. Панов, А. О. Панова, М. В. Чайбинець (2024), Гудошник О. В. (2021). Крім того, Ю. О. Улянченко (2023) аналізує сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу медіа в Україні та США. Предметом уваги автора слугували конституційні положення, приклади судової практики, законодавства та інших нормативних актів, що регулюють діяльність медіа в обох країнах. Науковець, серед іншого, висвітлює зміст понять свободи слова, права на інформацію, захисту журналістів, медіаполітики та інші аспекти, які визначають правовий статус медіа в Україні та США.

Матеріали та методи

Дослідження медіа, зокрема їх впливу на формування державності в Україні та США, передбачало використання різноманітних методологічних підходів та інструментів. Основними методами, використаними в цьому дослідженні, були: метод аналізу для вивчення наукової літератури та документів, що стосуються діяльності медіа в обох країнах, з метою розуміння історичного контексту та основних аспектів їх впливу на формування держави. Метод порівняння використано для зіставлення правового регулювання та практики діяльності медіаресурсів в Україні та США для виявлення схожих і відмінних аспектів. Описовий метод передбачав аналіз конституційних норм, що стосуються діяльності медіа. Історичний метод уможливив дослідження історичного контексту функціонування медіа в обраних країнах. Аналітичний метод використано для аналізу й інтерпретації отриманих даних, фактів і статистичних показників з метою обґрунтування висновків щодо впливу медіа на формування держави.

Результати й обговорення

Медіа відіграють важливу роль у формуванні державної свідомості та культури в будь-якій країні, включаючи Україну та Сполучені Штати. Детальний аналіз конституційно-правових засад їх організації та діяльності в цих країнах відображає відмінності й спільні риси в правовому регулюванні цієї сфери.

Законодавство України, зокрема Конституція, визначає свободу слова та доступ до інформації як одне з основних конституційних прав. Стаття 34 Основного Закону України¹ гарантує кожному право на свободу думки та слова, свободу вираження власних поглядів і переконань (Protsenko, 2018).

Україна має низку законів, що регулюють діяльність медіа. Ідеться передусім про закони «Про медіа»², «Про доступ до публічної інформації»³, які встановлюють права та обов'язки, а також механізми регулювання медіаресурсів.

США та Україна надають важливого значення захисту свободи слова та преси, проте варто констатувати різні підходи до регулювання діяльності медіа. Україна має більш центра-

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

² Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

³ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

лізовану систему регулювання, зокрема через Національну раду з питань телебачення та радіомовлення, тоді як США мають більш децентралізовану систему з прецедентним правом судів, який визначає обсяги свободи преси.

У США регулювання діяльності медіа базується на декількох ключових законах. Перша поправка до Конституції США¹ забезпечує свободу слова, преси, релігії та зборів. Її мета – захист від урядового втручання у свободу висловлювань і преси. Основні аспекти включають гарантії проти цензури, захист журналістів та свободу інформації.

Закон про комунікації² регулює діяльність Федеральної комісії з комунікацій (FCC) і встановлює регуляторні основи для радіо, телебачення та інших видів електронних комунікацій. Його мета полягає в регулюванні радіочастотного спектру, ліцензуванні телерадіомовлення та забезпеченні конкуренції. Основні аспекти охоплюють ліцензування мовників, контроль за контентом і регулювання телекому-нікацій.

Закон про свободу інформації (FOIA)³ забезпечує право громадян на доступ до інформації, що знаходиться у володінні федеральних органів влади. Метою цього закону є підвищення прозорості уряду та забезпечення громадського контролю. Основні аспекти визначають процедуру запиту інформації, винятки з доступу до інформації та оскарження відмов у наданні інформації.

Закон США про дотримання норм доброчесності в мовленні⁴ визначає відповідальність за поширення непристойного або шкідливого контенту на телебаченні й радіо. Його мета – захист громадян, особливо дітей, від шкідливого контенту. Основні аспекти включають встановлення штрафів за порушення стандартів пристойності та регулювання змісту мовлення.

Обидві країни забезпечують правовий захист свободи слова та доступу до інформації, проте є суттєві відмінності в підходах. В Україні регулювання діяльності медіа більш детально прописане в окремих законах, що охоплюють різні аспекти медіа, такі як друковані медіа, телебачення, радіо й доступ до інформації. У США, навпаки, основні принципи свободи слова та преси закріплені в Конституції, а деталі регулювання здійснюються через спеціалізовані

закони й органи, наприклад Федеральну комісію зі зв'язку США (FCC).

У США Перша поправка забезпечує широкий захист свободи преси, що робить будь-які спроби урядового втручання в діяльність медіа майже неможливими. В Україні свобода слова також гарантована, але існують більш конкретні регуляторні механізми, які можуть впливати на зміст контенту. Законодавство нашої держави детально регулює процеси ліцензування та зміст програм, тоді як у США FCC здійснює контроль за відповідністю стандартам доброчесності й регулює конкурентне середовище.

Слід зауважити, що варті запозичення окремі аспекти американського законодавства для вдосконалення системи регулювання медіа. Наприклад, доречно посилити правовий захист свободи слова за допомогою конституційних змін, аналогічних до Першої поправки США. Це дасть змогу уникнути урядового втручання в діяльність медіа та забезпечити незалежність журналістів. Удосконалення законів про доступ до публічної інформації на основі FOIA може підвищити прозорість урядової діяльності й забезпечити громадянам право на інформацію.

Створення аналогічного FCC органу в Україні може покращити регуляцію медіа, забезпечити ефективний контроль за дотриманням стандартів і сприяти розвитку конкурентного медіасередовища. Крім того, застосування суворіших заходів контролю за змістом програм, зокрема щодо захисту дітей від шкідливого контенту, може бути корисним для України, враховуючи американський досвід регулювання пристойності в мовленні.

Порівняльний аналіз законодавства України та США у сфері регулювання медіа засвідчує, що обидві країни мають ефективні системи захисту свободи слова, доступу до інформації та контролю за контентом. Враховуючи успішний досвід США, Україна може вдосконалити своє законодавство шляхом запозичення кращих практик, що сприятиме посиленню демократичних принципів і розвитку громадянського суспільства.

У цьому контексті М. Н. Єнін та О. П. Северинчик (2021) слушно стверджують, що медіа в сучасному громадянському суспільстві посідають ключове місце в ієрархії соціальних інститутів і мають досить високий статус. Вони є ключовими агентами впливу на формування громадянської свідомості, громадської думки та соціальних процесів. Сучасне суспільство складно уявити без постійного доступу до інформації, яку надають медіа через різноманітні канали, включаючи телебачення, радіо, газети, журнали й Інтернет.

Медіа забезпечують громадянам можливість отримувати різноманітну інформацію, аналізувати події та висловлювати власні погляди. Вони виконують функцію контролю за владою та іншими суспільними інституціями, висвітлюючи

¹ Constitution of USA from September 17, 1787. URL: <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-1/>.

² Telecommunications Act of 1996. URL: <https://www.fcc.gov/general/telecommunications-act-1996>.

³ The Freedom of Information Act of 2000. URL: <https://www.justice.gov/oip/freedom-information-act-5-usc-552>.

⁴ Broadcast Decency Enforcement Act of 2005. URL: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/193/text/pl>.

факти корупції, порушення прав людини та інші негативні явища. Також медіа важливі для формування громадянської свідомості, розвитку критичного мислення та активної громадянської позиції (Volotko, 2019).

У сучасному суспільстві медіа мають важливе економічне значення, створюючи робочі місця, сприяючи розвитку рекламного ринку та інших суміжних галузей. Вони також сприяють соціальній та культурній інтеграції, допомагають зближувати людей різних соціальних і культурних груп (Fayvishenko, & Sidielnikov, 2023).

Однак, разом зі збільшенням впливу медіа зростає і відповідальність за якість інформації, що поширюється. Забезпечення об'єктивності та надійності інформації стає важливим завданням для медіа в сучасному громадянському суспільстві.

Медіа в Україні та США відіграють важливу роль у повсякденному житті суспільства, впливаючи на формування громадянської свідомості, громадської думки та соціокультурних процесів. В Україні, зокрема, вони мають визначальний вплив на суспільне життя, особливо в контексті розкриття корупції, порушень прав людини та інших негативних явищ. Їхня роль у розслідуванні резонансних подій, викритті корупційних схем і захисті прав громадян є важливою складовою утвердження демократії та становлення правової держави (Kikalishvili, 2019).

Державі варто розглянути можливість зміцнення механізмів саморегулювання та професійної етики медіа, прагнути до підвищення об'єктивності й надійності інформації, яку вони поширюють. Це може передбачати встановлення жорстких стандартів для журналістів щодо перевірки фактів, використання достовірних джерел та уникнення маніпуляцій чи упереджених поглядів. Крім того, важливо сприяти розвитку етичних кодексів для медіа та підтримувати незалежність журналістського середовища від політичного тиску чи впливу власників медіа.

Зміцнення механізмів саморегулювання також може охоплювати створення або посилення професійних організацій, що відповідають за етичні стандарти й нагляд. Такі організації є важливими для забезпечення відповідальності за порушення професійної етики та заохочення якісного журналістського розслідування.

Загалом зміцнення механізмів саморегулювання та професійної етики є важливим кроком для підвищення довіри громадськості до медіа в Україні та забезпечення їхньої ефективності в розкритті корупції та захисті прав людини. Роль україномовних медіа важлива для забезпечення доступу до інформації для всіх громадян країни. Державі варто розглянути будь-які можливості підтримки розвитку україномовних медіа та збільшення їхнього впливу в інформаційному просторі (Lysyniuk, 2020).

У США медіа суттєво впливають на політичні процеси та громадську думку. Цей вплив часто визначається масштабом медіаконцентрації, де великі медіакорпорації можуть контролювати значну частину інформаційного простору та формувати погляди громадськості. Проте існує потреба в удосконаленні механізмів контролю за медіаконцентрацією з метою забезпечення різноманітності поглядів у медіа (Brennan, 2022).

Значна медіаконцентрація може призвести до монополізації інформаційного простору, обмеження доступу до різноманітних поглядів і думок. Це може призвести до формування хибної громадської думки та обмеження можливостей громадян отримувати об'єктивну інформацію.

Отже, важливо розглянути можливість удосконалення механізмів контролю за медіаконцентрацією через прийняття законодавства, яке обмежує концентрацію власності в медіасфері та сприяє розмаїттю поглядів. Такі заходи можуть охоплювати заборону на придбання однієї компанією значної кількості медіа, встановлення максимальних обсягів власності для одного суб'єкта й забезпечення рівних можливостей для всіх поглядів і думок в інформаційному просторі. Такі заходи сприятимуть підтримці принципів демократії та свободи слова в медіа. Важливо забезпечити свободу слова й незалежність медіа від політичного впливу.

Крім того, обом країнам важливо прагнути до підвищення медіаграмотності серед населення, щоб громадяни були здатні критично оцінювати інформацію, яку вони отримують через друковані та онлайн медіа. Також важливо підтримувати розвиток нових технологій і медіаплатформ для забезпечення доступу до інформації в усіх сегментах суспільства.

Аналіз порушень прав і статусу медіа, встановлених у Конституції України, виявляє низку проблем, які виникають у сучасному українському суспільстві.

Попри те, що Конституція України гарантує свободу слова та інформації, а також незалежність медіа, порушення цих прав часто відбувається через політичний тиск, цензуру й інші форми втручання в їх роботу. Наприклад, часто можна спостерігати випадки затримання журналістів за критичні матеріали щодо влади або за розслідування корупційних схем.

Однією з основних причин цих порушень є відсутність ефективного механізму захисту прав медіа та журналістів у правовому полі України. Незалежність судової системи і правоохоронних органів також часто ставлять під сумнів. Крім того, корупція серед чиновників і недостатня реалізація законодавства з управління медіа створюють сприятливе середовище для порушення їх прав і нівелювання статусу в Україні.

Аналіз порушень прав і статусу медіа в США вказує на низку проблем, які можуть стояти перед свободою преси та правами журналістів (Darcy, 2019). Конституція США гарантує свободу слова та преси як один з фундаментальних принципів демократичного суспільства. Однак, попри ці гарантії, досить часто трапляються випадки порушень прав медіа (Oleksiuk, 2023).

Політичний тиск може стати причиною втручання урядових чиновників або політичних діячів у роботу медіа, окремих журналістів з метою маніпулювання інформацією або приховування негативних фактів. Економічний тиск, зумовлений інтересами власників медіа-корпорацій або їх залежністю від певних політичних або бізнес-структур, також може впливати на редакційну політику та об'єктивність медіа (Mitchuk, & Horbenko, 2024).

Судові справи та правовий тиск можуть виникати у зв'язку з діяльністю журналістів і призводити до обмеження свободи слова. Технологічні виклики, такі як розвиток нових технологій та соціальних мереж, також можуть впливати на медіа, зумовлюючи зміни в їхній аудиторії та бізнес-моделях.

Щоб запобігти цим порушенням, необхідно посилити механізми захисту прав медіа та журналістів, забезпечити незалежність судової системи та правоохоронних органів, а також активно працювати над боротьбою з корупцією та підвищенням правової культури серед чиновників і громадян. Лише за цих умов можна буде ефективно забезпечити дотримання конституційних прав і статусу медіа як в Україні, так і США.

Результати проведеного аналізу дають змогу розподілити медіа на декілька типів з огляду на залежність від держави.

За наявності *незалежних медіа* журналісти мають відносну свободу вибору тем для публікацій і можуть вільно висловлювати власні погляди. Це сприяє різноманітності інформації та дозволяє громадськості отримувати різні точки зору. Такий медійний ландшафт зазвичай сприяє розвитку демократії, вільному обміну ідеями та контролю за владою.

Частково залежні медіа можуть стикатися з обмеженнями у виборі тем для публікацій чи висловлення власних думок через фінансовий вплив або правові обмеження, які накладаються державою чи політичними силами. Це може призводити до цензури, самоцензури та вибіркового висвітлення подій. Така ситуація може підірвати довіру до медіа та обмежити доступ до об'єктивної інформації.

Державні медіа, які цілком контролюються державою, спрямовані на поширення офіційної державної ідеології та пропаганди. У таких медіа редакційну політику та зміст публікацій визначає

влада. Це може призводити до виникнення однобічного уявлення про події та маніпуляції громадською думкою.

Вплив держави на медіа суттєво позначається на демократії, громадській думці й політичній стабільності суспільства. Незалежність медіа є важливою передумовою забезпечення вільного обміну інформацією та забезпечення прав і свобод громадян.

Висновки

Аналіз конституційно-правових засад організації та діяльності медіа в Україні та США відображає схожі та відмінні риси в правовому регулюванні цієї сфери в обох країнах. В Україні Конституція гарантує свободу слова та доступ до інформації, встановлюючи право на свободу думки й слова. Законодавство України регулює діяльність медіа через закони, що встановлюють права та обов'язки, а також механізми регулювання. У США основним принципом є Перша поправка до Конституції, що гарантує свободу преси. У США судова практика визначає обсяги свободи преси, що відображено в багатьох судових рішеннях. Обидві країни приділяють увагу захисту свободи слова та преси, проте мають різні підходи до регулювання діяльності медіа в цьому контексті. Україна має централізовану систему регулювання через спеціальні органи, натомість США мають децентралізовану систему з прецедентним правом судів. Медіа в обох країнах відіграють ключову роль у формуванні правосвідомості та громадської думки, а також забезпечують доступ до різноманітної інформації та забезпечують контроль за владою.

Медіаконцентрація в США та Україні має значний вплив на формування громадської думки та політичні процеси, але може призводити до обмеження різноманітності поглядів через монополізацію інформаційного простору. Необхідно вдосконалювати механізми контролю за медіаконцентрацією, щоб забезпечити плюралізм думок і позицій, гарантувати доступ до об'єктивної інформації. Такі заходи можуть включати обмеження власності в медіасфері, установаження максимальних обсягів власності та забезпечення рівних можливостей для всіх поглядів. Підвищення медіаграмотності серед населення є ключовим для забезпечення критичного мислення та аналізу інформації, що надходить через канали медіа. Україна та США стикаються з подібними проблемами порушень прав медіа, таких як політичний тиск, цензура, а також економічний і судовий тиск. Запобігання цим порушенням потребує посилення механізмів захисту прав медіа, незалежності судової системи й боротьби з корупцією. Незалежність медіа має важливе значення для збереження демократії, громадян-

ської свободи й політичної стабільності. Водночас забезпечити ці цінності в соціумі можливо лише за умови дотримання конституційних принципів.

Перспективами подальшого дослідження можуть слугувати ґрунтовний аналіз ефективності регулятивних механізмів, які контролюють медіаконцентрацію в Україні та США, а також її

вплив на політичні процеси. Такі дослідження сприятимуть розумінню складнощів, з якими стикаються сучасні медіа, та сприятимуть розробленню ефективних стратегій реформування медіасфери для підтримки демократії, свободи слова та активної участі громадськості в процесах державотворення.

References

- [1] Brennan, M. (2022). Media Confidence Ratings at Record Lows. Retrieved from <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>.
- [2] Burlakov, S.V. (2020). The role of mass media in the development of national information policy. *Legal Science*, 7(109), 45-51. doi: 10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.06.
- [3] Darcy, O. (2019). USA Today owner Gannett merges with GateHouse Media to form massive newspaper company. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2019/08/05/media/gannett-gatehouse-merger/index.html>.
- [4] Farbota, M.R. (2015). Legal status of mass media in the Internet environment. *Information and law*, 2(14), 92-97. doi: 10.37750/2616-6798.2015.2(14).272698.
- [5] Fayvishenko, D., & Sidielnikov, D. (2023). Media design: trends and perspectives. *Journalism and advertising: vectors of interaction: theses add. V International science and practice conference* (pp. 18-19). Kyiv. doi: 10.31617/k.knute.2023-03-22.
- [6] Hudoshnyk, O.V. (2021). The history of journalism in the times of presentism: the experience of the USA. *Communications and Communicative Technologies*, 21, 13-21. doi: 10.15421/292102.
- [7] Kaplii, O.V. (2013). Classification of mass media: constitutional and legal issues. *Actual problems of politics*, 50, 35-46.
- [8] Kikalishvili, M.V. (2019). The role of mass media in the prevention of corruption crimes. *Actual problems of domestic jurisprudence*, 2, 102-106.
- [9] Larin, E.O. (2020). Legal regulation of the realization of the right to information: experience and approaches of foreign constitutionalism. *Science release public and private rights*, 2, 37-43. doi: 10.32844/2618-1258.2020.2.7.
- [10] Liudvyk, I.V. (2016). Mass media as an institution of civil society: constitutional and legal aspects. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 4(76), 25-30.
- [11] Lysyniuk, M.V. (2020). The language of mass media as an indicator of the linguistic culture of modern society. *Culture and modernity*, 2, 33-38. doi: 10.32461/2226-0285.2.2020.222243.
- [12] Mitchuk, O., & Horbenko, H. (2024). Modern information society and the new period of journalism. *Image*, 1(44), 150-157. doi: 10.21272/Obraz.2024.1(44)-150-157.
- [13] Moroz, N.O. (2012). The role of the mass media in the formation of the civil society of Ukraine. *Humanitarian journal*, 2-3. Retrieved from <https://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/570>.
- [14] Oleksiuk, T.M. (2023). International soft law standards as guidelines for balancing the right to information and the protection of national security. *Law of Ukraine*, 4, 86-96. doi: 10.33498/louu-2023-04-086.
- [15] Panov, A.V., Panova, A.O., & Chaibynets, M.V. (2024). *Mass media of the USA. The latest technologies in the development of science, business and education: proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference* (pp. 129-134). London. doi: 10.46299/ISG.2024.1.17.
- [16] Protsenko, O. (2018). The right and guarantees of freedom of thought and freedom of mass information. *Enterprise, economy and law*, 4, 156-160.
- [17] Ulianchenko, Yu.O. (2023). The essence and content of the principles of the constitutional and legal status of mass media in Ukraine and the USA. *Kyiv Law Journal*, 1, 58-63. doi: 10.32782/klj/2023.1.9.
- [18] Vitkova, V.S. (2021). The system of guarantees of the constitutional right to information. *Juris Europensis Scientia*, 2, 30-33. doi: 10.32837/chern.v0i2.199.
- [19] Volotko, E.V. (2019). The role of mass media in forming a positive image of the state. *State and regions*, 4(68), 82-87. doi: 10.32840/1813-3401-2019-4-14.
- [20] Yenin, M.N., & Severynchyk, O.P. (2021). *Sociology of public opinion and mass media*. Kyiv: KPI im. I. Sikorskoho.

Список використаних джерел

- [1] Brennan M. Media Confidence Ratings at Record Lows. 2022. URL: <https://news.gallup.com/poll/394817/media-confidence-ratings-record-lows.aspx>.
- [2] Бурлаков С. В. Роль засобів масової інформації у розвитку національної інформаційної політики. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 45–51. doi: 10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.06.
- [3] Darcy O. USA Today owner Gannett merges with GateHouse Media to form massive newspaper company. 2019. URL: <https://edition.cnn.com/2019/08/05/media/gannett-gatehouse-merger/index.html>
- [4] Фарбота М. Р. Правовий статус засобів масової інформації в інтернет-середовищі. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 92–97. doi: 10.37750/2616-6798.2015.2(14).272698.
- [5] Fayvishenko D., Sidielnikov D. Media design: trends and perspectives. *Журналістика та реклама: вектори взаємодії*: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22 берез. 2023 р.). Київ, 2023. С. 18–19. doi: 10.31617/k.knute.2023-03-22.
- [6] Гудошник О. В. Історія журналістики в часи презентизму: досвід США. *Communications and Communicative Technologies*. 2021. № 21. С. 13–21. doi: 10.15421/292102
- [7] Каплій О. В. Класифікація засобів масової інформації: конституційно-правові питання. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 35–46.
- [8] Кікалішвілі М. В. Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвип. Т. 2. С. 102–106.
- [9] Ларін Є. О. Правове регулювання реалізації права на інформацію: досвід і підходи зарубіжного конституціоналізму. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 2. С. 37–43. doi: 10.32844/2618-1258.2020.2.7.
- [10] Людвик І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства: конституційно-правові аспекти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 25–30.
- [11] Лисинюк М. В. Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність*. 2020. № 2. С. 33–38. doi: 10.32461/2226-0285.2.2020.222243.
- [12] Мітчук О. Горбенко Г. Сучасне інформаційне суспільство та новий період журналістики. *Образ*. 2024. № 1 (44). С. 150–157. doi: 10.21272/Obraz.2024.1(44)-150-157.
- [13] Мороз Н. О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2012. № 2-3. URL: <https://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/570>.
- [14] Олексіюк Т. М. Міжнародні стандарти soft law як орієнтири для балансування права на інформацію та захисту національної безпеки. *Право України*. 2023. № 4. С. 86–96. doi: 10.33498/loiu-2023-04-086.
- [15] Панов А. В., Панова А. О., Чайбинець М. В. Засоби масової інформації США. *The latest technologies in the development of science, business and education: proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference (April 30 – May 03, 2024, London, Great Britain)*. London, 2024. С. 129–134. doi: 10.46299/ISG.2024.1.17.
- [16] Проценко О. Право та гарантії свободи думки і свободи масової інформації. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 4. С. 156–160.
- [17] Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58–63. doi: 10.32782/kij/2023.1.9.
- [18] Віткова В. С. Система гарантій конституційного права на інформацію. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 2. С. 30–33. doi: 10.32837/chern.v0i2.199.
- [19] Волотко Е. В. Роль засобів масової інформації у формуванні позитивного іміджу держави. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (68). С. 82–87. doi: 10.32840/1813-3401-2019-4-14.
- [20] Єнін М. Н., Северинчик О. П. Соціологія громадської думки та мас-медіа : комплекс навч.-метод. забезп. дисципліни. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2021. 81 с.

The role of the Media in the Formation of Statehood in Ukraine and the USA

ULIANCHENKO Yurii

Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights
of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1780-7217>

Abstract. In modern realities, the greatest value is information from a wide range of sources – radio, newspapers, magazines, television and the Internet. This leads to the need to regulate the organization and activities of print and online media, which is now recognized as a priority task both in Ukraine and in other countries, in particular the United States of America. The purpose of the article is to analyze the role of the media in the formation of the statehood of these countries. To achieve the goal, the following research methods were used: analysis, synthesis, generalization, comparison, abstraction, historical, legal, etc. The constitutional and legal foundations of the organization and activity of the media in both countries were analyzed, which made it possible to thoroughly substantiate their place and status in modern civil society. Particular attention is paid to the issue of violations of the rights and status of media established in the Constitution of Ukraine, as well as to the determination of the main causes of these violations. On the basis of the conducted analysis, the classification of the media was carried out in view of the degree of dependence on the state, which will contribute to a better understanding of the specifics of their activity. The practical value of the scientific article lies in the fact that the proposed analysis of media activity in Ukraine and the United States of America from the standpoint of their influence on the formation of the state and society in general will contribute to increasing the effectiveness of media policy and the protection of freedom of speech, and therefore is important for the development of democracy and human rights.

Keywords: information; state; freedom of speech; media resources; content; policy; journalist; public.

DOI: 10.33270/01242702.133
УДК 342.76(450)(430)

Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння

ШЕРШЕЛЬ Ольга

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-3138>

Анотація. Проблема визначення межі втручання державної влади в права людини є важливою для будь-якого часу, передусім у тих випадках, коли необхідність неправомірного обмеження прав людини в державі обґрунтовується досягненням «благородної» мети і нав'язується за допомогою пропаганди, терору й заборон. Мета цієї статті – проаналізувати причини утвердження влади тоталітарних режимів, засади їх функціонування та утвердження ідеї обмеження прав людини в інтересах держави на прикладі Італії в період фашистського режиму й Німеччини в період нацистського режиму. Досліджено правове регулювання обмеження політичних, соціально-економічних прав, а також нівелювання принципу незалежності судової влади в таких державах і запропонувати механізми, які унеможливили б утвердження тоталітарних режимів правління. Методичною основою став діалектичний метод. У структурі методологічних підходів використовують описовий та історичний методи, які допомогли дослідити в хронологічній послідовності процес утвердження тоталітарних режимів і неправомірного обмеження прав людини. Сформульовано висновок, що за тоталітарних режимів регулювання відносин у сфері прав людини відбувається з позицій захисту інтересів окремої групи людей, що є панівною, а вплив на свідомість людей здійснюють через ідеологічне виховання та репресії. Недопущення неправомірного обмеження прав людини можливе через дієві механізми демократії, передусім незалежний суд, який керується духом права, самообмеження влади, розвинену правову свідомість, громадянське суспільство, якісну освіту. Наукова новизна публікації полягає в аналізі трансформації під впливом обраного за зразок типу праворозуміння політичної та правової системи держави від відносно демократичної до антигуманного тоталітарного режиму. Практична значущість полягає у визначенні умов і засобів, які унеможливили б перехід від демократичної держави, у якій права людини визнано найвищою цінністю, до тоталітарної.

Ключові слова: права людини; демократія; тоталітаризм; фашизм; нацизм; відповідальність.

Історія статті:

Отримано: 31.01.2024

Переглянуто: 26.02.2024

Прийнято: 29.03.2024

Рекомендоване посилання:

Шершель О. Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 133–141. doi: 10.33270/01242702.133.

*Відповідальний автор

© Шершель О., 2024

Вступ

Тоталітарна держава, її ознаки, причини популярності тоталітарних режимів неодноразово були предметом досліджень і дискусій політологів, філософів, юристів, психологів, письменників, кінематографів. Водночас, попри те, що тоталітарні режими нині засуджує світова спільнота, загроза їх виникнення та існування є вкрай небезпечною. Складність полягає в тому, що в більшості випадків неправомірне обмеження прав людини прикривають ідеєю їх захисту, системою законодавства. Передусім важливо дослідити з позицій філософії права обмеження прав людини тоталітарною владою, яка прийшла не революційним шляхом, а з дотриманням формально демократичних процедур. Яскравим прикладом цього є становлення фашистського режиму в Італії (з 24 березня 1933 року до 23 травня 1945 року) та нацистського режиму в Німеччині (з 24 березня 1933 року до 23 травня 1945 року).

Матеріали та методи

Причини утвердження тоталітарних режимів, їх методи та засоби впровадження політики розглянуто в працях Ф. Гаєка, З. Бжезинського, К. Фрідріха, К. Ясперса, Дж. Оруелла та ін. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, а також принцип історизму. У структурі методологічних підходів використовують описовий метод. Було застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, за допомогою яких виокремлено окремі проблемні питання в регулюванні обмежень конкретних груп прав людини.

Результати й обговорення

Права людини є пріоритетними в державі, адже якщо це не постулюється в державі, то, як свідчить історія, досягненням загального блага в контексті сформульованого тоталітарним режимом може бути виправдано будь-яке зло. Не заперечуючи можливість обмеження прав людини в суспільних інтересах, інтересах національної безпеки, захисту моралі, зазначимо, що захист цих інтересів обумовлено передусім тим, що забезпечення прав людини та їх захист від неправомірного обмеження можливий лише в суспільстві, яке є демократичним, у якому права однієї людини не порушують прав інших – таке обмеження є необхідним з метою підтримання правопорядку, нормального співіснування, а отже, забезпечення прав людей. Для того щоб ідея неможливості неправомірного обмеження прав людини реалізувалася, необхідним є не лише її доктринальне розроблення, а й усвідомлення цього в суспільстві (Shershel, 2023, p. 140).

Зазначене актуалізує дослідження утвердження тоталітарних режимів, умов їх утвердження.

Утіленню тоталітарної моделі управління в Італії та Німеччині після Першої світової війни передували соціально-економічні чинники, відсутність дієвих механізмів демократії, неефективність міжнародних механізмів захисту, зокрема Ліги націй. Для Німеччини це посилювалося низьким моральним духом населення через програш у війні й надмірними борговими зобов'язаннями.

Після закінчення Першої світової війни в Італії поглиблювалася криза, її національне багатство зменшилося на третину, загинуло близько 700 тис. осіб, унаслідок чого країною ширилася серія страйків, 1920 року відбувся 1881 страйк у промисловості. Отже, популярності набув соціалістичний рух. Як альтернатива комуністам з'явилися фашисти, лідером яких став Б. Муссоліні (Kozynets, & Kravchenko, 2020, p. 290).

Уряд (за 1919–1922 роки змінювався п'ять разів) та парламент Італії не були спроможні вирішити нагальні питання. Позиціонуючи себе як рятівну силу, Національна фашистська партія на чолі з Б. Муссоліні здійснила в жовтні 1922 року марш на Рим з метою захоплення влади в країні. Аби запобігти розростанню збройного конфлікту, король призначив прем'єр-міністром Б. Муссоліні.

Новий прем'єр-міністр одразу ж почав уживати заходів для закріплення влади. Зокрема, у грудні 1925 року було прийнято закон про повноваження та прерогативи глави уряду, за яким усю виконавчу владу було зосереджено в руках прем'єр-міністра: він призначав і звільняв міністрів, парламент не міг більше висловити уряду недовіру, визначав порядок денний парламенту, міг вимагати повторного голосування щодо конкретного законопроєкту, відхиленого палатами.

У Німеччині після Першої світової війни соціально-економічна ситуація характеризувалася гіперінфляцією, збільшенням кількості безробітних, необхідністю платити репарації за Версальським договором, проведенням низки путчів (Каппівського 1920 року, комуністичних 1921–го і 1923 років, «Пивного путчу» А. Гітлера 1923 року), панували невдоволення політикою керівництва державою, ностальгія за величною імперією

Веймарська конституція 1919 року, одна з найпрогресивніших для свого часу, не містила запобіжників щодо узурпації влади. У ст. 48 передбачено надзвичайні повноваження Президента, який мав право за допомогою збройних сил примусити будь-яку землю «виконувати обов'язки, покладені на неї Конституцією або імперським законом», а також повністю або частково призупи-

нити дію статей про основні права та свободи громадян. На думку В. Глиняного, наділяючи президента широкими повноваженнями, парламентарії виявили небезпеку того, що президентська надзвичайна влада може опинитися в руках людини, яка використовує її аж ніяк не в народних інтересах. Історія Німеччини стала швидким підтвердженням цього. Веймарська республіка фактично припинила своє існування внаслідок призначення в січні 1933 року Президентом П. Гінденбургом на посаду Рейхсканцлера А. Гітлера та встановлення однопартійної диктатури очолюваної ним Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, так званого Третього рейху (Hutiv, 2020, p. 28).

Ф. Гаєк зауважує, що А. Гітлеру не довелося знищувати демократію: він просто скористався її розпадом і в критичний момент отримав підтримку людей, які його ненавиділи, але яким він видавався єдиною сильною особистістю, здатною зупинити хаос, що насувається.

Для того щоб утвердитися, тоталітарним режимам необхідно було ідеологічно обґрунтувати власну політику, переконати в її важливості народ, використовуючи пропаганду. І Б. Муссоліні, і А. Гітлер це розуміли.

Б. Муссоліні у своїй «Доктрині фашизму» 1932 року акцентує: щоб зрозуміти людей, треба знати людину; а щоб зрозуміти людину, треба пізнати дійсність та її закони; не може бути жодної концепції держави, яка не була б у своїй основі концепцією життя: філософією чи інтуїцією, системою ідей, що розвиваються в межах логіки чи зосереджені в баченні чи вірі. Поза історією людина – нікчемність; антиіндивідуалістична, фашистська концепція життя зосереджує увагу на важливості держави, приймає індивіда лише в тому аспекті, у якому його інтереси збігаються з інтересами держави. Фашистська концепція держави всеохопна; поза нею жодні людські чи духовні цінності не можуть існувати, а тим більше мати цінність. Для фашизму держава є абсолютною, індивіди та групи – відносними.

Діяльність держави в такому значенні не може бути обмежена. «Усе всередині держава, нічого поза державою, нічого проти держави». «Перше – обов'язки, тоді права» – відомий афоризм Б. Муссоліні. Філософія надає фашизму відтінок пуританства: «Істина полягає в тому, що людина народилася не для того, щоб жити щасливо, а для того, щоб працювати і страждати» (Steiner, 1936, p. 1274).

Такі ідеї фашизму були своєрідним синтезом ідей філософів різних епох, починаючи з часів античності. На підставі вчення Арістотеля фашистські філософи обґрунтовували пріоритет і перевагу держави щодо особи. З одного боку, це

була адаптація концепції Арістотеля про людину як політичну істоту до проблем людини в ХХ столітті; з другого – фашизм об'єднує елементи системи, обрані з Н. Макіавеллі і В. Парето, Дж. Віко та Дж. Джентіле. Н. Макіавеллі і В. Парето, захочували Муссоліні символізувати та міфологізувати свою справу (Steiner, 1936, p. 1268).

1922 року Муссоліні проголосив про необхідність створення власного міфу, за яким Італія є духовною наступницею Римської імперії.

А. Гітлеру вже слугував за модель фашистський міф, однак в основу його міфу було покладено расову теорію, яку підтримувати і вчені-генетики.

На провідних ідеологів нацистської партії відчутно вплинув народний рух, який виник у контексті праць філософа Й. Г. Фіхте та інших авторів ХІХ століття, які пропагували ідею Volk (народу) як органічної єдності. У нацистську добу різні групи ідеологів і політиків нацистської партії, наприклад, міністр сільського господарства Р. Дарре, ідеолог крові та ґрунту, або засновник люто антисемітської газети Der Stürmer Ю. Штрайхер, мали різні концепції раси. Расові зміни в еволюції людини не стали науково обов'язковими; а антропологи не говорили про єврейську чи «арійську» раси у своїх наукових публікаціях. Проте вчені стали спільниками нацистської расової політики. Б. Мюллер-Хілл про вчених-генетиків зазначав: «вони повинні були прийняти та підтримувати насильницький антисемітизм нацистів, щоб бути винагородженими посадами й достатньою підтримкою для досліджень спадкових захворювань. Вони так і вчинили» (Deichmann, 2020, p. 130).

Утвердження цих ідей здійснювали всіма доступними засобами. А. Гітлер у «Mein Kampf», розмірковуючи щодо ідейної революції, доходить висновку, що вона може бути успішною лише у випадку масової підтримки, тому спрямовує увагу на пропаганду: «у будь-якому насправді великому революційному рухові пропаганда повинна попередньо розповсюдити його ідею. А це передбачає, що вона мусить спробувати зробити новий напрям думок зрозумілим для всіх, спустити з небес на землю або, щонайменше, примусити сумніватися в колишніх переконаннях» (Dmytrashko, 2018, p. 14). Й. Гебельс акцентував, що держава повинна обстоювати принцип тотальності, який означає розвиток нетерпимості проти всього, що не затверджено владою (Kandel, 1935, p. 155).

Базовим концептом К. Шмітта, автора статті «Фюрер захищає право», називають концепт децизіонізму (Standratiuk, 2018, p. 380). Цей концепт полягає в тому, що абсолютизм держави щодо суспільства дає змогу їй в логіці виняткового

випадку й екстраординарної ситуації, призупиняти дію права на підставі «права суспільства на самозбереження» (Rakhmaylov, 2014, p. 35).

Безумовно, одним із найголовніших завдань для втілення проголошених ідей була боротьба з опонентами, що призвело до обмеження виборчих прав. Утверджувалася ідея політичної партії, що охоплює всі аспекти життя людини, перетворює будь-які питання в партійно-ідеологічні.

В Італії за законом про політичне представництво 1928 року висувати кандидатів у депутати мали право національні конфедерації профспілок (синдикатів), а також юридичні особи, що діяли в «національних інтересах». Національна фашистська партія Італії, яка прийшла до влади 1921 року, є класичним зразком однопартійної системи.

У Німеччині ж запровадження однопартійної системи пов'язано з прийняттям 1933 року закону, за яким єдиною політичною партією визнавали націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію. У жовтні 1933 року Президент П. Гінденбург підписав указ про розпуск рейхстагу та призначення нових виборів. Цього року націонал-соціалістична німецька робітничка партія є «носієм німецької державної ідеології».

Боротьба з опонентами передбачала й обмеження права на свободу думки та слова, вільне вираження власних поглядів і переконань, свободу совісті та віросповідання.

В Італії 1929 року після укладення Латеранських угод між Італією і Святим Престолом, відповідно до яких утворилася держава Ватикан, католицька релігія була визнана єдиною релігією Італії.

У Німеччині вільну дискусію оголошували поза законом; критиків уряду можна було затаврувати як зрадників (Kandel, 1935, p. 156).

Для того щоб фашистська чи нацистська ідеології набули реальної підтримки, необхідно було не тільки встановлювати обмеження прав, а й «виховати» людину в дусі поваги до режиму, що зумовило впровадження нової концепції освіти.

Професор С. Панунціо у своїй відомій лекції, яка відкривала офіційний курс Загальної доктрини держави, у Римському університеті 1928 року проголосив: «Ми повинні "фашизувати" викладання права та політики, щоб розсіяти агностичний і нейтральний дух, який у формі об'єктивності та жорсткої науковості обмежується або може обмежуватися вивченням права й політики, що суперечить фашизму чи поза ним... Навчання теорії права є як навчання в релігії. Не може бути нейтральних... Лише навчання теореми Піфагора може бути аполітичним!.. Ми будемо порівнювати різні ідеї і типи держави, але

передусім повинні продемонструвати перевагу та велич доктрини» (Steiner, 1936, p. 1271).

Ідею ідеологізації освіти перейняла нацистська Німеччина. У своїй промові «Самоствердження німецького університету», виголошеній на урочистій церемонії представлення як нового ректора Фрайбурзького університету (27 травня 1933 року), М. Гайдеггер чітко проголосив: «Обов'язок як студентів, так і професорів – служити народу та нацистській державі трьома способами: продуктивною працею, військовою службою і науковою діяльністю» (Pashkov, 218, p. 26).

Пропагандист націонал-соціалістичної освітньої теорії та культурної політики Е. Крік зазначав, що нове виховання спрямоване на виховання *politisch-soldatis*, а реорганізація освіти стала одним з головних завдань нацистського режиму, і через освіту рак марксизму, лібералізму й демократії (вживається як синоніми) мав бути поборений, а німців необхідно очистити від вірусу свободи (Kandel, 1935, p. 158).

1939 року набув чинності закон, який призвав усіх молодих людей до Гітлерюгенду, на кшталт призову в армію. Молодь мала пройти початкову військову підготовку, адже це було важливим аспектом діяльності Гітлерюгенду. З початком війни молодіжні організації Третього рейху перейняли на себе батьківський обов'язок виховання дітей (Kovalchuk, 2022, p. 47).

Усі організації вчителів було замінено на єдиний *Nationalsozialistischer Lehrerbund*. Викладачів призначали виключно за умови, якщо вони довели «чисте» політичне минуле, расове походження та брали активну участь у реалізації нацистської політики. Закон про відновлення державної служби (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) у квітні 1933 року викрив політичних дисидентів, євреїв та інших представників меншин на факультетах університетів. Нацистська ідеологія та відповідне політичне керівництво також призвели до дискримінації під час прийому на роботу без членства в нацистській партії, з «ненадійною політичною поведінкою» або «приязністю до євреїв» (Fulbier, 2021, p. 351).

Наприклад, Е. Гусселя після приходу до влади нацистів було звільнено з Університету Фрайбуга, йому було заборонено брати участь у філософських конгресах 1933-го та 1937 року.

Обмежено за ідеологічною ознакою і право доступу до освіти. Під час прийому до вищих навчальних закладів, крім випускного іспиту (*Abiturientenprüfung*), враховували знання політичної історії та діяльність у молодіжних організаціях. В університетах й інших закладах вищої освіти під контролем *Studentenschaft* або *Deutsche Fachschulenschaft* перевіряли участь студентів в

оборонній підготовці, трудовій службі, фізичну й політичну підготовку (Kandel, 1935, p. 162).

Запроваджена політика тотального контролю впливала також на економічні процеси в державі. У праці Ф. Гаєка «Шлях до рабства», яка вийшла ще наприкінці Другої світової війни, 1944 року, людство попереджено, що войовничий тоталітаризм без протидії людства може призвести до загибелі всієї цивілізації (Оліунок, 2024, p. 75). Ф. Гаєк акцентує на тому, що різні види колективізму, комунізм, фашизм тощо різняться між собою характером мети, до якої вони прагнуть спрямовувати зусилля суспільства. Але всі вони відрізняються від лібералізму й індивідуалізму в бажанні організувати все суспільство та всі свої ресурси для цієї унітарної мети, і у відмові від цього визнавати автономні сфери, у яких завдання індивідів є вищими (Науек, 2001, p. 60).

Тож планова економіка, використання економічних чинників під прикриттям інтересів нації в Німеччині, держави – в Італії, а фактично в інтересах політичної партії, призвели до обмеження права на підприємницьку діяльність.

Фашизм прагнув вирішити економічні питання в межах публічного права. У Німеччині було передбачено чотирирічний план, який, зокрема, передбачав регулювання цін і валютних операцій. Крім того, вилучали майно в політичних ворогів (етнічних євреїв, комуністів).

В обох країнах загальна тенденція полягала також у зростанні розмірів промислових одиниць і поглинанні картелями малих незалежних виробників.

Планове регулювання економіки й обрана ідеологія не могли не призвести до неправомірного обмеження трудових прав.

В Італії за режиму фашистів пропагували ідею «корпоративної держави» з метою примирення класів. Створено спеціальне міністерство корпорацій і Національна рада корпорацій, які контролювали укладення колективних трудових договорів, за законом про правову організацію колективних трудових відносин 1926 року члени профспілок повинні бути «благонадійними» з позицій партійного інтересу. Страйки ж оголошували під забороною.

У Німеччині ж 1933 року профспілки було заборонено. Організацію робітників і їх захист забезпечував Німецький робітничий фронт, який підтримував націонал-соціалістичну державу та фактично контролював робітників.

Водночас слід акцентувати й на такому позитивному аспекті, як запровадження високого рівня заробітної плати, створення сприятливих умов праці, організація дозвілля. Проте ці здобутки стосувалися не всіх національностей, які проживали в Німеччині. Згідно з анти єврейським законодавством 1935-го і 1938 років,

євреям забороняли виконувати певні види робіт, зокрема вчителювати. Крім того, їх власність експропріювали, вважали незаконними шлюби між німцями й особами на одну четверту й більше єврейського походження.

Расова теорія також спричинила появу євгенічного закону 1933 року, мета якого було запобігти поширенню спадкових хвороб, проте насправді фактично був спрямований на стерилізацію, яку запроваджували досить жорстко.

За порушення законодавства, критику влади встановлювали жорсткі непропорційні покарання, а механізми захисту прав людини, передусім незалежний суд, не працювали.

Теоретики фашизму зауважували, що абсолютна держава не може передбачати жодної форми політичної опозиції чи дисидентства. Злочини проти посадових осіб державної влади в Італії розглядали як правопорушення проти держави. А. Рокко запропонував 1927 року новий фашистський Кримінальний кодекс. Цей документ визначав нові форми посягань на особистість і цілісність держави, посилення покарань і розширення сфери застосування законодавства на італійців-нерезидентів та іноземців. Злочини проти народного господарства, зокрема страйки, були заборонені Кримінальним кодексом (Steiner, 1936, p. 1275-1276). Судді втратили статус «незмінюваних» і поступово стали звичайними державними службовцями.

У Німеччині ситуація із судовим захистом була ще складнішою.

З 1933 року гестапо (державну таємну поліцію) було уповноважено утримувати осіб під вартою без суду. Нацисти ухвалили законодавство, яке забороняло судовий розгляд актів гестапо та СС (Graver, 2022, p. 42).

Елітарна охорона (*Shutzstaffel*), штурмові загони (*Sturmabteilung*) й гітлерівська молодь (хоча номінально їх вважали агентурою партії, а не уряду) мали законодавчі й судочинні повноваження, а також екстраправові привілеї. 1935 року було виправлено Кримінальний кодекс з тим, щоб дозволити покарання будь-якого вчинку, що суперечив би «здоровому народному почуттю», навіть якщо це порушувало закон, якого не існує (Sebain, & Torson, 1997, p. 806).

Так звані Нюрнберзькими законами від 1935 року, зокрема Законом про захист німецької крові й німецької честі, було криміналізовано укладення шлюбу між євреями та «громадянами німецької чи спорідненої їй крові», наймання євреями домашньої прислуги із жінок «німецької або спорідненої їй крові», молодших за 45 років. За вчинення перелічених вище діянь передбачено штраф, примусові роботи й навіть позбавлення волі строком на один рік. Притягуючи осіб до кримінальної відповідальності за такі «злочини»,

судові та правоохоронні органи діяли відповідно до «закону», однак навряд чи їхні дії узгоджувалися із сутністю та змістом «права» (Shevchenko, 2019, p. 171).

Закон про відновлення професійної державної служби 1933 року передбачав, що чиновники, зокрема судді, які були неарійцями за походженням, повинні піти у відставку.

Однак у нацистській Німеччині були судді, які намагалися провадити справжнє правосуддя.

Тому А. Гітлер після критики нацистської преси на адресу судді за неймовірну м'якість звернувся до суду з промовою в Рейхстагу 26 квітня 1942 року. Поміж іншого Гітлер сказав: «Я очікую, що німецька юридична професія це зрозуміє: нація тут не для них, але вони тут для нації. Відтепер я буду втручатися в ці справи і звільняти з посад тих суддів, які, очевидно, так чинять, не усвідомлюючи вимоги часу» (Graver, 2018, p. 846).

Отже, для тоталітарного режиму право стає лише засобом для досягнення завдань та інструментом впливу на громадян.

Фашизм є класичною формою італійського тоталітаризму, у якій, на думку одного із засновників фашизму Б. Муссоліні, «поза державою не повинні існувати ні індивіди, ні групи – політичні партії, товариства, синдикати і класи». Нацистський тоталітаризм, або нацизм, націонал-соціалізм, поєднував у собі елементи антисемітизму, расизму, фашизму, соціалізму й націоналізму (наприклад, Німеччина 1933–1945 років) (Taldykin, 2019, p. 47).

К. Фрідріх та З. Бжезінський виокремили такі структурні особливості тоталітарних диктатур, як: офіційна ідеологія; єдина партія; репресивний поліцейський контроль; цілковитий контроль партії щодо медіа, громадськими організаціями; наявність мілітаризованих формувань партії, підпорядкованих її вождю; централізоване керування економікою за допомогою бюрократичного апарату (Chabanna, 2023, p. 38-39). Водночас тоталітарна влада потребує не лише усунення опору з боку населення, а й висловлення лояльності до режиму у формі активної підтримки, що має формувати ілюзію долученості особи до ширших суспільних процесів, принциповим аспектом тоталітарного контролю вважаємо мобілізацію режимом населення на свою підтримку за допомогою створених і контрольованих ним проміжних груп (як заміників інститутів громадянського суспільства) (Chabanna, 2023, p. 47).

Дослідники стверджують, що тоталітарні системи якісно відрізняються від інших форм авторитарної влади – традиційних диктатур, або від того, що називають «тоталітарними елементами в допромислових суспільствах», а також від

сучасних націоналістичних однопартійних режимів – тим, що їх ідеологія цілком заперечує попередню форму правління і пропонує цілком перебудувати суспільство й людину; абсолютистський характер їхніх ідеологій звільняє від будь-яких моральних або традиційних та правових обмежень, вони вважають себе спроможними вживати навіть найбезжалісніших заходів задля зміцнення своєї влади та досягнення своїх ідеологічних завдань (Tartasiuk, 2020, p. 72).

Висновки

Втілення тоталітарної моделі управління можливе за умови сукупності факторів – політичних, соціально-економічних, відсутності дієвих механізмів демократії. Прийняття насадженої антидемократичним режимом ідеології є передусім реакцією людини на політичну та соціальну кризу, а також зумовлено станом невизначеності (невпевненість у майбутньому, нестабільність, імовірність того, що ситуація призведе до невідгідного результату, тощо).

Авторитет тоталітарних режимів ґрунтується на відповідних ідеології та правовій системі, яка закріплює таку ідеологію. Панування політичних міфів з додаванням ритуалів і символіки мають на меті організувати поведінку людей.

Тоталітарним державам притаманне неправомірне обмеження прав людини, оскільки регулювання будь-яких процесів відбувається виключно з позицій захисту інтересів держави (точніше окремої групи осіб, наділених владою), а правова система ґрунтується на позитивістському типі праворозуміння. Нівелюючи індивідуальність, утверджуючи необхідність досягнення завдань усупереч інтересам конкретного громадянина, у тоталітарних державах формується і відповідний образ людини. Механізм впливу на життя людини відбувається як через ідеологічне виховання, так і через тотальний контроль, терор і репресії, тим самим людина позбувається власного сенсу буття, який замінюють державним/національним інтересом, і фактично позбавляється свободи вибору.

Утвердження тоталітарного режиму унеможлиблюється лише через дієві механізми демократії, передусім незалежний суд, який керується не тільки буквою закону, а й духом права, самообмеження влади, розвинену правову свідомість, громадянське суспільство, якісну як формальну, так і неформальну освіту.

References

- [1] Chabanna, M. (2023). The concept of political trust and reality in post-totalitarianism (methodological aspect). *Political investigations*, 2(6), 34-57. doi: 10.53317/2786-4774-2023-2-2.
- [2] Deichmann, U. (2020). Science and political ideology: The example of Nazi German. *Métode Science Studies Journal*, 10, 129-137. doi: 10.7203/metode.10.1365.
- [3] Dmytrashko, S.A. (2018). Strategies for capitalizing on mass media from the National Socialist Party. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 2(38), 12-17 doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152880.
- [4] Fulbier, R. (2021). Digging deeper: German academics and universities under Nazi tyranny. *Accounting History*, 26(3), 375-385. doi: 10.1177/10323732211027621.
- [5] Graver, H.P. (2018). Why Adolf Hitler Spared the Judges: Judicial Opposition Against the Nazi State. *German Law Journal*, 19(4), 845-878. doi: 10.1017/S2071832200022896.
- [6] Graver, H.P. (2022). *Heroes in the Judicial Mantle: Good Judgment (Honestly) in the Minds of Immoral Laws* (M. Fetisova, I. Chernenko, Trans). Kyiv: VAITE.
- [7] Hayek, F.A. (2001). *The Road to Serfdom*. London: Routledge.
- [8] Hutiv, B.I. (2020). The Weimar Constitution is the legal basis for the establishment of the republic in Germany. *Legal scientific electronic journal*, 7, 26-28. doi: 10.32782/2524-0374/2020-7/4.
- [9] Kandel, I.L. (1935). Education in Nazi Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Education for Social Control*, 182, 153-163. doi: 10.1177/000271623518200118.
- [10] Kovalchuk, V. (2022). "The Wehrmacht needs soldiers": training and education under the influx of Nazism. *Kiev historical studies: scientific journal*, 1(14), 44-48. doi: 10.28925/2524-0757.2022.15.
- [11] Kozynets, O.H., & Kravchenko, O.V. (2020). Foreign political activity of fascist Italy in 1918-1939. *Legal scientific electronic journal*, 1, 28-30. doi: 10.32782/2524-0374/2020-1/5.
- [12] Oliinyk, Yu.V. (2024). Political and legal ideas of Friedrich Hajek to develop the importance of the concept of a legal state. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 81(1), 73-80. doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.11.
- [13] Pashkov, V.O. (2018). The Nazi regime and the academic strength of Germany. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 2(38), 23-28. doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152892.
- [14] Rakhmailov, Ye.V. (2014). Decisionism as a socio-philosophical proto-version of the fascist dictatorship and a counter-version of normatism (K. Schmitt - G. Kelsen). *Facets*, 17(10), 33-38.
- [15] Sebain, Dzh., & Torson, T. (1997). *History of political thought*. Kyiv.
- [16] Shershel, O. (2023). Methodological approaches to the investigation of human rights. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 136-143. doi: 10.33270/02232602.136.
- [17] Shevchenko, S.V. (2019). Implementation of the principle of proportionality and the principle of legality in the criminalization of actions during the hour of another light war. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 54, 170-174.
- [18] Standratiuk, D. (2018). Features of the conceptual understanding of the political in the theoretical approach of Carl Schmitt. *Bulletin of Lviv University*, 18, 369-375.
- [19] Steiner, A. (1936). The Fascist Conception of Law. *Columbia Law Review*, 36(8), 1267-1283. doi: 10.2307/1116687.
- [20] Taldykin, O.V. (2019). Current undemocratic forms of the sovereign (political) regime. *Scientific newsletter of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 44-50 doi: 10.31733/2078-3566-2019-1-44-50.
- [21] Tarasiuk, V.Yu. (2020). The diversity of legal systems in totalitarian and democratic partnerships. *Clock writer. Kiev University of Law*, 3, 71-74. doi: 10.36695/2219-5521.3.2020.11.

Список використаних джерел

- [1] Чабанна М. Концепт політичної довіри та реалії посттоталітаризму (методологічний аспект). *Політичні дослідження*. 2023. № 2 (6). С. 34 – 57. doi: 10.53317/2786-4774-2023-2-2.
- [2] Deichmann U. Science and political ideology: The example of Nazi German. *Métode Science Studies Journal*. 2020. Vol. 10. P. 129–137. doi: 10.7203/metode.10.1365.
- [3] Дмитрашко С. А. Стратегії впливу на масову свідомість у націонал-соціалістичній. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2018. № 2 (38). С. 12–17. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152880.

- [4] Fulbier R. Digging deeper: German academics and universities under Nazi tyranny. *Accounting History*. 2021. Vol. 26. No. 3. P. 375–385. doi: 10.1177/10323732211027621.
  - [5] Graver H. P. Why Adolf Hitler Spared the Judges: Judicial Opposition Against the Nazi State. *German Law Journal*. 2018. Vol. 19. No. 4. P. 845 – 878. doi: 10.1017/S2071832200022896.
  - [6] Гравер Г. П. Герої в суддівській мантії: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / пер. з норв. М. Фетісова ; пер. з англ. І. Черненко. Київ : ВАІТЕ, 2022. 326 с.
  - [7] Hayek F. A. *The Road to Serfdom*. London : Routledge, 2001. 272 p.
  - [8] Гутів Б. І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 26–28. doi: 10.32782/2524-0374/2020-7/4.
  - [9] Kandel I. L. Education in Nazi Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Education for Social Control*. 1935. Vol. 182 (Nov.). P. 153–163. doi: 10.1177/000271623518200118.
  - [10] Ковальчук В. «Вермахту потрібні солдати»: виховання й освіта під впливом нацизму. *Київські історичні студії: науковий журнал*. 2022. № 1 (14). С. 44–48. doi: 10.28925/2524-0757.2022.15.
  - [11] Козинець О. Г., Кравченко О. В. Зовнішньополітична діяльність фашистської Італії в 1918–1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 28–30. doi: 10.32782/2524-0374/2020-1/5.
  - [12] Олійник Ю. В. Політико-правові ідеї Фрідріха Гаєка щодо розвитку та значення концепції правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81. Ч. 1. С. 73–80. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.11.
  - [13] Пашков В. О. Нацистський режим і академічна спільнота Німеччини. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2018. № 2 (38). С. 23–28. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152892.
  - [14] Рахмайлов Є. В. Децизіонізм як соціально-філософська протокверсія фашистської диктатури і контраркверсія нормативізму (К. Шмітт – Г. Кельзен). *Грані*. 2014. № 17 (10). С. 33–38.
  - [15] Себайн Дж., Торсон Т. *Історія політичної думки*. Київ, 1997. 838 с.
  - [16] Шершель О. Методологічні підходи в дослідженні обмежень прав людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 136–143. doi: 10.33270/02232602.136.
  - [17] Шевченко С. В. Реалізація принципу пропорційності та принципу законності в криміналізації діянь під час другої світової війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 54. С. 170–174. (Серія «Право»).
  - [18] Стандратюк Д. Особливості концептуального осмислення політичного в теоретичному підході Карла Шмітта. *Вісник Львівського університету*. 2018. № 18. С. 369–375. (Серія «Філософсько-політологічні студії»).
  - [19] Steiner A. The Fascist Conception of Law. *Columbia Law Review*. 1936. Vol. 36. No. 8. P. 1267–1283. doi: 10.2307/1116687.
  - [20] Талдикін О. В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 44–50. doi: 10.31733/2078-3566-2019-1-44-50.
  - [21] Тарасюк В. Ю. Різноманітність правових систем у тоталітарному і демократичному суспільствах. *Часопис. Київського університету права*. 2020. № 3. С. 71–74. doi: 10.36695/2219-5521.3.2020.11.
-

Limitation of Human Rights in the Interests of the State in Totalitarian States as a Manifestation of Legal Positivism

SHERSHEL OIha

Postgraduate Student of the of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic
of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-3138>

Abstract. The problem of determining the limits of state power's interference in human rights is important for any time, especially when the need to unlawfully limit human rights in the state is justified by the achievement of a "noble" goal, and is imposed with the help of propaganda, terror and prohibitions. The purpose of this article. To analyze the reasons for establishing the power of totalitarian regimes, the principles of their functioning and the establishment of the idea of limitation human rights in the interests of the state on the example of Italy during the fascist regime and Germany during the Nazi regime. Research the legal regulation of the restriction of political, socio-economic rights, as well as the leveling of the principle of independence of the judiciary in such states and propose mechanisms that would make it impossible to establish totalitarian regimes. The dialectical method became the methodical basis. In the structure of methodological approaches, descriptive and historical methods are used, which helped to investigate in chronological order the process of establishment of totalitarian regimes and unlawful restriction of human rights. Research results. It was concluded that under totalitarian regimes, the regulation of relations in the field of human rights takes place from the point of view of protecting the interests of a separate group of people who are in power, and the mechanism of influencing people's consciousness is through ideological education and repression. Prevention of unlawful restriction of human rights is possible through effective mechanisms of democracy, primarily an independent court guided by the spirit of law, self-restraint of power, developed legal awareness, civil society, and quality education. The scientific novelty of the publication is the analysis of the transformation under the influence of the type of legal understanding chosen as a model of the political and legal system of the state from a relatively democratic to an inhumane totalitarian regime. Practical significance. Determination of the conditions and means that would make it impossible to transition from a democratic state, in which human rights are recognized as the highest value, to a totalitarian one.

Keywords: limitation of human rights; democracy, totalitarian system, fascism, Nazism, responsibility.

РЕЦЕНЗІЯ

DOI: 10.33270/01242702.142

УДК 342.56(477)

Конституційно-правовий вимір справедливого судочинства в Україні

Рец. на кн.: Завальнюк І. В. *Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики* : монографія. Одеса : Юридика, 2024. 532 с.

ГУСАРЕВ Станіслав*

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

Досліджуючи сучасну систему судочинства крізь призму конституційних засад, доходимо висновку, що механізм судового розгляду є оптимальним способом захисту людиною порушених прав та свобод, і саме тому наявність ефективної конституційної регламентації судочинства, основою якої є право на справедливий суд, є базовою складовою розвитку сучасної правової держави.

Україна нині є повноцінним членом міжнародної правової спільноти, унаслідок чого вона має певний перелік обов'язків, закріплених у міжнародних договорах і документах, чимало з яких містять офіційне конституційне закріплення принципу забезпечення права на справедливий суд. Зокрема, до таких документів належать Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 6 якої зазначено, що кожна особа має право на те, щоб захистити свої права й обов'язки шляхом судового розгляду, який має бути справедливим, безстороннім, незалежним. Положення Конвенції своєю чергою потлумачено в рішеннях Європейського суду з прав людини. Однак необхідно зауважити, що будь-який міжнародний договір може позитивно вплинути на судову систему окремої держави виключно у випадку, коли в ній буде ефективно забезпечено відповідне конституційне право.

На сучасному етапі розвитку конституційного права своєчасними є різноаспектні монографічні

розвідки, спрямовані на визначення теоретико-методологічних основ і методичних положень конституційних досліджень сьогодення. Зокрема, актуальність монографії І. В. Завальнюка «Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики» зумовлена потребою проаналізувати філософсько-методологічні засади дослідження правового феномену справедливості в суспільстві, обґрунтувати типологію справедливості й основні підходи до її визначення в системі наукових знань, дослідити генезу доктрини права на справедливий суд у сучасному суспільстві, осмислити конституційно-сутнісні засади забезпечення права на справедливий суд у конституційному державно-правовому механізмі, спираючись на принципи правовладдя та верховенства права, визначити конструкцію спеціального суб'єктно-об'єктного складу конституційного права на справедливий суд, а також виокремити його відповідні базові змістовно-компонентні категорії, зокрема на основі практики Європейського суду з прав людини як головного орієнтиру стосовно засад забезпечення та реалізації права на справедливий суд; провести конституційно-правовий аналіз гарантій забезпечення права на справедливий суд у провідних країнах, обґрунтувати доктринально-нормативні проблеми конституційно-правового тлумачення справедливого судочинства в Україні. Виконуючи низку пізнавальних завдань,

Історія рецензії:

Отримано: 29.02.2024

Переглянуто: 28.03.2024

Прийнято: 30.04.2024

Рекомендоване посилання:

Гусарев С. Конституційно-правовий вимір справедливого судочинства в Україні : рец. на кн. Завальнюк І. В. «Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики». *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 142–144. doi: 10.33270/01242702.142.

* Відповідальний автор

© Гусарев С., 2024

автор рецензованої праці акцентує увагу на різних аспектах справедливого судочинства в українських і зарубіжних конституційно-правових реаліях.

У першому розділі монографії «Доктринальне підґрунтя аналізу права на справедливий суд» І. В. Завальнюк досліджує основні теорії та концептуальні підходи щодо визначення природи справедливого судочинства, аналізує засади ціннісного сегментування справедливості як конституційно-правової категорії, розглядає тенденції наукового дослідження справедливого судочинства. Автор зауважує, що модифікація конституційно-правових норм щодо принципу справедливості в правові цінності надає можливість формувати відповідну ієрархію, а також порівнювати їх з метою забезпечення балансу між ними. І. В. Завальнюк слушно зазначає, що судова влада є забезпеченням регулювання суспільних відносин з приводу встановлення справедливості в конкретному суспільстві, окресленому геополітичними межами, за допомогою сформованих державних механізмів відповідно до визначених у ньому демократично-правових цінностей.

Другий розділ монографії присвячено категоріально-компонентному складу права на справедливий суд у конституційному вимірі, що визначене в дослідженні як фундаментальний принцип забезпечення конституційно-правових відносин. Європейський суд з прав людини схарактеризовано як інструмент впливу на формування конституційних основ справедливого судочинства в державі. Обґрунтовано систему сутнісних змістово-компонентних категорій справедливого судочинства. Водночас І. В. Завальнюк обстоює юридичну позицію про те, що право на справедливий суд у розумінні європейського законодавця гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, у процесі визначення цивільних прав та обов'язків особи чи розгляду будь-якого кримінального обвинувачення, яке пред'являють особі. Автор ґрунтовно досліджує та визначає важливі прецедентні засади й базиси права на справедливий суд, сформовані Європейським судом з прав людини в процесі аналізу кейсів відповідної практики, які чинять беззаперечний вплив на конституційне право України. Автор пропонує концепцію щодо визначення дефініції «справедливий суд» у конституційному державно-правовому механізмі, яка безумовно вирізняється науковою новизною, згідно з якою справедливий суд можна вважати таким, що повністю функціонує на основі принципів утвердження ефективного захисту конституційно закріплених прав, свобод і законних інтересів особи, які мають виключний пріоритет над державними інтересами, і в тому випадку, коли такі інтереси не становлять

загрози завдання шкоди суспільству чи окремим його членам.

У третьому розділі монографії «Можливості конституційно-правової рецепції Україною дієвих світових засад забезпечення справедливого судочинства» автор аналізує структуру конституційно-правового забезпечення справедливого судочинства в державах англо-американської правової сім'ї та можливості рецепції її окремих елементів Україною, а також досліджує притаманні провідним державам романо-германської правової сім'ї конституційні механізми справедливого судочинства як зразки для імплементації в конституційне законодавство нашої держави. Завальнюк І. В. слушно зауважує, що вітчизняна конституційно-правова система гарантій права на справедливий суд має обов'язково враховувати важливі результати аналогічної практики європейських країн, яку можна ефективно забезпечити лише за умов їх імплементації в правотлумачення, нормотворчість, правозастосування, зокрема: конституційну регламентацію права на справедливий суд; посилення ролі юридичної практики як гарантії забезпечення права на справедливий суд; розроблення єдиної незалежної вертикалі судової влади; максимальне врахування практики Європейського суду з прав людини як головного орієнтиру стосовно засад і реалізації права на справедливий суд з метою запобігання його порушенням; ширше використання інституту присяжних, ґрунтоване на найкращих світових зразках (зокрема, дворівневої структури суду присяжних, окремих апеляційних округів присяжних тощо); підвищення рівня захисту права на справедливий суд шляхом покращення відповідних стандартів, зокрема доступу до правосуддя, неупередженості, компетентності, безсторонності суду, недопущення примусу до самозвинувачення, доступу до інформації, рівності сторін, швидкості судового розгляду, належної правової процедури, судових імунітетів, інстанційності, відповідальності за судову помилку, змагальності; зміцнення та підтримання високого авторитету суду в соціальній структурі українського суспільства тощо.

Четвертий розділ монографії «Концептуальний підхід до формування ефективних засад справедливого судочинства в Україні» присвячено з'ясуванню проблем правової інтерпретації норм справедливого судочинства в Конституції України та практиці Конституційного Суду України, дискурсивному осмисленню та вдосконаленню інституційно-аксіологічних гарантій справедливого судочинства в Україні, дослідженню конституційно-правового реформування засад справедливого судочинства в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, а також розробленню рекомендацій щодо модернізації механізмів конституційно-правового забезпечення справедливого судочинства в Україні. Автор доволі влучно аргументує необхідність забезпечення ефективного розповсю-

дження тексту рішень Європейського суду з прав людини стосовно справедливого судочинства всіма інстанціями судової гілки влади з відповідним перекладом для надання можливості суддям безперешкодно їх використовувати на практиці. Вагомими й цінними є рекомендації автора з удосконалення конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні шляхом внесення змін до тексту Конституції України, зокрема пропозиція щодо доповнення частини 2 статті 55 Конституції України таким положенням: «Кожен має гарантоване право на справедливий суд, що включає захист прав, свобод та інтересів особи в розумні строки, незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом».

Список використаних джерел монографії засвідчує ґрунтовний підхід І. В. Завальнюка до опрацювання значної кількості наукових і практичних матеріалів, зокрема наукових праць фахівців у галузі конституційного права, загальної

теорії держави та права, міжнародного права, інших галузевих правових наук, зокрема зарубіжних дослідників, Конституції України, а також низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів у конституційно-правовому механізмі забезпечення справедливого судочинства, рішень Європейського суду з прав людини, рішень Конституційного Суду України й інших офіційних документів України та розвинених країн, що гарантують справедливе судочинство.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що монографія «Справедливе судочинство в Україні: конституційно-правові аспекти теорії та практики» є ґрунтовною науковою працею. Висновки та рекомендації, запропоновані в монографії, мають важливе теоретичне і практичне значення, сприятимуть подальшій розбудові українського конституціоналізму в аспектах справедливого судочинства й можуть бути використані на практиці, у правотворчій діяльності, науковій та освітньо-виховній роботі.

Constitutional and Legal Dimension of a Fair Trial in Ukraine

Review of the book: Zavalniuk I. Fair justice in Ukraine: constitutional and legal aspects of theory and practice : a monograph. Odesa : Yurydyka, 2024. 532 p.

HUSARIEV Stanislav

Doctor of Law, Professor,

First Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8568-3362>

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Шановні науковці та колеги-практики!

Національна академія внутрішніх справ здійснює набір статей у наукові фахові видання:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук, виходить друком чотири рази на рік);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук, виходить друком двічі на рік);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук, виходить друком двічі на рік).

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), вони мають загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Прагнучи створити професійну міжнародну платформу для аналізу й обговорення проблем і тенденцій у юридичній сфері, академія публікує журнали «Науковий вісник НАВС» та «Юридичний часопис НАВС» англійською мовою.

Приємом наукових статей для опублікування в наукових фахових виданнях триває на постійній основі. Для подання публікації рукопис необхідно оформити відповідно до встановлених вимог.

Загальні вимоги

1. До друку приймаються статті, написані українською або англійською мовами, які раніше не публікувалися і не були передані на розгляд для публікації в інші видання, зокрема електронні.

2. Статті англійською мовою, які були перекладені з української, мають супроводжуватися документом з текстом мовою оригіналу, оформленим відповідно до встановлених вимог. Такі статті попередньо проходять у редакції перевірку щодо якості перекладу (у разі неналежної якості рукопис повертають на доопрацювання).

3. До розгляду приймаються статті у форматі *.doc або *.docx. Усі нетекстові об'єкти мають бути створені вбудованими засобами Microsoft Word (елементи необхідно згрупувати). Графіки та рисунки повинні бути високої якості (600 dpi для графіків і 300 dpi для кольорових і чорно-білих малюнків) і виконані з можливістю їх редагування, а формули створені за допомогою редактора Microsoft Equation. Ілюстрації можуть бути розміщені безпосередньо в статті (по центру, обтікання зображення текстом забороняється) або подані у вигляді окремих файлів у форматі JPG. Усі графіки, малюнки, таблиці та формули повинні бути пронумеровані й подані після посилання на них у тексті.

4. Текст статті й метаданих має бути набраний шрифтом Times New Roman, кегль – 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,0 pt, поля – 2 см з усіх боків, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 1 см.

5. Обсяг статті (без метаданих) має становити не менше ніж 6 сторінок (від 3000 до 7000 слів) включно з таблицями, графіками, малюнками, а також бібліографічним списком.

6. Обов'язково є наявність: УДК (прописується у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку), списку використаних джерел (оформлюється відповідно до ДСТУ 8302:2015) та References (відповідно до стилю APA).

7. Стаття обов'язково повинна містити повний обсяг метаданих, наданий двома мовами (українською та англійською), до яких належать:

- повністю прописані ім'я, по батькові та прізвище авторів (ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані за вимогами, передбаченими постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання з обов'язковим зазначенням адреси та структурного підрозділу закладу вищої освіти (кафедра/факультет/інститут тощо), ORCID (контент профілю автора повинен містити вичерпний список публікацій та актуальні дані щодо афіліації). Максимальна кількість співавторів – три особи;

- назва статті (має бути інформативною, актуальною, відобразити досліджувану в статті проблему та не повинна перевищувати 90 знаків з пробілами);

- анотація (не менше ніж 1800 знаків з пробілами, ураховуючи ключові слова; повинна висвітлювати актуальність, мету, методологію аналізу проблеми, результати дослідження, наукову новизну, а також практичну значущість). Анотація не має містити посилань і скорочень, дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування);

- ключові слова та словосполучення (від п'яти до семи), які стосуються теми дослідження, не дублюють назву статті та не містять загальних слів.

8. Основний текст дослідження може відповідати структурі IMRAD (вступ, огляд літератури, матеріали та методи, результати й обговорення, висновки) або ж мати структуру оглядових статей (вступ; основна частина, розподілена на логічні підпункти; висновки): introduction (вступ) – не менше ніж п'ять посилань; materials and methods (якщо стаття має експериментальне спрямування) або methodological framework (якщо стаття є теоретичною). Можна виокремити розділ literature review; results (результати); discussions (обговорення). Необхідно зазначити, які дослідники вивчали схожу проблему та які аспекти вони розглядали, у чому полягає новизна дослідження; conclusions (висновки); recommendations (рекомендації, тобто для кого матеріали статті становлять цінність). Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по лівому краю.

Вимоги до цитування використаних джерел

1. У статті автор повинен наводити посилання на джерела, матеріали або окремі результати, які були використані в тексті. Список використаних джерел повинен містити нові джерела (за останні три роки) та на 30 % складатися з наукових робіт, опублікованих у журналах, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Science.

2. Посилання в тексті на джерела слід зазначити в круглих дужках, наприклад: (Shevchenko, 2022). В одному цитуванні не варто згадувати більше ніж три джерела.

3. Ігнорування правил запозиченого тексту (відсутність лапок у прямому цитуванні, посилань на джерела тощо) може спричинити те, що деякі фрагменти статті буде розцінено як плагіат, з огляду на що в опублікуванні буде відмовлено.

4. **Не слід використовувати** посилання на праці, опубліковані понад 10 років тому, на власні наукові праці (допускається не більше ніж 10 % самоцитування), тези доповідей, звіти, автореферати, підручники, навчальні посібники, усі інші видання, що не є науковими, а також джерела, видані на території РФ та Республіки Білорусь, мовою країни-агресора або авторами, країною походження яких є Російська Федерація.

Вимоги до списку використаних джерел

1. Список використаних джерел повинен бути наданий українською та англійською мовами. Бібліографічний список, поданий українською мовою, оформляють згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Англійський варіант подають згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA 6th Referencing Style.

2. Список використаних джерел і References мають складатися щонайменше з 25 джерел.

3. Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, які визначають розвиток певної галузі науки. 80 % джерел повинні мати DOI, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела.

4. Описи джерел розташовують за алфавітом. На кожне джерело в списку літератури повинно бути принаймні одне посилання в тексті. У разі відсутності посилань статтю може бути відхилено.

УВАГА! Автори несуть повну відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності, достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритому опублікуванню. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

З питань розміщення статей у фахових виданнях НАВС звертайтеся за тел.: (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1; e-mail: rvc@naiau.kiev.ua (відділ підготовки навчально-наукових видань НАВС).

**Філософські
та методологічні
проблеми права**

**1
(27)
2024**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 28.05.2024
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 9,25
Ум. друк. арк. 8,6
Вид. № 10/II
Наклад 50 прим.

Philosophical and Methodological Problems of Law

1
(27)
2024

Scientific Magazine

Published semiannually

Figuration and making up

Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: May 28st, 2024
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 9,25
Simulated publisher's pages 8,6
Edition No. 10/II
Circulation 50